

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

BERETNING
TIL
FOLKETINGET

AFGIVET AF

DEN AF FOLKETINGET UNDER 25. OKTOBER 1950 NEDSATTE
KOMMISSION I HENHOLD TIL GRUNDLOVENS § 45

XIII 1-6

SUPPLEMENT TIL DE TIDLIGERE AFGIVNE BERETNINGER IV-XI
VEDRØRENDE REGERING OG RIGSDAG SAMT FORSKELLIGE
MINISTERIER UNDER BESÆTTELSEN

AFGIVET PÅ GRUNDLAG AF TYSKE DOKUMENTER
MED DANSK OVERSÆTTELSE

J. H. SCHULTZ A/S
UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI
KØBENHAVN

1954

BERETNING
TIL
FOLKETINGET

AFGIVET AF

**DEN AF FOLKETINGET UNDER 25. OKTOBER 1950 NEDSATTE
KOMMISSION I HENHOLD TIL GRUNDLOVENS § 45**

XIII 1-6

**SUPPLEMENT TIL DE TIDLIGERE AFGIVNE BERETNINGER IV-XI
VEDRØRENDE REGERING OG RIGSDAG SAMT FORSKELLIGE
MINISTERIER UNDER BESÆTTELSEN**

**AFGIVET PÅ GRUNDLAG AF TYSKE DOKUMENTER
MED DANSK OVERSÆTTELSE**

J. H. SCHULTZ A/S
UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI
KØBENHAVN

1954

III

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Folketingets beslutning om kommissionens nedsættelse	V
Forskrifter for kommissionen	VI
Kommissionens medlemmer	VIII

Kommissionens beretning.

Indledning	IX
Det tyske udenrigsministeriums organisation	XII
Forkortelsesliste	XV

A.

Regering og rigsdag under besættelsen.

1. Retningslinier for besættelsen og forhold vedrørende det tyske gesandtskab	1
2. Perioden 10. april—7. juli 1940	5
3. Omdannelsen af ministeriet Stauning 8. juli 1940	10
4. Erklæringen af 8. juli 1940 og forhandlingerne om en mønt- og toldunion sommeren 1940	20
5. Udviklingen af det dansk-tyske forhold efter 8. juli 1940 og gesandt v. Renthe-Finks démarche julen 1940	33
6. De tyske krav ang. handelsminister Christmas Møller og folketingsmand Hedtoft-Hansen oktober 1940—januar 1941	58
7. Det dansk-tyske forhold marts—august 1941	60
8. Det dansk-tyske forhold august 1941—august 1942	65
9. Christmas Møllers flugt til England april 1942	81
10. Regeringsomdannelsen november 1942 (telegramkrisen)	84
11. Regeringen Scavenius 9. november 1942—29 august 1943	99
12. Den militære undtagelsestilstand 29. august 1943 og tiden indtil 5. maj 1945	104

B.

Udenrigsministeriet under besættelsen.

1. Presse, handelsaftaler og gesandtskabet i Berlin	109
2. Afbrydelsen af den diplomatiske forbindelse med en række stater	111
3. Forholdet til gesandterne i den frie verden	115
4. Gesandtskabet i Washington (Grønlandsoverenskomsten)	119
5. Forholdet til Sovjetunionen	130
6. Kronehævningen	131
7. Østrumsudvalget m. m.	134

C.

Krigsministeriet og marineministeriet under besættelsen.

1. Viceadmiral H. Rechnitzers afgang fra søværnet m. m.	138
2. Udleveringen af dansk luftværnsskyts april 1940	139
3. Udleveringen af danske torpedobåde januar—februar 1941	141
4. Spørgsmålene ang. et troppekontingent til Finland og oprettelse og anerkendelse af Frikorps Danmark	143

IV

	Side
5. Udleveringen af den danske hærs våben m. v. i november 1942.....	146
6. Hæren og søværnet 28. august 1943 m. m.....	148
7. Kommandørkaptajn Kjølens forhandlinger i Berlin i efteråret 1940.....	150

D.

Justitsministeriet og retshåndhævelsen under besættelsen.

1. Interneringen af allierede statsborgere.....	151
2. Spørgsmål vedrørende forholdet mellem dansk og tysk jurisdiktion.....	152
3. Forhandlinger vedr. en dansk-tysk overenskomst om værnemagtsskader.....	153
4. Arrestation af kommunister.....	153
5. Faldskærmsagenter.....	154
6. Særlige sikkerhedsforanstaltninger overfor fanger i danske fængsler.....	155
7. Frikorps Danmarks orlov og den derved opståede uro.....	155
8. Spørgsmål i forbindelse med den militære undtagelsestilstand 29. august 1943 og den følgende periode.....	156
9. Det danske arbejde til fordel for de af tyskerne fængslede.....	159
10. Sabotage og Schalburgtage.....	160
11. Tysk mistillid til politiet og dets fjernelse 19. september 1944.....	164

E.

Arbejds- og socialministeriet under besættelsen.

1. Tysklandsarbejderne.....	166
-----------------------------	-----

F.

Ministeriet for handel, industri og søfart under besættelsen.

1. Danske skibe i udenlandske havne.....	168
2. Tysk krav om bevæbning af danske handelsskibe.....	171
3. Tysk beslaglæggelse af danske skibe.....	172

Anvendte forkortelser i det følgende:

Ber. II o. s. v., s. 00 henviser til den parlamentariske kommissions beretning II, side 00.

Ber. II o. s. v., A. nr. 00 henviser til bilag til den parlamentariske kommissions beretning II, aktstykke nr. 00.

Ber. II o. s. v., A. 00 henviser til bilag til den parlamentariske kommissions beretning II, aktstykker side 00.

Ber. II o. s. v., st. 00 henviser til det stenografiske referat, som findes i bilag til den parlamentariske kommissions beretning II, spalte 00.

A. nr. 00 henviser til de aktstykker, der findes i bilaget til nærværende beretning.

Fuehrer Conferences henviser til „Fuehrer Conferences on Naval Affairs“ (Brassey's Naval Annual 1948).

Beslutning af folketinget om nedsættelse af en kommission i henhold til grundlovens § 45.

(Vedtaget ved eneste behandling den 25. oktober 1950).

Folketinget beslutter:

1. Der nedsættes i henhold til grundlovens § 45 en kommission med den opgave i det omfang, kommissionen måtte anse det for påkrævet, at foretage de fornødne undersøgelser til supplerung af de ved de under den 15. juni 1945, 19. december 1945 og 8. januar 1948 nedsatte parlamentariske kommissioner tilvejebragte oplysninger til bedømmelse af, hvorvidt der er grundlag for at drage ministre og andre særlig ansvarlige til ansvar i forbindelse med Danmarks besættelse den 9. april 1940 eller i anledning af deres embedsvirksomhed under den tyske besættelse og til supplerung af de af kommissionen af 8. januar 1948 tilvejebragte oplysninger med hensyn til politisk virksomhed under besættelsen, der skønnes at indeholde anslag mod folkestyret og den hidtidige statsretlige praksis.

Det påhviler kommissionen snarest at afgive beretning til folketinget angående de foretagne undersøgelser.

2. Medlemmernes antal fastsættes til 24.
3. Over møder, hvori mundtlige oplysninger og forklaringer afgives til kommissionen, optages stenografisk referat.
4. Selve kommissionens drøftelser og afgivelsen af oplysninger, forklaringer og redegørelser foregår i lukkede møder, men der vil til oplysning for offentligheden, når undersøgelsen af et forhold er bragt til et sådant punkt, at kommissionen mener, at en redegørelse derfor kan afgives, være at afgive sådan redegørelse i den form og på den måde, som kommissionen skønner rigtig.
5. Tingets formand bemyndiges til at iværksætte det fornødne til denne beslutnings udførelse.

Gustav Pedersen.

Poul Møller.

**Forskrifter for den kommission, der af folketinget i henhold
til tingets beslutning af 25. oktober 1950 er nedsat i henhold
til grundlovens § 45,**

fastsat i henhold til nævnte beslutning af *folketingets formand*
den 25. oktober 1950.

§ 1.

Kommissionen vælger umiddelbart efter sin sammentræden en formand og en næstformand.

§ 2.

Kommissionen samles, udsættes og sluttes af sin formand. Denne bestemmer ved hver enkelt sammenkaldelse samlingsstedet; forsåvidt dette er København, holdes kommissionens møder i rigsdagens lokaler.

§ 3.

Kommissionen er berettiget til at antage lønnet medhjælp udenfor sin midte såvel som til at foretage de til dens virksomhed fornødne udgifter, herunder rejseudgifter efter regning til medlemmerne, forsåvidt kommissionen afholder møder udenfor København.

Under iagttagelse af de i tjenestemandslovens § 972 indeholdte regler vil der være at udbetale kommissionens medlemmer diæter, dog således at der ikke ydes diæter for dage, på hvilke folketinget holder møder.

§ 4.

Den, der ophører at være medlem af folketinget, ophører tillige at være medlem af kommissionen.

Når en enkelt ophører at være medlem, afgør kommissionen under hensyn til sine arbejders standpunkt og tarv, om den skal vedblive at virke med kun 23 medlemmer, eller om den skal gøre indstilling til folketinget om nyt valg af et medlem.

Skulle det ske, at flere ophører at være medlemmer, skal kommissionen gøre sådan indstilling.

§ 5.

Om udbyttet og udfaldet af sine undersøgelser vedtager og afgiver kommissionen beretning til folketinget.

Beretning er vedtaget, når ved den endelige afstemning mindst 13 af kommissionens medlemmer har stemt for den.

Vedtages beretning ikke med enstemmighed, er de, der har stemt imod, berettigede til at få en fremstilling af deres afvigende meninger optaget i et tillæg til kommissionens beretning.

VII

§ 6.

Over møder, hvori mundtlige oplysninger og forklaringer afgives til kommissionen, optages stenografisk referat.

§ 7.

De til afholdelse af udgifter efter § 3 fornødne pengemidler hæves af kommissionens formand hos rigsdagens kasserer efter anvisning af folketingets formand. For deres anvendelse aflægger kommissionen regnskab til folketingets formand.

§ 8.

De øvrige regler for kommissionens virksomhed fastsættes af den selv.

Gustav Pedersen.

Egil Olsen.

Kommissionens medlemmer.

Tingets valg af medlemmer fandt sted den 7. november 1950, og der valgtes følgende:

Redaktør *Holger Eriksen*,
 fhv. minister, overretssagfører *Busch-Jensen*,
 sekretær *Victor Gram*,
 forretningsfører *Poul Hansen* (Grenaa),
 fhv. minister *Rasmus Hansen*,
 kontorchef *Hans Hækkerup*,
 maskinarbejder *Holger Larsen*,
 togfører *M. Larsen*,
 sekretær *Lindberg*,
 maskinarbejder *Th. Poulsen*,
 gårdejer *Niels Eriksen*,
 gårdejer *Jørgen Gram*,
 landsretssagfører *Thisted Knudsen*,
 fhv. minister *Arnth Jensen*,
 sekretær *Harald Nielsen*,
 fhv. fængselspræst *Kristen Amby*,
 redaktør *Bøgholm*,
 lektor *Karl Olsen*,
 professor, dr. jur. *Rasting*,
 landmand *Steen*,
 direktør *Rager*,
 overlæge *Viggo Starcke*,
 plantageejer *Oluf Pedersen*.

Et mandat, der ville kunne besættes af Danmarks kommunistiske partis folketingsgruppe, står indtil videre ubesat, jfr. folketingstidende 1950—51 sp. 605.

Kommissionen konstituerede sig med *Holger Eriksen* som formand og *Arnth Jensen* som næstformand.

Tidligere medlem af kommissionen og formand for denne, dommer *Aage G. Holm* har været tilknyttet kommissionsarbejdet og været tilstede i dennes møder.

Til kommissionens sekretær antoges chefen for rigsdagens bureau, *Eigil Olsen*.

Endvidere har professor, dr. phil. *Sven Henningsen* medvirket ved nærværende beretnings udgivelse.

Indledning.

Med udsendelsen af nærværende 3 bind fortsættes offentliggørelsen af et udvalg af de tyske dokumenter, som kommissionen er kommet i besiddelse af. Dokumenterne stammer, som der nærmere vil blive redegjort for i det følgende, fra civile og militære tyske arkiver.

I forbindelse med retsforhandlingen ved den internationale militærdomstol i Nürnberg, der blev nedsat i 1945 for at dømme tyske krigsforbrydere, fremdroges der af beslaglagte tyske arkiver et omfattende materiale både til belysning af krigens forhistorie og af tyske civile og militære myndigheders optræden i de besatte lande under krigen. Da der blandt dette materiale var adskilligt, som havde interesse for Danmark, fik de danske observatører ved den internationale militærdomstol instruks af udenrigsministeriet¹⁾ om at erhverve fotokopier eller bekræftede afskrifter af de således fremlagte dokumenter, og disse blev ved udenrigsministeriets mellemkomst stillet til kommissionens rådighed. Desuden foretog en af justitsministeriet i december 1946 udsendt delegation bestående af politimester P. Kjalke, politiadvokat Erik Bech og dr. phil. Sven Henningsen en fornyet grundig gennemgang af alt for Nürnbergdomstolen foreliggende dokumentmateriale. Hvad der havde interesse for Danmark, blev hjembragt enten i fotokopi eller bekræftet afskrift. En væsentlig del af dette materiale belyser forhistorien til Tysklands aktion 9. april 1940 og er benyttet i den af kommissionen udsendte beretning XII vedrørende begivenhederne 9. april 1940 og deres forhistorie. Resten indeholder spredte dokumenter til belysning af forskellige forhold under den tyske besættelse af Danmark.

Med udenrigsministeriets mellemkomst er kommissionen desuden kommet i besiddelse af en samling vigtige militære arkivalier, hvoraf en del stammer fra den tyske værne-magts overkommandos arkiv og andre dele sandsynligvis fra den tyske øverstkommanderende i Danmarks arkiv. Denne samling indeholder adskillige dokumenter, der nærmere belyser planlæggelsen af den tyske aktion 9. april 1940 og dens gennemførelse. Desuden indeholder disse militære arkivalier flere dokumenter til belysning af den tyske hærs ophold i Danmark i årene 1940—45 og af forholdet mellem befolkningen og den tyske værnemagt.

Ved de undersøgelser, som ovennævnte delegation foretog i Tyskland i december 1946, viste det sig, at den betydeligste samling tyske dokumenter måtte søges i det tidligere tyske udenrigsministeriums arkiv, der af englænderne og amerikanerne var bragt tilbage til Berlin fra evakueringspladserne i Vesttyskland. Kommissionen koncentrerede sig i vinteren 1946—47 om at opnå tilladelse til at udsende en delegation til gennemgang af dette arkiv. Efter at tilladelsen til at besøge arkivet var erhvervet, udpegede kommissionen en delegation, som under bureauchef Eigil Olsens ledelse kom til at bestå af politiadvokat Erik Bech, dr. phil. Sven Henningsen, arkivar, dr. phil. Harald Jørgensen og landsarkivar J. Hvidtfeldt. Afrejsen fandt sted 12. august 1947 fra København. Efter at arbejdet var sat i gang og de fornødne aftaler truffet, vendte bureauchef Eigil Olsen og

¹⁾ Jfr. bet. I, A. nr. 26.

dr. phil. Sven Henningsen tilbage, medens resten af delegationen forblev i Berlin for at fuldende gennemgangen af arkiverne. Hjemrejsen fandt sted 12. september 1947.

I Berlin fik delegationen først og fremmest adgang til at gennemgå det tyske udenrigsministeriums arkiv og det såkaldte rigskancellis arkiv, der opbevaredes sammesteds. Det viste sig, at med hensyn til dokumenter af interesse for Danmark var disse arkiver i det væsentlige intakte indtil sommeren 1944. Efter den tid var adskillige arkivalier gået til grunde. Delegationen foretog en systematisk gennemgang af alle afdelinger af det tyske udenrigsministeriums arkiv, hvor der var grund til at mene, at der kunne være dokumenter af interesse for kommissionen. Delegationen mødte den største velvilje og hjælpsomhed fra de allierede myndigheder. Samtlige dokumenter, som skønnedes at have interesse, blev erhvervet i fotokopier, som ankom til København i løbet af de følgende 9 måneder.

Under opholdet i Berlin havde delegationen ligeledes lejlighed til at foretage en summarisk gennemgang af det såkaldte Document Center 7771, der var under amerikansk militær bevogtning og indeholdt de nazistiske organisationers særlige arkiver. Enkelte dokumenter herfra af interesse for Danmark er modtaget i fotokopier.

Under delegationens ophold i Berlin viste det sig, at der var visse grupper af udenrigsministeriets arkiv, som ikke kunne blive gennemarbejdet, da de endnu ikke var opstillet eller registreret. Da rigsarkivet i januar 1948 udsendte en særlig arkivdelegation til Berlin bestående af arkivar, dr. phil. Harald Jørgensen og landsarkivar J. Hvidtfeldt, fortsatte de arbejdet, hvor kommissionens delegation havde sluppet, og foranledigede hjemsendelse af yderligere fotokopier af interesse for kommissionen. Hjemsendelsen af kopierne trak dog ud som følge af den opståede russiske blokade af Berlin og arkivaliernes overflyttelse til England. Kommissionen fik imidlertid i løbet af året 1950 samtlige dokumenter, der har interesse for dens arbejde, hjem.

I juni 1946 besluttede det engelske udenrigsministerium og det amerikanske State Department i fællesskab at udgive dokumenter fra det tyske udenrigsministeriums og rigskancelliets arkiver. I april 1947 blev Frankrig efter anmodning deltager i denne overenskomst. Udgivelsen af dokumenterne blev overdraget en kommission bestående af repræsentanter for de tre lande.¹⁾

Ved forhandlinger dels med denne kommission og dels med de respektive regeringer opnåede kommissionen tilladelse til at udgive de dokumenter, som indeholdes i ber. XII og i nærværende ber. XIII 1—3. Kommissionen ønsker at udtrykke sin tak for den imødekommenhed og velvilje, som er udvist af de tre allierede regeringer, udgivelseskommisionens medlemmer samt arkivembedsmændene i Berlin.

Nærværende 3 bind omfatter tyske dokumenter vedrørende regering og rigsdag samt de forskellige ministerier under besættelsen. Endvidere er medtaget stenografiske referater af afhøringer vedrørende forhold omtalt i disse dokumenter, foretaget af kommissionsdomstolen. Samtidig udsendes 3 bind med oversættelse af de fremlagte tyske dokumenter.

Kommissionen ønsker ved forelæggelsen af dette tyske materiale i almindelighed at fremhæve, at intet i det modtagne materiale, der er af væsentlig betydning for belysningen af besættelsestidens forhold, er udeladt, men at disse 3 bind dokumenter på grund af deres oprindelse naturligvis har en særlig karakter. Det er de to rigsbefuldmægtigede Cecil v. Renthe-Finks og Werner Bests, det tyske gesandtskabs personales samt andre diplomaters og embedsmænd i *Auswärtiges Amts referater og vurderinger af begivenheder*

¹⁾ Ved begyndelsen af 1954 er udkommet 5 bind i denne publikation under titlen „Documents on German Foreign Policy 1918—1945“ serie D (1937—1945) samt „Nazi-Soviet Relations 1939—1941“.

og personer, som først og fremmest er nedfældet i disse aktstykker. I hvor høj grad disse fremstillinger og vurderinger er påvirket af personlige overvejelser eller hensynet til det lys, hvori rigskansler Hitler eller udenrigsminister v. Ribbentrop ønskede at se udviklingen i Danmark, vil først den fremtidige historiske forskning kunne klarlægge ved et nøje studium af disse aktstykker og det danske materiale, som er fremlagt i bet. I og ber. II—XI.

Som det fremgår af det følgende, optrykkes de tyske dokumenter og oversættelserne således, at dokumenterne i den tyske serie har tilsvarende numre i oversættelsesserien. Hvor det har været muligt at opløse forkortelser af navne, er dette sket. Iøvrigt henvises m. h. t. forkortelser til omstående liste. Størsteparten af de tyske dokumenter, der er benyttet i disse bind, stammer fra Auswärtiges Amts og rigskancelliets arkiver. Nogle få angående militære forhold hidrører fra de militære arkiver.

Det tyske udenrigsministerium, Auswärtiges Amts organisation.

Til vejledning ved anvendelsen af de i ber. XIII 1—6 offentliggjorte dokumenter gives nedenfor en oversigt over det tyske udenrigsministeriums organisation samt placeringen af de vigtigste i dokumenterne nævnte embedsmænd.

Reichsaussenminister
(rigsudenrigsministeren)

Joachim v. Ribbentrop

<i>Büro RAM</i>	{ Minister Dr. Paul Schmidt Legationssekretär Dr. Sonnleithner
<i>Persönlicher Stab</i>	{ Legationsrat Walter Hewel Legationsrat Dr. Paul Schmidt

Staatssekretär des Auswärtigen Amtes
(udenrigsministeriets statssekretær)

Baron Ernst v. Weizsäcker

Chef der Auslandsorganisation
(chefen for udlandsorganisationen)

Staatssekretär *E. W. Bohle*

Abteilung Protokoll (Prot.)
(protokolafdelingen)

Corps diplomatique i Berlin; udenl. konsuler i det tyske rige;
audienser hos Føreren og rigskansleren; dekorationer Minister Dr. Baron v. Dörnberg

Abteilung Partei
(partiafdelingen)

Forholdet mellem Auswärtiges Amt og NSDAPs afdelinger;
Auswärtiges Amts og udlændinges deltagelse i partidagen;
fremtrædende personer indenfor parti og stats besøg i udlandet.

Abteilung Deutschland
(afdeling Deutschland)

Oplysninger til udenlandske missioner om indretyske begivenheder; jødespørgsmål; racepolitik; antikomintern-spørgsmål; internationalt politisamarbejde..... Gesandter *Martin Luther*
Legationsrat *Franz Rademacher*

XIII

Abteilung Personal und Haushalt (Pers.)

(den administrative afdeling)

Denne afdeling var opdelt i 11 kontorer,
der bearbejdede personelle og administrative spørgsmål.

Politische Abteilung (Pol.)

(den politiske afdeling)

Leiter der Abteilung	Unterstaatssekretär Dr. <i>E. Woermann</i>
Pol. I.....	militære spørgsmål
Pol. I a.....	særlige spørgsmål
Pol. II.....	Vesteuropa..... Legationsrat <i>v. Rintelen</i>
Pol. III a.....	Spanien og Portugal
Pol. III b.....	Vatikanet
Pol. IV a.....	Balkan
Pol. V.....	Sovjetunionen
Pol. VI.....	Skandinavien..... Gesandter Dr. <i>v. Grundherr</i>
Pol. VII.....	Det mellemste Østen
Pol. VIII.....	Østasien og Australien
Pol. IX.....	Nordamerika
Pol. X.....	Afrika
Pol. Grenz.....	grænsespørgsmål Legationsrat Dr. <i>Conrad Roediger</i>

Wirtschafts-Abteilung (W.)

(den økonomiske afdeling)

Leiter der Abteilung	Ministerialdirektor <i>Wiehl</i>
Stellvertreter.....	Minister Dr. <i>Clodius</i>
W. I.....	almindelige finansielle og økonomiske spørgsmål..... Botschafter Dr. <i>Karl Ritter</i>
W. II.....	Vest- og Sydeuropa undt. England og Italien
W. III.....	Sydøsteuropa med Italien og Balkan og Det mellemste Østen
W. IV.....	Østeuropa..... Legationsrat Dr. <i>Karl Schnurre</i>
W. V.....	Nordeuropa (heri Danmark)..... Legationsrat Dr. <i>van Scherpenberg</i>
W. VI.....	Storbritannien og dominions
W. VII.....	Østasien
W. VIII.....	Amerika
W. IX.....	Skibsfartsforhold
W. X.....	rigskontoret for udenrigshandel
W. XI.....	råstoffer
W. XII.....	alm. spørgsmål m. h. t. transport og kommunikation

Rechts-Abteilung (R.)

(den juridiske afdeling)

Leiter der Abteilung	Unterstaatssekretär Dr. <i>Gaus</i>
Stellvertreter.....	Legationsrat Dr. <i>Albrecht</i>

Denne afdeling var inddelt i 11 kontorer.

Kulturpolitische Abteilung (Kult.)

(den kulturpolitiske afdeling)

Leiter der Abteilung	Ministerialdirektor Dr. <i>Stieve</i>
----------------------------	---------------------------------------

Denne afdeling var delt i 10 kontorer.

XIV

Abteilung Information und Presse (P.)

(Informations- og presseafdelingen)

Leiter der Abteilung Minister *Aschmann*

Denne afdeling var delt i 15 kontorer, organiseret
efter lande og geografiske områder.

Rundfunk Abteilung (Ru.)

(radioafdelingen)

**Liste over forkortelser i den tyske tekst med opløsning
og dansk oversættelse.**

I a.....	Erster Generalstabsoffizier.....	første genralstabsofficer
A.....	Ausbildung.....	uddannelse
AA.....	Auswärtiges Amt.....	det tyske udenrigsministerium
Abg.....	Abgang.....	afsendelse
ABP.....	Auslandsbriefprüfstelle.....	kontoret for kontrol af breve til og fra udlandet
Abt.....	Abteilung.....	afdeling
Abt. Dtschld.....	Abteilung Deutschland.....	afdeling Deutschland i det tyske uden- rigsministerium
Abt. Ha. Po.....	Handelspolitische Abteilung.....	den handelspolitiske afdeling i det tyske udenrigsministerium
Abt. Inf.....	Abteilung Information.....	informations- og presseafdelingen i det tyske udenrigsministerium
Abt. Kult.....	Kulturpolitische Abteilung.....	den kulturpolitiske afdeling i det tyske udenrigsministerium
Abt. L.....	Abteilung Landesverteidigung.....	afdelingen for landkrig i værnemagts overkommandos operationsafdeling
Abt. Pers.....	Abteilung Personal und Haushalt....	den administrative afdeling i det tyske udenrigsministerium
Abt. Pol.....	Abteilung Politik.....	den politiske afdeling i det tyske uden- rigsministerium
Abt. Presse.....	Abteilung Presse.....	informations- og presseafdelingen i det tyske udenrigsministerium
Abt. Prot.....	Abteilung Protokoll.....	protokolafdelingen i det tyske uden- rigsministerium
Abt. Recht.....	Abteilung Recht.....	den juridiske afdeling i det tyske uden- rigsministerium
Abt. Ru.....	Abteilung Rundfunk.....	radioafdelingen i det tyske udenrigs- ministerium
Abw.....	Abwehr.....	kontraspyonageafdelingen
A.G.....	Aktien Gesellschaft.....	aktieselskab
A.H.A.....	Allgemeines Heeres Amt.....	fælleskontoret for hæren (afdeling af O.K.H.)
AHM.....	Allgemeine Heeres Mitteilungen.....	fællesmeddelelser for hæren
allg.....	allgemein.....	almindeligt
Amt.....		kontor
Ang.....	Angabe.....	ekspedition
angew.....	angewandt.....	anvendt
A.O.....	Auslandsorganisation.....	organisationen af nationalsocialistiske partimedlemmer i udlandet
Arbeitssold.....	Arbeitssoldat.....	arbejdssoldat
Arb.-Exp.....	Arbeits-Exemplar.....	arbejdseksemplar
Arb. St.....	Arbeits-Stab.....	arbejdsstab
Art.....	Artillerie.....	artilleri
Ast.....	Abwehrstelle.....	kontor under den militære spionage
Att.....	Attaché.....	attaché

XVI

Aufz.....	Aufzeichnung.....	notits
Ausb.....	Ausbildung.....	uddannelse
Ausw. A.....	Auswärtiges Amt.....	det tyske udenrigsministerium
Az.....	Aktenzeichen.....	journalnummer
B.....	Brief.....	brev
Batl.....	Bataillon.....	bataillon
Batt.....	Batterie.....	batteri
B.d. E.....	Befehlshaber des Ersatzheeres.....	den øverstkommanderende for reservehæren
B.d.O.....	Befehlshaber der Ordnungspolizei....	chefen for ordenspolitiet
B.d.S.....	Befehlshaber der Sicherheitspolizei...	chefen for sikkerhedspolitiet
Bef.....	Befehlshaber.....	øverstkommanderende
Beih.....	Beihang.....	bilag
Ber.....	Bereitschaft.....	beredskab
Ber.....	Bericht.....	indberetning
betr.....	betreffend.....	angående
Bevollm.....	Bevollmächtigter.....	befuldmægtiget
bezw.....	beziehungsweise.....	henholdsvis
Bln.....	Berlin.....	Berlin
Bnr.....	Bericht nr.....	indberetning nr.
Botsch.....	Botschafter.....	ambassadør
Br.....	Brief.....	brev
BRAM.....	Büro Reichsaussenminister.....	rigsudenrigsministerens kontor
B.R.T.....	Brutto Register Tonnen.....	brutto registerton
B.S.O.....	Befehlshaber Sicherung Ostsee.....	chefen for Østersøens sikring
Bv.....	Bevollmächtigter.....	befuldmægtiget
B.V. 138.....	Blohm-Voss 138.....	Blohm-Voss 138 (flyvemaskinetype)
Bv. T. O.....	Bevollmächtigter Transport Offizier..	befuldmægtiget transportofficer
Büro Pol.....	Büro, Politische Abteilung.....	den politiske afdeling i det tyske udenrigsministeriums kontor
bzw.....	beziehungsweise.....	henholdsvis
Ch. B.....	Chiffrierung Büro.....	chiffereringskontor
Chef A.O.....	Chef der Auslandsorganisation.....	chefen for organisationen af national-socialistiske partimedlemmer i udlandet
Chef Prot.....	Chef der Protokollabteilung.....	chefen for protokolafdelingen i det tyske udenrigsministerium
D.....	Deutschland.....	afdeling Deutschland i det tyske udenrigsministerium
DAF.....	Deutsche Arbeitsfront.....	den tyske arbejdsfront
Ddr.....	Durchdruck.....	gennemslag
D.G.....	Deutsche Gesandtschaft.....	det tyske gesandtskab
Dg. Arb. Abt.....	Dirigent der Arbeitsabteilung.....	underdirektøren for arbejdsafdelingen i det tyske udenrigsministerium
Dg. Ha. Pol.....	Dirigent der Handelspolitischen Abteilung.....	underdirektøren for den handelspolitiske afdeling i det tyske udenrigsministerium
Dg.Kult.....	Dirigent der Kulturabteilung.....	underdirektøren for kulturafdelingen i det tyske udenrigsministerium
Dg.Pers.....	Dirigent der Personal- und Haushaltsabteilung.....	underdirektøren for den administrative afdeling i det tyske udenrigsministerium

XVII

Dg. Pol.....	Dirigent der Politischen Abteilung...	underdirektøren for den politiske afdeling i det tyske udenrigsministerium
Dg. Recht., R.	Dirigent der Rechtsabteilung	underdirektøren for den juridiske afdeling i det tyske udenrigsministerium
Dg. Ru.....	Dirigent der Rundfunkabteilung.....	underdirektøren for radioafdelingen i det tyske udenrigsministerium
Dg. W.....	Dirigent der Wirtschaftsabteilung....	underdirektøren for den økonomiske afdeling i det tyske udenrigsministerium
d.h.....	das heisst.....	d.v.s.
Dir. Dtschl.....	Direktor der Abteilung Deutschland..	direktøren for afdeling Deutschland i det tyske udenrigsministerium
Dir. Ha. Pol.....	Direktor der Handelspolitischen Abteilung.....	direktøren for den handelspolitiske afdeling i det tyske udenrigsministerium
Dir. Kult.....	Direktor der Kulturabteilung.....	direktøren for kulturafdelingen i det tyske udenrigsministerium
Djr. Länderref. Pol.	Direktor des Länderreferats, Politische Abteilung	direktøren for referatet angående enkelte lande i det tyske udenrigsministerium
Dir. Pers.....	Direktor der Personal- und Haushaltsabteilung.....	direktøren for den administrative afdeling i det tyske udenrigsministerium
Dir. Presse.....	Direktor der Presseabteilung.....	direktøren for presseafdelingen i det tyske udenrigsministerium
Dir. R.....	Direktor der Rechtsabteilung.....	direktøren for den juridiske afdeling i det tyske udenrigsministerium
Dir. W.....	Direktor der Wirtschaftsabteilung....	direktøren for den økonomiske afdeling i det tyske udenrigsministerium
Div.....	Division	division
d.M.....	dieses Monats.....	i denne måned
D.N.B.....	Deutsches Nachrichtendienst Büro	det tyske telegrambureau
DNSAP.....		Danmarks nationalsocialistiske Arbejder Parti
Do. 217.....	Dornier 217.....	Dornier 217 (flyvemaskinetype)
d.R.....	der Reserve.....	af reserven
D-schlag.....	Durchschlag.....	gennemslag
ds. Js.....	dieses Jahres.....	dette år
ds. Mts.....	dieses Monats.....	i denne måned
dtsh.....	deutsch.....	tysk
Dtschl.....	Deutschland.....	Tyskland
durchschn.....	durchschnittlich.....	gennemsnitlig
eing.....	eingegangen.....	indgået
e.o.....	ex officio.....	angiver, at den pågældende skrivelse ikke er foranlediget af en forudgående skrivelse
erg.....	ergebenst.....	ærbødigst
Erl.....	Erlaß.....	instruks
Ers.....	Ersatz.....	erstatnings-
evtl.....	eventuell.....	eventuel
expt.....	exportiert.....	eksporteret
f.....	für.....	til
Fa.....	Firma.....	firma

XVIII

f.d.....	für die.....	for den
F.d.R.d.A.....	für die Richtigkeit der Abschrift.....	for afskriftens rigtighed
Feldp.	Feldpost.....	feltpost
Feldw.....	Feldwebel.....	sergent
F.H.Qu.....	Führer Haupt Quartier.....	Førerens hovedkvarter
Freg. Kpt.....	Fregatten Kapitän.....	kommandørkaptajn
Frhr., Frhn.....	Freiherr.....	friherre
FS.....	Fernschreiben.....	fjernskriversbrev
F.W. 190.....	Foche-Wulff 190.....	Foche-Wulff 190 (flyvemaskinetype)
g.....	geheim.....	hemmelig
G.B.-Arb.....	Generalbevollmächtigter für den Arbeitseinsatz.....	den generalbefuldmægtigede for arbejdsindsatsen
GBW.....	Generalbevollmächtigter der Wirtschaft	den generalbefuldmægtigede for økonomien
geb.....	geboren.....	født
gefahr.....	gefahren.....	rejst
gefl.....	gefällig.....	behagelig
Gefr.....	Gefreiter.....	underkorporal
geh.....	geheim.....	hemmelig
geh. (Geh.)Ch.V.	geheimes Chiffrier Verfahren.....	hemmelig kode
Geh. Ch.Verf.....	Geheimes Chiffrier Verfahren.....	hemmelig kode
Geh. Rat.....	Geheimrat.....	geheimeråd
Geh. Verm.....	Geheim Vermerk.....	stemples hemmelig
Gen.....	General.....	general
Genqu.....	Generalquartiermeister.....	generalkvartermester
Genst.....	Generalstab.....	generalstab
Ges.....	Gesandter.....	gesandt
Gesch., G.....	Geschütz.....	skyts, kanon
gez.....	gezeichnet.....	signeret
Gfd.A.....	Generalbevollmächtigter für den Arbeitseinsatz.....	den generalbefuldmægtigede for arbejdsindsatsen
GK.....	Generalkonsul.....	generalkonsul
g.Kdos.....	geheime Kommandosache.....	hemmelig kommandosag
GR.....	Gesandter.....	gesandt
Gren.....	Grenadier.....	grenadér
g.Rs.....	geheime Reichssache.....	hemmelig rigssag
Gr. verst.....	Gruppe verstümmelt.....	gruppe ødelagt
G. Schreiber.....	Geheimschreiber.....	kodeskriver
g.w.o.....	geschehen wie oben.....	således sket
H.....	Herrn.....	hr.
Hakmdt.....	Hafenkommandant.....	havnekommandant
Ha. Pol.....	Handelspolitische Abteilung.....	den handelspolitiske afdeling i det tyske udenrigsministerium
He. 111.....	Heinkel 111.....	Heinkel 111 (flyvemaskinetype)
herabges.....	herabgesetzt.....	nedsat
HJ.....	Hitlerjugend.....	Hitlerjugend, tysk nationalsocialistisk ungdomsorganisation
HKP.....	Heeres Kraftwagen Park.....	hærens bilpark
Höh. Kdo.....	Höheres Kommando.....	den højere kommando
Höh. Kdo.z.b.V. XXXI	Höheres Kommando zur besonderen Verfügung XXXI.....	den højere kommando til særlig anvendelse XXXI (betegnelse for ledelsen af de mod Danmark indsatte tropper)

XIX

Höh. SS u. Pol. F.	der Höhere SS und Polizei Führer . . .	den højere SS- og politifører
Hptm.	Hauptmann	kaptajn
H. Qu.	Haupt Quartier	hovedkvarter
H. Rüst. u. B. d. E. . . .	Heeres Rüstung und Befehlshaber des Ersatzheeres	hærens rustninger og den øverstkommanderende for reservehæren, afdeling i den tyske hærs overkommando
HSFl	Hafensicherungsflotille	havnesikringsflotille
HVBl	Heeres Verordnungs Blatt	hærens forordningsblad
I. A.	Im Auftrag	efter bemyndigelse
Inf.	Infanterie	infanteri
Inf.	Information	informations- og presseafdelingen i det tyske udenrigsministerium
Ing.	Ingenieur	ingeniør
Inl. I.	Inland I.	kontor I for indretyske spørgsmål i det tyske udenrigsministerium
Inl. II.	Inland II.	kontor II for indretyske spørgsmål i det tyske udenrigsministerium
Inn. V.	Innere Verwaltung	indre forvaltning
i. V.	in Vertretung	på . . . vegne
i. Z.	in Ziffern	i kode
Jg.	Jäger	jæger
Ju 87, 88.	Junckers 87, 88.	Junckers 87, 88 (flyvemaskinetype)
Kdos.	Kommandosache	kommandosag
Kdr.	Kommandeur	chef
Kdt.	Kommandant	chef
Kfz.	Kraftfahrzeug	motorkøretøj
K. i. A.	Kommandant im Abschnitt	kommandanten over afsnittet
Kom.	Kommandeurwagen	chefsvogn
Korv. Kpt.	Korvetten Kapitän	korvetkaptajn
Kp.	Kompanie	kompani
Kph.	Kopenhagen	København
Kptlnt.	Kapitänleutnant	kaptajn
Kpt. z. S.	Kapitän zur See	kommandør
KStVo.	Kriegs-Strafverfahrens-Ordnung	krigsstraffeprocessordningen
Kult.	Kulturpolitische Abteilung	den kultupolitiske afdeling i det tyske udenrigsministerium
Kzl.	Kanzlei	kancelli
K. Z. lager	Konzentrationslager	koncentrationslejr
Länd. Ref.	Länder Referat	referatet ang. enkelte lande i den politiske afdeling i det tyske udenrigsministerium
Länderref. Pol.	Länderreferat, Politische Abteilung . .	referatet angående enkelte lande i den politiske afdeling i det tyske udenrigsministerium
le.	leicht	let
Leg. Sekr.	Legationssekretär	legationssekretær
Leiter Inl. I.	Leiter Inland I.	lederen af kontor I for indretyske spørgsmål i det tyske udenrigsministerium
Leiter Inl. II.	Leiter Inland II.	lederen af kontor II for indretyske spørgsmål i det tyske udenrigsministerium

LKW.....	Lastkraftwagen.....	lastbil
LR.....	Legationsrat.....	legationsråd
L.S.....	Landbrugernes Sammenslutning	
LS.....	Legationssekretär.....	legationssekretær
lt.....	laut.....	ifølge
Ltn.....	Leutnant.....	løjtnant
Ltr.....	Liter.....	liter
LVBl.....	Luftwaffe Verordnungsblatt.....	luftvåbnets forordningsblad
L.W.....	Luftwaffe.....	luftvåbnet
m.....	mit.....	med
M, Mar.....	Marine.....	marine
M.A.....	Marineartillerieabteilung el. Marineartillerie.....	marineartilleriafdeling el. af marineartilleriet
Matr. Obgefr.....	Matrosenobergefreiter.....	korporal i marinen
MBD.....	Ministerial Büro Direktor.....	direktør for ministerialkontor
MD.....	Ministerial Direktor.....	ministerialdirektør
m.d.B.....	mit der Bitte.....	med anmodning om
MD. W.....	Ministerial Direktor Wirtschaft.....	ministerialdirektøren i den økonomiske afdeling i det tyske udenrigsministerium
Me 110.....	Messerschmitt 110.....	Messerschmitt 110 (flyvemaskinetype)
m. E.....	meines Erachtens.....	efter min mening
M.G.....	Maschinengewehr.....	maskingevær
mil.....	militärisch.....	militær
Mil. Bef.....	Militärischer Befehlshaber.....	den militære øverstkommanderende
Mil. Verw.....	Militärverwaltung.....	militærforvaltning
Min. Dir.....	Ministerial Direktor.....	ministerialdirektør
Min. Dir. Pers.....	Ministerial Direktor der Personal- und Haushaltsabteilung.....	ministerialdirektøren for administrationsafdelingen i det tyske udenrigsministerium
Min. Dir. Presse.....	Ministerial Direktor der Presseabteilung.....	ministerialdirektøren for presseafdelingen i det tyske udenrigsministerium
Min. Dir. W.....	Ministerial Direktor der Wirtschaftsabteilung.....	ministerialdirektøren for den økonomiske afdeling i det tyske udenrigsministerium
Min. Rat.....	Ministerialrat.....	ministerialråd
Mot.....	motorisiert.....	motoriseret
MP. - Feuer.....	Maschinenpistol - Feuer.....	maskinpistolild
MR.....	Ministerialrat.....	ministerialråd
M.S.....	Minensuch.....	minestrygning
M.St.G.B.....	Militärisches Strafverfolgen Gesetz Buch.....	den militære straffelov
MVBl.....	Marine Verordnungsblatt.....	marinens forordningsblad
NA.....	Nebenabdruck.....	ekstra eksemplar
N. Abg.....	Nach Abgang.....	efter afsendelse
Nachr.....	Nachrichtung.....	signal
Nat. Soz.....	Nationalsozialisten.....	nationalsocialister
NBKD.....	Nachrichten Betriebs Kompanie Dänemark.....	telegrafkompagni Danmark
n.d.....	nach dem.....	efter

XXI

n.F.....	nach Forderung.....	efter ønske
norm.....	normal.....	normal
N.S.....	Nachschrift.....	post scriptum
NS.....	Nationalsozialistische.....	nationalsocialistisk
NSDAP.....	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiter Partei.....	det nationalsocialistiske tyske arbejderparti
Ob.d.H.....	Oberbefehlshaber des Heeres.....	hærens øverstkommanderende
Ob.d.L.....	Oberbefehlshaber der Luftwaffe.....	luftvåbnets øverstkommanderende
Ob.d.M.....	Oberbefehlshaber der Marine.....	marinens øverstkommanderende
Obfw.....	Oberfeldwebel.....	oversergent
Oblt.n.....	Oberleutnant.....	premierløjtnant
Ob.Reg.Rat.....	Oberregierungsrat.....	overregeringsråd
O.-KDO.....	Ordnungspolizei — Kommandantur Ordnungspolizei.....	ordenspolitiet — ordenspolitiets chef
OKH.....	Oberkommando des Heeres.....	hærens overkommando
OKL.....	Oberkommando der Luftwaffe.....	luftvåbnets overkommando
OKM.....	Oberkommando der Kriegsmarine....	marinens overkommando
OKW.....	Oberkommando der Wehrmacht.....	værnemagtens overkommando
Op.....	Operation.....	operation
o.P.....	ohne Portefeuille.....	uden portefeuille
Org.....	Organisationsabteilung.....	organisationsafdeling
Orig. ab.....	Original abgegangen.....	original afsendt
ORR.....	Oberregierungsrat.....	overregeringsråd
O.T.....	Organisation Todt.....	Organisation Todt
P.....	Presseabteilung.....	presseafdeling
Par.....	Paragraph.....	paragraf
Pers. Ch. Tel.....	Persönliches Chiffer Telegramm.....	personligt kodetelegram
Pers. H.....	Personal- und Haushaltsabteilung....	personale- og budgetafdelingen i det tyske udenrigsministerium
pers. Stab.....	persönlicher Stab.....	rigsudenrigsministerens personlige stab
Pfg.....	Pfennig.....	pfennig
Pg.....	Parteigenosse.....	partifælle
Pi. Ldgs.Lehr. und Ers. Btl.....	Pioneer-Landgangs-Lehrungs- und Ersatz Bataillon.....	pioner-landgangs-instruktions- og erstatningsbataillon
Pkw.....	Personenkraftwagen.....	personbil
P.N.....	pro notitia.....	til efterretning
Pol.....	Polizei.....	politi
Pol.....	Politische Abteilung.....	den politiske afdeling i det tyske udenrigsministerium
Pol I.....	Politische Abteilung I.....	den politiske afdeling I i det tyske udenrigsministerium
Pol I M.....	Politische Abteilung I Militär.....	den politiske afdeling I i det tyske udenrigsministeriums kontor for militære spørgsmål
Pol. Reg.....	Politische Registratur.....	den politiske afdelings journal
Präs.....	Präsident.....	præsident
Presse.....	Presseabteilung.....	presseafdelingen
Promi.....	Propagandaministerium.....	propagandaministeriet
Prop. Kompn.....	Propaganda Kompanie.....	propagandakompagni
Prot.....	Protokoll.....	protokolafdelingen i det tyske udenrigsministerium
Pz.....	Panzer.....	panser

Qu.....	Quartier.....	kvarter
RAM.....	Reichsaussenminister.....	rigsudenrigsminister
R.A. Min.....	Reichsaussenminister.....	rigsudenrigsminister
rd.....	rund.....	rundt regnet
Rderl.....	Runderlass.....	cirkulæreskrivelse
Recht.....	Rechtsabteilung.....	den juridiske afdeling i det tyske udenrigsministerium
Ref.....	Referent.....	referent
Ref. Dtschld.....	Referat Deutschland.....	afdeling Deutschland i det tyske udenrigsministerium
Ref. Partei.....	Referat Partei.....	afdelingen vedr. det nationalsocialistiske parti i det tyske udenrigsministerium
Reg.Rat.....	Regierungsrat.....	regeringsråd
Regt.....	Regiment.....	regiment
Reichsf.....	Reichsführer.....	rigsfører
REM.....	Reichsernährungsministerium.....	rigsernæringsministeriet
Res.....	Reserve.....	reserve
RGBl.....	Reichsgesetzblatt.....	lovtidende for riget
Rgt.....	Regiment.....	regiment
Rittm.....	Rittmeister.....	ritmester
Rk.....	Reichskanzlei.....	rigskancelliet
R.LM.....	Reichsluftfahrtministerium.....	rigsministeriet for luftfart
RM.....	Reichsmark.....	rigsmark
RM.....	Reichsminister.....	rigsminister
R.S.....	Reichssicherheitshauptamt.....	rigssikkerhedshovedkontoret
RSHA.....	Reichssicherheitshauptamt.....	rigssikkerhedshovedkontoret
Rt.....	Reiter.....	rytter
Ru.....	Rundfunk.....	radio
RVP.....	Regierungsvizepräsident.....	viceregeringspræsident
RWM.....	Reichswirtschaftsministerium.....	rigsøkonomiministeriet
s.....	schwer.....	svær
SA.....	Sturmabteilung.....	tysk nationalsocialistisk partiorganisation
Sammlg. Telko.....	Sammlung Telegrammkontrolle.....	telegramkontrollens samling
Schrb.....	Schreiben.....	skrivelse
SD.....	Sicherheitsdienst.....	sikkerhedstjenesten
s.E.....	seines Erachtens.....	efter hans mening
Skl.....	Seekriegsleitung.....	søkrigstaben
S.M.....	Seiner Majestät.....	Hans Majestæt
sogen.....	sogenannt.....	såkaldt
SS.....	Schützstaffel.....	tysk nationalsocialistisk partiorganisation
St.....	Stab.....	stab
STB.....		Skandinavisk Telegram Bureau
Stck.....	Stück.....	stykke
Stellv.....	Stellvertreter.....	stedfortræder
stellv.....	stellvertretend.....	stedfortrædende
Stfw.....	Stabsfeldwebel.....	stabssergent
St.S.....	Staatssekretär.....	statssekretær
t.....	Tonnen.....	tons
Tbv.....	Telegraphenbevollmächtigter.....	telegrafbefuldmægtiget
Tel.....	Telegramm.....	telegram
Telko.....	Telegrammkontrolle.....	telegramkontrol

XXIII

Tel.Ktr.....	Telegraph Kontor.....	telegrafkontor
Tgb.....	Tagebuch.....	dagbog, journal
to.....	Tonnen.....	tons
Tr.....	Truppen.....	tropper
u.....	und.....	og
u.a.....	unter anderem.....	blandt andet
u.ä.....	und ähnliches.....	og lignende
Uffz.....	Unteroffizier.....	underofficer
Uk Stellung.....	unabkömmlich Stellung.....	uundværlig, som ikke kan sendes til fronten
Unterschr.....	Unterschrift.....	underskrift
U.P.....		United Press
U.St.Pol.....	Unterstaatssekretär, Politische Ab- teilung.....	understatssekretær for den politiske afdeling i det tyske udenrigsmini- sterium
U.St.S.....	Unterstaatssekretär.....	understatssekretær
U.St.S.Pol.....	Unterstaatssekretär, Politische Ab- teilung.....	understatssekretær for den politiske afdeling i det tyske udenrigsmini- sterium
U.St.Recht.....	Unterstaatssekretär, Rechtsabteilung.....	understatssekretær for den juridiske afdeling i det tyske udenrigsmini- sterium
U.St.S.Recht, R.....	Unterstaatssekretär, Rechtsabteilung.....	understatssekretær for den juridiske afdeling i det tyske udenrigsmini- sterium
u.s.w.....	und so weiter.....	og så videre
u.U.....	unter Umständen.....	i givet fald
v.....	von.....	af, fra
Verfg.....	Verfügung.....	bestemmelse, disposition
vergl.....	vergleich.....	sammenlign
Verm.....	Vermerk.....	notits
Vers.....	Versorgung.....	forsyning
Vert. Vorschl.....	Verteiler Vorschlag.....	fordelingsforslag
Verw.....	Verwaltung.....	forvaltning
vgl.....	vergleich.....	sammenlign
v.g.u.....	vorgelesen, genommen, unterschrieben	oplæst, vedtaget, underskrevet
v.H.....	von Hundert.....	pct., %
V.L.R.....	Vortragender Legationsrat.....	embedsmand i det tyske udenrigsmini- sterium
V-Mann.....	Vertrauensmann.....	tillidsmand
Vorg.....	Vorgang.....	forrang
Vp.....	Vorposten.....	forpost
Völk.Beob.....	„Völkischer Beobachter“.....	
vzl.....	vorzulegen.....	at forelægge for
W.....	Wirtschaftsabteilung.....	den økonomiske afdeling i det tyske udenrigsministerium
W.B.D.....	Wehrmacht Befehlshaber Dänemark..	den øverstkommanderende for værne- magten i Danmark
W.Bfh.....	Wehrmacht Befehlshaber.....	den øverstkommanderende for værne- magten
WBK.....	Wehrbezirkskommando.....	kommando for forsvarsområde

XXIV

W.F.A.	Wehrmacht-Führungs-Amt.	værnemagtens overkommandos operationsafdeling
W.F.St.	Wehrmacht-Führungs-Stab.	staben for operationsafdelingen i værnemagtens overkommando
W.H.A.	Wirtschaftsabteilung, Handelspolitischer Ausschuss.	den økonomiske afdelings handelspolitiske udvalg i det tyske udenrigsministerium
W Rü Amt.	Wehrwirtschafts- und Rüstungsamt..	forsvarøkonomi- og rustningskontoret
W.Pr.	Wehrmacht Presse.	værnemagtens presseafdeling
W.Pr.	Wehrmacht Propaganda.	værnemagtens propagandaafdeling
W.P.R.	Wehrmacht Propaganda.	værnemagtens propagandaafdeling
W.Pr.O.	Wehrmacht Presseoffizier.	værnemagtspresseofficer
W.R.	Wehrmacht Recht.	værnemagtens retsafdeling
W.Stb.	Wehrwirtschaftstab.	værnemagtens økonomiske stab
W V.	Wirtschaft V.	kontor V i den økonomiske afdeling i det tyske udenrigsministerium
w.v.	wieder vorzulegen.	skal atter forelægges
wvzl.	wieder vorzulegen.	skal atter forelægges
W.Z.	Wehrmacht Zentralamt.	værnemagtens centralkontor
z.B.	zum Beispiel.	f. eks.
z.b.V.	zu besonderer Verwendung.	til særlig anvendelse
z.d.A.	zu den Akten.	ad acta
Zg.	Zug.	deling
z. gefl.Kts.	zu gefälliger Kenntnissnahme.	til behagelig efterretning
z.g.K.	zu gefälliger Kenntnissnahme.	til behagelig efterretning
z.gefl.Mitz.	zu gefälliger Mitzeichnung.	til behagelig medunderskrift eller påtegning
z.g.Mtz.	zu gefälliger Mitzeichnung.	til behagelig medunderskrift eller påtegning
z.Hd.	zu Handen.	ved
Ziff.	Ziffern.	kode
z.Mitz.	zur Mitzeichnung.	til underskrift eller påtegning
z.Prot.	zur Protokollabteilung.	til protokolafdelingen
zur gefl.Mitz.	zur gefälligen Mitzeichnung.	til behagelig medunderskrift
zur Mitz.	zur Mitzeichnung.	til medunderskrift eller påtegning
zus.	zusammen.	ialt
z.V.	zur Verfügung.	af reserven
z.Zt.	zur Zeit.	for tiden

A.

Regering og rigsdag under besættelsen.

1. Retningslinier for besættelsen og forhold vedrørende det tyske gesandtskab.

a. Retningslinier for besættelsen.

I en række skrivelser af 9. april 1940¹⁾ til „Førerens stedfortræder og de øverste rigsmyndigheder“ (den befuldmægtigede for fireårsplanen, rigstrafikministeriet, rigspostministeriet, rigsministeriet for folkeoplysning og propaganda og rigsfinansministeriet) gav chefen for værnemagtens overkommando, generaloberst Keitel, meddelelse om besættelsen af Danmark og Norge, dens økonomiske, trafikmæssige og finansielle mål samt de krav, der var blevet stillet de to landes regeringer eller burde stilles dem i den følgende tid.

Med hensyn til de militære opgaver fastslås i skrivelsen fra OKW til Førerens stedfortræder og de øverste rigsmyndigheder, at den øverstkommanderende for den højere kommando til særlig anvendelse XXXI (d. v. s. Danmark) til opgave har „militær sikring og forsvar“ af det besatte område. Til varetagelse heraf udøver han de militære højhedsrettigheder og „er berettiget til at træffe alle foranstaltninger for at fuldføre sin militære opgave“.

I ikke-militære spørgsmål repræsenteres Tyskland hos den danske regering af gesandten henh. Auswärtiges Amts befuldmægtigede. Hans opgave er udover at overrække fordringerne 9. april at overvåge regeringens handlinger og overholdelse af de afgivne forsikringer. Den danske regerings udenrigspolitiske virksomhed skal ordnes i overensstemmelse med dens holdning. Forvaltningen og det økonomiske liv skal såvidt muligt arbejde gnidningsløst videre og indgreb kun foretages for at sikre besættelsestroppers forsyninger og sikkerhed. Med henblik på de tyske rustningsøkonomiske interesser er repræsentanter for OKW blevet delegeret til den befuldmægtigede.

Danmark skal opretholdes som selvstændigt told- og møntområde. De tyske tropper skal anvende Reichskreditkassenscheine; der anordnes en skarp indkøbsbegrænsning og forbud mod vareudførsel til riget.

Med hensyn til den dansk-tyske grænse bestemmes, at den lukkes for den ikke-militære trafik, samtidig med at indmarchen begynder, men skal genåbnes så hurtigt som muligt. Derimod standses den oversøiske telefon- og postforbindelse, den begrænses til Østersøstaterne; den skal kontrolleres, hvis den øverstkommanderende forlanger det. Den øvrige kommunikation til neutrale lande skal ledes over Tyskland og kontrolleres.

I skrivelsen til den befuldmægtigede for fireårsplanen og den generalbefuldmægtigede for økonomien²⁾ gives oplysning om de øjeblikkelige krav til den danske regering vedrørende sikring af trafikmidler og de tyske troppers disponering over dem, afsejlingsforbud for krigs- og handelsskibe undtagen sådanne, der tilhører USA, Italien, Spanien, Rusland og Japan, startforbud for alle flyvemaskiner samt forbud mod udførsel af krigs-

¹⁾ A. nr. 1. Vedr. dette forhold før 9. april se ber. XII, A. nr. 35, 41, 44 og 54.

²⁾ A. nr. 1, bilag a.

materiel. Auswärtiges Amt er anmodet om at tilforordne tyske kommitterede i de danske økonomiske ministerier.

Med hensyn til hvorledes de tyske tropper skal forholde sig i økonomiske spørgsmål bestemmes, at Haager landkrigsreglementet skal „strengt iagttages“, at troppernes forsyning kun skal foregå fra Danmark, såvidt det kan ske, uden at dets egne forsyninger skades. Rigsloven om sådanne leverancer fra private skal anvendes. Leverancer skal betales kontant. Derimod ydes ingen erstatning for anvendelse af offentlige værker, idet dette skal ordnes i forbindelse med en betalingsoverenskomst. Tropperne må ikke for Reichskreditkassenscheine modtage tyske sedler, bl. a. for at emigrantpenge ikke af den grund skal føres tilbage til Tyskland; de må ikke hamstre; ved tilbagevenden til riget skal de toldbehandles.

I bilag 1 hertil udtales, at opfyldelse af de rustningsøkonomiske krav er „en *ufra-
vigelig forudsætning* for udnyttelsen af de for rustningsøkonomien betydningsfulde industrigrene og for en *højest nødvendig aflastning* af den tyske krigsøkonomi“. Derefter opregnes de øjeblikkelige krav, der hovedsagelig går ud på opretholdelse og sikring af den økonomiske virksomhed, bl. a. foranstaltninger til afværgelse af de følger, som afskæringen af forsyninger vestfra vil få. På længere sigt skal kræves 1) straf for sabotage, 2) oprettelse af bedriftsværn, 3) sikring af arbejdsfred, 4) dels forbud mod udførsel til fjendtlige lande og dels begrænsning af eksporten til andre lande, 5) instruks til danske rederier om hjemkaldelse af deres skibe med ladninger, 6) rationering. Det udtales, at flere danske industrigrene er af „*væsentlig betydning*“ for den tyske rustningsindustri, og deres produktion må tilføres denne. Dette gælder kemiske virksomheder (sprængstoffer, superfosfat), rustnings- og skibsbygningsindustri, kryolit- og elektricitetsværker.

For at opnå denne udnyttelse må den tysk-danske udenrigshandel reguleres, pengeoverførslerne foregå gnidningsløst, og kontrakter afsluttes. Til gennemførelse af „en varig og snæver *forbindelse*“ stilles en forbindelsesofficer til rådighed for den befuldmægtigede, og ved sin side får han „Wehrwirtschafts-Offiziere“, der bl. a. skal undersøge virksomhedernes leveringsevne, transportforhold, arbejdsmarkedet, ledelsen af vigtige industrier og nødvendigheden af oprettelse af bedriftsværn til afværgelse af sabotage.

I skrivelserne til rigstrafikministeriet og rigspostministeriet¹⁾ gives meddelelse om de øjeblikkelige krav til den danske regering bl. a. af trafikal og kommunikationsmæssig karakter. Danmarks telekommunikationstrafik med Færøerne, Island og Grønland kan ikke tillades, da kablet går over England. Der skal indsættes en trafikkommissær. Radioen skal „senere“ stilles under tysk censur.

OKW skal delegere til de danske ministerier en telegrafbefuldmægtiget, der samtidig skal stå til rådighed for den befuldmægtigede „ved varetagelsen af almindelige tyske interesser“. Hvem han skal underlægges, efter at besættelsen er gennemført, skal senere ordnes. Endvidere skal offentliggørelse af vejrmeldinger indstilles, presse og radio må kun bringe militære meddelelser med værnemagtens tilladelse.

I meddelelsen til rigsministeriet for folkeoplysning og propaganda²⁾ oplyses ligeledes om de øjeblikkelige foranstaltninger af propagandamæssig karakter og oprettelsen af en propagandagruppe under ledelse af kaptajn Salzmann.

Endelig får rigsfinansministeriet³⁾ meddelelse om de ovenfor nævnte finansielle og økonomiske bestemmelser.

¹⁾ A. nr. 1, bilag b og c.

²⁾ A. nr. 1, bilag d.

³⁾ A. nr. 1, bilag e.

b. Gesandtskabets og den befuldmægtigedes stilling.

Ved den tilstand, som skabtes 9. april 1940 på grund af den danske regerings acceptering af de tyske memoranda, opretholdtes den danske stats suverænitet, og forbindelsen mellem den danske regering og Tyskland foregik derfor over det tyske udenrigsministerium i Berlin og dets repræsentant, gesandten og den rigsbefuldmægtigede i København. Dette princip fastholdtes konsekvent under hele besættelsen af såvel rigsudenrigsminister v. Ribbentrop som af gesandt og rigsbefuldmægtiget dr. Cecil v. Renthe-Fink (1940—42) og den rigsbefuldmægtigede dr. Werner Best (1942—1945), hvis stilling overfor den danske regering afveg fra Renthe-Finks (se afsnit A. 10). Til belysning af dette spørgsmål kan oplyses følgende med hensyn til Renthe-Finks embedsperiode¹):

Renthe-Finks stilling overfor besættelsestroppernes øverstkommanderende fastlagdes i en ordre fra rigsudenrigsminister v. Ribbentrop af 12. april 1940²) og i generaloberst W. v. Brauchitschs redegørelse til den øverstkommanderende 19. april 1940³). 17. april 1940 bestemte v. Ribbentrop, at han selv ville underskrive alle telegrafiske og skriftlige instrukser til gesandtskabet i København⁴). 22. april fik Renthe-Fink endvidere meddelelse om, at han måtte indhente Ribbentrops personlige tilladelse, forinden han tog forholdsregler af politisk, militær eller økonomisk betydning eller traf aftaler herom med den danske regering⁵). I Auswärtiges Amt blev det overdraget legationsråd v. Grundherr at holde Ribbentrop à jour med danske spørgsmål⁶).

Da forskellige tyske myndigheder ikke syntes at være klar over Danmarks særlige stilling og bl. a. henvendte sig direkte til danske ministerier, meddelte statssekretær v. Weizsäcker 20. december 1940⁷) til chefen for rigskancelliet, rigsminister v. Lammers, at „hvis Auswärtiges Amt henh. den befuldmægtigedes kontor ikke medvirker, vanskeliggøres en ensartet ledelse af rigets politik i Danmark, og det vil føre til et utåleligt forhold til de danske myndigheder“. Weizsäcker anmoder derfor Lammers om at oplyse de øverste rigsmyndigheder om, at Renthe-Fink også i sin egenskab af det tyske riges befuldmægtigede sorterer under Auswärtiges Amt. Det anbefales endvidere at henvise til, at den stilling, som det tyske riges befuldmægtigede i København har, ikke svarer til rigskommissærernes i Norge og Holland, men at den befuldmægtigede v. Renthe-Fink tværtimod „må gennemføre sine opgaver overfor de danske myndigheder med diplomatiske midler“.

c. Gesandtskabets udvidelse og politik.

Som følge af de øgede opgaver blev det tyske gesandtskabs rammer stærkt udvidet. Herom og om de retningslinier, hvorefter gesandten og den rigsbefuldmægtigede havde ledet forbindelsen med den danske regering og udenrigsministeriet, foreligger et memorandum fra Renthe-Fink fra august 1942⁸). Heri fastslås, at grundlaget for den tyske politik er de ved besættelsen afsluttede overenskomster, hvorefter den tyske indflydelse skulle holdes indenfor de rammer, som beskyttelsen af Danmark afstak, og at den danske territoriale uafhængighed ikke ville blive antastet „nu eller i fremtiden“. Den rigsbefuldmæg-

¹) Jfr. den danske regerings bestræbelser for at fastlægge besættelsens omfang ber. IV, s. 17—22.

²) Se ber. XII, A. nr. 125.

³) Se ber. XII, A. nr. 132.

⁴) A. nr. 7.

⁵) A. nr. 8.

⁶) A. nr. 9 og 9 a.

⁷) A. nr. 10.

⁸) A. nr. 282.

tigede og hans stab har diplomatisk stilling „og betjener sig ved gennemførelse af sine opgaver af diplomatiske midler“. Som følge heraf har det danske udenrigsministerium været midtpunktet for det dansk-tyske samarbejde. „Med det forhandles om alle spørgsmål af principiel karakter eller større betydning“. I løbende spørgsmål arbejder den befuldmægtigede og de kommitterede dog direkte med de danske fagministerier. I almindelighed foregår de tyske myndigheders kontakt gennem de danske centralmyndigheder undtagen med hensyn til den kommitterede for den indre forvaltnings 3 kontorer i Aalborg, Aarhus og Odense, som er „rådgivere og vejledere“ for de lokale danske myndigheder.

Renthe-Fink sammenfattede sine erfaringer efter 2 års forløb med hensyn til gennemførelse af de tyske ønsker således, at et forsigtigt pres i forbindelse med en i det væsentlige bevaret dansk suverænitet havde sikret gennemførelsen af værnemagtens og rigets ønsker. Som forudsætning for, at denne fremgangsmåde har kunnet fungere, opstilles følgende punkter:

1. bestemt optræden i afgørende spørgsmål og formel bevarelse af den danske suverænitet, 2. undgåelse af indblanding i uvæsentlige spørgsmål, „hvilket danskeren betragter som en typisk tysk fejl“ og 3. „at der også fra tysk side spilles med kortene på bordet“.¹⁾

d. Udnævnelse af tyske embedsmænd.

Om de i de danske aktstykker²⁾ omtalte tyske kommitterede m. fl. foreligger i de tyske dokumenter³⁾ udnævnelsen af vicepolitipræsident Kanstein til kommitteret for spørgsmål vedrørende den indre forvaltning og ministerialråd dr. Ebner til kommitteret for økonomiske spørgsmål, hvori omtales omfanget af og retningslinierne for deres arbejde. I et telegram af 15. april 1940⁴⁾ oplyses, at den øverstkommanderende for de tyske tropper har henvist til nødvendigheden af, at de kommitterede „varetager deres opgaver med stor takt og holder føling med de økonomiske og politiske kredse“, hvilket synspunkt v. Ribbentrop tilslutter sig.

Om to andre embedsmænd i det tyske gesandtskab, presseattaché Gustav Meissner og legationssekretær H. Schwarzmänn, som har en vis betydning i udviklingen efter 9. april 1940, udtaler fhv. stats- og udenrigsminister Erik Scavenius 10. maj 1948 i kommissionsdomstolen⁵⁾, at efter hans opfattelse var Meissner det tyske nationalsocialistiske partis kontrolør i gesandtskabet, „men man havde det Indtryk, at Renthe-Fink ikke befandt sig vel ved ham“. Om såvel Meissner som Schwarzmänn udtaler direktør Sthyr⁶⁾, at de begge var ærgerrige og „ønskede disse Stillinger som et Springbræt for senere Avancement“.

Ovennævnte legationssekretær Schwarzmänn var gift med en niece af rigsudenrigsminister v. Ribbentrop og var en kort periode i 1940 knyttet til gesandtskabet i København. Fhv. stats- og udenrigsminister Scavenius forklarer⁷⁾, at han ligesom Meissner „var en Slags Kontrolør ... i hvert Fald var det mærkeligt at se, hvordan Renthe-Fink skubbede ham frem, det var ikke naturligt for en saa ung Mand“, og videre: „Renthe-Fink benyttede Schwarzmänn og Meissner, naar han ikke ønskede selv at komme frem i det

¹⁾ Ang. den danske centraladministrations øverste embedsmænds drøftelser om samarbejdet se ber. IV, A. nr. 24, 26 og 27 samt A. 412 og 413.

²⁾ Se ber. IV, A. nr. 19, 21, 22 og 23.

³⁾ A. nr. 2, 3, 4 og 5.

⁴⁾ A. nr. 6.

⁵⁾ A. nr. 165, st. 48.

⁶⁾ A. nr. 168, st. 117.

⁷⁾ A. nr. 165, st. 46 f.

aaabne, og formodentlig ogsaa for derigennem at erhverve visse Efterretninger, som kunde fremgaa af Samtaler“.

Fhv. trafikminister Gunnar Larsen og direktør Knud Sthyr kendte Schwarzmänn fra før 1939, da han var ansat i det internationale cementkartel, og havde da indtryk af, at han var antinazistisk indstillet.¹⁾

2. Perioden 10. april—7. juli 1940.

Vedrørende denne periode foreligger en række tyske dokumenter om forskellige forhold.

a. Trafikken mellem Danmark og udlandet.

Straks efter 9. april rejstes spørgsmålet om en genoptagelse af forbindelsen mellem Danmark og Sverige. 14. april anbefalede Renthe-Fink, støttet af den kommitterede for økonomiske spørgsmål og værnemagtsofficererne for økonomiske anliggender, at trafikken blev genoptaget, og skitserede de fremtidige dansk-tyske kontrolforanstaltninger²⁾. 15. april anmodede endvidere det svenske udenrigsministerium om åbning af færgetrafikken København—Malmø, for at svenske statsborgere kunne vende hjem³⁾. I slutningen af april blev disse spørgsmål samt problemerne med hensyn til telefon-, telegram- og postforbindelsen mellem Danmark og Tyskland og det neutrale udland samt de neutrale diplomaters forbindelse med deres hjemland og det danske udenrigsministeriums forbindelse med gesandterne derfor drøftet mellem myndighederne i Berlin⁴⁾.

b. Danske krigsskibes overtagelse af told- og polititjeneste.

Gennem generaloberst Keitel rejste den tyske krigsmarine 12. april overfor Auswärtiges Amt i Berlin spørgsmålet, om danske krigsskibe kunne betros bevogtningsopgaver. Statssekretær v. Weizsäcker mente ikke, det var „forsvarligt og hensigtsmæssigt“ at drage den danske marine ind i et direkte krigsmæssigt samarbejde med den tyske, men at den kunne udføre told- og polititjeneste. Auswärtiges Amt ønskede dog ikke at rette henvendelse til den danske regering om, at disse skibe skulle overdrages til Tyskland, men gav 13. april Renthe-Fink instruks om at søge kontakt med den danske regering og undersøge, hvorvidt den af sig selv ville stille skibene til disposition til udførelse af told- og polititjeneste⁵⁾. Om denne sag kan yderligere oplyses, at først 13. april om eftermiddagen indhentede flådens øverstkommanderende, storadmiral Raeder, Hitlers samtykke til, at anmodningen blev rettet til den danske regering og betaling tilbudt for benyttelsen. Først 22. april anbefalede Raeder derefter ved førerkonferencen, at der ikke blev rettet nogen henvendelse til regeringen i København „for at skåne den danske flådes selvrespekt. Sagen kunne tages op senere for at se, om danskerne selv ønsker at udføre visse politi- og eskortetjenester. Føreren samtykker“.⁶⁾

¹⁾ A. nr. 166, st. 64 f. og A. nr. 168, st. 140.

²⁾ A. nr. 17.

³⁾ A. nr. 18.

⁴⁾ A. nr. 20 og 24.

⁵⁾ A. nr. 13 og 16.

⁶⁾ Fuehrer Conferences, pag. 95 og 97.

c. Verbalnoten 30. april 1940.

Om den i de danske dokumenter omtalte verbalnote af 30. april til den tyske regering¹⁾ foreligger blandt de tyske dokumenter notens tekst²⁾ samt en indberetning 8. maj fra Renthe-Fink herom. Under en samtale med udenrigsminister Munch om et udkast til noten havde han udtalt, at „de 13 punkter kun var et øjeblikkeligt program og efter memorandummets mening ingenlunde kunne betragtes som udtømmende“. I en senere samtale med direktør Mohr havde denne på Renthe-Finks forespørgsel om årsagen til notens fremkomst erklæret, at initiativet hertil var blevet taget af de nye ministre for venstre og det konservative folkeparti. I sin kommentar skriver Renthe-Fink, at hensigten er „udtrykkeligt at fastlægge og afstikke grænser for vor aktivitet“³⁾.

d. Særlovgivning vedr. retsplejen.

Om den i de danske dokumenter samtidig nævnte særlovgivning vedrørende retsplejen⁴⁾ skriver Renthe-Fink i en indberetning 20. april til rigsudenrigsminister v. Ribbentrop, at Tysklands standpunkt til spørgsmålet om at stille danskere for tysk krigsret „betrages som en prøve på, om det planlagte samarbejde fra vor side også virkelig er loyalment, og om vi vil lade den danske suverænitet uantastet“⁵⁾. I sit svar udtalte v. Ribbentrop, at aftalerne om særlovgivningen med den danske regering enten måtte fastlægges skriftligt i en *tysk-dansk* overenskomst eller i danske forskrifter, og desuden skulle det sikres, „at vi underhånden får afgørende indflydelse på de danske embeders personelle sammensætning“⁶⁾. (Om særlovgivningen henvises iøvrigt til afsnittet om justitsministeriet).

e. Rigsudenrigsminister v. Ribbentrops erklæring 27. april om de engelsk-franske angrebsplaner.

27. april forelagde rigsudenrigsminister v. Ribbentrop i Berlin den tyske hvidbog om de engelsk-franske forberedelser til et angreb på Norge. 28. april lod han forespørge gesandtskabet i København⁷⁾, om danske regeringskredse havde givet udtryk for forundring over, at Danmark ikke var blevet nævnt i hans erklæring. Samtidig meddelte understatssekretær Gaus, at en omtale af Danmark ville have været formålsløs, da det ikke var nævnt i de dokumenter, der var faldet i tyskernes hænder. Samme dag oplyste Renthe-Fink⁸⁾, at erklæringen havde „i herværende presse vakt den største opmærksomhed“. Ribbentrops tale var blevet gentaget flere gange i radioen og påhørtes fra højttalervogne af mange mennesker. Renthe-Fink meddelte yderligere, at erklæringen havde vakt „største opmærksomhed“ i politiske kredse. I en samtale med udenrigsminister Munch havde denne udtalt sin forundring over, at de engelsk-franske angrebsplaner mod Danmark, „hvis eksistens han havde sluttet sig til på grund af vort memorandum af 9. april“, ikke var blevet omtalt i v. Ribbentrops erklæring. Renthe-Fink svarede, at Englands bekendte „utvetydige hensigter overfor Norge allerede i sig selv havde indbefattet krænkelse af den danske neutralitet“.

¹⁾ Ber. IV, s. 19—21.

²⁾ A. nr. 29.

³⁾ A. nr. 30.

⁴⁾ Ber. IV, s. 21.

⁵⁾ A. nr. 688.

⁶⁾ A. nr. 689.

⁷⁾ A. nr. 26.

⁸⁾ A. nr. 27 og 28.

f. Den danske presse.

I et memorandum 12. april meddelte Renthe-Fink¹⁾, at legationssekretær Gustav Meissner skulle bearbejde alt, der angik den danske presse. 17. april fastslog presseafdelingen i Auswärtiges Amt²⁾ de retningslinier, hvorefter indberetninger skulle skrives. Der skulle lægges særlig vægt på lederne, reaktionen på de militære begivenheder, tyske militære forholdsregler og „forvaltningsmæssige forandringer“.

5. juni indberettedes om den danske presses behandling af de militære operationer i Vesteuropa³⁾, at det var „upåklagelige referater“. Selvom pressen ikke selv tog stilling til begivenhederne, havde dens behandling deraf „dog hos den danske befolkning efterladt et stærkt indtryk af den tyske militære styrke“, og man „anser Englands europæiske militære situation for håbløs“.

15. juni indsendtes en oversigt for perioden 1.—15. juni 1940⁴⁾. Det oplyses, at i modsætning til tidligere praksis blev der i lederne taget stilling til Italiens indtræden i krigen 10. juni. Indberetningen nævner også den konservative hovedstadspresses og „Fædrelandet“s samt „Jyllandsposten“s kritik af regeringens forfejlede økonomiske politik.

Provinspressens stillingtagen til de udenrigspolitiske begivenheder er stadig sparsom, hedder det videre, „skønt initiativet ... dog er blevet livligere“. I sin diskussion af den afgåede general v. Kaupischs og hans efterfølger generallojtnant Lüdkes udtalelser om et godt tysk-dansk forhold har den i modsætning til hovedstadspressen vist „bemærkelsesværdig forståelse“. På grund af arbejdsløsheden fremhæver den ofte ønsket om arbejdslejligheder efter tysk mønster. Sammenfattende udtales om provinspressens stillingtagen, at den i forhold til de første dage efter Danmarks besættelse er blevet mere venlig og neutral i sin holdning overfor Tyskland. „Det ses, at man i provinsen allerede i højere grad end i hovedstaden har draget lære af de sidste ugers politiske begivenheder og bestræber sig for i egen interesse at tage den nye europæiske situation med i betragtning“.

I oversigten for perioden 15. juni—1. juli udtales⁵⁾ at udviklingen „tydeligt [har] ændret den danske presses holdning til en udpræget politisk orientering i kontinental retning“. Den franske kapitulation „er blevet gengivet i en opsætning, som fra tysk side ikke lader noget tilbage at ønske“. Kommentarerne i de store hovedstadsblade har understreget „erkendelsen af Danmarks fremtidige kontinentale opgave i snæver tilknytning til Tyskland“. De franske våbenstilstandsbetingelser er blevet „vurderet efter deres storsindede punkter“. Den danske presse er nået til den opfattelse, at England efter krigen vil miste sin indflydelse på kontinentet, og i den forbindelse „har skribenternes opmærksomhed i højere grad end hidtil vendt sig mod spørgsmålet om den europæiske økonomis nyordning efter krigen“.

På grund af de gentagne engelske bombenedkastninger „er den begyndende anti-engelske stemning i den danske befolkning blevet yderligere uddybet ... I provinspressen kunne det ligeledes konstateres, at initiativet til egne udenrigspolitiske kommentarer er blevet livligere“.

„Det frugtbare samarbejde mellem gesandtskabets presseafdeling og hovedstadspressen har udviklet sig videre“. Der er afholdt et møde med 75 chefredaktører fra provinsen. „Den allerede omtalte stærkere udenrigspolitiske kommentering vurderes som et

¹⁾ Ber. IV, A. nr. 21.

²⁾ A. nr. 21.

³⁾ A. nr. 34.

⁴⁾ A. nr. 37.

⁵⁾ A. nr. 38.

frugtbringende resultat af dette møde“. Det amerikanske pressebureau „United Press“s betydning for den danske presse er gået tilbage, mens „Skandinavisk Telegrambureau“ befæster „sin dominerende stilling indenfor den danske presse“.

g. Færøerne.

Den engelske besættelse af Færøerne og udviklingen i Island medførte en vis dansk aktivitet, som enten fremkaldtes eller blev støttet af tyskerne.

17. maj nedlagdes gennem den engelske gesandt i Bern¹⁾ en protest, som i forvejen var fremkaldt og billiget af Auswärtiges Amt, mod besættelsen af Færøerne. Den afvistes dog efter ordre fra London af den engelske gesandt, „da hans regering ingen forbindelse har med den danske regering“. På indberetningen blev i Auswärtiges Amt tilføjet følgende notits: „Dette er under disse omstændigheder tilstrækkeligt“.

h. Island.

Straks efter den 9. april blev Island genstand for både tysk og engelsk-fransk interesse. 11. april indberettede den tyske konsul Gerlach i Reykjavik²⁾ til Berlin på grundlag af en oplysning til den danske gesandt, at 3 engelske krigsskibe lå parat til at gribe ind, hvis Island blev angrebet af Tyskland. Dagen efter meddelte den islandske udenrigsminister³⁾ ham altingets beslutning om at overtage kongens beføjelser, hvilket også den danske gesandt i Berlin 15. april viderebragte til Auswärtiges Amt med den tilføjelse, at det danske gesandtskab og de danske konsuler indtil videre fortsat ville bistå islandske statsborgere.⁴⁾

13. april anmodede statssekretær v. Weizsäcker gesandtskabet i København om en indberetning ang. den danske regerings holdning til denne udvikling. På grundlag af en indberetning fra chargé d'affaires i Washington Hans Thomsen om en samtale mellem præsident Roosevelt og gesandt Kauffmann og en opfordring fra Thomsen til at fremkalde en erklæring fra den danske regering⁵⁾ udarbejdedes en instruks til Renthe-Fink om, at han skulle meddele den danske udenrigsminister, at Island og Grønland ikke berørtes af de „tyske forholdsregler til beskyttelse af dansk neutralitet“; en tilsvarende erklæring fra den danske regering, „navnlig også gennem det danske gesandtskab i Washington overfor USAs regering, er ønskelig“⁶⁾. På grund af Zahles skrivelse af 15. april blev afsendelsen af denne instruks dog standset⁷⁾, og det besluttedes hverken at udsende en tysk erklæring om de danske besiddelsers stilling eller at fremkalde en dansk erklæring.⁸⁾

18. april indberettede den tyske chargé d'affaires i Washington, at der efter den islandske regerings ønske ville blive optaget diplomatiske forbindelser mellem USA og Island.⁹⁾

10. maj besatte engelske tropper Island, og samme dag fik Renthe-Fink instruks om at foranledige, at den danske regering nedlagde protest, „hvis den ikke gør det af sig selv“, og få protesten offentliggjort i presse og radio.¹⁰⁾ 12. juni indberettede Renthe-Fink, at stats-

¹⁾ A. nr. 31 og 33.

²⁾ A. nr. 12.

³⁾ A. nr. 14.

⁴⁾ A. nr. 19.

⁵⁾ A. nr. 11.

⁶⁾ A. nr. 15.

⁷⁾ A. nr. 22.

⁸⁾ A. nr. 25.

⁹⁾ A. nr. 23.

¹⁰⁾ A. nr. 31.

minister Stauning efter hans opfordring ville nedlægge indsigelse mod besættelsen under finanslovdebatten i folketinget.¹⁾ Den næste dag blev den islandske protest offentliggjort af Ritzau, og Renthe-Fink kunne oplyse, at meddelelsen „i henhold til her truffet aftale“ ville blive offentliggjort i alle danske aviser „i stor opsætning“ den følgende dag.²⁾ Efter statsminister Staunings tale i folketinget 4. juli indberettede den kommitterede for udenrigspolitiske spørgsmål, Hencke: „Med denne tale har hr. Stauning, såvidt han anså det for muligt, når den islandske ømfindtlighed skulle skånes, efterkommet vort ønske om en offentlig erklæring om Englands voldshandling mod Island“.³⁾

22. maj gav den tyske kommitterede for udenrigspolitiske spørgsmål, Hencke, overfor direktør Mohr udtryk for den forventning, at den nye engelske gesandt i Island ikke ville blive akkrediteret hos den danske konge, hvilket Mohr anså for udelukket.⁴⁾

Om det i de danske dokumenter omtalte cirkulæretelegram til de danske gesandter, der gav anledning til gentagne tyske henvendelser til regeringen, henvises til afsnittet om udenrigsministeriet.⁵⁾ Det samme gælder spørgsmålet om Grønland og gesandt Kauffmanns holdning, der allerede i denne periode gav anledning til tyske klager.

Problemerne vedrørende udenlandske statsborgeres internering i Tyskland, som den danske regering efter Renthe-Finks indberetning af 29. april anså for „uforenelig med sin suverænitet og neutralitet“⁶⁾, vil blive behandlet under justitsministeriet.

De tyske krav om udlevering af luftværnsskyts og 2 franske batterier, der iøvrigt behandles i afsnittet om krigsministeriet og marineministeriet, fremkaldte alvorligere dansk modstand. Renthe-Fink indberetter 25. april, at afleveringen af luftværnsartilleriet først gennemførtes „efter stærkt pres“. Direktør Mohr udtalte til ham, at den danske regering ikke kunne anerkende, at udleveringen var i overensstemmelse med erklæringen om, at de danske tropper skulle beholde deres våben. Hertil svarede Renthe-Fink „bestemt“, at kravet støttede sig på det mandat, som Tyskland havde fået ved at overtage beskyttelsen af den danske neutralitet. Endvidere henviste han påny til, at „de 13 punkter i notitsen kun er et øjeblikkeligt program og ikke kan udelukke andre krav, der følger af det tyske mandat. Den danske opfattelse, at de 13 punkter var et Magna Charta for det tysk-danske samarbejde, var forkert; de 13 punkter måtte tværtimod forstås i forbindelse med memorandummet“. Hertil føjede Renthe-Fink følgende kommentar: „Danskernes bestræbelser går øjensynligt ud på at holde vore muligheder for indgreb indenfor nøje forud fastlagte grænser. Bag dette kan man spore bekymringen for i praksis at miste suveræniteten og af de fjendtlige allierede magter blive behandlet som Tysklands militære forbundsfælle“.⁷⁾

Da værnemagten ønskede at stille yderligere krav, skrev Renthe-Fink samme dag til Berlin, at „ethvert indgreb i det danske folks forsvarssuverænitet dybt krænker dets æres- og nationalfølelse. Politisk er det skadeligt, hvis der efter et opfyldt krav straks igen anmeldes et nyt. Derved rystes tilliden. Vore bestræbelser må derfor gå ud på snarest muligt at komme til en definitiv afgørelse med hensyn til vore krav“.⁸⁾

Da den danske regering 11. maj havde besluttet at acceptere det tyske ønske om, at den stillede to franske batterier til disposition, udtalte direktør Mohr til den tyske kommit-

¹⁾ A. nr. 35.

²⁾ A. nr. 36.

³⁾ A. nr. 523.

⁴⁾ A. nr. 32.

⁵⁾ Se iøvrigt ber. V, A. nr. 9, underbilag 1.

⁶⁾ A. nr. 676.

⁷⁾ A. nr. 614.

⁸⁾ A. nr. 613.

terede for udenrigspolitiske spørgsmål, Hencke, at regeringen gik ud fra, at dette var det sidste tyske krav om skyts. Mohr meddelte endvidere Hencke, at disse tyske krav foruro- ligede militære kredse og skabte en vanskelig situation for regeringen. Det ville have været lettere, hvis disse krav var blevet stillet i forbindelse med indmarchen. Mohr bad endelig Hencke meddele den danske regerings opfattelse i Berlin.

I sin indberetning tilføjer Hencke, at da danskerne går ud fra, at batterierne vil forblive i Danmark, har han aftalt med den tyske øverstkommanderende, at „en eventuel flytning af skytset til forsøg i Tyskland hemmeligholdes overfor danskerne“¹⁾. 20. maj med- delte statssekretær v. Weizsäcker til Renthe-Fink, at Hitler havde bestemt, at der ikke skulle stilles yderligere krav til danskerne om skyts, men „den danske regering skal ikke infor- meres herom“.²⁾

3. Omdannelsen af ministeriet Stauning 8. juli 1940.

Vedrørende tysk kontakt efter 9. april 1940 med danske antiparlamentariske kredse og i forbindelse hermed med den udvikling, der førte til omdannelsen af ministeriet Stau- ning 8. juli 1940, samt om modsætningen mellem de forskellige tyske instansers opfattelse og politik findes adskillige dokumenter i det tyske materiale, omend disse langt fra er ud- tømmende til belysning af disse forhold. Allerede før 9. april 1940 var der etableret føling mellem de danske nationalsocialister og andre antiparlamentariske grupper som f. eks. LS- kredse omkring folketingsmand Hartel og hofjægermester Jørgen Sehested. Denne forbin- delse blev knyttet af Sicherheitshauptamt, der lededes af SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich, gennem danskeren K. Mortensen og SS-Sturmbannführer v. Löw, hvis opgave efter 9. april bestod i at skabe forudsætning for en samling af alle oppositionsgrupper og deres overtagelse af regeringsmagten.³⁾

Rigsudenrigsminister v. Ribbentrop var som tidligere nævnt først og fremmest in- teresseret i at bevare kontrollen over Danmark i sine hænder og at sikre de politisk-mili- tære mål, der var opstillet 9. april. Han måtte dog tage hensyn til, at andre interesser, som ønskede en nationalsocialistisk udvikling i Danmark, kunne vinde Hitlers støtte. Til en politirapport 30. august 1946 har gesandt Werner v. Grundherr, som i Auswärtiges Amt behandlede danske spørgsmål, erklæret, at han under besættelsen ikke havde forbindelse med DNSAP, men „tværtimod overfor Renthe-Fink og andre betydende Personer — ogsaa Dr. Best — havde givet Udtryk for, at det var en stor Fejl og Dumhed at belaste sig med Fritz Clausen og hans Parti“. v. Grundherr erklærede, at Auswärtiges Amts officielle kurs overfor Danmark var, at man ønskede ro og tilfredshed, ikke mindst af hen- syn til den økonomiske situation.⁴⁾

I Auswärtiges Amt var det chefen for afdeling Deutschland, gesandt Martin Luther, hvis opgave bestod i at søge kontakt med protyske grupper i udlandet, som interesserede sig for Frits Clausen og DNSAP.

I det tyske gesandtskab i København var gesandt v. Renthe-Fink efter 9. april 1940 indstillet på at gennemføre den politik, der var fastlagt ved aftalerne med den danske

¹⁾ A. nr. 617.

²⁾ A. nr. 618.

³⁾ Mortensens og v. Löws forbindelser og politik er belyst i det stenografiske referat af byretsunder- søgelsen i sagen mod Jørgen Sehested, A. Hartel m. fl. Ang. præmisserne til dommen over Jørgen Sehested m. fl. se A. nr. 64 a. Ang. Østre Landsrets dom over Jørgen Sehested, Axel Hartel og Knud Mortensen se A. nr. 65 a., og Højesterets dom over Jørgen Sehested se A. nr. 66 a.

⁴⁾ A. nr. 162.

regering. Selvom Renthe-Fink efterhånden blev utilfreds med regeringen Stauning på grund af dens efter hans mening manglende aktivitet, har han i kommissionsdomstolen 8. maj 1948 erklæret, at han ikke ønskede en regering fra nazisternes eller andre antiparlamentariske kredse.¹⁾ v. Löws og Mortensens virksomhed gik derfor på tværs af hans bestræbelser, og da han samtidig stræbte efter at bevare kontrollen over den tyske politik i Danmark, lod han på et tidligt tidspunkt efter 9. april presseattachéen, Gustav Meissner, der havde forbindelse med gesandt Martin Luther, træde i kontakt med Frits Clausen og andre nationalsocialistiske ledere samt Sehested m. fl. dels for at søge oplysninger om deres virksomhed og dels for at påvirke deres politik.²⁾

Til belysning af denne udvikling skal i det følgende gøres rede for de dokumenter, som er fundet i Auswärtiges Amts arkiver.

I slutningen af april 1940 skrev v. Löw, antagelig på basis af meddelelser fra Mortensen, to indberetninger til Heydrich dels om „den i Danmark eksisterende nationale oppositions stilling til et muligt regeringsskifte“ og dels om den holdning, som medlemmerne af den udvidede regering Stauning indtog.³⁾

Ifølge den første består de „betydningsfulde nationale oppositionsgrupper“ af DNSAP og LS. Nationalsocialisterne skildres som en bevægelse, der under Frits Clausens ledelse siden november 1939 har været i stærk fremvækst og ved et kommende valg vil få 15—20 mandater. Det berettes, at ifølge Clausens udtalelse havde general Kaupisch den 9. april gennem sin tolk spurgt, „hvad DNSAP endnu ventede på“.

LS er ifølge v. Löws beretning en organisation, der har størsteparten af de danske bønder bag sig. Skønt mere fagligt end politisk indstillet har „en lille, men indflydelsesrig gruppe“ under ledelse af hofjægermester Sehested i de sidste 2—3 år søgt „at føre bevægelsen ind på en revolutionær linie“.

Da ledende personer i såvel DNSAP som LS har forbindelse med hinanden, er der et vist samarbejde mellem de to organisationer.

Beretningen udtaler, at den „marxistisk liberale“ regering Staunings økonomiske politik er ved at kæntré, og i løbet af 2—3 måneder vil den danske økonomi bryde sammen. De nationale grupper forbereder sig på denne situation, idet Clausen vil danne en regering, udvidet med førende bønder fra LS, men vil ikke forsøge at styrte Stauning ved en revolution. LS-gruppen under Sehested ønsker derimod at danne en regering med $\frac{2}{3}$ bønder og $\frac{1}{3}$ nazister, mens Clausen efter deres mening ikke er egnet til at være statsminister. „Efter hvad der vides her“, vil Clausen ikke gå ind i en sådan regering, der af de i øjeblikket mulige nationale regeringer sandsynligvis vil have den bredeste basis i folket, men kun være levedygtig, hvis den støttes af Clausen og DNSAP.

Denne beretning slutter med følgende oplysning: „Begge grupper er enige om, at Danmarks fremtidige udvikling kun kan sikres i allersnævrreste tilslutning til Tyskland og derfor også kun ved at give et vist afkald på egen selvstændig udenrigspolitik.“

v. Löws anden indberetning indledes med en gengivelse af en udtalelse af Frits Clausen, der fandt, at det „var ubegribeligt, at den tyske regering fandt sig i, at den danske regering blev udvidet med 6 ministre, der fra gammel tid principielt har været indstillet

¹⁾ A. nr. 164, st. 35.

²⁾ Jfr. Meissners vidneudsagn til kommissionsdomstolen 4. maj 1948, hvori han udtaler, at han først i juli 1940 fik overdraget den opgave at søge kontakt med DNSAP (se A. nr. 163, st. 2, jfr. A. nr. 42, 44, 45, 48 og 49, hvorefter fremgår, at han allerede i maj havde føling med Frits Clausen og andre nationalsocialister).

³⁾ A. nr. 40, bilag a, og A. nr. 41, bilag a.

imod Tyskland“, hvorefter Christmas Møller, Henning Hasle, Hauch, Krag og Brorsen nævnes og karakteriseres som enten engelsk eller engelsk-amerikansk venlige. Indberetningen slutter med følgende passus: „Efter dr. Clausens opfattelse har Stauning vundet uhyre meget ved sin „rævepolitik“. Den tysk-danske handelstraktat vil efterhånden bevirke, at de økonomiske forhold i Danmark vil forme sig meget gunstigt.“

Denne sidste indberetning lod rigsudenrigsminister v. Ribbentrop 9. maj forelægge Renthe-Fink, som var i Berlin.¹⁾

I en notits af 10. maj skriver Renthe-Fink derefter, at Frits Clausen ser den udvidede danske regering „i et alt for ensidigt lys“, hvilket er forståeligt på grund af hans ambitioner om at styrte den. Det var dog ikke i tysk interesse at styrte regeringen Stauning-Munch, efter at den havde „vist sig fjælig overfor vore ønsker“, og den kunne kun opretholdes ved, at de konservative og venstre gik ind i den. Dermed overtog disse partier et medansvar for afgørelsen 9. april, hvilket betød „en vigtig konsolidering af den position, som vi har opnået“.

Renthe-Fink skriver derefter, at disse nye ministre ligesom alle danskere „i grunden“ er opportuniste. „Jeg kan ikke tro, at vi af dem behøver at frygte en alvorlig modstand. På den anden side kan man ganske vist ikke af dem vente, at de i deres indre går med os“.

Efter Renthe-Finks mening vil det være forkert af Tyskland at blande sig i Danmarks indrepolitiske forhold. Nationalsocialisternes basis er endnu meget snæver, og den nærmeste fremtids økonomiske politik vil skabe så store vanskeligheder, „at det synes bedre at belaste den nuværende regering med de ubehagelige følger heraf“, i særdeleshed fordi Tyskland „kun i meget begrænset omfang kan yde Danmark økonomisk hjælp“. Den tyske økonomiske politik går ikke ud på at begunstige den danske regering, „men det må være dens opgave i disse for Tyskland afgørende tider at hente så meget som muligt ud af Danmark . . . så længe krigen varer, må den tyske krigs- og ernæringsøkonomis interesser stå i forgrunden“.

Renthe-Fink skriver tilsidst, at de danske nationalsocialisters opgave bør være, „at de om sig samler og sammenslutter til en stærk bevægelse alle de elementer, som tilstræber en fornyelse . . . for at de, når tiden er moden, kan have et bredt grundlag i folket. Dette tidspunkt er i hvert fald endnu ikke kommet i dette øjeblik“. Renthe-Fink anfører, at den øverstkommanderende for de tyske tropper i Danmark er enig med ham i denne linie, og da mange tyske instanser har forbindelser i Danmark, er det ønskeligt, „om der blev sørget for, at de . . . indretter sig efter den ovenfor fremstillede linie angående ikke-indblanding i de danske partipolitiske opgør“.²⁾

Den første „notits“ til Renthe-Fink om danske forhold fra presseattaché Meissner, i hvis papirer er fundet brevet fra Jørgen Sehested til A. Hartel af 27. april³⁾, stammer fra 6. maj. Han tager heri stilling til en beretning om den indrepolitiske situation i Danmark, der er blevet indsendt til Berlin⁴⁾, og som omhandler et forslag til ændring af den danske regering efter initiativ af Sehested og med Knud Bach som statsminister. Om denne plan oplyser Meissner, at den ikke mere er aktuel, idet Knud Bach er sprunget fra og orienterer sig mod nationalsocialisterne, mellem Hartel og Sehested er opstået misforståelser, og

¹⁾ A. nr. 41, bilag b.

²⁾ A. nr. 41, bilag c.

³⁾ A. nr. 39.

⁴⁾ Dette dokument er ikke fundet. I Meissners notits er anført, at det er sendt til Berlin 17. maj, men dette må være en fejlskrivning. At Meissners notits skulle være fejldateret, er mindre sandsynligt, da både den oprindelige og en senere påført datering er 6. maj.

kongen vil ikke skille sig af med regeringen Stauning. Som dette projekts ophavsmand udpeger Meissner K. Mortensen, hvis virksomhed skarpt kritiseres, og om selve planen, hvis personer nævnes og karakteriseres, hedder det, at den er „kommet for tidligt og heller ikke omfatter nogen personkreds, der råder over altfor mange tilhængere“. Mortensen har dog på grund af sine oplysninger, der går ud på, at han samarbejder med „højeste tyske personligheder“, vakt forhåbninger indenfor den sehestedske kreds. Meissner anbefaler, at politiske rejser til Danmark af personer som Mortensen forbydes, „for at der ikke i Berlin udspredes opfattelser, som kan virke forstyrrende på den påkrævede rolige gennemførelse af en politisk linie“.¹⁾

Meissners næste „notits“ er fra 9. maj, hvori han beretter om en samtale den foregående aften med Frits Clausen og H. C. Bryld. Clausen fremkom med forskellige betragtninger over stemningen i landet og sine vanskeligheder med at få folk i tale på grund af mødeforbud, mørklægning, benzinformbud o. s. v. Han „havde aldrig følt sig så svag og utilfreds i sin stilling som i dag“.

Clausen diskuterede derefter forsøgene på at få dannet en ny regering og nævnte general Priors, Sehesteds og Knud Bachs aktivitet. „Sehested var og forblev en mand, som ganske åbent repræsenterede det junkerprincip, at bønderne skulle ledes af landets store godsejere“. Det ministerium, han havde foreslået, „måtte gøre arbejderne hvidglødende af raseri . . . Han, Clausen, havde intet imod, at de danske Hugenbergianere led skibbrud, men anså dog en sådan udvikling for unødvendig og skadelig . . . Nu var den store lejlighed kommet til at opbygge et tysk-dansk og dermed et tysk-skandinavisk forhold, som havde blivende værdi“.

Dette synspunkt sluttede Meissner sig til, men da Clausen spurgte, om man fra tysk side ventede at se disse synspunkter repræsenteret „af Danmarks nuværende demokratiske repræsentanter“, fremførte han alle de vanskelige økonomiske problemer, der snart ville komme, og Clausen „indså også, at det ville være forkert altfor tidligt at bebyrde en tysk-venlig regering med disse vanskeligheder. Men samtidig sagde han, at det var så vanvittigt vanskeligt for ham at sige noget til sine tilhængere, da mange allerede gav udtryk for, at man i dag for at blive anerkendt af tyskerne måtte være god demokrat og logebroder“.

Der var enighed om, at „disse gode demokrater“ ville gå til grunde på grund af deres økonomiske dispositioner, og man måtte forberede sig på tidspunktet, da det skete. „Vi besluttede under iagttagelse af mødeforbudet at fastholde netop disse synspunkter i flyveblade, som via LS og DNSAP skulle fordeles hurtigt efter hinanden over hele landet. Jeg tilsagde internt min støtte til fremstillingen af flyvebladene, såfremt dette forblev en hemmelighed.“

Clausen beklagede sig derefter over, at hvervningen til SS berøvede ham hans bedste folk, og at alle mulige repræsentanter fra Tyskland, som foregav af repræsentere fremstående tyske personer, der nævnes, lovede ham støtte, men at det for det meste var tomme ord. Nu kom SS, men: „Hvad vidste han om, hvor han stod i dag? Godt, hvis rigsføreren eller en anden på æresord ville give ham håndslag på det løfte, at han en skønne dag med sine nationalsocialistiske tanker ville overtage ansvaret for Danmarks skæbne uden at blive hindret heri af Tyskland, nuvel, så ville han indtil dette tidspunkt stille sin SA fuldtud til rådighed. Men herom vidste han intet“. Denne bemærkning fra Frits Clausen hentyder antagelig til hans samtaler med v. Löw, der var Sturmabteilungsführer i SS og således underordnet dettes leder, Heinrich Himmler.

¹⁾ A. nr. 42.

Under besøget hos Meissner kom der til Clausen en opringning, som gik ud på, at ingeniør Mortensen atter var i København, hvilket foranlediger Meissner til følgende afslutning: „Denne virksomhed fra hr. Mortensens side bør absolut standses og undersøges hos rigsudenrigsministeren . . . Også overfor Hartel må der udvises forsigtighed, da han koketterer til alle sider og er indiskret, når det passer i hans kram“. ¹⁾

Det næste dokument omhandler en „beretning om den seneste indrepolitiske udvikling i Danmark“, som Brigadeführer Jost i Reichssicherheitshauptamt lod udarbejde på foranledning af gesandt Luther i Auswärtiges Amt. Denne beretning, ²⁾ der ligeledes skyldes v. Löw og ingeniør Mortensen, bygger bl. a. på to breve, udvekslet mellem Jørgen Sehested og Axel Hartel 9. maj³⁾, som er vedlagt. Der henvises til tidligere indberetninger (formodentlig A. nr. 40, bilag a, og A. nr. 41, bilag a) og oplyses derefter om LSs og DNSAPs forsøg på at få dannet et „erhvervsministerium“. „Senere regnes med, at DNSAP overtager først de vigtigste stillinger indenfor forvaltningen og dernæst den samlede regering“. Der gives oplysning om en henvendelse til kongen, den påtænkte regerings politiske og økonomiske propaganda, og det forklares, at formanden for De samvirkende Fagforbund, Laurits Hansen, vil vinde „den overvejende del af de danske fagforeningsledere for et sådant skridt“, og at ligeledes hæren vil støtte. Derefter gøres rede for denne regerings planer om at omlægge det danske erhvervsliv „til det tyske og mellemeuropæiske erhvervsrum“. Denne regering Bach-Sehested vil knytte Danmark til Tyskland „bl. a. også ved en militæralliance og ved nyskabelse af et slagkraftigt dansk forsvar“ og herved „opnå, at de tyske besættelsestropper efter krigen efterhånden trækkes tilbage fra Danmark“. Derefter kritiseres regeringen Stauning, som håber, at den tyske besættelse kun er en episode, „der må overstås med fornøden behændighed“, og derfor ikke er interesseret i et tysk-dansk økonomisk samarbejde, der vil blive populært i det danske folk. Den søger snarere at skabe utilfredshed med den tyske besættelse. „Materiale angående en sådan stille sabotage i Danmark kan fremlægges“. Det nævnes, at kongen vil afskedige regeringen Stauning, hvis han får forelagt beviserne for, at den saboterer samarbejdet med Tyskland, og fordelen ved en regering Bach-Sehested opgøres således: „med en sådan vil den overvejende del af alle brugbare kræfter i Danmark være vundet for og gå ind for et nært og varigt samarbejde med Tyskland og for at underordne Danmark under rigets politiske ledelse, således at rigets position i Danmark og måske også i det øvrige Norden vil blive lettet“.

16. maj forelagde Luther denne indberetning for v. Ribbentrop og lod samtidig presseattaché Meissner, „som allerede gennem lang tid har plejet forbindelser med de to danske NS-grupper“, kalde til Berlin for at afgive rapport.⁴⁾ Herom og om Luthers instrukser til Meissner foreligger intet. Meissner oplyser i sin forklaring i kommissionsdomstolen, at v. Ribbentrop selv afæskede Renthe-Fink en indberetning om „Oppositionens Karakter og Duelighed⁵⁾“, og opgiver, at foranledningen hertil dels var, „at der allerede i Maj 1940 blev sendt en Indberetning fra Heydrich til von Ribbentrop personlig og ligeledes til en Brigadefører . . . hvori man paapegede, at der var en tyskvenlig Opposition i Danmark, og at det ogsaa var ønskeligt at fremme denne Oppositions Interesser“.

Meissner sammenblander øjensynlig de to indberetninger. Indberetningerne til Heydrich udarbejdedes i slutningen af april (se A. nr. 40 og 41), og herpå svarede Renthe-

¹⁾ A. nr. 44.

²⁾ A. nr. 45, bilag a.

³⁾ A. nr. 45, bilag b og c.

⁴⁾ A. nr. 45.

⁵⁾ A. nr. 163, st. 6—7.

Fink 10. maj. Indberetningen til Brigadeführer Jost kom 16. maj legationsråd Martin Luther i hænde og blev forelagt v. Ribbentrop. Måske er den indberetning, som Meissner mener Renthe-Fink blev afæsket i den anledning, et usigneret dokument fra 21. maj betegnet „Überblick über die Kräfte“ o. s. v. (antagelig et udkast, skrevet af Meissner). Det forklares heri, at Frits Clausen før 9. april arbejdede med en plan om at styrte regeringen, men at situationen blev ændret 9. april, og hvis DNSAP nu forsøger at komme til styret ved magt-anvendelse, må de tyske tropper gribe ind og opretholde ro og orden. „Dette er indtrængende blevet klargjort for DNSAPs fører, og han synes også at have taget afstand fra denne plan“. Nu forsøges dannet et „erhvervsministerium“, som fuldstændigt skal støtte sig til DNSAP og gennemføre dets program. Med dette formål for øje er knyttet en forbindelse med LS (her tænkes vel på beslutningen 17. juni), hvis ledende mænd er Knud Bach, Hartel og Jørgen Sehested.

Det forklares videre, at Mortensen har engageret sig stærkt i disse forhandlinger og henviser til, at han har nære forbindelser i Berlin. „Uden at fremkomme med direkte påstande er det lykkedes ham at påtvinge LSs folk den opfattelse, at han var blevet udsendt af Berlin for . . . at fremkalde et regeringsskifte til gunst for Tyskland“. Sehested har derfor i et brev til kongen skrevet, at Tyskland ønsker, ja, endog fordrer et regeringsskifte, og kongen tror på dette. Resultatet blev et ministermøde 20. maj og Staunings samtale med Hartel s. d.

Det forklares videre, at Mortensen har engageret sig stærkt i disse forhandlinger og videre Preben Wenck, hvis pjece „9. April“ er blevet anerkendt af general Prior, og Blankenstein. Disse to har forbindelse til Højgaardkredsen, for hvilken „Prins Axel skal gå ind“. Clausen vil forsigtigt søge føling med denne gruppe.

Tilslidst oplyses, at „i den sidste samtale med dr. Clausen den 20. maj blev der påny henvist til, at man ikke indenfor DNSAP-kredse måtte hengive sig til altfor store forhåbninger om en økonomisk støtteaktion fra Tysklands side. Sålænge Tyskland var i krig med vestmagterne, lod det sig næppe gennemføre at forsyne Danmark rigeligt med de nødvendige råstoffer“. Hertil svarede Clausen, at han havde en plan og senere ville „gennemføre Danmarks nære tilslutning til det mellemeuropæiske rum“.¹⁾

Samme dag sendte Renthe-Fink et telegram til Luther. Det gik ud på, at regeringskrisen var overvundet, „men Sehesteds bestræbelser for at styrte regeringen Stauning-Munch og danne landboregering fortsættes“ på grund af opmuntring fra Tyskland. „For at undgå vanskeligheder ved at skulle samarbejde med et vel tyskvenligt, men efter sin sammensætning ikke fuldt arbejdsdygtigt kabinet Bach-Sehested, i hvilket danske nationalsocialister ikke vil være repræsenteret, vil det være ønskeligt at lade Sehested vide gennem hans forbindelser, at sådanne ufuldstændige kombinationer ikke vil være velkomne for os“.²⁾

Efter Meissners besøg i Berlin 16. maj sendte han en række breve, der forinden var læst af Renthe-Fink, til gesandt Luther i Auswärtiges Amt.

Det første er fra 23. maj. Heri fortælles om Sehesteds forgæves forsøg på at komme i kontakt med kongen. „Under disse omstændigheder er . . . Clausen glad over, at han med hensyn til Sehesteds plan har holdt sig i baggrunden“.

„Stemningen i landet bliver mærkbart dårligere“ på grund af de økonomiske forhold. Meissner refererer, at han „har talt alvorligt med dr. Clausen og forelagt ham spørgsmålet om, hvad han vil gøre, hvis kongen en skønne dag tilkalder ham og spørger ham

¹⁾ A. nr. 47.

²⁾ A. nr. 46.

om hans program“. Clausen havde svaret, at et sådant ville være færdigt i løbet af 14 dage, og udviklede derefter, hvor dårlig stemningen var i landet på grund af regeringen, men der kunne ikke ske noget legalt, hvis ikke kongen afskedigede regeringen, men det vil han på grund af erfaringerne fra 1920 ikke. „Således når også dr. Clausen ganske automatisk til spørgsmålet om at afvente begivenhederne og resultaterne af den nuværende regerings arbejde, men han ser dog faren ved, at i mellemtiden meget kan gå i stykker stemningsmæssigt og praktisk“.

Meissner oplyser tilsidst, at Clausen vil bevare snæver føling med Bach og Sehested, modvirke den dårlige stemning ved propaganda og holde Meissner underrettet om „alle bevægelser og stemninger ... Om disse oplysninger, som jeg til stadighed opnår ved samarbejde med nationalsocialisterne, skal jeg ... aflægge referat til Dem“.¹⁾

I et brev den følgende dag meddeler Meissner, at DNSAP og LS vil anvende en „sneboldmetode“ overfor kongen med breve, der efterhånden skal give „billedet af en intern folkestemning til fordel for dr. Clausen“.

Meissner refererer endvidere kongens betænkeligheder ved en ny regering, bl. a. af frygt for, at tyskerne skal sige, at den bygger på et grundlovsbrud, og derefter gennemføre et protektorat. „Angående denne tanke hos kongen udtaltes det af den, der har givet mig referatet, at det var hr. Sehested, der igen synes at henholde sig til hr. Mortensen, der havde gjort denne formodning nærliggende for kongen. Det synes altså givet, at hr. Mortensen ikke nøjes med en blot politisk aktivitet, men udover denne aktivitet søger at drage vor gesandts holdning overfor forholdene i Danmark i tvivl hos danske. Dermed er imidlertid grænsen for det, man kan finde sig i, overskredet, således at jeg gerne vil give udtryk for ønsket om, at man nu endelig lader hr. Mortensen kalde tilbage til Tyskland“.²⁾

Fra Sehested-Mortensen-Löw-kredsen fik Luther imidlertid gennem SS-brigadefører Jost i Sicherheitspolizei i slutningen af maj overrakt nyt materiale.³⁾ Dette består af Axel Hartels memorandum om landbrugseksporten samt brev fra Hartel til Sehested 16. maj og fra Sehested til direktør Juncker 18. maj, til kammerherre C. P. M. Hansen 18. maj og 24. maj, til justitsminister Unmack Larsen 21. maj og til Frits Clausen 24. maj. Endelig også Hartels referat af sin samtale med statsminister Stauning 20. maj og et brev fra Sehested til ingeniør Mortensen 25. maj.⁴⁾

Indtil regeringsomdannelsen 8. juli ophører dermed disse forskellige personers indberetninger og forslag til Tyskland, og Renthe-Finks telegrammer og breve er det eneste materiale, som foreligger i de tyske arkivalier.

I et telegram 20. juni meddeler han, at den indrepolitiske krise er blevet skærpet som følge af sammenslutningen af DNSAP og LS. Justitsminister Unmack Larsen har i en samtale med Kanstein spurgt, „om den nuværende regering i fremtiden kunne regne med et tillidsfuldt og åbent samarbejde med de tyske instanser“. Renthe-Fink meddeler, at han „på det allerskarpeste“ vil tilbagevise denne insinuation om indblanding i danske forhold, „og navnlig, at vi begunstiger et kup“. Der kan dog snart opstå en akut regeringskrise, som rejser spørgsmålet, „om og hvor langt vi skal øve indflydelse på regeringens

¹⁾ A. nr. 48.

²⁾ A. nr. 49.

³⁾ A. nr. 50 med bilag 1—10.

⁴⁾ Blandt Renthe-Finks papirer findes en samling af Sehesteds breve o. a., hvor oversættelsen til tysk er forskellig fra den, der er benyttet i versionerne, som sendtes til Luther; også dateringerne varierer. I denne samling findes endvidere Sehesteds brev til Christian X 16. maj, til kammerherre Hansen 18. maj og til Preben Wenck 24. maj (se A. nr. 50, bilag 11). Disse er antagelig benyttet bl. a. ved udarbejdelsen af A. nr. 47.

nydannelse“. Renthe-Fink anser til trods for alliancen med LS ikke DNSAP for stærk nok til at danne regering og tilråder, at man indtager en afventende holdning, „da vi jo til enhver tid er i stand til at få en regering, som ikke passer os, til at falde, og de danske nationalsocialister får således lejlighed og tid til at udbygge deres position i landet“.1)

Under indtryk af den militære udvikling i Vesteuropa kom Renthe-Fink imidlertid i en længere skrivelse to dage efter ind på betragtninger over det fremtidige dansk-tyske forhold i en tysk storrumspolitik. Hans udgangspunkt er, at der i modsætning til andre besatte lande med Danmark består „et slags traktatforhold“, som garanterer dets integritet og suverænitet. Fremtiden må derfor ordnes ved en traktat. „Jeg har den ære at henstille, at det spørgsmål underkastes prøvelse, om ikke allerede nu tidspunktet er kommet til at træffe forberedelser til at afslutte en sådan traktat, som kunne blive et mønster-eksempel også for andre neutrale lande“.

Renthe-Fink går derefter i detaljer og skriver, at „den bedste garanti for Danmarks inddragelse i det stortyske rum vil bestå i skabelsen af en økonomisk union, hvorved det kan stå åbent, om også en møntenhed forekommer nødvendig“. Militært må kræves støttepunkter indenfor rammerne af en militærkonvention, „som også tildeler den danske forsvarsmagt opgaver ved forsvaret af det stortyske rum . . . og ikke giver Danmark følelsen af at være en underkastet stat, men snarere af at være en partner“. Indrepolitisk må forholdet ordnes ved „indsættelsen af en dansk regering, der ud fra indre overbevisning er rede til et så snævert samarbejde“. Endelig må det udenrigspolitisk nære forhold ordnes ved en „forbunds-traktat eller bistandspagt med konsultativ klausul“; et permanent tysk forbindelsesorgan må indbygges i det danske udenrigsministerium.

Til sidst anmoder Renthe-Fink om at få en instruks om, hvorvidt man er enig i hans synspunkter, „og om jeg er bemyndiget til på dette almindelige grundlag at forberede jordbunden i Danmark“.2)

24. juni kommer Renthe-Fink i anledning af de tysk-danske prisforhandlinger i Berlin de følgende dage ind på det spørgsmål, at højere priser vil give den ny LS-DNSAP alliance et alvorligt slag, men at det på den anden side er i tysk interesse, at „den danske landbrugsproduktion kan holdes på et så højt niveau som muligt“.3)

29. juni gjorde Renthe-Fink i en skrivelse rede for den krise, der var udbrudt indenfor regeringen Stauning. Han nævner, at de gamle regeringspartier ikke er tilbøjelige til at opgive noget af deres magt til fordel for de konservative og venstre, „man nærer også frygt for en regeringsomdannelse, der måske betyder et skridt ud i det uvisse“. Samarbejdet mellem DNSAP og LS har fremkaldt „ikke ringe uro blandt de herskende kredse“.

Renthe-Fink afslutter sin indberetning på følgende måde: „Hvorledes forholdene vil udvikle sig videre, kan i indeværende øjeblik vanskeligt forudsiges. Parlamentarisk kan regeringen ikke styrtes . . . Nyvalg vil sandsynligvis ikke hidføre afgørende ændringer. Kongen . . . vover i hvert fald foreløbig ikke at fjerne sig fra det parlamentariske flertals princip. Den nye tid banker dog stadig mere indtrængende på Danmarks dør, og det er vel egentlig mere et spørgsmål om tid, hvornår også her den tilpasning foretages, der følger af det nationalsocialistiske Tysklands militære og politiske sejr over Vestens demokratier og af de nye ideers magt“.4)

1) A. nr. 51.

2) A. nr. 52.

3) A. nr. 53.

4) A. nr. 54.

2. juli indberetter Renthe-Fink om en samtale, som han har haft med statsminister Stauning og udenrigsminister Munch. Foranledningen var et ønske fra justitsministeren om at „opnå klarhed over, om den nuværende regering i fremtiden kan regne med et tillidsfuldt og åbent samarbejde med de tyske instanser“ (se A. nr. 51). Stauning og Munch greb dog ind og desavouerede „deres impulsive kollega og gav udtryk for deres beklagelse over, at han havde forløbet sig. De betonedede, at de lagde vægt på, at der ikke fremkom nogen som helst misforståelse, og benyttede lejligheden til eftertrykkeligt at betone den danske regerings vilje til loyalt at samarbejde med os“. Renthe-Fink omtaler derefter Staunings bestræbelser for at omdanne regeringen „og gennemføre reformer i den indre politik, som i personel og saglig henseende tager hensyn til den nye situation . . . Staunings beredvillighed til en vis omstilling i Danmark har naturligvis ikke sit udspring i en indre overbevisning, men i indsigten om den politiske nødvendighed og i ønsket om af det herværende system at redde, hvad reddes kan“.¹⁾

I et telegram af 2. juli nævner Renthe-Fink for første gang Erik Scavenius' kandidatur som udenrigsminister og skriver: „Hans udnævnelse vil efter mit kendskab til hans indstilling betyde en mere afgjort orientering mod Tyskland. Omdannelsens betydning i indrepolitisk henseende kan endnu ikke overses“.²⁾

Efter den 3. juli at have indberettet om en demonstration, som de danske national-socialister havde foranstaltet³⁾, meddeler Renthe-Fink 5. juli om statsminister Staunings tale i folketinget s. d.: „Hensigten var tydeligt at give udtryk for venskabelig indstilling overfor Tyskland og vilje til økonomisk samarbejde for hos os at fremkalde godt vejr for regeringen“.⁴⁾ Samme dag indberettede Renthe-Fink endvidere om, hvorledes forhandlingerne om en regeringsomdannelse havde udviklet sig, og skriver: „I landet vil resultatet af regeringsomdannelsen fremkalde skuffelse, hvilket allerede får udtryk i forskellige blade, da man havde håbet på afstandtagen fra den hidtidige partipolitiske studehandel.

Fornylsesoppositionen regner med, at kampen mod det herskende system nu vil blive meget lettere for den. Regeringsomdannelsen medfører intet fremskridt for orienteringen mod Tyskland. I den tyske presse bør derfor henvises til, at regeringsomdannelsens resultat er fuldstændig negativt og ufrugtbart og danner et skoleeksempel på det parlamentarisk-demokratiske systems svigten i tider, hvor nye og påtrængende opgaver melder sig for et land; den nye regering er ingen løsning, men kun et mellemstap“.⁵⁾ Samme aften sender han et telegram til Berlin, hvori oplyses, at den ministerliste, som var blevet offentliggjort samme morgen og meddelt af DNB, ikke var blevet godkendt af kongen, hvorfor regeringskrisen stadig var uløst og ændringer i ministerlisten mulig.⁶⁾

6. juli aflagde den danske gesandt i Berlin besøg hos statssekretær v. Weizsäcker og var foruroliget, „fordi han ikke var fuldstændig klar over meningen med den danske regeringsomdannelse og den kurs overfor Danmark, som vi har til hensigt at følge . . . Hr. Zahle bad om min personlige opfattelse og mit råd.

Jeg holdt mig til ganske vage bemærkninger og forbeholdt mig at give hr. Zahle et råd, når et sådant var påkrævet“.⁷⁾

Om selve regeringsdannelsen og tyskernes stilling hertil oplyste direktør Knud Sthyr

¹⁾ A. nr. 55.

²⁾ A. nr. 56.

³⁾ A. nr. 57.

⁴⁾ A. nr. 58.

⁵⁾ A. nr. 59.

⁶⁾ A. nr. 60.

⁷⁾ A. nr. 61.

i kommissionsdomstolen 18. maj 1948, at samme dag, som „den nye, rent politiske Ministerliste“ var blevet offentliggjort (d. v. s. 4. juli), var han sammen med Renthe-Fink, som kom hen til ham og sagde: „Dette her gaar ikke; hvis den Liste bliver ført igennem, saa vil Tyskerne reagere, jeg har gjort Forsøg paa at sige det til Stauning; jeg ved ikke, om han forstod det, men jeg beder Dem om at meddele Stauning, at der er stor Fare paa Færde, hvis dette bliver gennemført“. Det gjorde Sthyr, men hertil svarede Stauning: „Den Plan, jeg skitserede forleden, vil blive gennemført“.¹⁾

8. juli indberettede Renthe-Fink om den nye regering Stauning og dens medlemmer: „Af disse bringer Eric Scavenius, der anses for repræsentant for en afgjort tysk linie, og Gunnar Larsen, en førende og initiativrig storindustriel, et nyt element ind i regeringen. Som den nye regerings opgaver har statsminister Stauning betonet opfyldelsen af den nye tids krav og loyalt samarbejde med Tyskland. . . . Det er dog tvivlsomt, hvorvidt en gennemgribende omstilling er mulig med den nuværende sammensætning, de bestående partipolitiske forpligtelser og den ideologiske grundindstilling hos flertallet af ministrene. Her anses den nye regering allerede af mange for kun at være en overgang til en virkelig frigørelse fra de hidtidige partipolitiske forpligtelser“.²⁾ Om selve forhandlingerne ved regeringsdannelsen oplyser de tyske dokumenter kun, at direktør Sthyr i en samtale 10. juli med legationssekretær Schwarzmänn fortalte, at Scavenius havde tænkt sig, at der skulle have været dannet en regering bestående af 5 politikere og 5 ikke-politikere. Direktør Sthyr udtalte endvidere, „at den nuværende løsning dog kun var et kompromis“, og han sagde også, at man burde stræbe efter, at Scavenius i sin person forenede statsminister- og udenrigsministerposten.³⁾ Om denne samtales indhold har fhv. stats- og udenrigsminister Scavenius, fhv. trafikminister Gunnar Larsen og direktør Knud Sthyr udtalt sig i kommissionsdomstolen (se A. nr. 165, st. 50, A. nr. 166, st. 62, A. nr. 168, st. 118 og 121). Scavenius udtalte herom: „Det er helt opfundet, fuldstændig opfundet . . . Det er det bare Vrøvl“, Gunnar Larsen: „Det maa jeg med mit Kendskab til Tingene betragte som rent Sludder“, og Knud Sthyr: „Det har jeg aldrig sagt et Ord om“.

10. juli indsendtes en indberetning underskrevet af legationssekretær Meissner og SS-Sturmabführer von Löw. Heri skildres oppositionen mod regeringen Stauning før den 9. april. „I disse indrepolitiske kampe var nationalsocialisterne især aktive og høstede rige resultater“. Om samlingsregeringen 9. april skrives: „18 mands kabinettets holdning, som i forholdet til Tyskland gik ud på passivt at trække tingene i langdrag, mistede sin mening på grund af de store europæiske begivenheder. De tyske troppers forbilledlige holdning i Danmark begunstigede en voksende tyskvenlig stemning“. Derefter karakteriseres den nye regering: „Politisk er det nuværende kabinet Stauning intet andet end en noget ændret fortsættelse af den hidtidige samlingsregering. Alle deri repræsenterede partier har en interesse i ved udadtil loyal imødekommenhed og rolig optræden at overleve den tyske besættelse . . . denne tendens belyses tydeligt ved, at såvel i den nye regering som i partiernes sammenslutning de politikere er førende, der siden 1933 i gerning og ord er optrådt som skarpe modstandere af det nationalsocialistiske Tyskland og som tilhængere af de demokratiske staters solidaritet henh. af den socialistiske internationale. (Således sidder i partiernes ni mands udvalg den socialdemokratiske gruppeformand Hartvig Frisch, hvis bog „Pest over Europa“ er et af de værste ophidselsesskrifter mod nationalsocialismen og det nye Tyskland)“.⁴⁾

¹⁾ A. nr. 168, st. 120.

²⁾ A. nr. 62.

³⁾ A. nr. 96. Jfr. Erik Scavenius' redegørelse 14. juli 1945. (Ber. IV, A. nr. 40).

⁴⁾ A. nr. 63.

4. Erklæringen af 8. juli 1940 og forhandlingerne om en mønt- og toldunion sommeren 1940.

a. Erklæringen af 8. juli 1940.

Idet der henvises til den ovenfor refererede skrivelse, A. nr. 52, hvori Renthe-Fink allerede 22. juni fremsatte tanken om en økonomisk union mellem Tyskland og Danmark, kan om de forhandlinger, som førtes i sommeren 1940 om en mønt- og toldunion, oplyses følgende på grundlag af de tyske akter:

9. juli indberettede Renthe-Fink om udenrigsminister Scavenius' erklæring, at den „fortjener særlig opmærksomhed, fordi den blev godkendt af den samlede regering og viser den hovedlinie, som Scavenius tænker sig at følge. Erklæringens politiske betydning ligger fremfor alt i, at det tyske krav om, at det europæiske rum, politisk og økonomisk, skal nyordnes under tysk ledelse, for første gang officielt billiges af den danske regering, og i, at den udtaler, at Danmark er villigt til at indordne sig under nyordningen og aktivt samarbejde med Stortyskland“.¹⁾

b. Renthe-Finks samtale med Scavenius 10. juli.

11. juli meddelte Renthe-Fink, at Scavenius' erklæring i begyndelsen af „næste uge“ ville blive overrakt i Berlin af den danske gesandt. „For at understrege skridtets politiske betydning vil udenrigsministeriets direktør Mohr blive sendt til Berlin og ledsage gesandt Zahle“.²⁾ Samme dag indberettede Renthe-Fink om sin samtale med udenrigsminister Scavenius den foregående aften. Scavenius havde især fremhævet to spørgsmål: „1) Det fremtidige politiske og økonomiske forhold mellem Tyskland og Danmark og Tysklands planer i så henseende, 2) vor holdning overfor den nye danske regering“.

Scavenius indledte med at sige, at beslutningen om at indtræde i regeringen var faldet ham tung. „Han havde kun besluttet sig dertil, fordi kongen personlig havde appelleret til hans nationale pligt- og æresfølelse som dansker, og „fordi den nærmeste fremtid efter al sandsynlighed ville medføre tungtvejende afgørelser for Danmark. Hvis Danmark ville udøve nogen indflydelse på udformningen af sin skæbne, kunne dette kun ske i snævraste føling med Tyskland. Det var den politik, som han ville gå ind for. Derfor havde det været hans første embedshandling klart at orientere den danske politik i retning mod Tyskland“. I tilknytning til rigsleder Rosenbergs tale i Berlin om det nordiske skæbnefællesskab spurgte Scavenius, om der allerede var søgt føling med Sverige, og „hvorledes vi praktisk forestillede os gennemførelsen“.

„På mit spørgsmål forsikrede hr. von Scavenius overfor mig, at den slutpassus i hans erklæring, i hvilken der er tale om opretholdelsen af Danmarks selvstændighed og egenart, ikke var ment som et forbehold, men kun skulle vise det danske folk, at den nye regerings politik ingenlunde betød en selvopgivelse“.³⁾ En så dybtgående omstilling som Danmarks indordning i det stortyske rum burde støttes af det overvejende flertal indenfor det danske folk. „Naturligvis lå det i dag i Tysklands magt at indsætte en anden regering i Danmark, men en sådan regering, som blot kunne få en brøkdelen af folket bag sig, ville ikke blive betragtet som en dansk, men som en udenlandsk regering. Den måtte regne med passiv modstand og varig utilfredshed og måtte støttes af de tyske bajonetter. Der var ingen tvivl om, at også i Danmark ville en indre omstilling fuldbyrdes“. Renthe-Fink bemærkede, at

¹⁾ A. nr. 67.

²⁾ A. nr. 68.

³⁾ Jfr. Scavenius' fremstilling i ber. IV, A. nr. 40.

regeringen i det væsentlige var den samme som den gamle og vanskeligt kunne føre en politik, der gik ud på snævert samarbejde med Tyskland. Scavenius anså ikke dette for afgørende og var overbevist om, at regeringen ville følge hans linie. „Ingen kunne i dag undrage sig kendsgerningernes magt. Hvis han ikke kunne gøre sig gældende, ville han ikke et øjeblik tøve med at udtræde af regeringen“.

„Den videre samtale viste, at hr. von Scavenius også indser, at Danmark må indstille sig på militærpolitiske aftaler med Tyskland. Han mente dog, at man i landet endnu ikke var rigtig klar herover og vedblivende levede i håbet om, at Danmark efter krigens afslutning ville blive fuldstændig frit i militær henseende“.

Renthe-Fink afslutter sin indberetning med at skrive, at allerede da han begyndte sin virksomhed i København, havde Scavenius fremhævet nødvendigheden af en mere positiv, tyskorienteret dansk politik, fordi han forudså Tysklands kommende magtstilling i Europa. „Hans nuværende holdning har derfor ikke sin oprindelse i øjeblikkelige opportunistiske overvejelser, men i en ærlig og oprigtig overbevisning. Selvom den nye kurs foreløbig indledes uden væsentlig ændring i det hidtidige regime, så betyder dog den kendsgerning, at der er sket en udenrigspolitisk kursændring, et fremskridt, som ikke må undervurderes. Der melder sig det spørgsmål, om og i hvor vid udstrækning vi skal drage nytte af den danske udenrigsministers beredvillighed til at fremme vore planer, forsåvidt de vedrører Danmark, i den ønskede retning. Jeg udbeder mig instruks“. ¹⁾

c. Gesandt Zahles samtale med v. Weizsäcker 12. juli.

12. juli modtog statssekretær von Weizsäcker i Auswärtiges Amt gesandt Zahle, der spurgte ham, om „vi havde noget at bemærke til Skavenius' sidste tale“, hvortil von Weizsäcker svarede, at han ikke havde haft noget at udsætte på denne tale, forsåvidt han havde kendskab til den. ²⁾

Under denne samtale lod gesandt Zahle falde en bemærkning om, at Scavenius „jo endnu ikke kendte rigsudenrigsministeren“. I sin notits til rigsudenrigsminister v. Ribbentrop skriver v. Weizsäcker: „Måske frembyder der sig engang en lejlighed til, at Skavenius kan aflægge et besøg i Berlin, efter at svenskeren, hr. Günther, har været her“. ³⁾

I en notits den 29. juli om en ny samtale med Zahle skriver v. Weizsäcker, at Zahle to gange overfor ham har nævnt spørgsmålet om Scavenius' besøg i Berlin, hvortil Weizsäcker svarede: „Jeg kunne dog på grund af rigsudenrigsministerens skiftende og af den til enhver tid foreliggende situation afhængige opholdssted endnu ikke opgive noget om et tidspunkt for hr. von Scavenius' rejse. Gesandt Zahle udtalte herom til mig, at han selv overfor Scavenius havde bragt denne rejse til Berlin på bane“. ⁴⁾

d. Direktør Mohrs samtaler i Berlin 17.—18. juli.

17. juli overrakte Zahle, ledsaget af direktør O. C. Mohr, den danske regerings note til v. Weizsäcker. I sin notits skriver denne: „I tilslutning hertil stillede jeg så en række spørgsmål om den nye danske regerings sammensætning og indre sammenhold. Jeg lod derved indirekte forstå, at kabinetsmedlemmernes partitilhørsforhold fra det yderste højre

¹⁾ A. nr. 69.

²⁾ A. nr. 70.

³⁾ A. nr. 71.

⁴⁾ A. nr. 80.

til socialdemokratiet inklusive ikke netop ville lette opfyldelsen af den af minister Skavenius forkyndte nye danske politik“.¹⁾

Med hensyn til Hitlers og de forskellige tyske instansers planer om en nyordning af Europa foreligger endnu ikke en systematisk og detaljeret dokumenteret undersøgelse. Angående Hitlers planer kan henvises til en drøftelse ved „førerkonferencen“ 6. september 1940 om forholdet til de okkuperede territorier og neutrale lande og specielt planerne for de „besatte nordlige områder og for Sverige og Finland“. „Føreren tænker sig en nordisk germansk union, i hvilken de individuelle medlemmer har en vis suverænitet (diplomatisk repræsentation o. s. v.) og har væbnede styrker, trænet og udrustet af dem, men organiseret med de tyske væbnede styrker som forbillede. Derudover skulle de imidlertid både politisk og økonomisk være nært forbundet med Tyskland. Dette er Quislings synspunkter, og Føreren anerkender hans standpunkt som korrekt i modsætning til Terbovens, Auswärtiges Amts og von Falkenhorsts: Ydermere havde flåden alene ganske rigtigt haft disse synspunkter fra den allerførste begyndelse“.²⁾

Hvorvidt Hitler havde disse synspunkter i juli—august, og hvorvidt de på det tidspunkt var retningsgivende for den praktiske tyske politik, kan ikke fastslås.

Angående de forhandlinger om en mønt- og toldunion, som derefter indledtes, indeholder de tyske dokumenter en række oplysninger, der dels divergerer stærkt med de fremstillinger om dette spørgsmål, som er givet fra dansk side, og dels viser, at man fra tysk side betragtede disse forhandlinger som en fortsættelse af regeringserklæringen af 8. juli.³⁾ 18. juli havde Mohr en samtale med ambassadør Ritter, som i en notits, skrevet samme dag, beretter følgende herom: „Mohr udtalte gentagne gange og i indtrængende form ønsket om, at der meget snart indledes forhandlinger i Berlin om de økonomiske spørgsmål, der rejser sig som følge af denne erklæring („Europas nyordning i økonomisk henseende under Tysklands førerskab“)“. Af Mohrs udtalelser sluttede Ritter, at han tænkte på en toldunion, møntunion eller økonomisk union. „Af drøftelsen af enkelte landbrugs- og industri-spørgsmål forstod jeg dog, at Mohr under samtalen tænkte på sådanne former. Således udtalte han for eksempel frygt for, at enkelte danske industrigræne i fremtiden ikke længere kunne opretholdes, fordi den nu eksisterende toldbeskyttelse mod den tyske konkurrence ville falde bort. Han nævnte i den forbindelse den danske tekstilindustri og skotøjsindustri“.

Da man fra tysk side endnu ikke var klar over, under hvilken form og i hvilket tempo Danmarks fremtidige økonomiske og retlige stilling overfor Tyskland skulle ordnes, undgik Ritter at udtale sig konkret, men „jeg konstaterede under samtalen, at initiativet til disse forhandlinger udgår fra den danske regering. Om hvordan der videre skal gås frem, er intet blevet aftalt“.

Til samtalen knyttede Ritter følgende betragtning: „Den danske regerings initiativ er efter mit skøn en politisk betydningsfuld kendsgerning, der kan udnyttes politisk. Uden at foregribe de hidtil bestående hensigter vedrørende det tempo, i hvilket de besatte områder skal tilknyttes til eller indlemmes i det tyske økonomiske storrum, anser jeg det for rigtigt, at man bifalder dette danske initiativ, og at der hurtigt afsluttes en økonomisk traktat med Danmark. En sådan første traktat på grundlag af den danske regerings initiativ vil være betydningsfuld såvel i forhold til de andre besatte stater (Norge, Holland, Belgien, Luxembourg) som også almenpolitisk i forhold til udlandet. Jeg anser det derfor for nød-

¹⁾ A. nr. 72 og 73. Jfr. direktør O. C. Mohrs beretning herom ber. V, A. 391—97.

²⁾ Fuehrer Conferences pag. 135.

³⁾ Jfr. udenrigsministeriets gråbog ber. V, A. nr. 34, direktør O. C. Mohrs beretning ibid., A. 394, Erik Scavenius: Forhandlingspolitiken under Besættelsen, pag. 66, og ber. V, A. 398.

vendigt, at der snarest tilvejebringes en afgørelse fra rigsudenrigsministeren, om sådanne forhandlinger straks skal optages. Målet med sådanne forhandlinger kan kun være en almindelig økonomisk union. Herom må der, såfremt rigsudenrigsministeren er enig heri, først tales med de interesserede indre instanser.⁽¹⁾)

e. Meissners samtale med Stauning 19. juli.

I København havde presseattaché Gustav Meissner 19. juli en samtale med statsminister Stauning ved pressens fællesudvalgs årsmøde, og i forbindelse med en omtale af de økonomiske problemer „indskød han, at visse tegn jo talte for en toldunion med Tyskland. Jeg udtalte dertil, at en sådan udvikling efter min mening ville være gunstig for Danmark, da 3 mill. jo havde større afsætningsmuligheder hos 80 mill. end 80 mill. hos 3 mill. Samtalen kom så ind på Danmarks økonomiske muligheder, hvorved det blev fremhævet, at industrien måtte specialisere sig“.⁽²⁾)

f. Dr. Ebners forslag 24. juli.

24. juli sendte den kommitterede for økonomiske spørgsmål, dr. Ebner, en større indberetning til Berlin, hvori han dels henviste til Renthe-Finks indberetning af 22. juni (A. nr. 52) og dels til en instruks fra Berlin af 11. maj. Denne indberetning er således i hvert tilfælde delvis affødt af en ordre fra Berlin, der er givet, førend 8. juli erklæringen blev offentliggjort.⁽³⁾)

Indledningsvis omtaler Ebner den betragtning i Renthe-Finks indberetning, at en økonomisk union vil være den bedste garanti for Danmarks inddragelse i det stortyske rum, og bedømmer efter en omtale af Danmarks vanskeligheder med importen af foderkager de økonomiske følger heraf for landbruget således: „Da det danske landbrug er den vigtigste gren af det danske erhvervsliv, må det være målet at bevare det så ydedygtigt som muligt“. Foderkager må derfor efter krigen importeres fra det tyske storrum, og „Prisen for disse . . . vil sandsynligvis i praksis blive bestemt af Tyskland“. Omstillingen til dyrkning af egne fodermidler samt denne import vil sikre den samme produktion omend af ringere kvalitet.

Det nye storrum kan overtage den danske overskudsproduktion, især af fedtstoffer. „Ved siden heraf vil også en afsætning til tredieland være mulig, for såvidt dette forekommer Tyskland hensigtsmæssigt.“

Ebner diskuterer derefter den danske industris stilling indenfor en økonomisk union. „Efter krigen må Tyskland såvidt muligt overtage dækningen af det fulde behov for råstoffer til Danmark. Dette er så meget mere ønskeligt, som man derved kan udligne landbrugsimporten fra Danmark, der i det størst mulige omfang må tilføres det stortyske rum“. Mens den danske maskinindustri efter Ebners mening vil kunne klare sig overfor den tyske, udtaler han om de mindre industrier, at det kan „være tvivlsomt, om de vil kunne klare sig i et storrum med rationel arbejdsdeling. Men deres betydning er ringe“.

Danmarks effektive og forholdsvis store handelsflådes indsats kan „afstemmes med den stortyske skibsfarts planer. Også denne vigtige faktor i den danske økonomi kan følgelig med fordel tilsluttes storrumøkonomien“.

Danmarks funktion „som transitland gør det særlig værdifuldt for en tilknytning til det tyske storrum“.

¹⁾ A. nr. 74.

²⁾ A. nr. 97.

³⁾ Jfr. Erik Scavenius: Forhandlingspolitiken under Besættelsen, pag. 66, og ber. V, s. 50, note.

Efter at have analyseret Danmarks udenrigshandel kommer Ebner til følgende konklusion: „En indlemmelse af Danmark i det stortyske rum må have som naturlig følge, at Tyskland efter krigen indtager førstepladsen i den danske varehandel. Af Danmarks eksport vil der, i det omfang den ikke behøves af det stortyske rum, kun stå en meget begrænset del til rådighed til handel med tredieland, især for at muliggøre import af visse råstoffer (eksempelvis kautschuk og naturlige tekstilstoffer), hvis levering fra Stortyskland foreløbig kan blive vanskelig.“

Ebner tager ikke standpunkt til, hvilken form Danmarks økonomiske tilknytning til Tyskland kan få, samtidig med at suveræniteten bevares, da det er et politisk spørgsmål, men anlægger en række tekniske betragtninger. „Fra et handelspolitisk synspunkt vil en *toldunion* have den fordel, at den udelukker en selvstændig dansk handelspolitik, og at den tysk-danske toldunion på udenrigshandelens område udadtil vil fungere som en enhed, men internt være under tysk ledelse. Ved en toldunion må det endvidere undersøges, om det ikke også er uundgåeligt, at det indre, danske erhvervsliv inddrages under den tyske økonomiske ordening. Således må det overvejes, om ikke den tyske markedsordening må komme til at gælde for det danske landbrug for at hindre, at den indretyske økonomi forstyrres, selvom den i det mindste i en overgangstid tager særligt hensyn til de danske forhold.“

Ebner fortsætter: „En tysk-dansk *møntunion* vil yderligere styrke den økonomiske sammenslutning“. Han analyserer den tyske besættelses følger for den danske økonomi, der dikterer en nøje tilknytning til Tyskland, og konkluderer: „Men selvom en møntunion ikke viser sig at være en nødvendighed på grund af Danmarks finansielle situation, kan afslutningen af en møntunion blive forlangt af Tyskland, hvis det anses for hensigtsmæssigt.“

Hvis i så fald kun Reichsmark eller kroner og Reichsmark, i givet fald ved siden heraf også rigskreditkassesedler, skal cirkulere i Danmark, er et valutateknisk spørgsmål, som ikke kan bedømmes herfra.“

Efter at have gennemgået den nødvendige tilpasning af priser på landbrugs- og industriprodukter samt lønninger til de tyske — „Disse prisforskelligheder vil i det lange løb ikke kunne fortsætte. Ensartede prisforhold vil automatisk opstå indenfor det stortyske rum“ — kommer Ebner til følgende betragtning over indstillingen i Danmark: „Den danske regering og det danske erhvervsliv er navnlig i den sidste tid blevet klar over, at Europas nyordening under tysk førerskab vil komme, og at Danmark vil tilhøre det nye storrum, der skal dannes. Den nuværende danske regering er på grund af de givne magtpolitiske forhold parat til et positivt samarbejde. Selvom der endnu ikke er truffet nogen afgørelse om formen for den fremtidige sammenslutning, vil jordbunden forsigtigt blive forberedt hos de danske regeringsmyndigheder og ved lejlighed hos førende danske erhvervsledere“. ¹⁾

I hvor høj grad Ebners betragtninger influerede på de tyske overvejelser, fremgår ikke af akterne. 24. juli meddelte v. Ribbentrop imidlertid fra Hitlers hovedkvarter, „at Føreren er indforstået med, at der snarest optages forhandlinger med Danmark om en økonomisk union“. ²⁾

g. Ritters forberedelser til forhandlingerne med danskerne.

På et møde den følgende dag mellem v. Ribbentrop, ministerialdirektør Wiehl og Ritter fik denne overdraget at føre forhandlingerne med Danmark. v. Ribbentrop acceptere-

¹⁾ A. nr. 75.

²⁾ A. nr. 76.

de følgende fremgangsmåde: Først måtte de danske hensigter klarlægges. „Jeg anså det derfor for nødvendigt, at jeg først med den danske udenrigsminister, måske også med den danske statsminister, tilvejebragte klarhed over målet, og i den forbindelse ville jeg som tysk mål med eftertryk understrege, at det drejede sig om en økonomisk union.

Endvidere var jeg af den opfattelse, at sådanne forhandlinger måtte føres under et vist tidsmæssigt pres. Det vil ikke være godt, hvis man lader en opposition komme til orde i selve Danmark eller i udlandet.

Efter at have haft føling med de indre ressorts i begyndelsen af næste uge har jeg derfor til hensigt uden at informere pressen at rejse til København for i løbet af et par dage at tilvejebringe denne klaring. I givet fald vil derefter en dansk delegation blive indbudt til Berlin, og i den forbindelse vil jeg stille krav om, at forhandlingerne må afsluttes i løbet af få dage“.¹⁾

27. juli afholdtes derefter et møde i det handelspolitiske udvalg, hvori foruden embedsmændene fra Auswärtiges Amt deltog repræsentanter for den befuldmægtigede for fireårsplanen, værnemagtens overkommando, rigsøkonomiministeriet, rigsernæringsministeriet, rigsfinansministeriet og rigsbanken.

Ritter gav meddelelse om „de af den danske regering i officiel form til den tyske regering overbragte erklæringer fra den danske udenrigsminister ang. Danmarks ønske om at træde i et snævert økonomisk forhold til Tyskland“. Han oplyste endvidere, „at den danske regering havde til hensigt at føre forhandlinger om dette spørgsmål ikke i regeringsudvalget, men ved en særlig befuldmægtiget“, og udtalte, at han gik ud fra, at der måtte gennemføres en told- og en møntunion og trak linierne op for forhandlingerne herom. Danskerne skulle hurtigst muligt, når der var opnået enighed om målet, indbydes til at komme til Berlin. „Forhandlingerne skal afsluttes i løbet af kort tid og uden at besværes af detaljer. De spørgsmål, der vedrører den tekniske gennemførelse af møntunionen, og en række skattespørgsmål, der hænger sammen med indførelsen af toldunionen, skal om fornødent ligeledes, for at undgå forsinkelser, ordnes ikke i hovedtraktaten, men ved senere sær aftaler“.

Udvalget erklærede sig indforstået.²⁾ 2 dage efter meddelte Weizsäcker gesandt Zahle, at „på grund af det den 18. d. m. af det danske udenrigsministeriums generaldirektør, den danske gesandt Mohr, overfor ambassadør Ritter tagne initiativ vil hr. Ritter sandsynligvis i morgen indfinde sig i København og optage de foreslåede samtaler angående et snævrere økonomisk samvirke og et uddybet økonomisk samarbejde mellem Danmark og Tyskland“.³⁾

h. Rigsøkonomiminister Funks tale 25. juli.

25. juli havde rigsøkonomiminister Funk holdt en tale om organiseringen af det europæiske rum. 27. juli indberettede Renthe-Fink, at den havde, „som det måtte ventes, vakt den allerstørste opmærksomhed og fået en positiv bedømmelse“. Især havde danskerne bemærket sig, at Tyskland ikke planlagde en told- og møntunion, og mente derfor, at Tyskland ikke ønskede et så snævert økonomisk samarbejde med Danmark, som man kunne have ventet sig efter rigsleder Rosenbergs tale. Renthe-Fink havde imidlertid henvist til, „at rigsminister Funks tale indeholdt den almindelige ramme for en nyordning af det europæiske storrum og lod det spørgsmål stå åbent, om der mellem Tyskland og enkelte

¹⁾ A. nr. 77.

²⁾ A. nr. 78.

³⁾ A. nr. 80.

tilgrænsende stater skal foregå et økonomisk samarbejde, der går herudover“.¹⁾ Af en marginalnotits, skrevet i Auswärtiges Amt, fremgår, at man her var forbavset over, at Funk havde udtalt sig således om en told- og møntunion.

i. Ambassadør Ritters forhandlinger i København 30.—31. juli.

Om ambassadør Ritters forhandlinger i København 30.—31. juli foreligger en omfattende notits fra Ritters hånd.²⁾

Den første samtale fandt sted med Scavenius i Renthe-Finks og Mohrs nærværelse. Den „varede omtrent halvanden time“. Ritter henviste til regeringserklæringen og skrivelsen til v. Ribbentrop 17. juli og udtalte følgende: „Gesandt Mohr havde under sit besøg i Tyskland overbragt den danske regerings ønske om snart at indlede forhandlinger med Tyskland om den økonomiske side heraf“.

„Den eneste form, der svarede til den nuværende og fremtidige situation, var en aftale om en økonomisk union“, fortsatte Ritter og udtalte, at en økonomisk union ikke alene i økonomisk henseende ville være den rigtige form indenfor den europæiske nyordnings rammer, men også være til fordel for Danmark selv.

Scavenius rejste dels spørgsmålet om betydningen og rækkevidden af en økonomisk union og dels, hvilke hensigter Tyskland i økonomisk henseende havde med de øvrige skandinaviske stater, hvis udvikling i århundreder var foregået på linie med Danmarks. Ritter svarede, at med hensyn til Sverige havde den tyske regering hidtil ikke haft anledning til at beskæftige sig med dette spørgsmål. Angående Norge havde rigsregeringen endnu ikke i enkeltheder og endeligt taget standpunkt til problemet.

Efter en diskussion om de danske husmænd og deres fremtid udtalte Ritter, „at det initiativ, som den danske regering havde taget med den velkendte mundtlige og skriftlige erklæring, blev særdeles værdsat af rigsregeringen. Scavenius spurgte derefter noget ængsteligt, om det skulle betyde, at han med sin erklæring direkte havde foranlediget det tyske forslag om en økonomisk union. Tilsyneladende nærede han bekymring for, at det indrepolitisk kunne bebrejdes ham, at han personlig havde givet stødet til, at Danmark nu blev stillet overfor dette spørgsmål“.

Som afslutning på denne samtale oplyste ambassadør Ritter, at den danske regering principielt under hans ophold i København måtte træffe beslutning, om den ville indlede forhandlinger om en økonomisk union og afslutte dem på kortest mulig tid. „Det blev aftalt, at drøftelsen skulle fortsætte samme aften, efter at den danske udenrigsminister havde underrettet sine ministerkolleger“.

Ritter refererer derefter en samtale i tilslutning hertil med Mohr, hvorunder han spurgte denne, hvad den danske regering selv havde tænkt sig med erklæringen, og hvad den havde „ventet af os. Mohr sagde til mig, at den havde tænkt på en toldunion eller noget lignende. Men samtidig at afslutte en møntunion ville komme som en overraskelse for den“.

Ambassadør Ritter refererer derefter en samtale „samme aften“ i en større kreds.³⁾ Tilstede var Scavenius, Mohr, nationalbankdirektør Bramsnæs samt direktør Sthyr⁴⁾ og

¹⁾ A. nr. 79.

²⁾ A. nr. 81. Jfr. udenrigsministeriets gråbog (ber. V, A. 338—340), Erik Scavenius' og C. O. Mohrs redegørelse (ber. V, A. 391—405) og afhøring af C. v. Renthe-Fink (ber. V, A. nr. 39—40).

³⁾ Denne samtale er ikke omtalt i de danske redegørelser. Endvidere foregår overrækkelsen af det danske memorandum iflg. disse den 31. juli om aftenen og ikke som Ritter nævner den 30. juli om aftenen.

⁴⁾ Om Sthyr's stilling i det danske udenrigsministerium 1939—1943 se hans redegørelse for kommissionsdomstolen. (A. nr. 168, st. 113 ff).

kontorcheferne Wassard og Svenningsen fra udenrigsministeriet. Referatet beskæftiger sig først og fremmest med Bramsnæs' indvendinger mod en møntunion. Som følge af de tyske forslag ville den danske regering og nationalbanken miste kontrollen over den danske økonomiske politik. „Han og de andre herrer bad indtrængende om, at forholdet mellem Mark og krone blev fastsat på anden måde“. Omregningsforholdet var allerede forkert og svarede ikke til kronens købekraft i Danmark. De ulemper, som derved opstod for Danmark, blev under de herskende forhold holdt indenfor visse grænser. „Hvis Danmark derimod blev fuldstændigt indlemmet i den tyske økonomi, ville dette skæve omregningsforhold bringe hele Danmarks sociale og økonomiske tilstand i den største uorden“.

Scavenius meddelte, at hans kolleger „også havde erklæret sig indforstået med, at der påbegyndtes forhandlinger om en told- og møntunion“, samt at disse skulle føres hurtigt. Der var dog visse forbehold og spørgsmål, som skulle diskuteres. „Han overrakte mig samtidig formløst et dokument. Efter at jeg havde gennemset dette dokument, sluttede sig hertil en kort, overfladisk diskussion. Jeg sagde til udenrigsministeren, at jeg ville studere dette dokument og næste dag tage stilling til enkelte punkter“.

Ritter refererer derefter en række samtaler den 31. juli, „herunder en med statsminister *Stauning*, finansministeren, ministeren for offentlige arbejder *Gunnar Larsen* og nationalbankdirektør *Bramsnæs*“. Fra dansk side blev der givet udtryk for bekymringer over omregningsforholdet mellem Mark og krone samt rejst kravet om, at Marken skulle være lovligt betalingsmiddel i Danmark. „For det tredje bad de herrer om garantier for, at den danske industri og landbruget ikke blev ødelagt“. Dette sidste gav Ritter beroligende forsikringer om, men lod de to første punkter stå åbne.

Ritter nævner derefter, at han havde samtaler med Mohr, Sthyr og Wassard, hvorunder de diskuterede „det dokument, som aftenen i forvejen var blevet overrakt mig . . . Dokumentet blev så officielt overrakt mig i form af vedlagte memorandum¹⁾“.

Ritters beretning, der er skrevet 3. august, oplyser tilsidst, at det første møde med den danske delegation vil finde sted i Berlin 5. august. Mens han var i København, meddeltes, at direktør Sthyr skulle være delegationsleder. „Om hr. Mohr skal deltage, var endnu ikke afgjort. I mellemtiden er det blevet meddelt fra København, at delegationen ikke skal ledes af Sthyr, men af minister *Gunnar Larsen*. Vedrørende forhandlingerne er det foreløbig påtænkt, at enkeltheder skal drøftes med de danske herrer i en 2—3 dage. Hvis de så har ønske om at optage direkte føling med den danske regering, kan de et par dage rejse tilbage til København for så straks efter igen at komme til Berlin med det formål i løbet af yderligere 2—3 dage at afslutte overenskomsten“.²⁾

k. De tyske udkast til „rammeoverenskomst“.

Med hensyn til den tyske forberedelse af „rammeoverenskomsten“ foreligger to udkast³⁾, hvoraf nr. 2 er enslydende med det dokument, der blev forelagt den danske delegation i Berlin 4. august. Første udkast går derimod videre i sine bestemmelser, idet artikel X forudsætter indførelse i Danmark af de tyske monopoler; provenuet af told, forbrugsafgifter og monopolindtægter og administrationen heraf skal fordeles på grundlag af befolkningstallet (artikel XI og XII); Marken skal være lovligt betalingsmiddel i begge lande, mens den danske nationalbank bevarer retten til at lade cirkulere kroner svarende til gennemsnittet i de sidste 5 år (artikel XV).

¹⁾ A. nr. 82.

²⁾ A. nr. 81. Ritters notits har bl. a. den påtegning, at et gennemslag skal sendes til gesandtskabet i Haag.

³⁾ A. nr. 83.

Angående forhandlingerne i Berlin 4.—8. august findes ingen beretninger fra tysk side. Derimod foreligger et brev fra en dr. Hellmut Toepffer til ministerialdirektør Wiehl om en samtale, som han havde haft med trafikminister Gunnar Larsen, kontorchef Wassard og direktør Sthyr.¹⁾ Om sit indtryk af Gunnar Larsens stilling skriver han, „at han med klar forståelse for den nye europæiske situation har opgivet sin tidligere anglo-amerikanske indstilling og bestemt vil gøre alt for at gennemføre Danmarks økonomiske og politiske orientering mod syd“.

Også Wassard og Sthyr „er overbevist om nødvendigheden af og nytten ved et snævert samarbejde med Tyskland og håber, at der i fortsættelse af de løfter, der er givet den danske konge, kan findes en ordning, som er tålelig for deres land“.

l. Renthe-Finks indberetninger 11. august—22. august.

Vedrørende forhandlingerne i den danske regering mellem delegationens to rejser til Berlin foreligger 11. august en indberetning fra Renthe-Fink om en samtale med udenrigsminister Scavenius.²⁾ Deraf fremgår, at der endnu ikke er opnået enighed i den danske regering. Stauning, Scavenius og Gunnar Larsen gik ind for en øjeblikkelig afslutning af traktaten,³⁾ mens Christmas Møller, Fibiger og Jørgen Jørgensen ikke havde besluttet sig. „Scavenius og Gunnar Larsen tror, at det vil lykkes dem at overvinde denne modstand. De er besluttet på at udtræde af regeringen, hvis det mod forventning ikke skulle være muligt for dem at gennemføre deres synspunkt . . . Jeg understregede, at afgørelsen måtte falde næste uge, og at det fra tysk side i tilfælde af en positiv afgørelse påtænkes at underskrive rammetraktaten i løbet af næste uge“.

14. august måtte Renthe-Fink imidlertid telefonere til ambassadør Ritter, at den danske delegation, som ville ankomme til Berlin den følgende dag, ikke betragtede de forestående forhandlinger som endelige.⁴⁾ Efter at have fået oplyst forskellige punkter ville den rejse til København og derefter vende tilbage for at føre de afsluttende forhandlinger. Renthe-Fink forklarer, at den danske regering ikke ønsker at afslutte en traktat, der skal ratificeres af rigsdagen, da der endnu er mange uopklarede punkter. Delegationen vil derfor foreslå, at der afsluttes en protokol.

Ritter gjorde Renthe-Fink opmærksom på, „at en hemmeligholdelse var udelukket, om ikke af andre årsager så på grund af de mange drøftelser med interesserede, som måtte foretages straks efter protokollens underskrift. Vi måtte rejse de stærkeste indvendinger imod en yderligere forhaling“. Da legationsråd Steensen-Leth senere ringede til Ritter for at meddele ham, at delegationen var yderligere forsinket, fordi man ikke var færdig med forhandlingerne i København, og at delegationen ikke ville medbringe endelige forslag, svarede Ritter, „at dette var en stor skuffelse for mig“.

Den næste dag sendte Renthe-Fink et telegram om en samtale med Mohr og Sthyr.⁵⁾ Disse havde forklaret ham, at man foretrak en protokol i stedet for en traktat, fordi den

¹⁾ A. nr. 84. Om direktør Sthyr's forbindelse med dr. Toepffer se hans forklaring i kommissionsdomstolen. (A. nr. 168, st. 113—114).

²⁾ A. nr. 85.

³⁾ Jfr. Gunnar Larsens udtalelse til legationssekretær H. Schwarzmänn 16. september 1940 på gennemrejse til Moskva. „Ifølge Larsens oplysninger skal Petersen [justitsminister Harald Petersen] foruden Scavenius og ham selv have været de eneste i kabinettet, som åbent var gået ind for planen om en toldunion med Tyskland“. (A. nr. 109). Se endvidere herom i Gunnar Larsens og Harald Petersens forklaring i kommissionsdomstolen. (A. nr. 166 og 169).

⁴⁾ A. nr. 86.

⁵⁾ A. nr. 87.

kun behøvede at forelægges i det udenrigspolitiske nævn. Ved denne fremgangsmåde „undgik [man] debatter i plenum, hvorunder man måtte befrygte spørgsmål, som på nærværende stadium ikke kunne besvares . . . Scavenius og hans venner tror trods den eksisterende opposition indenfor regerings- og erhvervskredse bestemt på at kunne afslutte forhandlingerne i løbet af næste uge“.

Heller ikke om delegationens anden forhandling i Berlin foreligger tyske referater. 22. august indberettede Renthe-Fink derimod en samtale med Scavenius.¹⁾ Denne havde forklaret ham industriens og landbrugets betænkeligheder.²⁾ „Han beklagede denne kortsynethed, men håbede, at denne tråd dog kunne spindes videre, selvom vi nu afbrød forhandlingerne . . . Trods sin skuffelse var han forblevet i regeringen, da han ventede at nå målet indenfor overskuelig tid. Ved samtalens slutning konstaterede jeg overfor Scavenius, at Danmark lod en enestående chance for at gennemføre tilslutningen til det stortyske økonomiske rum under særlig gunstige betingelser, som næppe ville komme igen, ligge ubenyttet“.

I sine kommentarer til denne samtale skriver Renthe-Fink, at det faktisk var de interesserede økonomiske kredse, der fik Scavenius-kredsens bestræbelser til at strande, „fordi de ikke ville vove skridtet uden bestemte garantier og desuden nødig ville træffe en afgørelse før fredsslutningen. Hertil kommer regeringens voksende svaghed og en vis national stædighed, der gør sig gældende i landet. Stillet overfor disse faktorer overvurderede Scavenius sin styrke i den nuværende regering“.

Samme dag spiste presseattaché Meissner frokost med dagbladet „Politiken“s redaktion og direktion. Herunder blev det forklaret ham, at med hensyn til de økonomisk-politiske forhandlinger drejede det sig om en længere afbrydelse, fordi „forudsætningerne for sådanne beslutninger i almindelighed endnu ikke var tilstede i befolkningen . . . Man er også overbevist om, at Scavenius ikke vil bringe regeringen i fare ved at træde tilbage“.³⁾

m. Ambassadør Ritters referat af forhandlingerne 22.—27. august.

Om den danske delegations tredie forhandling i Berlin 23.—27. august foreligger et referat fra ambassadør Ritter.⁴⁾ Dette begynder med trafikminister Gunnar Larsens indledning, der i det store og hele svarer til det i udenrigsministeriets gråbog givne.⁵⁾ Den følgende tyske fremstilling af samtalen afviger derimod fra det i udenrigsministeriets gråbog som bilag 19 aftrykte referat.⁶⁾ Ritter svarede, at „den danske regering havde i begyndelsen af juli på eget initiativ vedtaget og offentliggjort en erklæring, i hvilken Danmarks beredvillighed til det nødvendige gensidige og aktive samarbejde med Stortyskland blev tilkendegivet, for at Danmark kunne finde sin plads i Europas økonomiske nyordning under Tysklands førerskab. Denne erklæring havde den danske regering ligeledes på eget initiativ i en specielt markeret démarche notificeret rigsregeringen og udtalt ønsket om så snart som muligt at indlede forhandlinger“. Derefter henviste Ritter til rigsregeringens meddelelse om, at en økonomisk union var den eneste mulige form, og at Danmark i memorandummet af 31. juli havde erklæret sig parat til „under visse forudsætninger“ at afslutte en traktat

¹⁾ A. nr. 88.

²⁾ Jfr. gesandt Martin Luthers skrivelse 22. august til v. Ribbentrop på grundlag af en meddelelse fra v. Löw om personerne bag modstanden. (A. nr. 89).

³⁾ A. nr. 102.

⁴⁾ A. nr. 90.

⁵⁾ Ber. V, A. 344.

⁶⁾ Ber. V, A. 379—380.

herom. „Ingen af disse forudsætninger havde under de hidtidige forhandlinger vist sig at være uopfyldelige . . . Den i dag afgivne erklæring betød derfor, at den allerede udtalte principielle beredvillighed blev opgivet. Han tog dette til efterretning og konstaterede, at forhandlingerne hermed var afsluttet negativt“. Ritter tilføjede, at han på forhånd havde advaret mod at inddrage interesserede grupper i forhandlingerne og mod at trække forhandlingerne i langdrag. „Han var overbevist om, at det danske erhvervsliv senere ville komme til at fortryde den i dag meddelte afgørelse“.

Videre udtalte ifølge Ritters notits kontorchef Wassard, at når danskerne var blevet klar over, hvad man kunne gennemføre, var der mulighed for at vende tilbage til Berlin, hvortil direktør Sthyr tilføjede, at dette måske kunne ske om nogle uger.

Hertil svarede Ritter, at en afgørelse om, hvorvidt nye forhandlinger kunne optages, først var mulig, når danskerne kom med nye forslag. Men han „ville dog allerede nu give udtryk for sin opfattelse, hvorefter noget, der væsentligt afveg fra vort forslag, ikke fra tysk side ville kunne betragtes som et egnet grundlag for genoptagelse af forhandlingerne indenfor rammerne af Europas økonomiske nyordning“.

Tilsidst spurgte Wassard, hvad man kunne svare den amerikanske chargé d'affaires i København, hvis denne skulle henvende sig i udenrigsministeriet med forespørgsler. Hertil svarede Ritter, at man kunne svare ham, at han vel også havde hørt om erklæringen, som den danske udenrigsminister havde offentliggjort, og at det var naturligt, at der var blevet ført informatoriske samtaler med den tyske regering herom, men „enkelt-heder måtte dog ikke fortælles amerikaneren“.

I den meddelelse, som ambassadør Ritter gav Renthe-Fink om denne samtale,¹⁾ skriver han, at det var bemærkelsesværdigt, „at de danske herrer under samtalens videre forløb igen gav udtryk for hensigten om at fortsætte undersøgelsen og fra deres side udarbejde et forslag“. Han giver dernæst Renthe-Fink instruks om at gentage overfor Scavenius de betingelser, som han havde stillet for nye forhandlinger.

Med hensyn til udenrigsminister Scavenius' følgende indstilling til mønt- og toldunionen fremgår følgende af en samtale, som han 17. oktober havde med legationssekretær H. Schwarzmänn, og som denne refererede.²⁾ Scavenius „beklagede, at planen dengang ikke var kommet i stand. Han tilføjede, at det havde været meget vanskeligt for danskerne at afslutte en rammeoverenskomst uden at vide, hvilke virkninger den ville få i praksis. Han spurgte så, om Tyskland stadig var parat til at forhandle med Danmark ang. spørgsmålet om en toldunion. Han foreslog den omvendte forhandlingsvej: Først skulle man ventilere spørgsmålet blandt det praktiske livs folk . . . og efter afslutningen af sådanne forhandlinger skulle der på grundlag heraf afsluttes en rammetraktat. Scavenius lod dog skinne igennem, at han heller ikke ved denne fremgangsmåde var sikker på, at en sådan plan ville lykkes. (Hr. Sthyr havde kort forinden udtrykt sig mere positivt overfor mig)“. Overfor kommissionsdomstolen har direktør Knud Sthyr 18. maj 1948 i forbindelse med en henvisning til Erik Scavenius' bog: „Forhandlingspolitikken under Besættelsen“, pag. 84, ifølge hvilken afdelingschef Wassard i udenrigsministeriet og direktør Sthyr også deltog i denne samtale, forklaret, at Wassard dagen efter dikterede et stenogram herom. De udtalelser, som Schwarzmänn 17. oktober havde fremsat om toldunionen, forstærkedes af en række udtalelser, som Renthe-Fink få dage efter fremsatte. Han beklagede, at der tilsyneladende intet kom ud af de fortsatte undersøgelser, som delegationen i Berlin havde lovet ville blive foretaget i samarbejde med organisationerne. „Renthe-Fink udtalte, at Regeringen øjensynligt intet

¹⁾ A. nr. 91.

²⁾ A. nr. 123.

kunde udrette i denne Sag mod Erhvervenes Modvilje, og at denne Modvilje ikke blot fandtes hos Erhvervene, men ogsaa hos visse Embedsmænd indenfor Administrationen. Han fandt denne Modvilje farlig for Landet“.¹⁾

I de tyske dokumenter foreligger følgende om disse videre drøftelser. 12. november indberetter den kommitterede for økonomiske spørgsmål, dr. Ebner, om en rejse til Berlin, som kontorchef Wassard foretog: „Efter hvad jeg har erfaret, har han ikke under sit besøg i Berlin haft til opgave at forfølge planen om en tysk-dansk toldunion“. Ebner meddeler endvidere, at det danske udenrigsministerium har nedsat et udvalg til at undersøge toldunionsspørgsmålet.²⁾

Af et brev 16. december fra dr. Hans Dyckerhoff,³⁾ som var knyttet til de Gunnar Larsen'ske cementinteresser, fremgår det iøvrigt, at direktør Sthyr på dette tidspunkt øjensynlig fremdeles kæmper en „forgæves kamp“ for en toldunion.

Mønt- og toldunionsforhandlingerne fik et efterspil. Ved den afsluttende forhandling i Berlin blev man ifølge Ritters referat enig om, „at der i pressen intet måtte fremkomme om, at drøftelserne havde fundet sted, og hvorledes de var afsluttet“.⁴⁾ 19. september indberettede Renthe-Fink imidlertid, at den danske regering på grund af falske og tendentøse rygter og løbesedler agtede at udsende en erklæring om disse rygter og løbesedler, som cirkulerer „med det formål at svække tilliden til enkelte medlemmer af den nuværende regering og for at fremkalde mistillid med hensyn til den tyske regerings hensigter og ønsker angående Tysklands økonomiske og politiske forbindelser med Danmark“.⁵⁾ Scavenius havde forespurgt, om der var betænkeligheder mod denne erklæring.⁶⁾ Hertil svarede v. Weizsäcker 21. september, at den foreslåede erklæring „synes ikke egnet til at modvirke udspreddelsen af uønskede rygter om de tysk-danske samtalers karakter“. Den vil måske snarere give anledning til en almindelig diskussion. „Med en sådan må der så meget mere regnes, som en større personkreds turde være underrettet om sagen som følge af, at den danske regering i sin tid mod vort råd rettede forespørgsler til de interesserede parter“. Den tyske regering måtte derfor henholde sig til den tidligere aftale. „Vi må overlade til den danske regering at finde andre veje til at modvirke den ondartede propaganda, som jo formentlig stammer fra ovennævnte interesserede kredse“.

Til Renthe-Finks egen information tilføjede v. Weizsäcker: „Vi er af den opfattelse, at enhver meddelelse, og altså også i en for os gunstigere affattelse, som for eksempel fremhævede det danske initiativ i sagen og lod den propaganda, som under hånden drives mod vore påståede politiske og økonomiske hensigter, uomtalt, må føre til uønskede og skadelige kommentarer i den udenlandske presse. Vi har ingen anledning til at tage denne ulempe

¹⁾ A. nr. 168, st. 123—126. Jfr. Erik Scavenius' forklaring i kommissionsdomstolen om denne samtale. Han karakteriserer her Schwarzmans som „meget foretagsom og aabenbart et af de tyske unge Mennesker, der gerne saa, at man bemærkede dem“. Om selve referatet udtaler Scavenius: „der ser man Umodenheden og denne Mangel paa Kendskab til de danske politiske Forhold“. (A. nr. 165, st. 46—47).

²⁾ A. nr. 94.

³⁾ A. nr. 140.

⁴⁾ A. nr. 91.

⁵⁾ A. nr. 92.

⁶⁾ Under en samtale med legationssekretær H. Schwarzmans i Berlin 16. september udtalte trafikminister Gunnar Larsen, at Aage Hartels forespørgsel i folketinget ang. et spørgsmål i forbindelse med mønt- og toldunionen havde vakt forbavselse i Danmark, og man følte, at det var i strid med aftalerne med ambassadør Ritter, hvorefter forhandlingerne skulle holdes „strengt hemmelige“. Larsen troede, at Hartels forespørgsels skete på tysk initiativ. (A. nr. 109).

med i købet for at dække danske ministre, hvem det ikke er lykkedes overfor deres landsmænd at føre det initiativ, som de selv har taget, frem til en heldig afgørelse“.¹⁾

Angående den tyske regerings umiddelbare reaktion på den danske regerings afbrydelse af forhandlingerne om mønt- og toldunionen foreligger ingen tyske dokumenter. Nævnes kan blot, at Renthe-Fink i sin politiske årsberetning for 1940 skriver: „Den tyske regering anser ikke denne sag, der før eller senere alligevel vil blive ordnet i overensstemmelse med vore ønsker, for så vigtig, at den magtpolitisk vil gennemtvinge en ordning“.²⁾

Da de i de tyske dokumenter indeholdte oplysninger om forhandlingerne vedr. en mønt- og toldunion på en række punkter afviger fra de redegørelser, som tidligere er blevet afgivet af de i sagen implicerede danske personer overfor kommissionen, forelagde denne 3. marts 1953 de relevante tyske dokumenter for fhv. stats- og udenrigsminister Erik Scavenius, ambassadør Vincens Steensen-Leth, minister O. C. Mohr, direktør Knud S. Sthyr, direktør Nils Svenningsen samt ambassadør M. A. Wassard til udtalelse.

I sit svar 8. marts henviser fhv. stats- og udenrigsminister Erik Scavenius til sin bog „Forhandlingspolitiken under Besættelsen“ side 66 ff. og skriver yderligere: „... skal jeg erindre om at Tyskland i 1940— paa Baggrund af Venskabspagten med Rusland og Sejren i Frankrig — havde Magt til at gennemføre sin paatænkte europæiske „Neuordnung“. Det besatte Danmark maatte søge at undgaa tyske Diktater og at opnaa Forhandlinger om de dansk-tyske Relationer. Erklæringen af 8. Juli 1940 er bl. a. et Udtryk for dette Ønske. Forsaaavdt har Ambassadør Ritter haft Ret til at betragte Erklæringen og Direktør Mohrs Sendelse til Berlin som et dansk Initiativ, men han har ikke været berettiget til dermed at motivere det vidtgaaende tyske Forslag. Ritters Fremsættelse af dette under sit Besøg i København kom som en Overraskelse — ogsaa for Mohr, der havde haft Samtalen med ham i Berlin. Forhandlingen herom endte negativt, men gav dog Lejlighed til at gøre Magthaverne i Berlin opmærksomme paa Danmarks økonomiske Struktur og Livsbetingelser.“³⁾

Ambassadør Vincens Steensen-Leth udtaler i sit svar 7. marts, „at det i hoslagt tilbagefølgende notat anførte vedrørende min samtale med ambassadør Ritter den 14. august 1940 stemmer med, hvad jeg erindrer om begivenhederne dengang.“

I sit svar 11. marts vedlægger minister O. C. Mohr det detaillerede referat, som han samme dag skrev vedr. sin samtale 18. juli 1940 med ambassadør Ritter.⁴⁾ Minister Mohr meddeler ligeledes sin optegnelse om samtalen med Ritter 30. juli. Endelig fremsætter Mohr til ambassadør Ritters notater en række kommentarer gående ud på, at oplysningen i de Ritter'ske notater om, at Mohr under samtalen 18. juli tog initiativet til de følgende forhandlinger om en mønt- og toldunion, er urigtig.

Endelig oplyser minister Mohr, at m. h. t. statssekretær Weizsäckers bemærkning til kammerherre Zahle 29. juli om hans initiativ har hverken Zahle eller tyske embedsmænd, „hvem jeg senere har udspurgt om oprindelsen til det tyske forslag om toldunionen, nogensinde anført min samtale med Ritter som anledningsårsag“.

I sit svar 14. marts giver direktør Knud S. Sthyr oplysning ang. sin stilling under forhandlingerne og giver som sin forklaring på divergenserne mellem minister Mohrs og

¹⁾ A. nr. 93.

²⁾ A. nr. 161. Jfr. Erik Scavenius' bedømmelse i „Forhandlingspolitiken under Besættelsen“ pag. 82 og direktør O. C. Mohrs betragtninger i sin redegørelse (ber. V, A. 391—97) og afhøringen af Renthe-Fink (ber. V, A. nr. 39 og 40).

³⁾ A. nr. 95.

⁴⁾ Jfr. ber. V, A. 338 og A. 391—97.

ambassadør Ritters notater, at de „må utvivlsomt skyldes, at Ritter har ønsket overfor de tyske myndigheder at give det udseende af, at forslaget om forhandlingerne er fremsat overfor ham af Mohr, idet han derved håbede, at han, der iøvrigt ikke havde med danske forhold at gøre, kunne blive tysk forhandlingsleder og få æren af et resultat, såfremt et sådant blev opnået. Ønsket om at få en „fjer i hatten“ var jo ledemotivet for mange tyske personers handlinger under nazistystret“.

Ambassadør Nils Svenningsen beklager i sit svar 25. marts ikke at være „i stand til at bidrage til yderligere opklaring af denne sag. Da jeg udover de interne danske generelle drøftelser på de daglige morgenmøder hos udenrigsministeren ikke deltog i forhandlingerne om sagen“.

Endelig udtaler ambassadør M. A. Wassard i sit svar 26. marts: „Jeg har sammenlignet de pågældende dokumenter, særlig ambassadør Ritters notater (Aktenvermerk) af 19. juli, 3. august og 23. august, med udenrigsministeriets gråbog om told- og møntunion-forhandlingerne og fundet, at der er overensstemmelse i hovedlinierne. Således er man i gråbogens indledning gået ud fra, at det var 8. juli-erklæringen i forbindelse med minister Mohrs samtale med hr. Ritter, der havde den uforudselige følge, at et tysk forslag om en told- og møntunion blev fremsat. Dette, såvelsom formodningen om, at det var hr. Ritter selv, der fik den tanke at fremsætte et sådant forslag, bekræftes af hans notat af 19. juli 1940.“

Til belysning af de danske bestræbelser for gennem det tyske regeringsudvalg at bremse forhandlingerne meddeler ambassadør Wassard et referat af en samtale 26. august 1940 med ministerialdirektør Walter. Endelig oplyser han til belysning af de danske hensigter under delegationsbesøgene i Berlin i august 1940 følgende: „Dette kom klart frem, da nationalbankdirektør Bramsnæs ved sin ankomst til Berlin til de første møder stillede den samlede danske delegation følgende spørgsmål: Forhandler vi om at *undgå* en told- og møntunion, eller forhandler vi om at *afslutte* en told- og møntunion; kun i første tilfælde vil jeg tage del i forhandlingerne. Man svarede, med fuld tilslutning af delegationens formand, daværende minister Gunnar Larsen, at vi selvsagt forhandlede om at undgå en told- og møntunion“.

5. Udviklingen af det dansk-tyske forhold efter 8. juli 1940 og gesandt v. Renthe-Finks *démarche* julen 1940.

Endnu mens forhandlingerne om mønt- og toldunionen stod på, udvidedes kontakten mellem det tyske gesandtskab og DNSAP, og gesandt Martin Luther i Auswärtiges Amt greb aktivt ind for at styrke de danske nationalsocialisters position.

a. Meissners og v. Löws indberetning 10. juli.

I den ovenfor nævnte¹⁾ til gesandt Luther indsendte indberetning af 10. juli, underskrevet af Gustav Meissner og v. Löw²⁾, karakteriseres 8. juli-regeringen „som et rent overgangskabinet, der måske kan holde sig nogle uger“. Derefter skildres oppositionen, der er parlamentarisk meget svag, men „i virkeligheden er betydeligt stærkere, end den fremtræder i parlamentet“. Den består af de kræfter i Danmark, „som har erkendt, at deres lands

¹⁾ Se side 19.

²⁾ A. nr. 63. Jfr. Meissners udtalelse til kommissionsdomstolen 4. maj 1948 (A. nr. 163, st. 18), hvor han søger at afsvække denne indberetnings pro-Clausen'ske tendens.

folkelige, politiske og økonomiske fremtid kun kan formes ved en fuldstændig indordning i den af Tyskland ledede europæiske nyordning“. Derefter omtales LSs og DNSAPs styrke, som efter „et meget forsigtigt skøn“ efter et valg vil få 150—200 000 stemmer, 17. junierklæringen om samarbejdet mellem dem nævnes, og Frits Clausen karakteriseres således: „Som en mand med en klar og kompromisløs nationalsocialistisk grundindstilling har dr. Clausen i meget snæver tilslutning til det tyske forbillede skabt en lille, men vel gennemarbejdet organisation, hvilken han ligesom sine nærmeste medarbejdere holder fast i sin hånd“. Det nævnes, at Clausen tidligere har haft alkoholiske tilbøjeligheder, og at hans eneste datter er hemmet i sin udvikling, men i „de seneste år, navnlig efter at han har indledt sin politiske virksomhed, har dr. Clausensandel været så anstændig, beskeden og afholdende, at der ikke kan rettes alvorlige personlige bebrejdelser imod ham“. Hans værdi som politiker består i hans „ubestikkelige retlinede holdning“. Selvom han politisk ikke er af et afgjort stort format, har han et sundt målbevidst politisk instinkt, er knyttet til folket, er en dygtig taler og leder af sine medarbejdere, „således at han til den foreliggende opgave synes egnet som fører“.

Derefter gennemgås DNSAPs program. Udenrigspolitisk tilstræbes en fuldstændig nyordning mellem Danmark og Stortyskland. „Der skal i fremtiden gives afkald på en selvstændig udenrigspolitik“. Økonomisk ønskes en dansk-tysk toldunion. „Landbrug og industri skal fuldstændig omstilles på behov og muligheder i det af Tyskland ledede mellem- og nordeuropæiske rum“. Militært skal afsluttes en dansk-tysk alliance og forbindelsen til Tyskland kulturelt uddybes.

I forbindelse med en omtale af DNSAPs propagandamuligheder nævnes, at det af regeringen gennemførte mødeforbud „i virkeligheden skulle tjene til at undertrykke alle oppositionelle bevægelser“. Til gennemførelse af DNSAPs propagandaplan kræves 524 621 kroner. „Resultatet af en sådan omfattende propaganda vil dog retfærdiggøre de dertil anvendte midler, især når der fra tysk side samtidig arbejdes for, at mødeforbudet i Danmark ophæves, med den begrundelse, at Tyskland ønsker, at det danske offentlige liv bringes ind i normale baner. Først når mødeforbudet er blevet ophævet, kan også oppositionen demonstrere sin virkelige styrke i dag“. Hvis det er i Tysklands interesse at fremme DNSAP, bør det stille de nødvendige penge til rådighed i dansk valuta. „For at bevare den officielle tyske repræsentation ubundet, må det i dette tilfælde foreslås at lade tildelingen af midlerne ske over SD“.

Derefter fastslås, at kongens stilling til den indrepolitiske udvikling udelukkende er bestemt af hans interesse for at bevare sit dynasti. „Han er klar over, at den nuværende danske regeringsform kun er midlertidig. Han står dog meget afventende overfor dr. Clausen og DNSAP. Tilsyneladende nærer han ønske om at forene politisk uafhængige, førende personligheder fra erhvervslivet og det offentlige liv i en regering . . .“ Det forklares, at Clausen netop i kredse, der står kongehuset nær, har vundet voksende indflydelse og ligeledes i spørgsmålet om en eventuel regeringsdannelse indtager det standpunkt, at han vil inddrage fagligt dygtige mænd udenfor sit eget parti. „På denne linie kan der under den kommende udvikling dog fremkomme stærkere berøringspunkter med kongen, som, hvis han går positivt med, på grund af sin netop efter den 9. april øgede popularitet kan lette den nye udformning af den politiske fremtid meget“.

b. Meissners besøg i Berlin juli 1940.

Ved afhøringen i kommissionsdomstolen 4. maj 1948 forklarede Gustav Meissner, at han i juli, hvilket må antages at være efter, at ovennævnte indberetning er blevet indsendt,

blev kaldt til Berlin for at aflægge rapport til gesandt Luther. Meissner forklarer videre, at man på det tidspunkt i Berlin var inde på at favorisere DNSAP, med hvilket man tidligere havde været i forbindelse gennem Sicherheitsdienst. Da Renthe-Fink imidlertid ønskede at have hele den tyske politik i Danmark under sin kontrol, blev Meissner ved denne lejlighed udset til at være kontaktmand, hvilket er i modstrid med de ovenfor belyste forhandlinger med Sehested, Clausen m. fl. i månederne april—maj. Den i ovennævnte indberetning nævnte sum på en halv million til DNSAPs propagandaformål, „som skulde bruges een Gang for alle“, blev bevilget, og „den har DNSAP arbejdet med om Efteraaret 1940“. ¹⁾

I samme periode forekommer den udbetaling til „Fædrelandet“ fra trafikminister Gunnar Larsen, som er omtalt i en notits af legationssekretær Schwarzmänn 10. juli²⁾ og under kommissionsdomstolens afhøring af direktør Knud Sthyr 18. maj 1948.³⁾ Da dette spørgsmål og problemerne i forbindelse med ingeniør Gunnar Larsens indtræden i juliministeriet er belyst i beretning IV om regering og rigsdag⁴⁾ og i beretning X⁵⁾ vedrørende Gunnar Larsens støtte til dagbladet „Fædrelandet“, skal iøvrigt henvises hertil.

Modsætningen mellem gesandt Renthe-Finks, Auswärtiges Amts og Sicherheitsdiensts opfattelser og vurderinger af DNSAP er berørt i det foregående. Til belysning af den atmosfære af intriger, som spidserne i Berlin skabte i dette spørgsmål, skal oplyses følgende.

c. v. Stechow affæren.

10. august indsendte Oberleutnant G. v. Stechow, der var leder af værnemagtens Propagandastaffel i København og tidligere afdelingsleder Nord i NSDAPs Aussenpolitisches Amt, en indberetning til rigsleder Alfred Rosenberg om den politiske situation i Danmark. Han skildrer, hvorledes der kan konstateres en vis utilfredshed i den danske befolkning, som havde ventet en hurtigere omstilling, end tilfældet har været. „Hvad folket ønsker, fremgår af, at indmeldelserne i NSDAP (Fritz Clausen) vokser i voldsomt tempo“, og mange arbejdere, som ønsker at komme til Tyskland, må gå forgæves. Ansvar for, at der intet kommer ud heraf, ligger hos gesandt Renthe-Fink, men da „forholdene nu også er ved at komme i skred i Norge . . . er det på høje tid, at der i Danmark gøres noget for den store tanke, som vi arbejder for. Forholdene må betegnes som absolut modne herfor, hvilket iøvrigt også er blevet erkendt af den eneste mand, som energisk virker for sit folk, nemlig Fritz Clausen“, men han får ingen støtte fra gesandtskabet. v. Stechow skriver tilsidst, at „efter mit skøn er det tidspunkt kommet, da man må støtte den eneste energiske mand, Fritz Clausen, der kan være tale om ved en nyorientering i Danmark“. ⁶⁾

I to notitser til Renthe-Fink af 26. august oplyser presseattaché Meissner om en samtale mellem v. Stechow og Børge Bryld 24. august.

v. Stechow havde udtalt, at han var tilhænger af Frits Clausen og derfor efter den 9. april havde holdt Ejnar Vaaben, Wilfred Petersen o. s. v. væk fra general Kaupisch, men at de danske nationalsocialister vist ikke havde de rigtige tyske forbindelser. Meissner og v. Löw havde han omtalt ringeagtende, ligeledes Renthe-Fink, Ribbentrop og Himmler.

¹⁾ A. nr. 163, st. 2.

²⁾ A. nr. 96.

³⁾ A. nr. 168, st. 120.

⁴⁾ Ber. IV, A. nr. 36.

⁵⁾ Ber. X, s. 25—29.

⁶⁾ A. nr. 99.

Den rigtige mand var Rosenberg, gennem hvem han, Stechow, lige havde sendt en indberetning til Hitler, „der havde accepteret hans tanker og mål“.

Efter at have spurgt om de danske nationalsocialisters pengeforhold omtalte v. Stechow, at Rosenberg disponerede over millionbeløb og alene af den grund var værd at dyrke. Da Bryld nævnte, at man jo ikke kunne kaste de tyske nationalsocialister bort, som man havde haft forbindelse med i flere år, svarede v. Stechow, at „forbindelsen med Rosenberg jo kunne dyrkes hemmeligt“, og søgte derefter at arrangere et møde mellem Frits Clausen og Reichsamtseiter Scheidt, som ville komme til København.¹⁾

6. september fik rigsudenrigsminister v. Ribbentrop et brev fra Alfred Rosenberg, hvori denne udviklede et forslag om at gøre „Nordische Gesellschaft“ i Lübeck til centralkontor for den verdensanskuelige forbindelse mellem Tyskland og Norden. Endvidere beklager Rosenberg sig over, at Scheidt, som han havde til hensigt at sende til København „for at optage forbindelse med danske videnskabsmænd“, var blevet nægtet indrejsetilladelse.²⁾ I sit svar 6. oktober afviser v. Ribbentrop køligt forslaget om „Nordische Gesellschaft“ og oplyser, at årsagen til, at gesandt Luther 26. august havde taget afstand fra Scheidts rejse, var, at han ville søge forbindelse med Wilhelmsen og Ejnar Vaaben, som „begge er ledere af nationalsocialistiske splittelsesgrupper, afviser samarbejde med dr. Clausen, føreren for DNSAP, og repræsenterer det standpunkt, at der ganske vist må tilvejebringes et snævert samarbejde med Tyskland, men at Danmarks snævre tilslutning til Tyskland dog må forhindres“. Deres bestræbelser ville blive styrket, hvis Scheidt fik tilladelse til at aflægge det nævnte besøg, mens „det i øjeblikket kommer an på at styrke dr. Clausens stilling“.³⁾

d. Gesandtskabet og nazismen.

Denne linie blev også fulgt af gesandtskabet i København. 18. juli havde Meissner i anledning af en middag, som pressens fællesudvalg afholdt, en samtale med statsminister Stauning, der karakteriserede sig som „en halv død eller endog død mand, men sandsynligvis for derved at vække en vis medfølelse“. Meissner skriver, at i Staunings holdning „kunne en stærk usikkerhed spores. Man er stærkt famlende med hensyn til indre problemer, men bestræber sig samtidig for ved en overmåde imødekommende holdning overfor Tyskland at redde sin position“.

Da samtalen kom ind på de danske nationalsocialister, udtaltes en bemærkning om, at de påberåbte sig Tysklands støtte, men den „vendte jeg om til det modsatte, idet jeg henviste til mødeforbudet og anholdelsen af nationalsocialister. Jeg sagde, at det med meget bedre begrundelse kunne tænkes, at man fra de nationalsocialistiske kredse, som jo altid havde stået meget venligt overfor Tyskland, kom med den bebrejdelse, at vi intet gjorde for at vise os taknemlige for dette venskab, men at vi tværtimod fra vor side gennem mødeforbudet havde begunstiget indgriben overfor nationalsocialisterne“. Da det blev hævdet, at mødeforbudet blev opretholdt for at hindre kommunistiske demonstrationer mod Tyskland, kaldte Meissner dette teater.⁴⁾

¹⁾ A. nr. 103. Denne sag indberettedes af viceregeringspræsident Kanstein til Berlin, hvor Ribbentrop forlangte, at der skulle rejses landsforræderisag mod v. Stechow på grund af hans udtalelser. (A. nr. 106).

²⁾ A. nr. 104.

³⁾ A. nr. 115.

⁴⁾ A. nr. 97.

Fra august måned foreligger fra Meissners hånd tre notitser til Renthe-Fink. Den første fra 19. august omtaler mødet på Broholm 14. august, som „såvidt jeg har erfaret fra de danske deltageres side — i det store og hele [er] forløbet meget harmonisk“. På grund af påvirkning fra Valdemar Thomsen og Hartel er Knud Bach begyndt at indtage en vaklende holdning. „Måske vil det dog være nødvendigt engang at tale med Knud Bach, da det ikke er udelukket, at han er blevet noget påvirket på grund af en privat samtale med hr. von Löw“, som på mødet havde udtalt, at der under „samlebegrebet „storgermansk“ ville udkrystallisere sig et organiseret afhængighedsforhold til Tyskland. Dette kan jo meget let blive misforstået i den nuværende situation“.

Endvidere oplyser Meissner, at der er blevet indkøbt en stor rotationspresse til „Fædrelandet“, at der forhandles om køb af et stort accidenstrykkeri og om Harald Tandrup og „Søren Jyde“s medarbejderskab. „Også fremstillingen af plakater og andet propaganda-materiale er i de seneste dage blevet stærkt fremskyndet, således at den praktiske gennemførelse af propagandaen vil blive påbegyndt endnu i denne uge“.1)

21. august oplyser Meissner,2) at i forbindelse med fagforeningernes planer om sammen med arbejdsgiverne at danne en „arbejdsfront“ i lighed med den tyske er der stadig forbindelse mellem fagforeningerne og LS, og at Hartel er den drivende kraft. „Det forlyder, at Hartel har udarbejdet en plan om, at han selv og Clausen udnævnes til ministre ... Det siges også, at Stauning ikke er imod en sådan plan, men støder på skarp modstand fra partiet, medens fagforeningerne på deres side synes at være mere villige“. Hartels stilling karakteriseres som uklar. „Sandsynligvis må Knud Bachs vægelsindethed derfor tilskrives Hartels påvirkning“.3)

Endelig deltog Meissner som ovenfor nævnt 22. august i en frokost på „Politiken“, hvor der blev talt om de „økonomiskpolitiske drøftelser“, d. v. s. forhandlingerne om en mønt- og toldunion. Som årsager til udsættelsen og den danske „stædighed“ nævnte man bl. a. overfor ham udsigterne til en lang krig, frygten for Danmarks selvstændighed på grund af tyske udtalelser om Europas fremtid, samt at sætningen om „et selvstændigt Danmark“ var blevet strøget i de tyske versioner af 8. juli-erklæringen. Alt dette bidrog til „at fremme en national skepsis“.4)

e. „Tillidskrisen“.

I kommissionsdomstolen forklarede Renthe-Fink 8. maj 1948, at der efter toldunionsforhandlingerne opstod en tillidskrise i det dansk-tyske forhold, og at der i Auswärtiges Amt blev større interesse for de danske nationalsocialister. Renthe-Fink forklarer, at årsagen til dette var toldunionsforhandlingernes sammenbrud og handelsminister Christmas Møllers antityske agitation.5)

Endvidere udtaler Gustav Meissner i kommissionsdomstolen ligeledes, at toldunionsforhandlingernes sammenbrud og Christmas Møllers agitation var årsagen til den tyske skuffelse. Man mente i gesandtskabet, at det ikke ville virke godt i Berlin, at en minister,

1) A. nr. 100. I en indberetning fra Renthe-Fink 20. november hedder det, at den nationalsocialistiske propaganda „siden slutningen af september“ har haft to formål: 1) et planmæssigt undermineringsarbejde mod regimet og 2) hvervning af medlemmer med henblik på en nydannelse af den indre danske politik. (A. nr. 131).

2) A. nr. 101.

3) Det fremgår af notitsen, at Meissners kilde til dette er fagforeningssekretær Berg.

4) A. nr. 102.

5) A. nr. 164, st. 37.

der sad i den regering, som havde udstedt erklæringen, „uhindret af selve Regeringen“ førte en agitation stik mod erklæringens ånd. „Man maatte jo nemlig i Berlin drage den Følgeslutning, at selve Erklæringen ikke var andet end tomme Ord. Det var derfor, man ansaa Christmas Møller-Spørgsmaalet for særlig farligt“, hvorfor Renthe-Fink bestræbte sig for at få ham fjernet. Med hensyn til betydningen af toldunionsforhandlingernes sammenbrud udtalte Gustav Meissner: „Man var altsaa skuffet, ikke fordi Toldunionsforhandlingerne som saadan var bristet, men fordi Regeringen havde optaget disse Forhandlinger og man oprindelig saa optimistisk paa Spørgsmaalet, og fordi Regeringen saa ikke havde vist, at den kunde magte selve Forhandlingerne“. „Jeg tror, det væsentligst var disse to Momenter, som medførte, at der var skabt en tysk Utilfredshed med Forholdene i Danmark og dermed et Ønske om at faa en Regering, som var mere effektiv i Relationerne til Tyskland.“¹⁾

I sin forklaring den 18. maj 1948 i kommissionsdomstolen bekræfter direktør Knud Sthyr, at der mellem afbrydelsen af toldforhandlingerne, og indtil regeringskrisen i begyndelsen af 1941 var afsluttet, var „ligesom et Skisma mellem den danske Udenrigsminister og Legationen“. Sthyr fungerede i denne periode som mellemmand mellem Renthe-Fink og Scavenius, således at Renthe-Fink meddelte Sthyr, hvad han ønskede Scavenius skulle vide.²⁾

Fra september foreligger en række notitser fra Meissner til Renthe-Fink om forbindelserne med de danske nationalsocialister. 7. september oplyser han om nogle meddelelser, som han har modtaget af chefredaktør Steen Rasmussen om dennes samtaler 3. september med Knud Bach og 4. september med direktør Juncker, Aarhus Oliemølle.³⁾ Knud Bach havde udtrykt ønske om „på en rolig måde at komme ud over den 1. oktober og så stramme sejlene i den rigtige retning. Han indser fuldtud, at der for ham ikke findes anden vej til et brud med parlamentarismen“. Endelig udtaler han, at LSs ledelse går stærkt imod en sag, når Sehested forlanger, at den øjeblikkelig må gennemføres, og at han ikke kan anbefale Sehesteds deltagelse i en regering

Om samtalen mellem Steen Rasmussen og direktør Juncker berettes, at Juncker straks havde sagt, „at der for ham ikke var mindste tvivl om, at den eneste politiske faktor her i landet, som kunne magte tidens krav, var DNSAP med partiføreren Fritz Clausen. Hvis dette skulle være forkert, ville han ikke længere beskæftige sig med det offentlige liv, men udelukkende leve som privatmand“. Direktør Juncker sagde endvidere: „Jeg har flere gange været sammen med dr. Clausen, og min opfattelse er, at han er en meget betydelig mand og et udmærket menneske“. I samtalens videre forløb erklærede Juncker, at de afbrudte mønt- og toldunionsforhandlinger med Tyskland atter måtte optages, og at „grundlaget for en økonomisk aftale af positiv karakter allerede må lægges, inden den politiske afgørelse sker“. Til sidst spurgte Juncker, om DNSAP var parat til hurtigt at overtage magten, hvortil Steen Rasmussen svarede, at et ministerium Clausen utvivlsomt ville blive præget af alliancen med LS.

13. september forelagde Meissner i en ny notits en liste over et ministerium Frits Clausen, samt hvorledes forskellige ministerier skulle organiseres. Endvidere indeholder notitsen oplysninger om de forholdsregler, som skulle træffes efter en regering Clausens overtagelse af magten: politiets ledelse, anvendelsen af det nationalsocialistiske SA, de politiske partier, som „må opløses, og der må bebudes nyvalg under forbehold af

¹⁾ A. nr. 163, st. 5 og 8.

²⁾ A. 168, st. 117.

³⁾ A. nr. 105.

normale politiske forhold“, fagforeningerne, som straks må „underkastes en revision ved statslige revisorer. Vigtige nøglestillinger ... må ligesom arbejdsanvisningskontorerne overtages af pålidelige nationalsocialister“, en ny direktør udnævnes i nationalbanken og endelig: „Der må omgående optages forhandlinger med Tyskland om økonomiske spørgsmål“.1)

Om de på dette tidspunkt verserende rygter om et nazistisk kup foreligger 16. september en skrivelse fra den tyske øverstkommanderende, general Lüdke, til „flakgruppe Dänemark“. Det oplyses heri, at kommandoen for lufthavnsdistriktet Jylland 12. september var blevet anmodet om hjælp af DNSAP til et planlagt politisk kup. General Lüdke indskærper sin instruks om, at tyske tropper skal afholde sig fra indblanding i danske politiske forhold, hvilket udelukker hjælp i et tilfælde som det foreliggende.2)

19. september forelægger legationssekretær Schwarzmann en notits om en samtale, som han har haft i Berlin den 16. september med minister for offentlige arbejder Gunnar Larsen. Ifølge dette udtalte Gunnar Larsen, „at stemningen i Danmark i øjeblikket havde nået et lavpunkt ... Han tror, at øjeblikket ikke er særlig gunstigt for den planlagte indsats af en mere intensiv propaganda fra DNSAP, og at det ved offentlige møder ville komme til alvorligere sammenstød“. Gunnar Larsen kritiserede bl. a., at „Langohr Nielsen“ var Frits Clausens sekretær, da han flere gange var blevet idømt fængselsstraf. „På mit spørgsmål, hvornår han anså det for muligt, at Clausen kom til at danne regering, svarede han, at man måtte have tålmodighed i 2, 4 eller 6 måneder“.3) I sin forklaring i kommissionsdomstolen har Gunnar Larsen indgående udtalt sig om denne samtale. Han nævner, at „gode Raad“ med hensyn til Frits Clausens optræden skulle forstås således, at når der fra tyske side blev klaget over den dårlige stemning i Danmark, så „benyttede vi — i alle Tilfælde jeg selv og ogsaa andre — den Taktik at vende det om og sige: Det er spilleme jeres egen Skyld, at Stemningen er saa daarlig, og kan I forvente og forlange, at den skal være bedre? Naar jeres Følgesvende opfører sig paa den Maade, saa kan I ikke forlange, at Stemningen i Danmark skal blive velvillig. Det var et naturligt Forsvar at gaa over til Angreb“. Med hensyn til Schwarzmanns referat, at Gunnar Larsen skulle have udtalt, at Frits Clausen måtte have tålmodighed i 2, 4 eller 6 måneder, forklarer Gunnar Larsen: „Jeg maa dertil sige, at jeg maa bestemt hævde, at jeg ikke har sagt saadan“. Gunnar Larsen erklærer dog, at på baggrund af den alvorlige situation i efteråret 1940 „kan der være det rigtige i det, han refererer der, at jeg har sagt: Vær nu taalmodige, lad os se nogle Maaneder, et halvt Aar, og lad os saa snakkes ved. Noget i den Retning kan jeg muligvis have sagt, men ikke i den Udformning, han giver det her“.4)

22. september indberetter Renthe-Fink til gesandt v. Grundherr, der havde ansvaret for spørgsmål vedrørende Danmark i Auswärtiges Amt, om statsminister Staunings tale på det socialdemokratiske partis årskongres den 21. september. Renthe-Fink skriver, at Staunings tale „må forstås som et nyt forsøg på at bane vej for et samarbejde mellem det nuværende regime og det nationalsocialistiske Tyskland, men konkret forslag mangler“. Staunings omfattende imødegåelse af de nye kræfter viser, at selvom Stauning også betegner dem som noget, der kan negligeres, ser han dog i dem en alvorlig fare for det nuværende regime. „Interessant er det, at Stauning truer med valg for at påvise fornyelsesbevægelsens af ham hævdede talmæssige betydningsløshed“.5)

1) A. nr. 107.

2) A. nr. 108.

3) A. nr. 109.

4) A. nr. 166, st. 63—69.

5) A. nr. 110.

f. Mødet i gesandtskabet 30. september.

30. september foreligger en notits fra Meissner om en samtale i gesandtskabet den 30. september, hvor foruden Meissner og Frits Clausen Renthe-Fink, den kommitterede for indre spørgsmål Kanstein samt SS-Hauptsturmführer Pahl var tilstede.¹⁾

Clausen udtalte sig om den almindelige politiske situation og fortalte, at han den foregående dag sammen med Sehested havde været hos rigspolitichef Thune Jacobsen i anledning af rygterne om DNSAPs kupplaner. „Rigspolitichefens holdning havde i og for sig været imødekommende og venlig“. Clausen forklarer dernæst, at direktør Juncker havde advaret ham imod „at begynde med en toldunion, såfremt han kom til magten“. Derefter foreviste Frits Clausen en ministerliste og erklærede, at han allerede havde talt med visse officerer, og at denne liste var resultatet af samtalerne. Officererne, som det drejede sig om, var kommandørkaptajn Augsburg, kaptajn Lauesen, kommandørkaptajn Nørup samt yderligere en officer, der havde sat sig i forbindelse med ham for at drøfte general Withs planer om at opsøge kongen og stille ham overfor kravet om at afskedige regeringen Stauning. Bag dette krav skulle stå 800 officerer fra hær og flåde. Samtidig ville general With stille kongen forslag om at gå med til en regering With. Clausen forklarede videre, at officererne ville finde ud af, hvorledes han stillede sig til en sådan plan. Han udtalte hertil, at han „var positivt indstillet til planen, fordi han vidste, at general With kunne komme direkte til kongen, og derfor så en mulighed for, at der derved foreløbig kunne komme skred i spørgsmålet om kabinettet Staunings videre eksistens. Af officererne var der overfor ham blevet gjort politiske indrømmelser, som han kunne sammenfatte derhen, at man ikke alene var klar over, at det med kabinettet With, hvis det skulle komme i stand, må dreje sig om et overgangskabinet til en ren nationalsocialistisk regering, men at man også havde lovet at give nationalsocialisterne fuld frihed til deres propaganda. Man havde været meget skuffet over, at han, Clausen, ikke selv havde til hensigt at indtræde i regeringen, men havde forstået hans argumenter, som holdt ham tilbage herfra. Dette begrundede Clausen med, at han kun kunne overtage ansvaret i et rent nationalsocialistisk kabinet, og at han derfor ikke ville lade sig opbruge forinden. Clausen har dog erklæret sig rede til at afgive nogle nationalsocialister til en eventuel regering With“. Den liste, som Frits Clausen forelagde, omfattede foruden statsminister With, Helmer Rosting som udenrigsminister, kreditforeningsdirektør Poul Rasmussen som finansminister, direktør Juncker som økonomiminister, kommandør Augsburg som krigsminister, Knud Bach: landbrugsminister, Hartel: undervisningsminister, professor Max Kjær-Hansen: propagandaminister, dommer Junior: indenrigsminister, Popp-Madsen: justitsminister. I en tilføjelse er som kirkeminister påført K. Hee Andersen og som trafikminister Fischer Simonsen. „DNSAPs politik ville styre henimod det mål at udhule kabinettet With indefra for så som led i en ny kabinetsdannelse at kunne besætte alle ministerposter med nationalsocialister. Men kabinettet With skulle få lejlighed til at indlede visse økonomiske foranstaltninger såsom det absolutte prisstop, visse skattelettelser etc.“

Næste dag gav Renthe-Fink gesandterne Luther og v. Grundherr meddelelse om hovedindholdet af denne samtale, ledsaget af følgende synspunkter: „Efter Clausens udtalelser er jeg også af den opfattelse, at et overgangskabinet With bringer den indrepolitiske udvikling i gang og kan forberede vejen for en nationalsocialistisk regering. På den anden side vil det være urigtigt at skænke With tillid. Jeg vil derfor foreslå, at vi fortsætter vor afventende holdning og ikke på nogen måde engagerer os til fordel for regeringen With.

¹⁾ A. nr. 111.

En risiko består næppe, da With må vide, at vi kun vil tolerere ham, så længe han ikke begår nogen illoyal handling overfor os og nationalsocialisterne“.¹⁾ 13. oktober måtte Renthe-Fink imidlertid meddele, at officerernes aktion var udeblevet, „da grundlaget derfor åbenbart endnu ikke er tilstrækkelig udbygget“, men at disse bestræbelser fortsætter.²⁾

Angående den mislykkede With-regering udtaler Meissner i sin forklaring til kommissionsdomstolen, at derefter „var vi meget forsigtige overfor alle mulige Projekter, for vi kunde jo ikke komme med nye Ministerlister hvert Øjeblik“.³⁾

I kommissionsdomstolen udtalte Renthe-Fink 8. maj 1948: „Jeg maa maaske endnu sige, at jeg altid har afvist at indlade mig paa Forhandlinger om Regeringsdannelse. Bl. a. har jeg uden videre afvist Spørgsmaalet om en Regering With, som fra Frits Clausens Side blev forebragt for mig.“⁴⁾

g. DNSAPs genopbygningsplan.

I oktober fik Meissner udleveret DNSAPs genopbygningsplan, som dels indeholder en oversigt over de forskellige ministeriers forretningsområde og partiets indbygning i statsapparatet og dels de foranstaltninger, som skal gennemføres, når man er kommet til magten. Endvidere er det vedlagt et statsretligt memorandum om mulighederne for regeringsskifte og vedføjet dette en plan for personelle ændringer i administrationen.

Hertil er føjet nogle usignerede betragtninger, formodentlig skrevet af Meissner. Den økonomiske situation i Danmark sammenlignes med en likvidation, „der enten ikke ledes eller ledes forkert“. Heroverfor stilles så DNSAPs økonomiske planer, mens regeringen „udfra sin klassepolitiske indstilling [har] drevet den modsatte politik og fortsætter i stigende grad denne politik uge for uge. Resultatet vil ikke udeblive — til skade såvel for Danmark som for Tyskland“.

Om den politiske situation udtales, at „demokratiets indre følelse af samhørighed ikke længere eksisterer“, og at „regeringen stiller sig afvisende overfor et kontinentalt samarbejde og håber ved uvilje og ved modstand at vinde så megen tid, at den engelske sejr, som de pågældende kredse længes efter, vil være nær. Denne kendsgerning er motivet for regeringens hele handlemåde: Skabelsen af en nødtilstand, der kan anvendes til agitation mod Tyskland, og som samtidig er egnet til at overføre den antityske stemning på den danske nationalsocialistiske bevægelse. Grundtanken er demokratiets bevarelse“.

Derefter analyseres de to alternativer for DNSAP: magtovertagelse med det samme eller på et senere tidspunkt: „Resultatet af disse overvejelser er for DNSAP dette, at en magtovertagelse ikke kan ske hurtigt nok, bl. a. af den grund at man derved hurtigt bliver herre over situationen. Vintermånederne kommer man så over på en bedre måde, og alt bliver gjort rede til februar måned, i hvilken opdriften igen begynder, således at Danmark automatisk indtager sin plads, rede til at samarbejde i det nye Europa.“⁵⁾

¹⁾ A. nr. 112.

²⁾ A. nr. 120.

³⁾ A. nr. 163, st. 10.

⁴⁾ A. nr. 164, st. 44.

⁵⁾ A. nr. 114. Ang. den samtale mellem direktør Juncker og Børge Bryld, som Meissner referer omtrent samtidig (A. nr. 113), har direktør Knud Sthyr og fhv. trafikminister Gunnar Larsen udtalt sig i kommissionsdomstolen. (A. nr. 168, st. 122 og A. nr. 166, st. 69—70).

h. Ophævelsen af mødeforbudet.

Både i gesandtskabet i København og i Berlin var man nu mest interesseret i DNSAP,¹⁾ og det spørgsmål, som man koncentrerede sig om i begyndelsen af oktober, var ophævelsen af mødeforbudet.

Den tyske uvilje mod det danske mødeforbud på grund af de hemninger, det lagde på de danske nationalsocialister, er ovenfor berørt.²⁾ 30. juli havde den kommitterede for den indre forvaltning, Kanstein, været i Berlin og i en samtale med statssekretær v. Weizsäcker diskuteret denne sag. Om mødeforbudet forklarede Kanstein: „I praksis rammer det især de danske nationalsocialister. Den danske presse har i anledning af et enkelt tilfælde ladet skinne igennem, at den danske regering havde udstedt dette forbud efter tysk ønske“. v. Weizsäcker mente, at „i øjeblikket ³⁾ vil det være bedst at undlade at stille et direkte krav“ om dets ophævelse. „Derimod anser jeg det for rigtigt, hvis det i en passende form blev henstillet til den danske regering at ophæve mødeforbudet“.⁴⁾ I juli og august fulgte så to resultatløse henvendelser til den danske regering.⁵⁾ 9. oktober indberetter Renthe-Fink endvidere, at den danske regering ikke havde i sinde at lempe på forbudet, men ville udnytte det til sin egen indrepolitiske fordel og berøve oppositionen mulighed for at udfolde sig. „Denne tilstand kan vi i det lange løb ikke tolerere. Jeg anser yderligere forsøg på forhandling for håbløse. Tilfældet viser klart, at vi på grund af den tilspidsede indre situation og den politik, som vi i indrepolitisk henseende forfølger i Danmark, ikke når videre ad den hidtil fulgte linie“. Renthe-Fink ønsker derfor bemyndigelse til at meddele den danske regering, at mødeforbudet ikke er i overensstemmelse med de militære interesser, fordi det på den ene side benyttes til i lukkede forsamlinger at skabe stemning mod Tyskland, og på den anden side udkæmpes den indrepolitiske kamp „med rygdækning af besættelsestropperne“. Mødeforbudet skal derfor ophæves. Endvidere må forlanges, at den befuldmægtigede eller den kommitterede for den indre forvaltning i fremtiden deltager i udarbejdelsen af alle forholdsregler, der tager sigte på opretholdelse af ro og orden.⁶⁾

12. oktober fik Renthe-Fink bemyndigelse til at følge den foreslåede fremgangsmåde,⁷⁾ og 12. oktober kunne Kanstein meddele fra København, at den danske regering ville ophæve mødeforbudet „i overensstemmelse med vore ønsker“.⁸⁾ Dagen efter oplyste Renthe-Fink yderligere, at den danske regering havde bøjet sig, „efter at vi havde erklæret, at vi ikke mere ville forhandle. Den nye danske ordning af mødespørgsmålet svarer til de danske nationalsocialisters ønsker og giver dem mulighed for på det påtænkte tidspunkt at påbegynde hvervning ved offentlige møder“.⁹⁾

¹⁾ Om LS-delegationens besøg i Berlin i begyndelsen af oktober findes kun en notits om dens forhandling med rigsernæringsminister Darré 3. oktober. (A. nr. 116). I forbindelse med tyskernes interesse for LS kan i denne forbindelse nævnes, uden at en direkte forbindelse kan påvises, et telegram fra Renthe-Fink 28. februar 1941, hvori han giver udtryk for den opfattelse, at det endnu er for tidligt at oprette „et bondekontor for Danmark“ eller af den grund at skabe „et nyt organ under Nordische Gesellschaft, men at Reichsnährstand selv vælger egnede kræfter til at pleje de kulturelle og ideologiske forbindelser med de danske bønder, og at disse derefter tilsluttes gesandtskabet og politisk underlægges mig på en måde, hvorom der senere må træffes bestemmelse“. (A. nr. 115 a). Det er klart, at det drejer sig om et initiativ fra Berlin, samt at Renthe-Fink foretager en afværgemanøvre for at undgå oprettelse af et af gesandtskabet uafhængigt organ, men de nærmere omstændigheder er uoplyst.

²⁾ A. nr. 97.

³⁾ Formodentlig på grund af toldunionsforhandlingerne.

⁴⁾ A. nr. 98.

⁵⁾ Ang. aktstykker i de danske bilag herom se ber. VII, A. nr. 112, 113 og 116 samt ber. VII, s. 58—61.

⁶⁾ A. nr. 117.

⁷⁾ A. nr. 118.

⁸⁾ A. nr. 119.

⁹⁾ A. nr. 120.

i. Tyske overvejelser om regeringsforandring.

Hvorledes denne sidste passus skal forstås, er ikke klart, men omtrent på dette tidspunkt havde direktør Knud Sthyr, ifølge de af ham afgivne forklaringer i kommissionsdomstolen, en samtale med Renthe-Fink, hvorunder denne efter at have givet udtryk for sin misfornøjelse med toldunionssagen sagde, at „han havde overhovedet Erfaring for, at man kun bøjede sig for tyske Ønsker, naar de blev fremsat som Trusler. Dette var en uholdbar Situation. Fra tysk Side maatte man lægge Vægt paa, at man her i Landet havde en velgislindet Regering. Staunings Regering maatte bort og en nazistisk Regering maatte til Magten. Frits Clausen havde gennem Aar under kolossal Modstand baaret de nazistiske Ideer frem her i Landet, og nu var Tiden inde, hvor han skulde høste sin Løn“.

Da Sthyr henviste til, at en nazistisk regering ville støde på uoverskuelig modstand, erklærede Renthe-Fink, at den nuværende regering ikke nød nogen sympati, fordi den ikke evnede at regere. „Der trængtes til en dybtgaaende Udrensning. En saadan vilde være det første Maal for en stærk nazistisk Regering“. Da Sthyr endelig spurgte, hvorledes en sådan regering skulle komme til magten, da den ikke havde et parlamentarisk flertal, erklærede Renthe-Fink, „at Kongen sikkert ville forstaa, at han og hans Hus kun havde Chance for at forblive paa Tronen ved at slutte sig til Nazisterne . . . , at Kongen maatte se sin eneste Chance i at følge en Regering, som det store tyske Rige havde Tillid til og var villig til at forhandle med“.¹⁾

k. Gesandt Luthers besøg i København 14. oktober.

Under sit ovenfor nævnte besøg i Berlin²⁾ i juli måned skal Meissner ifølge sin forklaring til kommissionsdomstolen have foreslået gesandt Luther, at han selv kom til København for personlig at danne sig et indtryk af Frits Clausen. 14. oktober ankom Luther sammen med gesandt Werner v. Grundherr, og der arrangeredes en frokost på „Skovriderkroen“, hvor Frits Clausen var eneste danske gæst, og om aftenen var der „Bierabend“ i gesandtskabet, hvor cheferne for de tre værnemagtsgrene og andre „fremtrædende Personligheder“ samt Clausen og hans folk var inviteret. „Aftenen, der udelukkende var helliget Clausen og hans Medarbejdere, havde et Præg, der maatte vække Opsigt og gøre et vist Indtryk“.³⁾

Om Luthers besøg har Renthe-Fink forklaret, at Luther kom for personligt at danne sig et indtryk af, „om de førende Personer inden for den danske Nationalsocialisme var egnede til at danne en Understøttelse for den tyske Politik. Vi havde ventet, at Luther vilde vende tilbage til Berlin med et forholdsvis beskedent Indtryk af Partiets førende Personligheder, men Luther fik under sit Besøg i København et langt gunstigere Indtryk af de danske Nationalsocialister, end vi havde ventet“.⁴⁾

l. Schwarzmanns samtale med Scavenius 17. oktober m. m.

I midten af oktober var legationssekretær Schwarzmann på besøg i København og havde 17. oktober en samtale med udenrigsminister Scavenius, hvoraf han 19. oktober

¹⁾ A. nr. 168, st. 125—26. Jfr. A. nr. 671.

²⁾ Se side 34.

³⁾ A. nr. 163, st. 14 og 18. Ang. Frits Clausens samtaler med Luther se A. nr. 137 og side 49.

⁴⁾ A. nr. 164, st. 38. Tidl. stats- og udenrigsminister Scavenius udtaler i sin redegørelse for kommissionsdomstolen, at han „syntes, der var noget lumsk i“, at Renthe-Fink ikke præsenterede ham officielt for Luther. (A. nr. 165, st. 49). Fhv. trafikminister Gunnar Larsen forklarer: „Vi havde Indtryk af, at Frits Clausen paa det Tidspunkt var styrket, og at Faren altsaa var steget“. (A. nr. 166, st. 76).

sendte Renthe-Fink et referat. Efter Schwarzmans opfattelse gjorde Scavenius, sammenlignet med tidligere, et resigneret indtryk. Han var nøje underrettet om „de sidste dages samtaler og begivenheder“. Om DNSAP udtalte han, at det ikke havde tilstrækkeligt med tilhængere, og at det i gunstigste tilfælde kun kunne vente 10 pct. af stemmerne ved et valg. Med hensyn til en omdannelse af regeringen sagde Scavenius, „at statsminister Stauning i den sidste tid var blevet gammel; han troede dog ikke, at han ville være let at erstatte, da han stadig havde stor indflydelse på arbejderne“. Om sig selv udtalte Scavenius, at hans stilling var svækket, og at man stemplede ham som landsforræder. Schwarzmans slutter med følgende bemærkninger: „Scavenius ville ikke tage nogen klar stilling med hensyn til sin deltagelse i en eventuel omdannelse af regeringen. Jeg havde indtryk af, at han ikke stod helt afvisende overfor forhandlinger med Klausen. Han ville imidlertid med sine bemærkninger om sin egen person dog give tilkende, at man fra tysk side ikke burde gøre sig altfor store illusioner om hans popularitet indenfor et Klausen-kabinet“.1)

Overfor kommissionsdomstolen har fhv. udenrigsminister Scavenius taget stærk afstand fra dette referat af sin samtale med Schwarzmans.2)

Samme dag — 17. oktober — denne samtale fandt sted, var Meissner, Schwarzmans, Frits Clausen, grosserer Bojsen-Møller samt daværende trafikminister Gunnar Larsen inviteret til middag hos direktør Sthyr. Om baggrunden for denne middag har Sthyr forklaret overfor kommissionsdomstolen, at han havde haft nogle samtaler med Renthe-Fink, hvorunder han stærkt angreb de danske nazister og Frits Clausen. Renthe-Fink spurgte ham, om han kendte Clausen, og da Sthyr svarede benægtende, sagde Renthe-Fink: „Saa kunde De da i det mindste gøre Dem den Ulejlighed at træffe ham og danne Dem et Indtryk af Manden“. Gennem Schwarzmans blev derefter aftalt et møde med Clausen, og da det skulle finde sted 17. oktober kl. 7, inviterede Sthyr dem til en middag, hvortil også Gunnar Larsen kom.3)

Mens Sthyr afviser, at anledningen til dette møde skulle være et ønske om at trække ud af Frits Clausen, hvad der var sket ved sammenkomsterne med gesandt Luther, først og fremmest fordi han på dette tidspunkt intet kendte til disse, hævder Meissner, at han var uvidende om, at Frits Clausen skulle komme, og hans indtryk var, at Sthyr ville pumpe Clausen. Den samme forklaring har Renthe-Fink afgivet.4)

Om selve middagen foreligger en notits til Renthe-Fink fra Meissners hånd,5) og desuden har han6) ligesom Renthe-Fink7), Gunnar Larsen8) og Sthyr9) udtalt sig i kommissionsdomstolen.

I sit referat dagen efter middagen skriver Meissner ang. Gunnar Larsens udtalelse, at han i de kommende uger ventede en stærk nedgang i levefoden, og at „en erklæret tyskvenlig regering ikke måtte belastes med disse vanskeligheder. Han er dog heller ikke tilhænger af, at statsminister Stauning og den nuværende regering får en længere levetid“. Han og Sthyr skulle derefter have foreslået Clausen, at han indtog en vis velvillig holdning overfor en overgangsregering med prins Axel som statsminister. Heri skulle national-socialisterne have to ministerposter. Clausen lovede at give svar herpå i løbet af en uge.

1) A. nr. 123.

2) A. nr. 165, st. 47—48.

3) A. nr. 168, st. 127.

4) A. nr. 162, st. 3—4 og A. nr. 164, st. 37.

5) A. nr. 122.

6) A. nr. 163, st. 11.

7) A. nr. 164, st. 37.

8) A. nr. 166, st. 71.

9) A. nr. 168, st. 126 f.

Meissner fortæller videre, at aftenen i gesandtskabet med nationalsocialisterne „har gjort et meget stærkt indtryk på regimet. I aften var der ministerråd. Man skal her, som det blev antydnet, have sondret den mulighed at tage to nationalsocialister ind i samlingsregeringen“.

Efter at have omtalt, at Sthyr kritiserede chefen for udenrigsministeriets pressebureau, Karl Eskelund, slutter Meissner sit referat med at skrive, at Clausen havde diskuteret, om man ikke burde overveje en prins Axel regering for at komme af med Stauning. Prinsen kunne dog ikke skabe en positiv regering, han ville blive upopulær og dermed svække kongehusets stilling. „Dette var ud i fremtiden et moment, som man ikke uden videre burde vise fra sig“. I sin forklaring for kommissionsdomstolen fastholder Meissner sit referat, omend han søger at forflygtige visse af oplysningerne.

Sthyr afviser hans referat som pure opspind og henviser først og fremmest til, at Frits Clausen allerede ved sin ankomst var beruset og under middagen drak så meget, at en samtale overhovedet ikke kunne føres. Det samme gælder efter hans oplysning Meissner og Schwarzmänn. I det store og hele giver Gunnar Larsen udtryk for samme opfattelse af middagens forløb, idet han vel ikke afviser, at visse af de spørgsmål, som nævnes i Meissners referat, kan være nævnt, men hævder, at den måde, hvorpå samtalerne refereres, er forkert.

Sthyr forklarer derefter, at ovenpå denne for Frits Clausen uheldige aften forstærkede han sine angreb på Clausen, hvorefter Schwarzmänn og Kanstein henvendte sig til ham og spurgte, om man ikke kunne arrangere en ny sammenkomst, „saaledes at jeg kunde danne mig et Indtryk af ham, naar han var i en noget bedre og sober Tilstand“. På denne måde ordnedes middagen på „Ny Rosenborg“ 25. oktober, hvor foruden Sthyr og Gunnar Larsen Meissner, Schwarzmänn og Kanstein samt kontorchef Peschardt var tilstede. Herom foreligger to samtidige referater fra Meissner og Schwarzmänn, som de ifølge Meissners udtalelse til kommissionsdomstolen udarbejdede hver for sig.¹⁾ Også med hensyn til denne sammenkomst kan det, uden at man behøver at gå i detaljer, fastslås, at de tyske og danske versioner af aftenen er vidt forskellige, og den fremstilling, som gives af Meissner og Schwarzmänn om samtaleens to hovedemner: prins Axel regeringen, samt at Scavenius og Gunnar Larsen burde udtræde af regeringen Stauning for derved at fremkalde dens fald, afvises af de danske deltagere, mens kontorchef Peschardt i det store og hele ikke kan oplyse meget om, hvad der foregik.²⁾

m. Renthe-Finks indberetning 22. oktober.

På dette tidspunkt havde Renthe-Fink imidlertid i en indberetning af 22. oktober taget afstand fra Frits Clausens øjeblikkelige overtagelse af magten.

Renthe-Fink indleder med at erklære, at danskerne ikke er villige til at drage konsekvenserne af de magtpolitiske forhold i Europa, hvilket Scavenius' mislykkede forsøg på at få gennemført toldunionen viser.

I begyndelsen var stemningen i Danmark forholdsvis venlig mod Tyskland, men i de sidste måneder er indstillingen blevet meget strammet. Regeringen kan ikke fritages for ansvar for denne udvikling, fordi den intet har foretaget sig for at påvirke stemningen i positiv retning. Når regering, presse og radio har bøjet sig for tyske ønsker, er det sket for at opfylde tyske krav. Hviskekampagnerne er ikke blevet bekæmpet. Som eksempel

¹⁾ A. nr. 126 og 127.

²⁾ A. nr. 167, st. 103 ff.

på, hvad der tillades af anti-tysk propaganda, nævner Renthe-Fink den kampagne, der føres af Christmas Møller. „I det hele forfølger den danske regering til trods for sine bedyrelser om det modsatte en konjunkturpolitik, som går ud på at undgå, at man lægger sig principielt fast, sålænge den tyske sejr i dens øjne endnu ikke er definitivt fastslået“.

Renthe-Fink afviser muligheden af en ændring i den nuværende regerings holdning, fordi den lider under indre modsætninger; „sålænge den nuværende regering er ved roret, [er der] ingen mulighed for at opnå, at Danmark oprigtigt og snævert knytter sig til Tyskland“.

Frits Clausen og DNSAP er den eneste politiske organisation, som „med energi og ansvarsbevidsthed går mod strømmen“ og går ind for Danmarks indlemmelse i det stortyske rum under Tysklands ledelse. Selvom de i den sidste tid har vundet en talmæssig og politisk større betydning, er „de til trods herfor endnu ikke stærke nok til at overtage magten uden afgørende hjælp fra os“.

Renthe-Fink fortsætter: „Dr. Clausen har nu i disse dage henvendt sig til mig for at anmode om denne hjælp, da han frygter, at hans parti vil blive knust af den tiltagende tyskfiendtlige stemning, såfremt det nuværende regeringssystem ikke styrtes indenfor overskuelig tid ... Ved en udsættelse af magtovertagelsen ville der for DNSAP opstå en krise, hvis resultat i dag endnu ikke kunne overskues“.

Renthe-Fink forklarer, at Clausen dermed forlader den linie, han hidtil har fulgt, og som gik ud på først at tage magten, når den økonomiske og sociale udvikling havde nået et lavpunkt og det nuværende regimes svigten dermed ikke længere kunne tilsløres. „Nu anser dr. Clausen det for rigtigere at overtage regeringen så hurtigt som overhovedet muligt“.

Renthe-Fink fortsætter: „Jeg er med dr. Clausen enig i, at det er ønskeligt, at han overtager magten hurtigst muligt. Indsættelsen af en nationalsocialistisk regering ved hjælp af os er dog i betragtning af de nuværende forhold i Danmark en tungtvejende foranstaltning, hvorved vi overtager et stort politisk ansvar. Jeg er derfor af den opfattelse, at en tilstrækkelig økonomisk støtte til den nye regering i alle tilfælde må være sikret *i forvejen*, fordi der i de kommende vintermåneder i Danmark vil indtræde en nødsituation, under hvilken ingen dansk regering kan bestå uden hjælp udefra“.

Renthe-Fink opregner derefter de muligheder, som findes. Ved en øjeblikkelig magtovertagelse uden kup må kongens medvirken sikres. „Som bekendt afviser kongen i dag nationalsocialisterne og navnlig dr. Clausens person. Det er dog muligt, selvom det ikke er sikkert, at han vil give efter for et stærkt tysk tryk, såsnart han erkender, at han ellers bringer sin trone og sit dynasti i fare“. Man må dog regne med, at kongen vil lade et krav om en regering Frits Clausen udvikle sig til en forfatningskrise.

Renthe-Fink går derfor over til den tankegang, at inden man går til kongen, må den siddende regering svækkes. Det må ske ved en egnet propaganda, „men i hovedsagen ved en følelig skærpelse af det tyske riges officielle holdning overfor regeringen Stauning, som om nødvendigt måtte forstærkes indtil en formel mistillidserklæring. Jo stærkere det bringes til kabinettet Staunings bevidsthed, at det har tabt vor tillid og derfor heller ikke kan regne med vor virksomme støtte til at afhjælpe Danmarks vanskeligheder, jo snarere vil statsministeren af sig selv være rede til at træde tilbage fra regeringen“. Dermed vil kravet til kongen om Clausens magtovertagelse få baggrund.

Tilslidst når Renthe-Fink så til forslaget om, at man må gå en mellemvej. Regeringen Stauning kan tolereres indtil et passende tidspunkt, uden at der gives den lejlighed til at styrke sin stilling i folket. En anden vej er dannelsen af en overgangsregering uden officiel

tysk medvirken, hvori visse nøglestillinger besættes med nationalsocialister. „Denne tanke er allerede flere gange blevet ventileret af danske politiske kredse overfor DNSAP. Om man skal foretrække en overgangsregering eller tolerere kabinettet Stauning, henholdsvis en anden regering uden nationalsocialistisk deltagelse, er et spørgsmål, som ikke på forhånd kan besvares. Da den indrepolitiske udvikling trænger til en klaring, anmoder jeg om, at der snarest muligt træffes en principiel afgørelse om, hvilken politisk linie der skal følges“.¹⁾

Renthe-Finks motivering for at rejse spørgsmålet om DNSAPs magtovertagelse var altså Frits Clausens henvendelse til ham om tysk støtte til en øjeblikkelig national-socialistisk regeringsdannelse. I deres redegørelser i kommissionsdomstolen giver både Renthe-Fink og Meissner en anden forklaring. I sin udtalelse 8. maj 1948 forklarer Renthe-Fink nemlig, at indberetningen er svar på forskellige spørgsmål, der var blevet stillet af gesandt Luther. „Som Følge deraf har vi prøvet de forskellige Spørgsmaal, undergivet dem en hypotetisk Prøvelse ... Derved ligger Beretningens Tyngdepunkt i de sidste negative Punkter, men med hele den Indstilling, som den i disse Spørgsmaal afgørende Afdeling Luther havde, maatte der tages Hensyn til, hvilken Politik der var blevet fastlagt i Berlin“.²⁾

Meissner forklarer, at „Indberetningen staar i direkte Forhold til Luthers Besøg. Luther har vist ønsket at faa en Indberetning, og Gesandten har ogsaa fundet det passende at give en saadan Indberetning“.³⁾

DNSAPs planer gik øjensynlig ud på, at den såkaldte mindeappel 17. november skulle danne kulminationen og føre til magtovertagelsen. Renthe-Fink forklarer imidlertid, at resultatet af hans indberetning var en instruks, som han modtog i november,⁴⁾ for „den store nationalsocialistiske Demonstration skulde finde Sted, og som bemyndigede mig til at forlange af Clausen, at han standsede Angrebene paa Regeringen“.⁵⁾

Meissner giver imidlertid yderligere oplysninger. Han fortæller, at Frits Clausen efter 25. oktober besluttede at slå på „den 9. April-Propaganda“, som skulle kulminere 17. november. En del af denne propaganda var tilrettelagt af Wenck og Blankensteiner, „men den tyske Gesandt tog i Tide Lejlighed til at advare Clausen mod Propagandaens Tendens; men vi havde nu givet Propagandamidler til DNSAP uden nogen som helst Betingelser, og derfor fandt vi det ikke tilraadeligt at indblande os i selve Propagandaen, som Clausen jo selv maatte svare for“. Meissner forklarer videre, at årsagen til rigsudenrigsminister v. Ribbentrops telegram „ganske faa Dage inden den 17. November“ var følgende „moralske“ betragtning, „at naar man gennemfører en Besættelse og efter Besættelsen, trods Regeringens Protest; dog naar til en vis Forstaaelse med selve Regeringen, saa kan man ikke, mens man har Tropperne i Landet, taale, at den siddende Regering bliver angrebet

¹⁾ A. nr. 125. Fra omtrent samme tidspunkt findes i Renthe-Finks papirer en udateret og usigneret „notits om de danske nationalsocialister“. Hovedsynspunktet heri er, at de „søger i dag at hyppe deres egne partimæssige kartofler“. De har intet positivt arbejde udført. Deres tyskvenlighed stammer fra ønsket om at udnytte konjunkturerne og „lade sig løfte i sadlen af tyskerne“. Deres propaganda mod regeringen lyder godt, „men det ses ikke, hvorledes en anden regering bedre skulle have løst problemerne“. Den nuværende regering har flertallet bag sig, og DNSAP mangler personligheder. (A. nr. 128). Få dage tidligere, 21. oktober, indberetter Renthe-Fink om nogle planlagte befæstningsanlæg på Bornholm og bemærker: „Det er selvfølgelig udelukket, at dansk samtykke indhentes“. (A. nr. 124). Jfr. imidlertid v. Weizsäckers stilling til udsendelsen af storhertugen af Mecklenburg-Schwerin til København, der øjensynlig var foranlediget af partiinstanser. (A. nr. 132).

²⁾ A. nr. 164, st. 39.

³⁾ A. nr. 163, st. 18.

⁴⁾ Denne instruks findes ikke i aktstykkerne.

⁵⁾ A. nr. 164, st. 39.

som Forrædere i et saadant Øjeblik. Det er altsaa netop det moralske, som var ganske utaaleligt set fra tysk Side, og det medførte, at Clausen paa Grund af Ribbentrops Telegram blev bestilt til Gesandtskabet og fik streng Ordre til at undlade alt, hvad der kunde give Anledning til stærke Angreb paa Samlingsregeringen paa Grundlag af den 9. April“.¹)

I sin redegørelse i kommissionsdomstolen forklarer Gunnar Larsen, at hans indtryk af samtalerne ved middagen 25. oktober var, at det nu var alvor med Frits Clausen, „og han kunde paaregne den fornødne Støtte dertil“. Han gik derfor til Stauning og fortalte ham om denne samtale og satte endvidere Vilfred Petersen i gang med ny aktioner mod Clausen-folkene.²) Endelig forklarer fhv. stats- og udenrigsminister Erik Scavenius om den danske regerings opfattelse af den mislykkede magtovertagelse og den tyske indgriben: „Ja, det kunde man se udefra, for dette Omsving skete saa pludseligt, at der maatte være sket noget fra tysk Side“.³)

I sin forklaring i kommissionsdomstolen udtaler Renthe-Fink, at krisen imidlertid ikke var overstået efter 22. oktober, „for Regeringen havde endnu ikke ændret sin Politik“.⁴)

4. november indberetter han kritisk til v. Grundherr og Luther om statsminister Staunings tale i Aarhus 3. november. Han skriver, at Stauning mere indgående end hidtil omtalte „det fremtidige forhold til Tyskland, idet han konstaterede, at Danmarks fremtidige forbindelser med verden muligvis ville blive mindre omfattende end tidligere, og at Tyskland ville blive den nærmeste og mest betydningsfulde forbindelse . . . stærk nervøsitet kom for dagen i Staunings fornyede angreb på den nationalsocialistiske fornyelsesbevægelse, som blev bebrejdet, at den ville indføre udenlandske systemer, hvilket var umuligt ad legal vej“. Renthe-Fink konkluderer, at Staunings tale er et nyt forsvar for det socialdemokratiske parti og „viser ingen positiv linie for fremtiden. Det er dog bemærkelsesværdigt, at han for første gang åbent henviste til muligheden af økonomiske sær aftaler med Tyskland. Øjensynlig tænker han hermed på atter at puste liv i den allerede tidligere af Scavenius ventilerede idé om en toldunion, så at sige som betaling for, at Danmarks uafhængighed, indbefattet dets nuværende regime, respekteres.“⁵)

En belysning af DNSAPs svage stilling og dermed en underbyggelse af Renthe-Finks synspunkter indeholdes i to breve, skrevet fra København af den tyske journalist Hermann Kiy, hvoraf det ene er adresseret til dr. R. Jügler, der var redaktør ved „Berliner Börsen Zeitung“, som Auswärtiges Amt benyttede, når det ønskede synspunkter eller oplysninger formidlet til offentligheden. En kopi af dette sidste brev er sendt til Renthe-Fink.

Kiy hævder, at den udfordrende tone i den danske presse skyldes overbevisningen om, at Tyskland til syvende og sidst vil anse det for uklogt at gennemføre en voldelig løsning i Danmark i strid med løfterne den 9. april, samt at man på tysk side er blevet usikker på grund af Clausenbevægelsens fiasko. Kiy anfører, at fronten mod Clausen er

¹) A. nr. 163, st. 29—30. 25. november meddeler Renthe-Fink til Berlin, at han påtænker at oprette „et særligt referat“ til Meissner, da det har vist sig nødvendigt at centralisere alle spørgsmål ang. DNSAP i gesandtskabet. (A. nr. 133).

²) A. nr. 166, st. 83.

³) A. nr. 165, st. 56.

⁴) A. nr. 164, st. 39.

⁵) A. nr. 129. Renthe-Fink er ligeledes meget kritisk i en indberetning 7. december vedr. en artikel af folketingsmand Hedtoft-Hansen i „Folkeviljen“ om den danske nazisme. (A. nr. 136). Se iøvrigt om denne afsnit 6.

blevet styrket, selvom der samtidig i de gamle partier under den faste overflade hersker uro og rådvildhed. Indenfor alle partierne er der en uklar tilbøjelighed til at nærme sig Tyskland.¹⁾

n. Frits Clausens brev til Luther 11. december.

11. december foretog Frits Clausen en henvendelse til gesandt Luther. Han minder i sit brev om sin advarsel i oktober mod den propaganda, som det herskende regime organiserer, og „som ikke blot kunne medføre fare for de danske nationalsocialisters stilling, men samtidig heller ikke udelukkede pinlige overraskelser for Tyskland . . . at det fra tysk side ville være tilrådeligt ikke altfor længe at stille sig afventende eller være tolerant overfor denne udvikling.“

Clausen forklarer derefter, at modstanden mod nationalsocialismen og Tyskland siden da er blevet styrket, idet nationale (Christmas Møller) og internationale (Hedtoft-Hansen) interesser benytter besættelsen til at styrke modstanden mod nationalsocialismen. Dette medfører, at den del af befolkningen, der slutter sig til tanken om det storgermanske skæbnefællesskab, må overvinde store vanskeligheder. Denne agitation mod nationalsocialismen retter sig imidlertid i virkeligheden mod Tyskland.

Frits Clausen skriver videre, at angrebene på den danske nationalsocialisme af befolkningen forstås således, at den toleres af Tyskland, og: „Jeg tror nok, at De på grund af denne karakteristik af den nuværende situation vil forstå det, når jeg overfor Dem udtaler, at min bevægelse er ved at blive kvalt. Ved Deres besøg sagde jeg til Dem, at det var bedre at kæmpe med ulve end at blive trådt ihjel af gæs. En i enhver henseende uafgjort situation både overfor regimet og overfor den enfoldige tænkeevne hos den enkelte danske nationalsocialist må føre til en situation, hvorved den sidste fare rykker nærmere“.

Frits Clausen erklærer derefter, at han under Luthers besøg forklarede ham, at det var tvivlsomt, om det ville være godt at udskyde en afgørelse for længe. Denne situation har ikke ændret sig, og han slutter: „Jeg har overfor Dem, højtærede hr. Luther, åbent og ærligt givet udtryk for min nuværende stilling til tingene, fordi dette efter min opfattelse er nødvendigt. Spørgsmålet om, hvad der kommer efter systemet, interesserer mig ikke, det interesserer mig alene, at et sådant mod nationalsocialismen og Tyskland stærkt opelsket had bryder sammen. Kun i det tilfælde ser jeg i dag en situation, der gør det muligt for mig med al kraft at løse nationalsocialismens opgaver indenfor mit folk og derved for dette folk bane vej til et germansk samarbejde indenfor det nye Europa.“²⁾

o. Renthe-Finks besøg i Berlin 19—20. december 1940.

Krisen om fhv. handelsminister Christmas Møllers stilling bliver på dette tidspunkt akut,³⁾ og samtidig fortsætter spændingen omkring de danske nationalsocialister. 12. december indberetter Renthe-Fink, at regeringen åbenbart finder tidspunktet gunstigt til at genere nationalsocialisterne, siden disse mod forventning ikke kom til magten i november. „Ved den planmæssige måde, hvorpå regeringen går frem mod de danske nationalsocialister, bringes partiets udviklingsmulighed alvorligt i fare. Derfor vil det efter mit skøn politisk ikke være ubelejligt, hvis den nuværende samlingsregering bliver sprængt på grund af tilfældet Christm. Møller. Dannelsen af en anden regering uden nationalsocialisterne,

¹⁾ A. nr. 134 og 135.

²⁾ A. nr. 137.

³⁾ Se herom afsnit 6.

som sikkert vil blive svagere, kan man imødesee med ro. Udbeder mig telegrafisk instruks, om jeg kan forstærke presset i den hidtil fulgte retning“.¹⁾

Tre dage efter indberetter Renthe-Fink om sammenstødet i Haderslev mellem politi og nationalsocialister og skriver, at politiet gik langt ud over det nødvendige og undlod at vise den nødvendige takt. Dette kan på den ene side „føres tilbage til myndighedernes nervøsitet, på den anden side til den klapjagt, som i den sidste tid i stigende grad har kunnet iagttages på DNSAP fra samlingspartiernes side. Vi har sagt til Clausen, at sådanne begivenheder ikke er i vor interesse og kun skader ham og partiet“.²⁾

19.—20. december var Renthe-Fink i Berlin, og i samtaler med rigsudenrigsminister v. Ribbentrop, gesandt Luther m. fl. blev forskellige aktuelle spørgsmål løst. Dette gjaldt først og fremmest Christmas Møller sagen. Dernæst spørgsmålet om finansiel støtte til de danske nazister. 20. november havde Renthe-Fink indsendt en oversigt over 540 092 kr. 98 øre, som var blevet benyttet af DNSAP til propaganda siden slutningen af september.³⁾ 20. december gik v. Ribbentrop med til, at der yderligere blev stillet en halv million til disposition over det tyske gesandtskab i København og SDs kommitterede, v. Löw.⁴⁾

Endvidere fik Renthe-Fink af v. Ribbentrop ordre til at få den danske presses angreb på DNSAP standset.⁵⁾

Sin samtale med v. Ribbentrop om den aktuelle politiske situation i Danmark refererer Renthe-Fink således, at v. Ribbentrop fastslog, at hans vigtigste opgave var „at sørge for de tyske troppers sikkerhed“. Det næste synspunkt for den tyske politik var, „at englænderne ikke blev sat i stand til at sige, at vi undertrykte et lille, værgeløst land. Der må ikke på grund af udviklingen i Danmark opstå vanskeligheder for rigets politik. Dette skal naturligvis ikke forstås således, at vi skal finde os i alt fra danskernes side. Jeg er tværtimod bemyndiget til at tage kraftigt fat på enhver agitator, og hvis det er nødvendigt også lade ham anholde“.

Endvidere skulle Renthe-Fink støtte alle elementer, der var parat til samarbejde med Tyskland. Ribbentrop spurgte om udsigterne for de danske nationalsocialister, hvortil Renthe-Fink svarede med en henvisning til de store vanskeligheder, som Clausen måtte overvinde, og den afgørende indflydelse, som nedkæmpningen af England ville få på den danske holdning. „Jeg understregede, at det ikke er muligt at forudsige, hvornår de danske nationalsocialisters magtovertagelse“ kan komme på tale. Ribbentrop spurgte, om Clausen også var parat til at træffe aftaler om „alt det, som vi må forlange politisk, militært og økonomisk. Danmark skal ganske vist ikke gøres til et „Gau“ i riget, men beholde sin selvstændighed, men f. eks. militært behøver vi støttepunkter og deslige“. Dette bekræftede Renthe-Fink og Luther og ligeledes, at Clausen havde kontrollen over sit parti.

Ribbentrop spurgte derefter om kongens stilling og udtalte, „at en kongekrise ville være ham politisk ubejlelig“. Renthe-Fink svarede, at kongen foreløbig nægtede at overdrage Clausen regeringsmagten, men at hans indstilling ville ændres, når han så, at nationalsocialisterne tog til i betydning og var blevet en alvorlig politisk faktor. Afgørende for kongens holdning ville imidlertid blive resultatet af krigen med England „og den dermed forbundne erkendelse af, at Danmark befinder sig fuldstændigt indenfor den tyske magtsfære“.⁶⁾

¹⁾ A. nr. 138.

²⁾ A. nr. 139.

³⁾ A. nr. 130—31.

⁴⁾ A. nr. 143.

⁵⁾ A. nr. 142.

⁶⁾ A. nr. 141.

Renthe-Fink og Kanstein havde ligeledes en samtale 20. december med v. Grundherr og legationsråd Rademacher. Man blev enig om, at „min aktion i København ikke blot skal tage sigte på Christmas Møller, men skal lægges på et større plan“. Derfor skulle ikke alene stilles krav med hensyn til Christmas Møller, men den danske regering forpligtes til at hindre al antitysk agitation. I den forbindelse „må der gives den nuværende danske regering et mistillidsvotum i den form, at vi til kongen henh. Scavenius siger, at den nuværende regering har svigtet fuldstændigt i denne henseende. I særdeleshed er den i sin tid overfor os notificerede regeringserklæring af 8. juli 1940 i det væsentlige forblevet døde bogstaver. Vi har efter de hidtidige erfaringer med den nuværende regering ingen tro på, at den vil være i stand til at gennemføre en gennemgribende forbedring i denne henseende. Vi anser overhovedet ikke en partipolitisk så bunden regering som den nuværende regering Stauning for egnet til at gennemføre et virkelig frugtbringende samarbejde med os. Der var enighed om, at det vil være uklogt at inddrage de danske nationalsocialister i denne debat“. Endvidere var man enig om, at tyskerne selv ikke skulle engagere sig ved dannelsen af en ny regering, „men ... først fælde dom over den, når det har vist sig, hvordan den står sin prøve i praksis“.¹⁾

p. Renthe-Finks démarche 30. december.

30. december havde Renthe-Fink en samtale med kongen, til hvem han udtalte, at Tyskland ønskede at bevare det gode forhold til Danmark, hvilket også var fremgået af Renthe-Finks samtale med v. Ribbentrop fornylig. Krigen ville mod forventning vare længere og som følge deraf situationen i Danmark blive vanskeligere, selvom Tyskland gjorde, hvad det kunne for at hjælpe. Den danske regering havde imidlertid til trods for løftet den 8. juli intet gjort for at opfylde dette. Renthe-Fink nævnte, at det havde været nødvendigt at udøve pres for at få fjernet tysk fjendtlige personer som Christmas Møller. Regeringen var efter Tysklands opfattelse hemmet af partipolitiske hensyn og ude af stand til at gribe ind mod den antityske agitation. Den skubbede ansvaret for Danmarks vanskeligheder over på Tyskland. Man var skuffet over Stauning, da det var tydeligt, „at han ikke længere kunne gøre sig tilstrækkelig stærkt gældende i kabinettet og i sit parti. Under disse omstændigheder forekom det mig nødvendigt, at der blev dannet en regering, der var fri for partipolitiske forpligtelser og ikke var underkastet påvirkning fra personer, som i forholdet til Tyskland var politisk belastede“.

Kongen svarede, at det var hans indtryk, at regeringen ærligt havde bestræbt sig for at opfylde de tyske ønsker, og han henviste bl. a. til Danmarks økonomiske præstationer. Om Stauning udtalte han, at kun den tillid, „som han nød hos befolkningens brede lag, havde gjort det muligt, at befolkningen roligt tog de indgribende forandringer og indskrænkninger“.

Derefter nævnte Renthe-Fink tilfældet Ørum og „den forbavsende kendsgerning, at emigrantkomiteerne, navnlig Matteottikomiteen, endnu ikke var blevet opløst.“

Kongen kom derefter ind på de danske nationalsocialister, som han „afviste uden undtagelse“. Han fordømte partiets almindelige holdning og sproget i dets presse. „Da kongen sagde, at Danmark i Nordslesvig havde måttet overtage talrige personer som dr. Clausen, der slet ikke var rigtige danske, indvendte jeg, at jeg hidtil på grund af danskernes fremstilling havde antaget, at der i Nordslesvig havde været et flertal af ægte danske“.

Renthe-Finks beretning slutter således: „Kongen undgik øjensynlig at binde sig på nogen måde og betoned, at folket „så op til ham som sin beskytter“, og at han intet

¹⁾ A. nr. 144.

kunne foretage sig mod folkets vilje. Han henholdt sig også til memorandummet af 9. 4. . . . og bemærkede, at en partipolitisk ubundet regering var i strid med forfatningen. Jeg svarede hertil, at vi ikke ville blande os i Danmarks indrepolitiske forhold, men at vi dog havde pligt til at gøre opmærksom på de omstændigheder, som kunne være til skade for den tysk-danske forståelse og dermed for vore militære interesser“.¹⁾

I et telegram fra den samme dag, hvori Renthe-Fink kort skildrer denne samtale, skriver han, at kongen forsøgte at tage regeringen Stauning i forsvar, „men det kunne dog mærkes, at min redegørelse gjorde indtryk, og at han ikke ville modsætte sig omdannelsesbestræbelser“.

I en samtale med udenrigsminister Scavenius samme dag nævnte Renthe-Fink de punkter, som var blevet drøftet i Berlin den 20. december, og føjede især til „at også klapjagten mod de danske nationalsocialister må indstilles“. Renthe-Fink konkluderer således: „Regeringskrisen synes nu foreløbig at tilspidse sig i retning af Staunings udelukkelse. Omdannelsesbestræbelser drives navnlig frem af Scavenius, der selv er skuffet over Stauning“.²⁾

r. Diskussionerne i januar 1941 om regeringsomdannelsen.

8. januar kunne Renthe-Fink indberette, at Stauning over en mellemmand havde søgt føling med tyskerne „for at opfylde vort ønske om dannelse af et partipolitisk ubundet kabinet“. Som statsminister havde han foreslået generaldirektør for statsbanerne Knutzen. „Han har også stillet i udsigt opfyldelsen af vort ønske om, at overfor os politisk belastede personer blev fjernet fra partivirkksomhed. Stauning går dog her ud fra den forudsætning, at vi ikke rejser indvendinger, hvis han forbliver i regeringen som udenrigsminister“.

Renthe-Fink rejser det spørgsmål, hvorledes man skal reagere overfor Staunings føler. Han skriver, at situationen er blevet forværret, fordi man frygter, „at vi er ude efter at udøve en bestemmende indflydelse på den indre danske politik“. Dersom denne stemning fortsætter, er det sandsynligt, „at regeringen Stauning kun træder tilbage under protest med det resultat, at overvejende dele af befolkningen går i forsvarsstilling, og at navnlig arbejderne går i opposition; at kongen under disse omstændigheder holder fast ved en regeringsomdannelse, kan næppe antages“.

Tilslidst kommer Renthe-Fink ind på de danske nationalsocialisters stilling og skriver, at de naturligvis foretrækker, at Stauning glider ud af det politiske liv, men anser det for det væsentligste, at der udnævnes en ny regeringschef, og vil acceptere valget af Knutzen.³⁾

Den 8. januar indberetter Renthe-Fink om en samtale med udenrigsminister Scavenius. Han skriver som indledning, at Scavenius allerede længe har klaget over Staunings passivitet og ikke følt sig tilstrækkelig støttet af ham i sin Tysklandspolitik. Som følge af Renthe-Finks tidligere udtalelser har han „ikke med urette . . . draget den slutning, at vor kritik hovedsagelig rettede sig mod Stauning“. Han har derfor gjort sig anstrengelser for at trænge Stauning ud af regeringen, men denne har opfattet hans bestræbelser som en personlig intrige „og haft fornemmelsen af, at Scavenius forsætlig har overdrevet vore krav, såvidt angår hans — Staunings — person“. Stauning har derfor nægtet at træde tilbage.

¹⁾ A. nr. 145.

²⁾ A. nr. 146.

³⁾ A. nr. 147.

Renthe-Fink oplyser derefter om samtalen med Scavenius, at denne stillede „det forbløffende spørgsmål, om det ikke var muligt at lade Stauning forblive som statsminister, hvis regeringen lagde sig fast på et aktivt program i overensstemmelse med de af mig nævnte punkter“.

Renthe-Fink diskuterer derefter, hvorvidt man skal gå med til, at Stauning fortsætter som statsminister, og skriver, at herimod kan intet indvendes. „Dette kan, såvidt det kan overses, oven i købet indeholde en garanti for en rolig, fortsat udvikling“, men det må undgås, „at vi kommer i en situation, hvor det ser ud, som om vi påtvinger Danmark en løsning, eller hvor det store flertal af befolkningen, navnlig arbejderne, går i forsvarsstilling overfor os eller oven i købet går over til passiv modstand“. Renthe-Fink diskuterer dernæst det andet spørgsmål, nemlig Knutzens udnævnelse til statsminister, der karakteriseres som et skridt fremad. „Vanskeligheden ligger i, at statsminister Stauning gør krav på stillingen som udenrigsminister“.

Tilsidst skriver Renthe-Fink: „Hvorledes det end måtte forholde sig, bør vi efter mit skøn principielt ikke reagere negativt overfor Staunings føler, men lade ham meddele, at vi er indforstået med hans forslag om Knutzen som statsminister. Vi er endvidere indforstået med, at han forbliver i kabinettet. Hvad angår fordelingen af portefeuillerne, ligger det os fjernt at udøve nogen som helst indflydelse herpå. Vi venter imidlertid, at de bekendte, af os meddelte punkter bliver gennemført; heraf vil vor holdning overfor kabinettet være afhængig. Vi har heller ingen anledning til at fremkalde indtrykket af, at vi ikke fuldtud anerkender Scavenius' ærlige bestræbelser, og at vi fra vor side fortrænger ham fra hans stilling.

Til afgørelse står det spørgsmål tilbage, om det kan gå an at lade skinne igennem, at vi til syvende og sidst vil kunne tage Stauning med i købet også som udenrigsminister, eller om vi bør afvise ham som sådan“.¹⁾

8. januar anmodede Renthe-Fink om, at regeringsudvalgsforhandlingerne om økonomiske spørgsmål, der skulle begynde 13. januar, af hensyn til den indrepolitiske situation blev udsat til slutningen af januar.²⁾

14. januar meddelte Renthe-Fink derefter, at Stauning havde underrettet Scavenius om planen, der gik ud på, at Stauning skulle afgive statsministerposten og til gengæld overtage udenrigsministerposten, mens Scavenius var tiltænkt gesandtskabsposten i Berlin. Stauning havde dog fremstillet det, som om ideen ikke stammede fra ham, men fra tyskerne. Renthe-Fink skriver i denne forbindelse: „Scavenius er tilsyneladende rede til i den tyskdanske forståelses interesse at gøre plads for Stauning, tilmed da det er ham bekendt, at kongen af hensyn til bevarelsen af den sociale fred kun vil give sit samtykke til en regeringsomdannelse, hvis Stauning forbliver i regeringen“.³⁾

s. Ribbentrops afgørelse 11. januar 1941.

Den 11. januar blev spørgsmålet om, hvilken kurs Tyskland skulle følge i den danske regeringskrise, afgjort af rigsudenrigsminister v. Ribbentrop, som gav instruks om,

¹⁾ A. nr. 148. Omtrent samtidig, 15. januar, foreligger en indberetning om stemningen i Danmark fra et medlem af „Wehrwirtschaftstab Dänemark“, Forstmann. Han skriver, at det falder danskerne vanskeligt at stille sig på kendsgerningernes grund og rette blikket mod fremtiden. Han nævner derefter, at stemningen i Danmark overfor Tyskland er dalende, hvilket man ikke bør overse. Grundene hertil er, at Tyskland og dets forbundsfæller ikke har vundet større militære sejre, den forværrede økonomiske situation og endelig også den engelske propaganda. (A. nr. 151).

²⁾ A. nr. 149.

³⁾ A. nr. 150.

at Renthe-Fink skulle afgive følgende erklæring til den danske regering: „1) Et ministerium Knutzen vil tiltale os. 2) Vi lægger afgørende vægt på, at Scavenius atter får tildelt en vigtig post i det nye ministerium. 3) Vi er indforstået med, at Stauning overtager udenrigsministerposten i ministeriet Knutzen. 4) Den nye regering skal garantere, at enhver antitysk agitation undertrykkes, og at der sker en tilpasning til den tyske linie. Regeringen må ikke skride ind mod de danske nationalsocialister, men skal anerkende disse som et ligeberettiget og jævnbrydigt parti“.¹⁾ I det telegram, hvori gesandt Luther meddelte Renthe-Fink denne afgørelse (15. januar), var punkt 1 ændret til: „Fra vor side er der intet at indvende imod et kabinet Knutzen“; punkt 2 til: „Vi lægger *afgørende* vægt på, at minister Scavenius får en *vigtig* post indenfor det nye kabinet (f. eks. stillingen som kultusminister“.²⁾

På dette tidspunkt forsøger Frits Clausen endnu en gang at gøre sig gældende og sender 16. januar til Renthe-Fink afskriften af et brev, som han den samme dag havde sendt til dr. Draeger i Nordische Verbindungsstelle.

Heri opremser han alle de vanskeligheder, som han møder i sin politiske kamp, og skriver, at „en uindskrænket fortsættelse af den nuværende udvikling uundgåeligt måtte føre til anvendelse af magtforanstaltninger, som kun kunne vanskeliggøre og forsinke udviklingen af et ærligt venskabeligt forhold mellem Tyskland og Danmark“. Han fortsætter, at den modstand, han møder, vil medføre, at han må gå i en politisk defensiv stilling, og slutter: „Jeg tror imidlertid, at en sådan omstilling af min organisation i det mindste i politisk henseende i høj grad vil vanskeliggøre og forhale den nationalsocialistiske idées sejr her til lands. Skal denne sejr vindes indenfor overskuelig tid, ser jeg kun den ene udvej, at der sker en hurtig og gennemgribende ændring af det nuværende regeringssystem, og at der ligeledes skrides radikalt ind overfor de maskerede og de åbenlyse redskaber for dette system og dets organer, hvis virksomhed kun er rettet mod den nationalsocialistiske verdensanskuelse, det Tyskland, der bæres af denne verdensanskuelse, og det Europa, der skal nyopbygges på dette grundlag“.³⁾

t. Renthe-Finks samtale med Stauning 24. januar.

24. januar indberetter Renthe-Fink om den afgørende samtale med statsminister Stauning. Som indledning skriver han, at efter de oplysninger, der forelå for ham, måtte det forekomme tvivlsomt, om Stauning stadig var indstillet på at gennemføre den planlagte rekonstruktion af regeringen, og Renthe-Fink ønskede derfor at skaffe sig klarhed herom. „Da jeg konstaterede, at Stauning virkelig har ombestemt sig og nu igen holder fast ved stillingen som statsminister, har jeg anset det for rigtigt ikke at gøre brug af bemyndigelsen, men at foreholde Stauning, at hidtil intet var sket for at opfylde ønskerne“. Hvorvidt Renthe-Fink hentyder til den instruks, han havde modtaget på grundlag af udenrigsminister v. Ribbentrops afgørelser, er uklart.

Renthe-Fink fortæller, at Stauning motiverede sin ændrede holdning med, at han på grund af partiernes indstilling var kommet til den overbevisning, at gennemførelsen af så vidtgående tyske fordringer, som var blevet fremsat i den sidste tid,⁴⁾ kun var mulig med det gode, når partierne selv beholdt hovedansvaret i regeringen. Knutzen havde ikke den tilstrækkelige autoritet til i tider, der stadig blev vanskeligere og vanskeligere, som partiløs statsminister at stå stærkt overfor partierne. „Stauning forsikrede, at han var

¹⁾ A. nr. 153.

²⁾ A. nr. 152.

³⁾ A. nr. 154.

⁴⁾ Hermed hentydes formodentlig til kravet om udlevering af torpedobåde (se afsnit C. 3).

rede til at imødekomme vort ønske om, at partipolitisk indflydelse, som ikke er os belejlig, bliver trængt tilbage, ikke at forfølge de danske nationalsocialister og at indlede et mere positivt samarbejde med os tillige med en undertrykkelse af enhver tysk fjendtlig agitation“.¹⁾

I kommissionsdomstolen forklarede Renthe-Fink 8. maj 1948,²⁾ at denne samtale var afgørende for krisens afvikling, idet han siger: „Det skete først i den Samtale, som Statsminister Stauning havde med mig i Gesandtskabet i Januar. Dengang blev man principielt enig, hvilket saa førte til, at man løste enkelte praktiske Punkter og tilvejebragte et vist taaleligt Forhold mellem Regeringen og de danske Nationalsocialister, en vis „Befriedigung“.“ Det må formodes, at Renthe-Fink med „enkelte praktiske Punkter“ mener f. eks. spørgsmålet om aflevering af torpedobådene, som dukker op midt under regeringskrisen. Det tør således antages, at det fra tysk side ansås for vigtigere at få dette krav opfyldt end at gennemtvinge Staunings afgang som statsminister.

Med hensyn til oplysninger om regeringskrisens afvikling, som er i strid med den opfattelse, at Renthe-Finks samtale 24. januar var afgørende, kan nævnes, at Gunnar Larsen i sin redegørelse i kommissionsdomstolen oplæste et uddrag fra sin dagbog den 25. januar 1941, hvoraf fremgår, at Renthe-Fink ved en middag denne dag klagede over, at Stauning nægtede at gå med til „Realitetsforhandlinger om en permanent Ordning mellem den danske og den tyske Regering“. Da Gunnar Larsen indvendte, at dette ikke var hans indtryk, svarede Renthe-Fink, at „det var en Hovedbetingelse fra tysk Side, at man fik en upolitisk Statsminister, som vi iøvrigt selv kunde vælge. Renthe-Fink sagde paa et vist Tidspunkt af Samtalen omtrent ordret saaledes: „Ja, det kan jo være, at vi saa helst alligevel maa give Stauning et Ultimatum“. Jeg fraraadede i høj Grad dette, da det jo kun kunde gøre Situationen vanskeligere, hvortil han svarede, at der var jo Grænser for, hvor taalmodig man kunde være, og han havde i Berlin talt med Ribbentrop, som havde sagt til ham, at Forholdet maatte og skulde ordnes, selv om man naturligvis helst saa det ordnet med det gode ved en fornuftig Forhandling“. Renthe-Fink kom også ind på spørgsmålet om de danske nationalsocialister, og i Gunnar Larsens dagbogsoptegnelser hedder det: „Det er længe siden, jeg har hørt ham gaa saa stærkt i Breschen for dem, og selv om det ikke positivt blev sagt, saa blev det dog ifølge hele Samtalens Karakter tydeligt tilkendegivet, at hvis man fra Regeringens Side ikke vilde indgaa noget Kompromis, saa maatte man fra tysk Side igen poussere de danske Nationalsocialister“.³⁾ Endvidere foreligger 30. januar et telegram fra Renthe-Fink, hvori han gengiver en samtale mellem statsminister Stauning og Meissner, overfor hvem Stauning udtrykte villighed til at foranledige, at den aggressive holdning overfor nationalsocialisterne blev indstillet, og at de medlemmer af partiet, der var blevet straffet på grund af overtrædelse af uniforms- og demonstrationsforbudet, blev benådet. Derimod ville han med hensyn til omdannelsen af regeringen kun gå med til, at generaldirektør Knutzen fik skibsfartsministeriet, mens der oprettedes et propagandaministerium med departementschef Andreas Møller som leder. Renthe-Fink fortsætter: „Dette har vi betegnet som utilstrækkeligt og særlig påny forlangt, at Hedtoft-Hansen forlader politiske poster, og at kabinettet undergår en gennemgribende omdannelse“. Endelig oplyser Renthe-Fink, at han samme dag berørte spørgsmålet overfor Scavenius og lagde pres på ham med hensyn til de tyske fordringer, og at Scavenius lovede at underrette ministerrådet.⁴⁾

¹⁾ A. nr. 155.

²⁾ A. nr. 164, st. 39.

³⁾ A. nr. 166, st. 90—91.

⁴⁾ A. nr. 156.

u. De tyske indberetninger 27. februar og 22. marts 1941.

Det tyske materiale om krisen december 1940—januar 1941 afsluttes med to indberetninger fra Renthe-Fink. Den ene er fra 27. februar og øjensynlig skrevet af Meissner. Den fastslår indledningsvis, at „Skønt regimet Stauning bestræber sig på at arbejde i en rolig og tilbageholdende form, er det dog øjensynligt, at dette regime har fået følelige stød på grund af forskellige begivenheder i de sidste uger“. Disse er Christmas Møllers og Hedtoft-Hansens afgang, afleveringen af torpedobådene, forbudet mod kommunevalgene, men „Statsminister Stauning synes til trods for hans regimes politiske vanskeligheder og økonomiske bekymringer endnu at holde sejgt fast ved sin post“. Som årsag hertil nævnes, at Stauning og regeringen har besluttet at blive, fordi krigen ikke er blevet afgjort. Som medvirkende årsag nævnes i indberetningen den norske modstand, legionærernes mislykkede magtovertagelse i Rumænien samt den amerikanske holdning til krigen, og den fortsætter: „Stauning har udfra alle disse grunde anset det for rigtigt at udskyde afgørelsen m. h. t. den indrepolitiske situation i Danmark og vinde tid ved at gå ind på vore krav om en bedring af forholdet mellem Danmark og Tyskland“. Som årsag til denne holdning nævnes også danske kredses formodning om forskellige politiske strømninger i Tyskland, som kunne give håb om, „at der måske også fra tysk side kunne foreligge beredvillighed til at akkordere med det gamle regime“.

Indberetningen går derefter over til at omtale de slutninger, som DNSAP måtte drage heraf. Dr. Clausen måtte ændre sin taktik, slå ind på en roligere tone i „Fædrelandet“ og koncentrere sig om det organisatoriske arbejde. Dette har dog ført til splittelse i DNSAP.¹⁾ I indberetningen anføres derefter, at de danske nationalsocialister undertiden måske får det indtryk, at den tyske linie er ustabil, „da man fra vor side ved alle indrepolitiske aktioner imod regimet Stauning har taget som udgangspunkt ikke at fremkalde nogen løsning, som kunne være skadelig for den almindelige ro og orden. Den krigsøkonomiske udnyttelse af Danmark tvinger os også fremdeles til et snævert samarbejde med de afgørende faktorer indenfor den nuværende danske politik. Det har altså under disse forudsætninger kun været muligt at gå en mellemvej, som ikke fremkaldte indtryk af en påtvungen indrepolitisk løsning, men som samtidig på længere sigt skulle virke som en støtte til nationalsocialisterne“. Endelig fastslås, at den indrepolitiske udvikling vil være afgørende afhængig af krigens videre udvikling, men at Tysklands forberedelser til det kommende forårs fremstød allerede har bevirket, at den tysk fjendtlige stemning er blevet mere tilbageholdende. Med hensyn til regimet Staunings stilling mener Renthe-Fink, at den yderligere vil blive svækket på grund af store økonomiske vanskeligheder, og han ender med følgende betragtning: „For de danske nationalsocialister tegner sig den vej, at de . . . når til en mere omfattende koalition med de kredse og grupper, der hidtil indbyrdes adskilt har dannet oppositionen“. Partiet må renses for uheldige elementer og organiseres strammere, og Clausen vil forsøge at komme i kontakt med indflydelsesrige personer i den danske offentlighed. „Parallelt med de danske nationalsocialisters arbejde må fortsat løbe forbindelserne til fagforeningerne for om muligt under udviklingens videre forløb her at finde den brede koalitionsbasis, der er nødvendig for en senere magtovertagelse.“²⁾

Den anden indberetning fra 22. marts har overskriften „Politisk årsberetning 1940“ og skildrer indledningsvis situationen i Danmark før den 9. april og derefter de opgaver, som gesandtskabet blev stillet overfor, efter at besættelsen var gennemført. „Det gjaldt på den ene side om kompromisløst at sikre den tyske værnemagts interesser både i landet

¹⁾ Herom også A. nr. 159.

²⁾ A. nr. 160.

selv og for den samlede tyske krigsførelse og på den anden side at respektere landets suverænitet og uafhængighed“. Hertil måtte benyttes den politiske påvirknings og overtalesels våben. „Rigsudenrigsministerens retningslinier krævede af repræsentanterne for den tyske politik i Danmark venskabelig indstilling, tålmodighed, ro, takt og sejghed. Under iagttagelse af denne retningslinie er det indtil dato lykkedes i alle henseender at varetage værnemagtens interesser, at opretholde ro og orden i landet og at opnå et resultatrigt samarbejde på det udenrigspolitiske og økonomiske område med den danske regering, som ideologisk ingenlunde står os nær“.

Med hensyn til de danske udenrigspolitiske problemer nævnes Grønlandsspørgsmålet som det vigtigste. Om den danske erhvervspolitik hedder det, at den „ledes af os, således at den udøver bestemte funktioner indenfor den stortyske økonomiplans rammer“.

På den indre forvaltnings område var opgaven „på den ene side ved kontraspionage og politiarbejde at garantere de her stationerede tyske troppers sikkerhed, på den anden side ved fortløbende at iagttage stemningen indenfor alle befolkningsklasser til enhver tid at være underrettet om de indre forhold i dette land. Det har stået sin prøve, at vi har forsøgt på, også i disse ofte meget penible spørgsmål, at skåne den danske suverænitet og udadtil overlade danskerne at tage initiativet til de forholdsregler, som af os ansås for nødvendige. Det kan konstateres, at danskerne i denne henseende, omend ingenlunde gerne, så dog loyalt i alle væsentlige spørgsmål har opfyldt vore ønsker“.

Om den indrepolitiske udvikling skrives: „Da vi måtte tilstræbe en rolig og organisk udvikling og fremfor alt undgå indre rystelser, blev der bevidst givet afkald på en voldelig påvirkning“. Om regeringen af 8. juli udtales, at den kunne have været indledningen til en nationalsocialistisk magtovertagelse, „hvis Englands sammenbrud var sket allerede i året 1940 . . . Da krigen fortsatte ind i året 1941 og vi af gode grunde foreløbig gav afkald på en løsning ved magtanvendelse i forbindelse med fejlene i den interne partipolitik, medførte det for partiet foreløbig en modgående bevægelse“.

Derefter analyseres vanskelighederne for en nationalsocialistisk magtovertagelse: „I betragtning af denne situation måtte det for rigets ansvarlige repræsentant . . . først og fremmest være magtpåliggende at rydde de vanskeligheder af vejen for partiet, som hindrede dets naturlige udvikling“ (Christmas Møller og Hedtoft-Hansen).

Som konklusion anføres, at „det er lykkedes i fuldt mål at udnytte de store militære, for den tyske krigsførelse væsentlige muligheder, som vi opnåede ved Danmarks besættelse“. De „diplomatiske“ midler har medført, at der ikke er opstået vanskeligheder for værnemagten, og Danmarks økonomiske kraft er forblevet intakt. I den sidste tid er der dog indtrådt en forværring i stemningen, bl. a. fordi kongen, rigsdagen og vide kredse var overbevist om, „at de danske nationalsocialister skulle bringes til magten under tysk tryk“, endvidere afleveringen af torpedobådene, der førte „til en alvorlig tillidskrise . . . Disse kriser er nu i det væsentlige overstået, men stemningsmæssigt vil de endnu i lang tid have eftervirkninger. Det danske folks i det store og hele fornuftige holdning beror endnu i dag mindre på en indre indstilling end på opportunistiske overvejelser. Først den tyske slutsejr vil medføre en væsentlig indre omstilling. Så vil erkendelsen af, at Danmark har en afgørende interesse i en uforbeholden indsats indenfor rammerne af det af Tyskland ledede storrum, blive det danske folks fælleseje“.¹⁾

¹⁾ A. nr. 161.

6. De tyske krav ang. handelsminister Christmas Møller og folketingsmand Hedtoft-Hansen oktober 1940—januar 1941.

Angående de i ber. IV, side 38—41 og 43—44, omhandlede tyske krav om Christmas Møller og Hedtoft-Hansen indeholder de tyske dokumenter flere oplysninger.¹⁾

22. september 1940 indberetter Renthe-Fink om den socialdemokratiske partikongres og skriver, at „Hedtoft-Hansens retfærdiggørelsesforsøg og den publicitet, som det får i den socialdemokratiske presse, tyder på, at man stadigvæk ikke kan beslutte sig til at fjerne denne på grund af sin tidligere antityske indstilling kendte personlighed. Skal her ikke skjule min forbavselse herover“.²⁾

I en indberetning 1. oktober 1940 gør Renthe-Fink opmærksom på, at Christmas Møller, „som er en af de vigtigste ophidsere hos os“, i lukkede møder ophidses mod Tyskland i en form, „som rigets anseelse og vore interesser ikke kan tolerere. Jeg anmoder om ... bemyndigelse til at kræve hans tilbagetræden“.³⁾

I sin overfor nævnte indberetning 22. oktober henviser Renthe-Fink til Christmas Møllers agitation som et bevis for den manglende vilje til at gennemføre 8. juli-erklæringens ånd og skriver videre: „Den [regeringen] har overhovedet ladet det mangle på den gennemgribende reform i besættelsen af de førende politiske poster i landet, som var uundgåelig, hvis man ville foretage en ærlig orientering i retning mod Tyskland“.⁴⁾

I begyndelsen af december indberetter Renthe-Fink om en artikel, som Hedtoft-Hansen, „hvis nære tilknytning til anden internationale i de sidste år har været lige så kendt som hans aktive fjendtlighed overfor det nationalsocialistiske Tyskland“, havde skrevet i „Folkeviljen“.⁵⁾

I sit brev til Luther 11. december henviser Frits Clausen til Christmas Møller og Hedtoft-Hansen som udtryk for et fællesskab af „kortsynede nationalistiske interesser og af ideologiske internationale modsætninger til nationalsocialismen“. De udnytter besættelsen i deres propaganda dels overfor „den konservativt prægede akademiske ungdom og borgerskabet ... på den anden side henvender den sig til de enkle instinkter hos de marxistisk påvirkede lavere befolkningslag, idet den fremhæver den tyske økonomiske udsgning og dermed forklarer den stigende nødsituation“.⁶⁾

12. december gik Renthe-Fink til aktion. Han skriver, at Christmas Møller, der nu er „generalsekretær“ for det konservative parti, efter sin afgang fra ministeriet har fortsat sin agitation mod Tyskland. Efter et møde „i søndags“⁷⁾ forlangte han af Scavenius, at det konservative parti „ryster Christmas Møller af sig“ og ikke mere anvender ham som taler. Da dette ikke skete, henvendte Renthe-Fink sig derefter atter til Scavenius 11. december.

¹⁾ Om Christmas Møller og Hedtoft-Hansen sagerne forbindelse med krisen i dec. 1940—jan. 1941 henvises til afsnit 5.

²⁾ A. nr. 110.

³⁾ A. nr. 112. Som eksempel på de danske rygter og kommentarer til Christmas Møllers afgang som handelsminister 3. oktober, der blev videregivet til tyskerne, henvises til den fra Abwehrstelle Kopenhagen indsendte „stemningsberetning“, udarbejdet af en dansker. (A. nr. 121).

⁴⁾ A. nr. 125.

⁵⁾ A. nr. 136.

⁶⁾ A. nr. 167. Se også A. nr. 113 med udtalelser af Juncker om Christmas Møller.

⁷⁾ Mødet i „Forum“ 8. december. Et referat af denne tale indsendtes. Referenten skriver, at Christmas Møller fremstillede forholdene på en måde, „som tydeligt lod en yderst fjendtlig indstilling overfor Tyskland komme til orde. På meget behændig måde forstod han atter og atter at komme med hadefulde stikpiller mod Tyskland“. Han meddeler endvidere, at da den store forsamling forlod „Forum“, blev der piftet og råbt fy til en værnemagtsvogn, som kørte forbi. (A. nr. 170).

Denne oplyste, at forhandlingerne „med hans ministerkolleger og det konservative parti formede sig meget vanskeligt og endnu ikke var afsluttet“. Derefter forlangte Renthe-Fink, at Christmas Møller skulle nedlægge sit folketingsmandat og sine politiske poster. „Christm. Møller må fratages enhver mulighed for agitatorisk aktivitet“. Renthe-Fink skriver, at en regeringskrise ikke er udelukket, men da den kommer på et tidspunkt, da modsætningen mellem regering og nationalsocialister tilspidses, „vil det efter mit skøn politisk ikke være ubelejligt, hvis den nuværende samlingsregering bliver sprængt på grund af tilfældet Christm. Møller“.¹⁾

Den næste dag meddelte Scavenius ham, at Christmas Møller havde forpligtet sig til at indstille sin politiske talervirksomhed, men at de øvrige krav var uigennemførlige, da nedlæggelse af folketingsmandatet var i strid med grundloven og opgivelse af partistillingerne stødte på modstand i det konservative parti. Renthe-Fink fandt ikke dette svar tilfredsstillende. „Jeg har derfor til hensigt at opretholde de oprindelige krav og anmoder hurtigst muligt om instruks“.²⁾

Derefter blev Christmas Møller sagen drøftet ved Renthe-Finks samtale med Ribbentrop 20. december. Han fik bemyndigelse til at insistere på de oprindelige krav. „Såfremt vort krav ikke bliver imødekommet, er jeg bemyndiget til at lade Christmas Møller anholde og bringe til Tyskland, selvom der dermed måtte blive fremkaldt en regeringskrise. Agitation mod Tyskland må ikke tolereres og skal bekæmpes med de skarpeste midler. Det er bedre at gribe energisk ind straks i begyndelsen og allerede i fødslen kvæle en udvikling, som senere kan blive farlig“.³⁾

I den følgende samtale med Luther besluttedes, at ikke blot skulle kravene mod Christmas Møller gentages, men at „den danske regering forpligter sig til at forhindre enhver antitysk agitation“.⁴⁾

Under Renthe-Finks samtale med kongen 30. december omtalte han Christmas Møllersagen som eksempel på regeringens manglende vilje til at samarbejde. „Regeringens partipolitisk bundne stilling hemmede den i energisk at skride ind mod den tyskfiendtlige agitation. Jeg nævnte i den forbindelse tilfældet Hedtoft Hansen (Folkevilje)“, hvorefter et krav blev fremsat om „en regering, der var fri for partipolitiske forpligtelser“. Senere nævnte Renthe-Fink med henblik på Hedtoft-Hansen „den forbavsende kendsgerning, at emigrantkomiteerne, navnlig Matteotti-komiteen, endnu ikke var blevet opløst“.⁵⁾

10. januar 1941 meddelte Renthe-Fink derefter telefonisk, at kravene om Christmas Møller var blevet opfyldt.⁶⁾ I en samtale med Meissner 30. januar forsøgte Stauning derimod at tage Hedtoft-Hansen i forsvar. Men „dette har vi betegnet som utilfredsstillende og særlig påny forlangt, at Hedtoft-Hansen forlader politiske poster“.⁷⁾

Endelig forklarer Renthe-Fink i sin „Politisk årsberetning 1940“, at blandt de hindringer for det nationalsocialistiske partis vækst, som måtte fjernes, var „de personer . . . fra regeringen og fra det offentlige liv, som måtte anses for at være hovedophidserne mod de danske nationalsocialister og dermed også mod Tyskland. Det er betegnende, at der måtte udøves betydeligt pres for at gennemføre den konservative partifører og handels-

¹⁾ A. nr. 138.

²⁾ A. nr. 171.

³⁾ A. nr. 141 og 142.

⁴⁾ A. nr. 144.

⁵⁾ A. nr. 145.

⁶⁾ A. nr. 172.

⁷⁾ A. nr. 156.

minister Christmas Møllers og den socialdemokratiske partipolitiker Hedtoft-Hansens fjernelse fra deres offentlige embeder i statstjenesten henh. det parlamentariske liv og for også at forhindre deres fortsatte publicistiske arbejde“.¹⁾

7. Det dansk-tyske forhold marts—august 1941.

a. Staunings tale i Studenterforeningen 8. marts.

Afviklingen af regeringskrisen nytåret 1940—41 bragte en kort afspænding i forholdet til det tyske gesandtskab. 9. marts indberettede den kommitterede for udenrigspolitiske spørgsmål, Hencke, om Staunings tale 8. marts i Studenterforeningen om aktuelle politiske problemer. Han nævner bl. a. Staunings udtalelse om, at retningslinien for den tyske europæiske plan ville blive den tyske planøkonomis princip, „der frembød betydelige fordele fremfor den liberalistiske økonomis planløshed“. Tysklands hensigter var at skaffe de lande, der samarbejdede med riget, „udvidede produktions- og afsætningsmuligheder“. Endvidere nævner han, at Stauning havde udtalt, at hans opfattelse „ikke var påvirket af nogen som helst direktiver fra Tyskland, og at han heller ikke troede, at han ville få sådanne“.

Hencke kommenterer talen således: „Den er i det store og hele et bemærkelsesværdigt fremskridt sammenlignet med Staunings hidtidige offentlige holdning. Alligevel anbefaler jeg reserverede kommentarer, fordi statsministeren uden tvivl med talen også tilsigter at tage vinden ud af sejlene på den nationale opposition. Hertil kommer, at Stauning stadig ikke vil anerkende nødvendigheden af en åndelig nyorientering i det danske folk.“²⁾

b. Staunings tale 1. maj.

Om Staunings 1. maj-tale indberettes, at han påny har fremhævet, „at Danmark var henvist til samarbejde med Tyskland“. Denne tale, hedder det, udtrykte det samme, som han sagde i Studenterforeningen, og for hvilket han er blevet angrebet i sit eget parti. „Når Stauning fremdeles bestræber sig for at banke nødvendigheden af et økonomisk samarbejde med Tyskland ind i det danske folk, så viser dette hans nøgterne og realpolitiske indstilling“. Selvom hans rødder er i den gamle tid og det, han tænker sig, „ligger langt fra det, som den kommende udvikling må bringe“, er hans indstilling dog mere positiv end de fleste andre danske politikeres. „Thi til trods for de forbehold, der blev taget, må de i det danske folk fremme den almindelige forståelse af nødvendigheden af en orientering mod Tyskland“.³⁾

c. Åbningen af det tyske institut 5. maj.

Åbningen af det tyske institut 5. maj gav Renthe-Fink lejlighed til at konstatere, at denne begivenhed gav en mulighed for „at manøvrere de hidtil meget reserverede danske intellektuelle ud af deres tilbageholdende stilling“. Kongen, som hidtil havde afvist at deltage i tyske arrangementer, havde lovet at komme tilstede. Ganske vist sendte han i sidste øjeblik afbud, men: „Efter samstemmende meddelelser var den 70-årige konge, som allerede er ret svagelig, virkelig ikke helt rask. Om og hvorvidt andre motiver spillede ind, lader sig i øjeblikket ikke bedømme“. Renthe-Fink ender med at konstatere: „Den

¹⁾ A. nr. 161. Om de i juli fremførte krav ang. folketingsmændene Hedtoft-Hansen og H. C. Hansen findes intet i de tyske akter.

²⁾ A. nr. 173.

³⁾ A. nr. 176.

udpræget venlige modtagelse, som de tyske gæster fik fra Københavns universitets side, betyder en overraskende breche i den danske intelligens' åndelige front, som hidtil har stået afvisende overfor os“.¹⁾

d. Henckes samtale med kongen 20. marts.

20. marts havde gesandt Hencke været i audiens hos kongen, som ankede over, at løfterne fra 9. april ikke blev holdt. Tyskerne blandede sig i de indre forhold, hvortil Hencke svarede, at noget sådant aldrig var sket. „Vi havde kun vist en for Danmark nyttig interesse for visse indrepolitiske forhold i landet, forsåvidt de da også berørte os“. Hertil svarede kongen, at „man burde lade landet være i ro, en omstilling kom så efterhånden af sig selv“. Endelig berørte kongen afleveringen af torpedobådene, viste bekymring for Danmarks økonomiske situation og udtalte om 9. april: „Der havde foreligget en ikke-angrebspagt mellem Tyskland og Danmark; han havde derfor ikke regnet med, at Danmark ville blive angrebet af Tyskland“. Kongen blev dog „henimod audiensens slutning næsten hjertelig. I hvert fald trykkede han mig ved afskeden gentagne gange i hånden. Personlig havde jeg indtryk af at have opnået en ganske god kontakt med ham“.²⁾

e. Grønlandstraktaten 9. april.

Om den krise, som opstod, efter at gesandt Kauffmann havde underskrevet Grønlandstraktaten med USA 9. april 1941, henvises i almindelighed til afsnittet om udenrigsministeriet under besættelsen. Gentagne gange blev der af Renthe-Fink lagt pres på regeringen i denne sag, der kulminerede med ultimative tyske krav. 12. april gav v. Ribbentrop ordre til, at Renthe-Fink ikke skulle presse på, men overlade til den danske regering selv at træffe afgørelse, „og [vi] forbeholder os til given tid at give udtryk for, at vi ikke kan erklære os for tilfredsstillet i hele denne sag“.³⁾ 13. april udtalte Renthe-Fink til Scavenius, at det, der var sket, „var af så tungtvejende og vidtrækkende karakter og belastede den danske regerings politiske ansvar så stærkt, at situationen ikke ganske enkelt kunne anses for genoprettet ved, at den danske regering havde skyndt sig med at afgive de erklæringer, vi ønskede“.⁴⁾

f. „Admira“ fodboldkampen 4. juni.

Om de forhold, som 8. juli 1941 førte til justitsminister Harald Petersens afgang,⁵⁾ indeholder de tyske dokumenter blot 3 indberetninger om fodboldkampen 4. juni mellem et dansk hold og Wiener holdet „Admira“, der medførte dansk-tyske sammenstød og blev anledningen til Harald Petersens afgang.⁶⁾ 8. juni indberetter Renthe-Fink, at det danske publikums reaktion må bedømmes „i forbindelse med den i den sidste tid forstærkede engelske og chauvinistiske propaganda, som regeringen ikke har imødegået med tilstrækkelig beslutsomhed. Tilfældet gav en kærkommen lejlighed til at foreholde regeringen, at den med større energi må gribe ind og påvirke stemningen, for at der ikke ved gentagelser af sådanne tilfælde tilsidst skal opstå en farlig situation“. Også af hensyn til værnemagtens

¹⁾ A. nr. 175.

²⁾ A. nr. 174.

³⁾ A. nr. 552.

⁴⁾ A. nr. 554.

⁵⁾ Se ber. IV, s. 41—43.

⁶⁾ A. nr. 179—181.

anseelse var det nødvendigt at skride ind. „Af disse grunde anså jeg det for rigtigt ikke blot overfor regeringen at rejse spørgsmålet generelt . . . og [har] herved navnlig påtalt justitsministerens holdning og utilstrækkelige indsats. Min alvorligt fremførte advarsel gjorde synligt indtryk på begge ministre, og de indså nødvendigheden af et personskifte i ledelsen af justitsministeriet“.¹⁾ 14. juni gav Renthe-Fink meddelelse om, at han havde modtaget Scavenius' undskyldning, at justitsministeren var trådt tilbage²⁾ og om det danske justitsministeriums reorganisation i nøje overensstemmelse med tyske ønsker. Han anså hermed „episoden for at være bragt ud af verden. Til yderligere politiske tyske krav giver episoden efter sin betydning ingen anledning“.³⁾

g. Henckes samtale med Scavenius 12. juni.

„Admira“ episoden foranledigede gesandt Hencke til nogle bemærkninger, da han 12. juni var på afskedsvisit hos Scavenius. Den viste, sagde han, „at den antityske stemning i befolkningen var blevet stærkere. Vi betragtede denne udvikling med alvorlig bekymring. For Danmark var den meget farlig. Desværre måtte vi konstatere, at regeringen stadig ikke foretog sig noget afgørende for at påvirke befolkningen i retning af et oprigtigt og loyalt samarbejde med Tyskland“. Det modsatte var sket ved udnævnelsen af bl. a. rektor Vest i Aarhus og professor Hartvig Frisch. „Tværtimod befordredes den antityske ophidselse ligefrem . . . Den danske regering måtte være klar over, at vi netop i behandlingen af personsspørgsmål måtte se et kriterium for dens virkelige indstilling.“

Scavenius afviste den betragtning, at regeringen intet gjorde, og henviste til, at Harald Petersen var trådt tilbage. „Det var beklageligt, at Harald Petersen, som i sit hjerte stod afvisende overfor den nye danske politik, ikke allerede tidligere af sig selv havde draget konsekvenserne heraf“. Scavenius gik derefter over til at tale om Frits Clausen og nazisterne, der karakteriseredes som et „ømt punkt . . . i den danske offentlige mening“.

Hencke svarede, „uden at komme ind på ministerens bemærkninger om Frits Clausens aktioner i det først forløbne år . . . , at det tyske riges sympatier nu som før var hos Frits Clausen og hans bevægelse“, og slutter med følgende: „Hr. von Scavenius og jeg var endelig enige på det punkt, at der senest efter krigen i alle lande, altså også Danmark, ville ske en principiel omstilling af de indrepolitiske forhold“.⁴⁾

h. Den tysk-russiske krigs udbrud 22. juni.

Om de i forbindelse med den tysk-russiske krigs udbrud 22. juni 1941 foretagne tyske skridt overfor den danske regering henvises til afsnittet om udenrigsministeriet under besættelsen.

i. Island.

Angående det islandske spørgsmåls betydning i denne periode kan fra de tyske dokumenter oplyses følgende:

17. maj vedtog det islandske alting to erklæringer, hvoraf den ene udtalte, at Island havde ret til ophævelse af forbundsoverenskomsten med Danmark, selvom man for tiden ikke anså det for rigtigt formelt at ophæve forbundet. Den anden erklæring gik ud

¹⁾ A. nr. 179.

²⁾ Justitsminister Harald Petersen trådte officielt ud af ministeriet 8. juli.

³⁾ A. nr. 181.

⁴⁾ A. nr. 182.

på, at Island havde til hensigt at proklamere republikken, når forbundet med Danmark var blevet ophævet.

21. maj havde Scavenius en samtale med Renthe-Fink om de islandske beslutninger, som han mente ikke var til at overskue, men: „Praktisk havde Island sikret sig politisk handlefrihed“. Efter Scavenius' mening var hovedmotivet indrepolitiske strømninger; at der forelå engelsk-amerikansk pression, var muligt, men der var ingen holdepunkter for en sådan antagelse. Renthe-Fink svarede, at for ham var der ingen tvivl om, „at vore modstandere havde en finger med i spillet. Jeg mindede om det forsøg, som England allerede i april forrige år havde gjort på at drage Island over på sin side, og henviste til, at man i altingets beslutninger savnede den sædvanlige bekendelse til Norden.“¹⁾ 6. juni sendte Renthe-Fink et telegram om den danske gesandt i Islands indberetning, som gik ud på, at altingets beslutninger hovedsagelig havde indrepolitiske bevæggrunde. „Gesandten bekræfter, at der fra engelsk side var blevet advaret imod ensidige, lovstridige foranstaltninger“. Vigtige kredse i København var dog af den anskuelse, meddelte Renthe-Fink, at englænderne ikke stod fremmed overfor den islandske beslutning. Renthe-Fink skriver derefter: „Det er ikke sandsynligt, at den en gang vakte stormagtsinteresse i Island, som blandt andet beror på vigtige strategiske overvejelser, i fremtiden vil tillade, at der eksisterer et uafhængigt statssamfund. Jeg skal derfor, såfremt man er enig deri, sørge for, at der i det lange tidsrum, som nu står til rådighed, fra dansk side påbegyndes et behændigt oplysningsarbejde om de fordele, som forholdet til Danmark medfører for Island, og at Danmark ikke opgiver sine krav.“²⁾

8. juli henvendte den nye kommitterede for udenrigspolitiske spørgsmål, Kotze, sig atter til Scavenius i anledning af præsident Roosevelts budskab om besættelsen af Island. Da Scavenius var undvigende, henviste han til, at den danske konge som islandsk statsoverhoved ikke kunne „forbigås ved sådanne indgreb fra trediemagt“, og anmoder til sidst om instruks angående en dansk protest³⁾. 11. juli fik Renthe-Fink derefter fra v. Ribbentrop ordre om at få den danske udenrigsminister til at forlange en redegørelse fra den islandske chargé d'affaires ang. Islands regerings stilling til den amerikanske besættelse.⁴⁾ 2 dage efter fik han en ny instruks, der gik ud på følgende: „Det er absolut i vor interesse, at den danske regering eller kongen af Danmark overfor den amerikanske regering protesterer mod amerikanske troppers besættelse af Island. Jeg anmoder Dem om eftertrykkeligt at påvirke den derværende regering i overensstemmelse hermed.“⁵⁾ Da Scavenius på grundlag af meddelelserne fra den islandske chargé d'affaires 17. juni ikke mente, at der var grundlag for en protest fra kongens side, gav Kotze „på det eftertrykkeligste“ udtryk for det standpunkt, at Islands holdning var i strid med det standpunkt, som den islandske regering i januar 1941 havde indtaget i anledning af rygter, som gik ud på, at englænderne og amerikanerne ville benytte islandske havne ved våbentransporterne fra USA til England. „Vi havde tænkt os en tilkendegivelse af kongen, fordi han til trods for, at han siden april 1940 frivilligt havde holdt sig tilbage, de facto endnu måtte betragtes som landets overhoved. Vi holdt vedblivende fast ved, at en sådan udtalelse kunne være af stor betydning, navnlig med henblik på Danmarks og Islands fremtid. Det, som det fremfor alt kom an på, var, at denne handling, hvorved Island påny med magt blev

¹⁾ A. nr. 177.

²⁾ A. nr. 178.

³⁾ A. nr. 183.

⁴⁾ A. nr. 184.

⁵⁾ A. nr. 185.

besat af fremmede tropper, ikke blev tolereret fra dansk side, uden at der blev givet udtryk for indsigelse. Man måtte ikke af formalistiske betænkeligheder lade sig afholde fra udtrykkeligt at udtale sig i en for Islands fremtidige stilling i den europæiske verden så afgørende sag“. Scavenius gav derefter ordre til indsamling af materiale om spørgsmålet og til at „forberede formuleringen af en officiel udtalelse . . . Han ville så snart som muligt meddele mig sine forslag i så henseende“. Desuden skulle der stilles materiale til rådighed for professor Gudmund Hatt, således at man gennem ham „i en af formelle betænkeligheder mindre bunden og mere omfattende form kunne henvise til islændingenenes pludselige skiften standpunkt, den indre forklaring herpå og hele spørgsmålets betydning for fremtiden“. Kotze udtaler sig dog skeptisk om mulighederne for at få kongen til at reagere, og „med hensyn til den regeringserklæring, der er stillet i udsigt, og den offentlige behandling i pressen vil et stadigt tryk fra vor side være nødvendigt for at bevæge danskerne til en aktion, der gør indtryk“. ¹⁾ 26. juli vendte Renthe-Fink i en indberetning tilbage til sagen og meddelte, at han i udenrigsministeriet „påny eftertrykkeligt [har] understreget, at det vil være uforståeligt, hvis Danmark ikke snart officielt reagerer mod den amerikanske besættelse af Island“. ²⁾ Da den danske gesandts indberetning kom, konstaterede Renthe-Fink, at han „ikke står frit med hensyn til sine indberetninger, men er underkastet englændernes og amerikanernes censur“. Ved samme lejlighed meddelte Scavenius ham, at han ville foreslå regeringen, at statsministeren afgav en erklæring i folketinget om Island. ³⁾

4. august fik Renthe-Fink udleveret udkastet til Staunings erklæring i folketinget. ⁴⁾ 6. august sender v. Weizsäcker imidlertid v. Ribbentrop en notits herom, hvori han skriver, at udkastet „svarer i sin blide affattelse ingenlunde helt til vore ønsker . . . I sin bestræbelse for ikke at blive desavoueret af den islandske regering har den danske regering . . . også bevidst undgået at udarbejde et modsætningsforhold til den islandske regering“. Han har derfor diskuteret en række ændringer med Renthe-Fink. ⁵⁾ Disse går bl. a. ud på, at udtalelsen om, at valget af en rigsforstander er „af rent praktisk karakter“, bortfalder og erstattes med: „Selvom også denne foranstaltning måtte være blevet truffet af praktiske grunde, vedbliver den dog at være et alvorligt skridt, så meget mere som den skete, uden at kongen forinden var blevet spurgt“. Det skal udtales, at „om englænderne vil drage bort, synes tvivlsomt efter de sidste erklæringer“, den islandske regerings beslutning skal omtales skarpt, og ved omtalen af Islands tilhørsforhold til Norden skal sætningen „Vi må kunne regne med, at den nævnte forudsætning går i opfyldelse [nemlig tilbagetrækning af de amerikanske tropper efter krigen]“ erstattes med: „Dette er en urokkelig kendsgerning“. Om disse ændringer forhandlede derefter med udenrigsministeriet, inden den endelige udformning blev anerkendt af tyskerne. ⁶⁾

Fra denne periode foreligger endvidere tyske dokumenter vedrørende et dansk initiativ, der gik ud på at tildele den tyske udenrigsminister en dansk dekoration. 9. august 1941 henvendte den danske gesandt i Berlin, Mohr, sig fortrolig til statssekretær v. Weizsäcker og meddelte ham den beslutning, som den danske regering på udenrigsminister Scavenius' initiativ havde taget om at genoptage den før krigen indledte

¹⁾ A. nr. 186.

²⁾ A. nr. 187.

³⁾ A. nr. 188.

⁴⁾ A. nr. 189.

⁵⁾ Se nærmere herom A. nr. 190.

⁶⁾ Se A. nr. 192—194. Endvidere foreligger fra 31. august 1942 en indberetning om det islandske altings beslutning 22. maj s. å. om nedsættelse af et udvalg til at udarbejde ændring af forfatningen af hensyn til republikkens indførelse. (A. nr. 202).

ordensdekorerings af førende tyske personligheder. Man ville begynde med v. Ribbentrop, der blev tilbudt storkorset af Dannebrog med brillanter, samme dekoration som Gøring havde fået før krigen. v. Weizsäcker lovede at vende tilbage til sagen og anmodede protokolchefen om at undersøge, om det virkelig var denne orden, som Gøring havde fået.¹⁾ Derefter henvendte v. Weizsäcker sig til Renthe-Fink om sagen. „Ærlig talt undrer det mig lidt, at danskerne nu har fundet på denne fremgangsmåde. Thi også et høfligt udtalt nej vil dog være pinligt for dem“.

28. august vendte Mohr tilbage til spørgsmålet, og 2. september berettede Renthe-Fink om en samtale, han havde haft med Scavenius, hvorunder denne havde nævnt, at man agtede at dekorere flere tyskere, når det „første spadestik“ blev gravet på Fehmern-ruten, og at Ribbentrop var udset til at modtage Dannebrogordenen med brillanter. Renthe-Fink mente, at det var sædvane, at både Ribbentrop og Gøring fik et lands højeste orden, hvortil Scavenius svarede, at Elefantordenen kun blev givet til fyrstelige personer og statsoverhoveder. Renthe-Fink skriver imidlertid: „Hvis det var afgjort, at rigsudenrigsministeren fik tildelt Elefantordenen, vil jeg politisk hilse en sådan tildeling meget velkommen. Den vil utvivlsomt gøre et vist indtryk ude i verden, fordi den viser, hvilken god forståelse der trods besættelsen består mellem os og Danmark“. 9. september kunne v. Weizsäcker meddele Renthe-Fink, at Ribbentrop havde opgivet Elefantordenen, og 11. september underrettede han Mohr om, at udenrigsministeren var villig til at modtage storkorset med brillanter, men at det ikke måtte meddeles i pressen.²⁾ 23. oktober underrettede protokolchef v. Dörnberg Mohr om Ribbentrops opfattelse af spørgsmålet om tildeling af udenlandske ordner til ham selv og Gøring: at modtagelsen af Dannebrogordenen „må betragtes som en særlig gestus“, at man „til sin tid venter en berigtigelse“, og at „rangmæssig ligestilling af rigsmarskallen for det stortyske rige og rigsudenrigsministeren med en eller anden yngre prins af regerende fyrstehuse ikke var helt rimelig“.³⁾

8. Det dansk-tyske forhold august 1941—august 1942.

a. Tyske vurderinger efteråret 1941.

De danske udtalelser om forholdet til Tyskland under finanslovdebatten i folketinget i slutningen af oktober 1941 gav anledning til en almindelig vurdering i Berlin af den politiske linie, der var blevet fulgt overfor Danmark.⁴⁾ Forud for denne gik imidlertid et par episoder, som måske også belyser årsagen til, at denne vurdering blev foretaget. 29. august var gesandt Hencke i afskedsaudiens hos kongen. Denne udtalte sig kritisk om forskellige forhold: at den nye danske gesandt i Berlin, Mohr, endnu ikke havde haft lejlighed til at aflevere sine akkreditiver til Hitler; at situationen var vanskelig, fordi „nazisterne“ skabte uro. Skønt det danske folk, der satte sine forfatningsmæssige friheder højt, ikke havde vist nogen forståelse for nazisterne, havde disse, siden den tyske besættelse begyndte, udvist livlig aktivitet. Derved opstod uro og utilfredshed, som han til stadighed måtte dæmpe. Folket var også foruroliget over, at der pludselig måtte skiftes ministre, fjernes

¹⁾ A. nr. 191.

²⁾ A. nr. 195—199.

³⁾ A. nr. 200. Om de vanskeligheder, som dekorering af tyskere medførte, oplyser en notits af v. Weizsäcker 26. februar 1942 ang. en samtale med Gunnar Larsen, som meddelte ham, at præsidenten for „Nordische Verbindungsstelle“, dr. Draeger, ønskede at få Dannebrogordenen af 1. klasse, men at dette var betænkeligt, da han havde fået 2. klasse for kun 3½ år siden. (A. nr. 201).

⁴⁾ A. nr. 209.

rigsdagsmedlemmer og afskediges redaktører. „Man burde lade danskerne være i fred“. Hencke svarede hertil, at det danske folk ikke kunne unddrage sig den europæiske revolution, som var under udvikling, hvortil kongen svarede: „Ganske rigtigt, en revolution er i gang.“ Min modbemærkning, at det drejede sig om en europæisk, nødvendig og frugtbar revolution — i modsætning til den marxistiske og bolsjevikiske — lod kongen ubesvaret. Han var imidlertid enig med mig i, at der fra tysk side blev gjort alt for, så godt det nu lod sig gøre, at mindske de danske vanskeligheder under krigen mest muligt. I denne forbindelse fremsatte kongen den noget mærkeligt virkende bemærkning, at Italien ikke længere sendte makaroni“.

Hencke bragte efter Renthe-Finks ønske Frikorps Danmark på bane, hvortil kongen bemærkede, at det var det samme, som hvis man puttede tyske soldater i engelske uniformer. „Jeg ville i Deres sted indsætte disse folk i forreste række, så de kunne aflaste Deres egne“. Frikorpset mindede kongen om Wallensteins tid, „da man også hvervede fremmede nationer til krigsførelsen“. Han kom derefter ind på de tyske besættelsestropper. „Han så egentlig hellere, at disse folk fik andre opgaver, f. eks. ved østfronten. For ham ville i hvert fald den dag være den lykkeligste, da Danmark blev fri for besættelsestropper“, og han nævnte, at disse mennesker helt glemte deres arbejde. Da Hencke svarede, at spørgsmålet om at føre soldaterne tilbage til civilt arbejde ville blive løst hurtigt efter krigens ophør, bemærkede kongen: „Ja, man håber; hvis man ikke kunne håbe, måtte man fortvivle“. Kongen kom endelig ind på Tysklandsarbejderne og sagde, at den danske arbejder var mere intelligent og arbejdede hurtigere end den tyske. Da Hencke protesterede, svarede kongen: „Ja, men sådanne ting beskæftiger man sig jo heller ikke med i udenrigsministeriet“.¹⁾

Hencke skrev efter sin hjemkomst til Berlin om Danmark: „Udsigterne for en tysk sejr bedømmes pessimistisk. I den danske befolkning er tilbageholdenheden i tiltagen ... Danske familier, der omgås tyskere, løber en vis risiko. Klausen-bevægelsen møder stigende afvisning ... Udenrigsminister von Skavenius holder fast ved den hidtidige linie, men forekommer mig allerede også overfor os at være blevet noget mere selvbevidst“.²⁾

23. september havde Renthe-Fink en samtale med Scavenius i anledning af, at kongen havde modtaget lektor, dr. phil. Vilhelm la Cour og forfatteren Arne Sørensen i audiens. „Jeg bemærkede, at kongen efter min opfattelse fik dårlige råd, da dette kun kunne føre til, at den nuværende stilling vanskeliggjordes, og det danske folk ville komme til at betale de ruder, der blev slået itu“. Scavenius forsvarede kongen „og søgte at bagatelisere episoden, som dog tydeligt var ham meget ubehagelig. Jeg lod utvetydigt forstå, at hvor fjernt det end lå mig at kritisere kongen, kunne jeg ikke undlade at rette en alvorlig bebrejdelse mod hans omgivelser“.³⁾

Om den i begyndelsen af 1942 verserende sag ang. lektor Vilhelm la Cour⁴⁾, hvor Auswärtiges Amt gav Renthe-Fink ordre til, at der skulle statuere et eksempel, oplyser en skrivelse fra understatssekretær E. Woermann til Renthe-Fink, at chefen for sikkerhedspolitiet og SD, SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich, 18. februar anmodede Auswärtiges Amt om en redegørelse vedr. sagen samt en rapport om dannelsen af en national modstandsfront i Danmark. I denne, som kun kendes indirekte, foreslår Heydrich, at man „arrestere og uskadeliggør de farligste ledende personligheder i modstandsarbejdet enten

¹⁾ A. nr. 203.

²⁾ A. nr. 204.

³⁾ A. nr. 205.

⁴⁾ Se ber. VII, s. 162—170.

gennem den danske regering eller, hvis denne ikke er i stand til det, direkte ved hjælp af tyske myndigheder“.

3. juni takkede Heydrich for Auswärtiges Amts svar: „Jeg har med tilfredshed bemærket den fremgangsmåde, det tyske riges befuldmægtigede i København har benyttet i la Cour-sagen, og har ligeledes konstateret, at vor holdning i la Cour-sagen ikke blot har foranlediget den danske regering til mere positiv påvirkning af befolkningen, men også forbigående virket direkte skræmmende på lederne af modstandsarbejdet“. Heydrich skriver videre, at han er overbevist om, „at en virkningsfuld blokering af det stadig vedvarende — omend i øjeblikket mere forsigtige — modstandsarbejde kun vil kunne opnås, hvis endnu flere af det antityske modstandsarbejdes ledende personligheder bliver uskadeliggjort på samme måde som la Cour“. Heydrich fremhæver derefter, at hvis ugunstige omstændigheder som f. eks. engelske landgangsforsøg, begivenheder i Norge, transport- og ernæringsvanskeligheder indtræffer, kan det muligvis „drive mindre kredse og grupper til uoverlagte handlinger“, selvom Auswärtiges Amt i betragtning af den danske mentalitet ikke frygter åbne uroligheder. Dette kan tvinge riget til langt alvorligere forholdsregler, og „dette vil hidføre tilstande af samme karakter, som gennem nogen tid har foreligget i protektoratet Böhmen og Mähren, og som efter min mening må undgås i Danmark.“

Heydrich afslutter sin skrivelse med følgende betragtninger:

„Og selvom der ikke skulle udvikle sig åbne uroligheder i Danmark, vil en yderligere skærpelse af den *passive* modstandsholdning ikke blot vanskeliggøre de tyske myndigheders arbejde i Danmark, men også få skadelige virkninger for Danmarks bidrag til opretholdelse af den tyske levnedsmiddelforsyning.

Netop under hensyn til danskernes mentalitet forekommer det mig i høj grad muligt, hvis man i tide viser fasthed i optræden og griber ind på den ovenfor skildrede måde, dels at bibringe de nationale modstandskredse et chok, som vil virke lammende på deres arbejde, dels at overbevise de nøgternt tænkende kredse i det danske folk om den tyske magtviljes styrke og fasthed og derigennem forberede en omstilling til det snævre samarbejde med riget, som bliver uundgåelig i fremtiden.

På den måde kan man efter min mening i tide forhindre, at Danmark kommer til at gennemløbe en lignende vanskelig og til tider ubehagelig udvikling som andre germanske lande, hvad man efter min mening for tiden er på vej imod — selvom det efter omstændighederne sker i et væsentlig langsommere tempo.“

I sin instruks til Renthe-Fink 12. juni skriver Woermann: „Rigsudenrigsministeren anmoder Dem om at handle i overensstemmelse med skrivelsen . . . fra chefen for sikkerhedspolitiet og SD, d. v. s. ikke lade det bero ved den i la Cour sagen anvendte fremgangsmåde, men under iagttagelse af al fornøden varsomhed og tilbageholdenhed så hurtigt og effektivt som muligt sætte en stopper for det danske modstandsarbejde ved yderligere forholdsregler af samme art som i la Cour sagen.“¹⁾

I Berlin udarbejdedes i november 1941 to oversigter over danske forhold. Den ene var en almindelig bedømmelse af den tyske politiks resultater i Danmark og forskellige danske kredsers holdning til Tyskland. Den anden behandlede forholdet mellem Auswärtiges Amt og DNSAP. På grundlag heraf forelagde v. Ribbentrop en notits til Hitler.

Hvilke begivenheder i Danmark der især foranledigede undersøgelsen i Berlin, eller om det var overvejelserne vedr. Danmarks tiltrædelse af Antikominternpagten, som foranledigede den, foreligger der intet om, men 4. november havde v. Grundherr udarbejdet en notits til Ribbentrop om Danmarks indstilling til Tyskland. Grundherr konstaterer, at det er

¹⁾ A. nr. 247.

„bemærkelsesværdigt, at der i intet af de af os besatte lande hersker en sådan ro og foregår et så snævert og næsten gnidningsløst samarbejde som i tilfældet Danmark“. Ved at følge Ribbentrops instruks i de sidste 1 $\frac{3}{4}$ år var besættelsen blevet gennemført med held. „Dette var og er kun muligt som følge af det frivillige positive samarbejde fra alle danske regeringsorganer og af god vilje hos den danske befolkning“.

Grundherr kommer derefter ind på, at ved bedømmelsen af det danske folks indstilling til Tyskland må man huske, at „Danskeren er materielt indstillet, holder af et bekvemt liv og er udpræget individualist“. Han har ikke glemt 1864. Alligevel bør man erindre, at udenrigsminister Munch i 1935 undlod at stemme i Folkeforbundet, da Tysklands genoprustning blev fordømt, og ikke-angrebspagtens gennemførelse i 1939. Danskerne har kun ringe forståelse for nødvendigheden af besættelsen 9. april, men „des mere understreger man det tyske tilsagn om bevarelse af den danske suverænitet og integritet“.

Grundherr fremhæver bl. a. Staunings og Scavenius' realistiske indstilling. „Marinen arbejder godt sammen med vor marine, mens hæren holder sig noget mere tilbage“.

„Derimod er det danske kongehus', den danske regerings og næsten hele det danske folks holdning afvisende overfor DNSAP Clausen, hvis førerevner ikke anerkendes ... Det må erkendes, at danske kredse, som sikkert ikke er små, helst ser et tysk-engelsk remis som krigens udgang i håb om, at Danmark så sammen med de andre nordiske stater igen kan spille en vis rolle i den såkaldte „neutrale“ skandinaviske gruppe. De klogere og mere indsigtsfulde politikere som Scavenius, måske endda også Stauning, turde dog være klare over, at dette er en ønskedrøm. En virkelig indre omstilling af det danske folk vil imidlertid først kunne ventes efter den tyske slutsejr“.¹⁾

7. november forelå legationsråd Rademacher fra afdeling „Deutschland“s notits til v. Ribbentrop om „varetagelse af det danske nationalsocialistiske arbejderpartis interesser gennem Auswärtiges Amt“.

Han indleder med at fastslå, at „Danmarks betydning som landbrugsmæssig forsyningskilde og militær operationsbasis er baggrunden for Tysklands af krigen betingede interesse i ro og orden“. Flertallet af danskerne afviser Clausen og hans bevægelse, og af den grund må muligheden for et statskup eller „en Quisling-løsning“ lades ude af betragtning. En legal magtovertagelse strander på kongens uvilje mod Clausen.

„Indenfor de af disse grænser givne rammer har DNSAP fået enhver hjælp fra Auswärtiges Amt“. Rademacher nævner det arbejde, der udføres af Meissner, som har „givet de afgørende råd“, har gennemført „Fædrelandet“s udbygning, hovedkvarterets flytning fra Bovrup til København og Wodschows udnævnelse til Clausens stedfortræder.

„DNSAP understøttes til stadighed finansielt af Auswärtiges Amt. ... De DNSAP hidtil ydede understøttelser udgør ialt 3 340 000 kr.“ Rademacher nævner de indrømmelser, som den danske regering på forskellig måde har måttet gå ind på til fordel for DNSAP. „Ved således intensivt at fremme DNSAP har Auswärtiges Amt hidtil opnået, at dette parti under krigen har kunnet organisere sig stærkt og til trods for alle angreb kunnet opretholde sin styrke på 30 000 medlemmer. Her må det erindres, hvilken mislig sag det er i et besat land at hverve for samarbejdet med besættelsesmagten“.²⁾

I forbindelse med denne vurdering af DNSAP bør bemærkes et brev, Renthe-Fink 9. november skrev til Luther, og som blev sendt i kopi til Grundherr i anledning af Frits Clausens besøg i Tyskland. Politisk kan man love Clausen, skriver Renthe-Fink, at den hidtidige understøttelse vil blive fortsat. „Det ville dog være forkert at tro, at det tidspunkt

¹⁾ A. nr. 206.

²⁾ A. nr. 207.

allerede er kommet i dag, da partiet alvorligt kan tænke på at overtage magten i Danmark. Dette er partiet, hvis man betragter situationen nøgternt, endnu ikke i stand til, fordi det foreløbig savner hjerner, og fordi bevægelsen heller ikke talmæssigt er tilstrækkeligt forankret og underbygget i folket“. Hvis nationalsocialisterne skulle overtage regeringsmagten, måtte det ske ved et tysk magtbud, og det vil medføre tilstande i landet, „som vi i tysk interesse ikke bør ønske“. Det er derfor vigtigt, at Clausen ikke vender tilbage fra Tyskland med den opfattelse, at han nu kan hvile på sine laurbær eller har brev på at komme til magten med Tysklands hjælp, „men at han er klar over, at han selv skal skabe en basis, der kan bære. Enhver anden politik ville være ligefrem katastrofal for udviklingen her og ville berøve os føringen. Den tyske slutsejr vil, hvis dr. Clausen forstår at drive den rigtige politik, også for ham bringe den store time“.¹⁾

Endelig forelagde rigsudenrigsminister v. Ribbentrop 11. november en notits „til Føreren“. Det fastslås heri, at resultatet af samarbejdet med danskerne i det store og hele er tilfredsstillende. Der hersker ro i landet, og besættelsen kræver kun få tyske styrker. De danske leverancer er tilfredsstillende. DNSAP er det hidtil ikke lykkedes at „vinde meget terræn i det danske folk“, og kup og legal magtovertagelse afvises som gennemførlige muligheder.

Den linie, som Benthe-Fink følger „i overensstemmelse med mine instrukser“, stræber efter en syntese „mellem vort nuværende behov for, at alle muligheder for støtte af økonomisk art, som vi kan hente fra Danmark, udtømmes, og det så meget mere virksomt, jo mere det lykkes fuldtud at opretholde roen i dette land, og på den anden side nødvendigheden af gennem virksom understøttelse af Clausen-bevægelsen at drage omsorg for den fremtidige indrepolitiske udvikling ... Denne syntese har hidtil kunnet opnås ved, at man gik forsigtigt til værks med at fremme Clausen-bevægelsen og undgik enhver overilelse“. Ribbentrop afslutter med at anmode om Førerens instruks om, hvorvidt denne linie skal fortsættes, eller om tempoet skal forceres „i retning af en stærkere aktivering af den nationalsocialistiske bevægelse ..., hvorved da indrepolitiske vanskeligheder, der vil fremkalde en vis reaktion på det økonomiske område og i spørgsmål vedrørende besættelsestropperne, kan forudses og må tages med i købet“.²⁾

17. november foreligger Hitlers afgørelse: han har „givet udtryk for sin tilfredshed med den fulgte politik og er af den anskuelse, at man skal fortsætte ad denne vej“.³⁾

b. Underskrivelsen af Antikominternpagten.

Om de forhandlinger, der gik forud for udenrigsminister Scavenius' underskrivelse af Antikominternpagten i Berlin 25. november 1941⁴⁾, findes intet af betydning i de tyske aktstykker. Derimod foreligger et referat af Scavenius' samtale med rigsudenrigsminister v. Ribbentrop 28. november.

Denne indledte samtalen med at udtale sin tilfredshed med Danmarks tiltræden, og at han „var bekendt med, at Scavenius var positivt indstillet til Tyskland og samarbejdet mellem Tyskland og Danmark“. Ribbentrop gav derefter ifølge referatet et af sine store vuer over den europæiske situation og kampen mod Rusland. „Tyskland kæmpede i dag også for Danmark, idet det holdt bolsjevismen borte fra Europa“.

¹⁾ A. nr. 208.

²⁾ A. nr. 209.

³⁾ A. nr. 210.

⁴⁾ Se herom ber. V, s. 33—48.

I samtalens videre forløb kom Ribbentrop ind på de demonstrationer, der havde fundet sted i København mod tilslutningen til Antikominternpagten, og nævnte, at de bl. a. blev støttet af højrekredse, hvortil Scavenius indskød, „at Danmark naturligvis også havde sine chauvinister“. Ribbentrop svarede, at han ikke tog dette tragisk, „men at det dog ville være godt, hvis den chauvinistiske retning ikke fik overtaget i Danmark; det ville nemlig ellers medføre betydelige vanskeligheder. Scavenius bemærkede hertil, at det kun drejede sig om en lille, betydningsløs opposition. I betragtning af det danske folks karakter kunne man ikke vente, at de langsomt tænkende danskere alle på een gang forstod den nye samarbejdspolitik med Tyskland. Tiden ville imidlertid her medføre en ændring“. Ribbentrop nævnte også en vis latent fjendtlighed overfor Tyskland, som kom til orde i rigsdagstalerne, hvortil Scavenius svarede, at disse taler „snarere var et udtryk for det lille danske folks frygt overfor dets mægtige naboer“.

Ribbentrop kom derefter ind på, at han af Føreren havde fået instruks om at fortsætte den hidtidige linie i Danmark, men at Danmarks forbehold ved sin underskrivelse af Antikominternpagten havde skabt indtryk af, at det var bange for, hvad Churchill ville sige. Tyskland kæmpede for Europa mod de mongolske horders indtrængen. „Sovjetrussernes lave stade fremgik bl. a. også på slående vis af den kendsgerning, at de åd hinanden op i fangelejrene. På Scavenius' spørgsmål, om de gjorde dette af sult, svarede RAM, at de russiske fanger ganske vist ofte blev taget til fange i halvt forsuret tilstand, da de . . . ofte i ugevis kun havde fået ringe eller slet ingen forplejning“.

Scavenius forklarede, at Danmark i generationer havde ført en neutralitetspolitik „og derfor først langsomt måtte vænne sig til at tage parti. Hvis de tyske tropper ikke havde befundet sig i Danmark, ville dette desuden have været meget lettere. Men alt, hvad der på det praktiske område blev taget fat på i forbindelse med Tyskland, gik godt, kun med hensyn til de mere svævende spørgsmål var der vanskeligheder . . . Der ville opstå en farlig stemning, hvis man forventede af Danmark, at det for hurtigt skulle svinge ind på den nye front; deraf kunne der efter omstændighederne udvikle sig en vis „selvmordermentalitet““.

Ribbentrop sluttede med at erklære, at „i hvert fald ville Europa mærke mindre og mindre til krigen. Fjenderne kunne ikke længere gå i land på kontinentet. Betydningsløse luftbombardementer var det eneste middel, som englænderne endnu rådede over i deres kamp mod kontinentet, men selvfølgelig ville de ikke derved opnå noget“. ¹⁾

I en notits om Scavenius' besøg i Berlin skriver Renthe-Fink til v. Weizsäcker: „Rigsudenrigsministeren udtaler, at den danske udenrigsminister Scavenius har gjort et gunstigt indtryk på ham, og har i dag instrueret mig om, at vor hidtidige politiske linie i København fortsat skal følges, dog må der passes på, at vi ikke „sækker bagud“. ²⁾

Om de i København stedfundne uroligheder i anledning af underskrivelsen af Antikominternpagten oplyser en „Tätigkeitsbericht“, at den øverstkommanderende for de tyske tropper om morgenen 23. november havde en forhandling med Renthe-Fink, hvorefter fremgik, at „særlige militære foranstaltninger“ af politiske grunde straks skulle træffes. Orlov blev ophævet for alle afdelinger, og de blev holdt samlet i deres kvarterer. „Disse foranstaltninger, der atter kunne ophæves samme dag, forebyggede eventuelle påtænkte demonstrationer den 23. 11. 41“. ³⁾

¹⁾ A. nr. 214.

²⁾ A. nr. 213.

³⁾ A. nr. 211.

26. november indberettede Kanstein om urolighedernes forløb og afvikling samt analyserede årsagerne dertil, og hvilke kredse der stod bag dem. „I fremtiden vil vi på grund af disse begivenheder især have vor opmærksomhed rettet mod universitetskredse“.¹⁾

Om de konsekvenser, som Danmarks tilslutning til Antikominternpagten fik med hensyn til den danske gesandt i London, grev Reventlows stilling, henvises til afsnit B. om udenrigsministeriet under besættelsen. Til dette afsnit henvises ligeledes med hensyn til de begivenheder, der står i forbindelse med krigsudbrudet mellem aksemagterne og USA i december 1941.

c. Renthe-Finks nytårsrapport 1942.

4. januar 1942 sendte Renthe-Fink i anledning af nytåret et telegram, som gik ud på, at den linie, der var blevet fulgt i 1941, havde haft det resultat, at danskerne indtog en korrekt og loyal holdning, at soldater udover de strengt nødvendige besættelsestropper ikke var bundet i Danmark, og at Danmarks leverancer var de størst mulige. Politisk var den danske regering slået så meget ind på den europæiske linie, som dens stædige bestræbelser for at holde sig udenfor krigen tillod. „Hvis de størst mulige militære og økonomiske fordele fremdeles skal opnås i Danmark og Danmarks evne og villighed til at yde skal bevares til vor fordel, er det en forudsætning, at Danmark bevarer følelsen af, at vi respekterer dets selvstændighed, og at vore indgreb indskrænker sig til det absolut nødvendige“. Renthe-Fink henviser derefter til en øget engelsk-amerikansk aktivitet, som næres af de rygter, som under Antikominternkrisen blev sat i gang om Tysklands hensigter. „Som et modtræk mod vore fjenders forsøg på at forstyrre samarbejdet og for at styrke den danske regering anser jeg det for hensigtsmæssigt, at der overfor den danske regering gives udtryk for, at vi nu som før holder fast ved vore tilsagn af 9. april 1940, forudsat at samarbejdet fra dansk side fremdeles gennemføres loyalt, og at man ikke lader sig vildlede af Londons og Washingtons forsøg på at skræmme og ophidse det danske folk, men tværtimod energisk imødegår og modarbejder disse forsøg. Vi vil på det skarpeste reagere imod en ændring i den hidtidige danske holdning overfor os, og en sådan udvikling vil være skæbnesvanger for Danmark“.²⁾

v. Grundherr anbefalede at afgive en sådan erklæring og henviste specielt til den engelsk-amerikanske propaganda.³⁾ 7. januar gav Ribbentrop sin bemyndigelse til, at Renthe-Fink afgav denne erklæring.⁴⁾

d. Tysk—nationalsocialistisk krise februar—maj 1942.

I forholdet mellem Frits Clausen og Meissner på den ene side og Renthe-Fink, der fik støtte af general Lüdke, på den anden side udviklede sig i februar—maj 1942 en krise.

6. februar indberettede Renthe-Fink, at Clausen havde henvendt sig til ham for at besvære sig over den chikane, som medlemmer af DNSAP og frikorpset i stigende grad blev udsat for. „Han beklagede, at han ikke fik tilstrækkelig støtte fra tysk side. Hans ønske gik ud på, at man fra tysk side forlangte, at forsvars- og justitsministeren skulle træde tilbage, og at Popp-Madsen blev udnævnt til justitsminister“. Renthe-Fink mener, at Frits Clausen havde tænkt sig kaptajn Wodschow som forsvarsminister. Clausen anførte, at stem-

¹⁾ A. nr. 212.

²⁾ A. nr. 215.

³⁾ A. nr. 216.

⁴⁾ A. nr. 217.

ningen i Danmark overfor Tyskland blev værre og værre. „Hans parti ville gå til grunde, hvis ikke der fra tysk side blev truffet gennemgribende forholdsregler“. Kommunistiske og jødiske elementer kunne som tidligere uhindret drive deres uvæsen, uden at der fra tysk side blev grebet ind. Førere og soldater fra Waffen-SS blev offentligt forhånet og skældt ud, også af dansk militær. „Han måtte fremtidig selv overtage beskyttelsen af sit partis medlemmer og af Waffen-SS. Han kunne derfor for fremtiden ikke længere forsvare, at der fra hans rækker hvervedes frivillige til SS. Han måtte oven i købet bede SS-rigsføreren om igen at hjemsende en del af de SS-frivillige til Danmark. Han ville ikke længere holde sit løfte om ikke at berede os vanskeligheder i vore bestræbelser for under krigen at opretholde ro og orden i Danmark. *Han ville for fremtiden i sin kamp gå over til revolutionære metoder.*“

Renthe-Fink skriver i sine kommentarer hertil, at årsagen til Clausens utilfredshed er, at Quisling er kommet til magten i Norge. Det må indrømmes, at indstillingen til Tyskland er blevet forværret på grund af krigsudviklingen på østfronten, og at „den største del af den danske befolkning nu som før står afvisende overfor ham og hans parti“. Ganske vist er DNSAP-medlemmer og frivillige samt deres pårørende blevet generet, men man har grebet ind i sådanne tilfælde, og „på den anden side kan det ikke forties, at der fra kredse indenfor hans parti gentagne gange er sket anmeldelse om episoder, som det ved nærmere undersøgelse har vist sig ikke holdt stik, eller som det forholdt sig anderledes med“.

Renthe-Fink havde erklæret overfor Clausen og Wodschow, at han ikke anså tidspunktet for at være inde til at forlange en ændring i regeringens sammensætning. „Jeg har advaret dem imod ligesom i efteråret 1940 at lægge sig fast på krav, ved hvis gennemførelse de vil være henvist til vor støtte, og udtalte, at jeg forventede, at Clausen indordner sine bestræbelser under de store fælles interesser“.

Da Clausen agter at henvende sig til Himmler, tilføjer Renthe-Fink yderligere, at der ikke foreligger grund til at forlange justitsministerens afgang, og forsvarsministerens demission vil ikke ændre det danske militærs indstilling. En regeringsforandring, hvorefter Popp-Madsen og Wodschow bliver ministre, vil ophidse stemningen i landet, hvor følgerne af Antikominternkrisen endnu ikke har lagt sig, og medføre regeringen Staunings afgang, og dette vil sandsynligvis trække en kongekrise med sig. „Den deraf følgende indrepolitiske uro vil også ud fra militære synspunkter skabe en ny situation“. ¹⁾

To dage efter indberetter Renthe-Fink om et nationalsocialistisk møde med deltagelse af bevæbnede SS-frivillige, hvilket var i strid med de danske love og måtte føre til sammenstød. Renthe-Fink greb derfor ind overfor de danske myndigheder og Wodschow. 7. februar udsendte Clausen et opråb, som også var egnet til at skabe uro og bringe „vore bestræbelser for at opretholde ordenen“ i fare. Han havde derfor et nyt møde med Wodschow, hvor det var nødvendigt at forlange, at den kampagne, som DNSAP havde indledt, straks blev afblæst, hvilket Wodschow kun tøvende gik med til.

Renthe-Fink henviser til, at general Lüdke af militære grunde ønsker ro og et godt forhold til det danske politi. ²⁾

26. marts beklager Clausen sig over, at 37 medlemmer af Waffen-SS er blevet hjemsendt på grund af, at de havde været straffet, og at yderligere 70 vil blive sendt tilbage til Danmark. Det skadede hans partis anseelse, og han havde foreslået, at kasserede SS-frivillige blev beskæftiget i Tyskland. Afskedigelsen af frikorpsets kommandør, Kryssing, havde heller ikke gavnet ham. ³⁾

¹⁾ A. nr. 218.

²⁾ A. nr. 219.

³⁾ A. nr. 220.

22. april sendte Meissner et brev til Luther i Auswärtiges Amt, hvori han skriver, at det i de sidste 3 måneder er lykkedes ham at få „et overordentlig hjerteligt forhold“ til Clausen og give partiet nye impulser. „Lidt efter lidt har jeg påny opnået fuldstændigt at samle alle partispørgsmål under mig“. Sammenlignet med udviklingen i f. eks. Norge og Holland har den danske kurs vist sig at være rigtig. Her har man holdt blomsterne i drivhuset, mens man de andre steder udsatte dem for vejr og vind.¹⁾

29. april indberetter Renthe-Fink om et virkningsfuldt møde, hvor frikorpsets kommandør, v. Schalburg, og medlemmer af korpset var tilstede og talte om indsatsen ved østfronten. General Lüdke har imidlertid meddelt ham, at han er imod frikorpsfolkenes deltagelse i politiske møder, da det kan føre til konflikter, „hvad han under hensyn til den militære situation . . . ønskede at undgå“. ²⁾

Om Lüdkes stilling til disse spørgsmål foreligger en indberetning fra ham til Oberkommando des Heeres 6. maj, hvori han beklager ikke at have fået underretning om, med hvilket formål kommandør v. Schalburg og 30 medlemmer af Frikorps Danmark opholder sig i København. General Lüdke skildrer derefter hvervemødet 26. april, demonstrationstoget bagefter og en episode med et overfald af en mulat, hvilket har vist sig at være fabrikeret af nogle frikorpsmænd, påvirket af DNSAP-medlemmer. „*Det var de danske nationalsocialister magtpåliggende at konstruere episoder for at kunne fremme deres egne partiinteresser og for at fremkalde et forkert billede i Tyskland af de politiske forhold i Danmark*“. Lüdke skildrer andre lignende tilfælde fra provinsen og skriver: „Hele formen for denne såkaldte „propaganda“ for Frikorps Danmark har fremkaldt just det modsatte af det påtænkte formål“. Han henstiller endelig, at mænd i tysk uniform ikke udnyttes til politiske formål, „*på en sådan måde, at der i befolkningen opstår en forkert opfattelse vedr. den tyske værnemagt. Af hensyn til landets forsvar kan jeg for fremtiden under ingen omstændigheder tillade, at uroligheder og misstemning fremkaldes af folk i værnemagtsuniform, og at der gribes ind i politiets beføjelser. I betragtning af den overordentlig ringe bestand af kampdygtige tropper er det danske politi, som i samarbejdet med værnemagten hidtil har vist sig at være absolut loyalt, et instrument, hvis medvirken ikke blot nu, f. eks. ved pågribelse af landsatte faldskærms- og andre agenter, er af afgørende betydning, men navnlig også, når det måtte dreje sig om opretholdelse af ro og orden under eventuelle engelske aktioner mod Danmark, det være sig ved faldskærmsjægere eller landsætning*“. ³⁾

6. maj aflagde Clausen imidlertid atter besøg hos Renthe-Fink og beklagede sig over forbudet mod, at frikorpsoldater deltog i møder og demonstrationer i uniform. Renthe-Fink svarede imidlertid, at han ikke i den anledning ville henvende sig til Berlin, og advarede Clausen både mod at gå egne veje og lytte for meget til Meissner, som var impulsiv. „Kun gennem ham, gesandten kunne han opnå noget politisk“. Clausen refererede samtalen til Meissner, der skriver om disse samtaler til Luther og samtidig beklager sig over Renthe-Fink og ønsker, at der fra Berlin vil blive grebet ind imod hans holdning.⁴⁾ 12. maj sender han et nyt brev til Luther, hvori han skildrer en samtale med Renthe-Fink, bl. a. om stillingen til frikorpset. Han kommer derefter ind på Clausen og hans vanskeligheder og

¹⁾ A. nr. 221.

²⁾ A. nr. 222.

³⁾ A. nr. 227. Se endvidere A. nr. 232. 15. maj sendte generalfeltmarskal Keitel derefter en skrivelse til rigsføreren for SS, Himmler, hvori han gentog Lüdkes argumenter og anmodede om, at forbudet for værnemagtsmedlemmer mod at deltage i politiske demonstrationer blev indskærpet Frikorps Danmark. (A. nr. 231). 29. maj meddelte Himmler, at der var blevet draget omsorg for, at episoder af den nævnte karakter ikke blev gentaget. (A. nr. 241).

⁴⁾ A. nr. 228.

hans beslutning om at melde sig til tjeneste på østfronten, hvilket Meissner mener vil lette situationen indenfor DNSAP, da Clausens stedfortræder, Wodschow, kan udligne modsætningerne.¹⁾ Denne periodes gnidninger mellem Clausen og Renthe-Fink afsluttes tilsyneladende med mindehøjtideligheden for v. Schalburg.²⁾

e. Dannelsen af regeringen Buhl 4. maj 1942.

Om de forhandlinger, som førtes i anledning af statsminister Staunings død og udnævnelsen af regeringen Buhl 4. maj 1942³⁾ kan følgende oplyses på grundlag af de tyske akter.

1. maj opsøgte Scavenius den tyske gesandt og meddelte ham, at statsminister Staunings sygdom nu var så alvorlig, at der måtte udnævnes en midlertidig statsminister. Den hidtidige finansminister Buhl var den, man indenfor ministeriet mente kunne komme på tale. Renthe-Fink svarede hertil, at udnævnelsen af en midlertidig statsminister ikke burde foregribe det endelige valg af en ny statsminister, samt at finansminister Buhl hidtil ikke havde udmærket sig ved at vise særligt politisk udsyn. Ved Antikominternpagtens gennemførelse havde han hørt til den gruppe ministre, der stemte imod Danmarks tiltrædelse. Man måtte derfor spørge sig selv, om han som statsminister også i vanskelige spørgsmål ville have forståelse for tidens og det tysk-danske samarbejdes krav. Scavenius svarede, at Buhl hidtil havde været ren fagmand; hvorledes han ville udvikle sig som statsminister, var det vanskeligt at overskue. Når Stauning døde, ville kabinettet demissionere og kongen derefter henvende sig til en ny mand om at danne regering, og det ville sandsynligvis blive Buhl. „Denne ville så henvende sig til sine gamle kolleger, og så var tidspunktet kommet for ham — Scavenius — til at stille betingelser og derved danne sig et klart billede af Buhls indstilling.“

Renthe-Fink afslutter sin indberetning således: „Jeg betoned under samtalen med Scavenius eftertrykkeligt den ganske særlige danske interesse i, at der som statsminister kun udnævnes en mand, der viser lige så megen forståelse for som energi med hensyn til et snævert samarbejde med Tyskland. Jeg er overbevist om, at Scavenius forstod mig og i kabinettet vil anvende mine udtalelser på passende måde.“⁴⁾

2. maj opsøgte Scavenius atter Renthe-Fink og meddelte ham fortroligt, at han havde haft en lang og indgående samtale med finansminister Buhl. De havde gennemgået alle politisk vigtige spørgsmål, og han, Scavenius, havde kunnet fastslå, at Buhl havde vist fuld forståelse for hans opfattelse, og at der havde været overensstemmelse mellem deres synspunkter på alle punkter. Buhl indså nu, at hans afvisende holdning i spørgsmålet om Danmarks tiltrædelse af Antikominternpagten havde været politisk forkert, og han var enig med Scavenius i, at den danske regering i alle spørgsmål, som dukkede op, måtte søge forståelse med Tyskland. „Buhl var klar over, at det vil blive en af hans hovedopgaver at gå ind for et positivt samarbejde med Tyskland og bekæmpe alle tysk fjendtlige strømninger“. Renthe-Fink skriver dernæst: „Har overfor Scavenius påny betonet, at Staunings efterfølger i gerning måtte bevise, at han oprigtig bestræbte sig på at føre en loyal og snæver samarbejdspolitik med Tyskland.“⁵⁾

¹⁾ A. nr. 230.

²⁾ Se A. nr. 242, 244 og 246.

³⁾ Se ber. IV, s. 45—47.

⁴⁾ A. nr. 223.

⁵⁾ A. nr. 224.

3. maj indberettede Renthe-Fink om Staunings død og stillede forslag til kommentarerne i den tyske presse.¹⁾

4. maj havde den kommitterede for udenrigspolitiske spørgsmål på Renthe-Finks vegne en samtale med legationsråd Hvass i udenrigsministeriet, hvem han meddelte, at det var ønskeligt, at statsminister Buhl i sin regeringserklæring imødekom følgende punkter: 1) Regeringserklæringen måtte ikke indeholde mindre end Staunings tidligere regeringserklæring; 2) Danmarks moralske solidaritet med Tyskland i kampen mod Sovjetunionen skulle betones; 3) Buhl, som i sin tid havde indtaget en afvisende holdning overfor Antikominternpagten, måtte i regeringserklæringen gå ind for denne; 4) Danmarks positive samarbejde med Tyskland skulle fremhæves; 5) Buhl skulle gå ind for en bekæmpelse af tysk fjendtlige bestræbelser i Danmark; 6) Danmarks interesse for Grønland, Island og Færøerne skulle fastslås; og endelig 7) skulle Buhl give erklæringen en personlig tone. Hertil svarede legationsråd Hvass, at efter hvad han vidste, var der allerede taget hensyn til samtlige punkter ved udarbejdelsen af regeringserklæringen. Det var dog vanskeligt at omtale Island, da det var en suveræn stat. „Jeg udtalte heroverfor, at den afdøde statsminister Stauning i sin tid netop havde afgivet en særlig god erklæring om Island, og at det vel derfor turde være muligt at finde en lignende formulering“.²⁾

Den 11. maj sendte Renthe-Fink til Berlin et langt memorandum med følgende overskrift: *Oversigt over de af den danske regering efter den 9. april 1940 opfyldte væsentlige tyske ønsker på det militære, det uden- og indenrigspolitiske og det økonomiske område.* I dette dokument gennemgås derefter de spørgsmål, som indenfor de nævnte områder var dukket op i forholdet mellem Danmark og Tyskland siden besættelsen, og hvor den danske regering havde bøjet sig for de tyske ønsker.³⁾

14. maj opsøgte gesandt Mohr statssekretær v. Weizsäcker og takkede ham på regeringens vegne for Førerens og rigsregeringens kondolencer i anledning af statsminister Staunings død. „De forskellige beviser på tysk deltagelse, og navnlig det tyske statsoverhoveds, havde i Danmark gjort et særdeles godt indtryk“.⁴⁾

f. Renthe-Finks samtale med Buhl 20. maj.

17. maj forelagde Renthe-Fink for Auswärtiges Amt de punkter, han ville rejse under sin første samtale med statsminister Buhl. De gik bl. a. ud på, at man i Tyskland med interesse havde læst regeringserklæringen af 5. maj. Det kom imidlertid an på, at de deri indeholdte løfter også blev omsat i gerning. Tyskland kunne ikke som undskyldning for undladelse heraf lade gælde, at regeringen ikke havde de nødvendige fuldmagter, eller at der var parlamentariske forhindringer. „Nu under krigen er for os det vigtigste varetagelsen af vore militære interesser og i umiddelbar forbindelse hermed befolkningens holdning i det hele taget og dens forhold til de tyske tropper i særdeleshed. Her er det afgørende, at regeringen aktivt gør alt for at påvirke den offentlige mening i gunstig retning“. Renthe-Fink nævner derefter specielt hvervningen af frivillige til Waffen-SS. „Endvidere må pressen, radioen og offentlige taler anslå en positiv tone“. Ligeledes måtte alle tysk fjendtlige bevægelser hensynsløst bekæmpes. Det gjaldt ikke alene med hensyn til de handlinger, der allerede kunne straffes, men fremfor alt måtte der arbejdes på at virke forebyggende.

¹⁾ A. nr. 225.

²⁾ A. nr. 226.

³⁾ A. nr. 229.

⁴⁾ A. nr. 233.

På samme måde som Tyskland gjorde alt for at sikre Danmarks forsyning med råstoffer, ventede det, at Danmark gjode sit yderste for at dække de tyske behov. Hvad den fremtidige nyeuropæiske udvikling angik, var det nødvendigt at fremhæve, at Danmark indstillede sig beslutsomt og positivt til denne udvikling. Ikke alene regeringen, men også presse og radio måtte tilpasse sig den i deres holdning. Som sidste punkt nævner Renthe-Fink, at han overfor Buhl vil omtale, at det ønske, som i den sidste tid var kommet til udtryk i pressen og i politiske personligheds udtalelser, at Danmark snart igen måtte få sin fulde frihed, var uheldigt. Sådanne udtalelser måtte i det lange løb skabe falske forestillinger i folket. De tyske tropper var rykket ind i Danmark for at skåne det for englændernes angreb og dermed for den skæbne at blive krigsskueplads. Iøvrigt syntes man i den danske offentlighed gerne at glemme, at Tyskland og Finland ikke alene førte kampen mod bolsjevismen af hensyn til sig selv, men at de kæmpede for hele Europa og også for Danmark. Tyskland ventede derfor, at Buhl ville sørge for, at disse kendsgerninger i højere grad end hidtil kom til udtryk i pressen, radioen og i partiernes politiske arbejde.¹⁾

19. maj gav udenrigsminister v. Ribbentrop sin tilslutning til de synspunkter, som Renthe-Fink havde udviklet. Han nævnte endvidere, at de radiotaler, som var blevet holdt af formanden for folketinget og amtmanden i Tønder i anledning af kongen af Danmarks regeringsjubilæum, havde indeholdt ord, som ganske vist ikke var et direkte angreb på Tyskland, men som dog gik ud på, at Danmark i øjeblikket gennemgik en særlig tung tid, fordi det var besat af tyske tropper. „Også i kongens tale gives der udtryk for samme tanke, som også virkede særlig påfaldende i Staunings og kongens nytårstaler.“²⁾

Ribbentrop kommer derefter ind på en lang udredning af Tysklands betydning ved bekæmpelsen af kommunismen og anfører, at den danske regering ikke synes at være sig de farer bevidst, som ligger i en forkert udvikling af den danske offentlige mening.

Den påvirkedes ustandselig i antitysk retning, „hvilket let kan have til følge, at Danmarks indordning i det kommende nye Europa ikke fuldbyrdes roligt og i samarbejde med Tyskland, men at de til stadighed kunstigt nærede antityske strømninger fremmaner kritiske situationer, som Danmark til syvende og sidst kun har sig selv at takke for“. Ribbentrop anmoder derfor Renthe-Fink om at henlede specielt Buhls og Scavenius' opmærksomhed på disse spørgsmål, og i overensstemmelse med Renthe-Finks forslag ønsker han deres agtpågivenhed stærkt henledt på Christmas Møller-spørgsmålet, som på dette tidspunkt var dukket op³⁾. Ribbentrop afslutter sin instruks med at anmode Renthe-Fink om at indberette, hvorledes Buhl og Scavenius vil reagere.⁴⁾

20. maj havde Renthe-Fink derefter sin første samtale med statsminister Buhl, hvorunder også udenrigsminister Scavenius var tilstede. Renthe-Fink indledte med at sige, at Buhl, der nu skulle have ansvaret for hele den danske regerings politik, måtte sætte hele sin personligheds vægt og sit embedes myndighed ind på et loyalt og uforbeholdent samarbejde med Tyskland. „Han skulle løse den betydningsfulde opgave at drage konsekvenserne på det indrepolitiske område af samarbejdspolitikken med Tyskland. Jeg lod

¹⁾ A. nr. 236.

²⁾ A. nr. 237. Ang. Christian Xs 30 års regeringsjubilæum indberettede Renthe-Fink: „Gårsdagen, der forløb uden episoder, viste påny, at det danske folk er parat til at følge regeringens politik, men at besættelsens psykologiske tryk alligevel hviler tungt på befolkningen. For befolkningens holdning er håbet om og tilliden til indfrielsen af det løfte, der blev givet den 9. april 1940, af afgørende betydning ... Førerens lykønskningstelegram er af den samlede presse blevet offentliggjort på fremtrædende plads og har været genstand for stor opmærksomhed.“ (A. nr. 235).

³⁾ Se afsnit 9.

⁴⁾ A. nr. 237.

ham ikke være i tvivl om, at vi gør vor holdning overfor ham afhængig af, at han også virkelig omsætter de i regeringserklæringen af 5. 5. givne forsikringer i gerning“. Renthe-Fink gik derefter ind på de ovenfor nævnte punkter. „Tilslidst karakteriserede jeg den tendens, der er kommet til udtryk i de sidste måneders udtalelser, hvorefter Danmark i dag må gennemgå en særlig trang tid, fordi det er besat af vore tropper, som kortsynet og farlig for Danmark og erklærede, at vi ikke længere var indstillet på at tillade en sådan antitysk påvirkning af offentligheden. Statsminister Buhl og Scavenius blev stærkt grebet af den alvor, der prægede mine erklæringer“. Buhl fremhævede derefter sit ønske om samarbejde. Med hensyn til kritikken af den sidste tids udtalelser svarede han, at han ville „arbejde i den af os ønskede retning. Man måtte dog ikke underkende, at det for at få det danske folk til at holde ud var nødvendigt så at sige som en trøstpræmie for upåklagelig opførsel at stille det genoprettelsen af dets fulde selvstændighed og uafhængighed i udsigt. Mine udtalelser angående besættelsen var fuldkommen rigtige, men han bad mig forstå, at det var vanskeligt psykologisk at klargøre dette for det danske folk. At have fremmede tropper i landet var altid en prøvelse for et folks selvfølelse“. Renthe-Fink bemærkede hertil, at den rigtige påvirkning af offentligheden var af afgørende betydning for Danmarks fremtid. „I denne tid måtte det forventes af den danske regering, at den virkelig tog ledelsen og sørgede for folkets rigtige åndelige indstilling“. ¹⁾ I sine private notater om samtalen anfører Renthe-Fink endvidere, at han havde fastslået, at Staunings politik ikke på alle punkter havde tilfredsstillet Tyskland, men det anerkendte, at han havde været overbevist om nødvendigheden af Danmarks orientering mod Tyskland. Han havde ikke gjort sig nogen illusion om værdien af skandinaviske planer ²⁾ og havde stillet sig på det standpunkt, at Danmark aldrig måtte blive „Nordens lænkehund mod syd“. Han havde bekendt sig til Europas økonomiske samarbejde under Tysklands ledelse og Danmarks tilpasning hertil. Buhl måtte først erhverve sig Tysklands tillid, da han tidligere ofte havde haft en anden indstilling end Stauning. Buhl svarede herpå, at det var rigtigt, at han ikke altid havde været enig med Stauning, men det havde dog kun drejet sig om enkelte spørgsmål. „Han havde altid tilsluttet sig Staunings store linie og hans opfattelse af nødvendigheden af et samarbejde med Tyskland“.

Renthe-Fink skriver derefter, at han omtalte, at Danmark lå midt i den tyske front. „Denne alvorlige kendsgerning burde Buhl altid holde sig for øje“. Det vigtigste var derfor omsorgen for de tyske troppers sikkerhed og de tyske militære interesser. „Jeg henviste med eftertryk til, at Buhl som statsminister hensynsløst måtte bekæmpe alle tyskfjendtlige strømninger. Det gjaldt ikke blot om at straffe kriminelle handlinger, men fremfor alt om at virke forebyggende og i fødslen kvæle enhver antitysk agitation“. Renthe-Fink kom derefter ind på de danske embedsmænd og navnlig det danske politis pålidelighed. „Jeg skjulte ikke overfor Buhl, at hvis der skulle opstå tvivl om deres pålidelighed, ville dette uundgåeligt føre til en udvikling, der ikke kunne være i den danske regerings interesse. Vi ville så blive nødt til at skaffe os vore egne udøvende organer. I den forbindelse strejfede jeg også spørgsmålet om det danske militær, hvilket fik såvel Buhl som Scavenius til at erklære, at det danske militær aldrig ville lade sig rive med til ubesindigheder“. ³⁾

Buhls første tale 21. juni blev i almindelighed behandlet velvilligt af Renthe-Fink

¹⁾ A. nr. 238.

²⁾ Dette er måske en hentydning til de drøftelser, som socialdemokratiske ledere havde haft med den svenske statsminister, Per Albin Hansson, 10.—11. maj (se side 79—80).

³⁾ A. nr. 239.

i en indberetning 22. juni. Han skriver heri, at den ganske vist ikke indeholdt noget nyt, men sammenlignet med andre ministertaler anslog Buhl en mere positiv tone, idet han fremhævede Danmarks gunstigere stilling i forhold til andre landes og havde udtalt håbet om, at Danmark også i fremtiden med held kunne mestre vanskelighederne, som sikkert ikke ville blive mindre. I forholdet til Tyskland fremhævede han, at modsætningernes tid var forbi, at det var Danmarks historiske opgave nu og i fremtiden at fæstne og sikre et snævert samarbejde med Tyskland. Renthe-Fink slutter sin indberetning med følgende betragtning: „Jeg ser i statsministerens tale det første, omend beskedne forsøg på at lede den offentlige mening i overensstemmelse med vore formaninger“.¹⁾

g. Alsing Andersens udnævnelse til finansminister 16. juli 1942.

I forbindelse med Buhls overtagelse af statsministerposten opstod spørgsmålet om udnævnelse af en ny finansminister. 14. juli meddelte Scavenius til Renthe-Fink, at man til denne post havde udset fhv. forsvarsminister Alsing Andersen, der nu var formand for socialdemokratiet. Renthe-Fink svarede, „at den danske regering havde ansvaret for den påtænkte udnævnelse og selv måtte bedømme, om den lå på linie med den nødvendige stærkere omstilling af den danske politik henimod det fremtidige europæiske samarbejde. Udnævnelsen af Alsing Andersen ville af os bestemt ikke blive vurderet som et fremskridt.“ Iøvrigt oplyser Renthe Fink i sin indberetning, at Alsing Andersen af de konservative betragtes som en af de ansvarlige for den 9. april og var som følge deraf forhadet af dem. „Hans udnævnelse vil sandsynligvis forøge spændingen indenfor samlingsregeringen“.²⁾ I en ny samtale 16. juli meddelte Scavenius, at Alsing Andersens udnævnelse til finansminister måtte betragtes som en kendsgerning. Han selv havde rådet til at lade posten stå ubesat, men statsminister Buhl havde måttet bøje sig for det socialdemokratiske partis krav, idet dette følte sig tilsidesat, fordi venstres og de konservatives partiformænd var medlemmer af regeringen. Af hensyn til en rolig udvikling var det nødvendigt at have den socialdemokratiske partiformand som medlem af regeringen. Med hensyn til Renthe-Finks indvendinger imod Alsing Andersen udtalte Scavenius, at han hverken var værre eller bedre end nogen anden dansk socialdemokrat, og tilføjede, at dersom Tyskland forlangte en anden udnævnt til finansminister, ville det fremkalde stor bitterhed i arbejderbefolkningen. Renthe-Fink føjer hertil den betragtning, at han må give udenrigsministeren ret i, „at tiden for nye mænd i kabinettet endnu ikke er kommet, hvis vi, tilmed med henblik på Danmarks betydning for vor krigsøkonomi og vor militære situation, vil lægge vægt på en fortsat rolig udvikling i Danmark. Størstedelen af den danske befolkning vil endnu ikke indse, at den endelige afgørelse i denne krig ikke kan falde ud til fordel for de fjendtlige magter. Den er derfor endnu ikke rede til at foretage en indrepolitisk omstilling. Hvis vi nu alligevel udøver tvang, kan der ikke være tvivl om resultatet. Regeringen vil ganske vist muligvis føje sig og vise en façade, som passer os. Indenfor arbejderstanden, over hvilken vi hidtil ikke har haft grund til at klage, vil det dog sikkert begynde at gære. De nationalistiske kredse, der ligesom konservative og venstre ganske vist absolut ikke bryder sig om Alsing Andersens person, vil dog på grund af den anvendte tyske tvang finde sammen med arbejderstanden. En sådan situation bør efter mit skøn undgås. Jeg har derfor ikke til hensigt at udøve yderligere pres på den danske regering, men vil nu som før overfor den repræsentere det standpunkt, at løsningen ikke tilfredsstiller os og

¹⁾ A. nr. 250.

²⁾ A. nr. 252.

ikke er fyldestgørende for fremtiden“.¹⁾ I en instruks, som understatssekretær E. Woermann sendte Renthe-Fink 18. juli, gav han ham medhold i denne betragtning.²⁾

h. Statsminister Per Albin Hanssons besøg i København 10.—11. maj.

I anledning af statsminister Staunings bisættelse 10. maj kom den svenske statsminister, Per Albin Hansson, til København, og dette gav anledning til ny tysk mistænksomhed overfor de danske partier. 14. maj indberettede Renthe-Fink, at den svenske statsminister under sit besøg hovedsagelig tilbragte tiden sammen med lederne af det danske socialdemokrati, deriblandt statsminister Buhl og formanden for foreningen „Norden“, nationalbankdirektør Bramsnæs. Desuden blev han modtaget af kongen. Per Albin Hansson skulle ifølge de oplysninger, Renthe-Fink havde fået, have forsøgt at skabe stemning for øget nordisk samarbejde, den samme tendens, som havde fået udtryk i hans tale ved Staunings bære. Renthe-Fink finder det besynderligt, at han havde fremhævet Stauning som forkæmper for den nordiske solidaritet, og minder om dennes Lundtale. Også under sin audiens hos kongen skulle Per Albin Hansson have fremhævet tanken om større nordisk samarbejde, men ikke „have fundet den interesse herfor, han havde ventet“.

Scavenius havde overfor Renthe-Fink bekræftet, at den svenske statsminister i sine samtaler med danskerne havde fremstillet Nordens snævre sammenslutning som det mål, man burde stræbe efter i de skandinaviske landes politik. „Scavenius bemærkede hertil, at det for den danske regering ikke var særlig belejligt, at Sverige så stærkt propaganderede for denne tanke og så skævt til Danmarks mere intime samarbejde med Tyskland. Den danske regering ville dog ikke lade sig presse bort fra sin hidtidige politiske linie. Statsminister Buhl stod på samme standpunkt som Stauning“. Scavenius tilføjede, at Sverige hengav sig til illusioner, hvis det troede, at det i tilfælde af Tysklands nederlag alene kunne forsvare sig mod Sovjetrusland. Selvom dette gik svækket ud af krigen, ville det dog kunne beherske østersørummet. England havde mistet søherredømmet. „En engelsk garanti mod Sovjetrusland havde derfor i dag mistet sin værdi for Skandinavien“.³⁾

I anledning af chefen for Frikorps Danmark, v. Schalburgs begravelse var legationsråd Rademacher i København og fik fra „pålidelig dansk kilde“ nogle oplysninger om Per Albin Hanssons besøg. Disse oplysninger er identiske med den notits, som presseattaché Schröder har skrevet til Renthe-Fink.⁴⁾ Ophavsmanden er Aage Jørgensen, som havde fået sine oplysninger fra Ernst Berg, der atter havde dem fra Laurits Hansen, som havde været tilstede ved mødet 11. maj på Bellevue med den svenske statsminister. Det nævnes, hvilke danske og svenske politikere der havde været tilstede: „Fra dansk side skulle følgende punkter være blevet opstillet som program for drøftelsen: 1. England vinder krigen. 2. a. Socialdemokratiets udenrigspolitiske mål: et mod Tyskland rustet og befæstet Norden. b. Indrepolitisk mål: national-demokratiske enhedsbevægelser indtil nationalsocialismens tilintetgørelse. 3. Forholdet til Rusland ordnes af de angelsachsiske magter. Baltikum, Karelen, Polen o. s. v. bliver russisk magtområde. 4. Socialdemokratierne i Danmark og Sverige må i hvert fald forblive udenfor diskussionen — et tysk krav om krigsdeltagelse må dog besvares med et afgjort nej. 5. Forbindelseskanal: det svenske gesandtskab i København. Til punkt 1. gav kun Torsten Nielsson udtryk for tvivl, medens Hartvig

¹⁾ A. nr. 253.

²⁾ A. nr. 253, bilag 1.

³⁾ A. nr. 234.

⁴⁾ A. nr. 240.

Frisch ikke anså den i punkt 2 angivne linie for gennemførlig. Punkterne 3, 4 og 5 bifaldtes enstemmigt¹⁾.

Rademacher refererede dette til understatssekretær Martin Luther og fortalte, at Scavenius til Renthe-Fink havde sagt, at han „bevidst blev overset af Per Albin Hansson, der kun gav sig af med socialdemokraterne“. Luther fremhævede i sin notits til v. Ribbentrop, at de danske socialdemokrater var overbevist om Englands sejr og ville skabe et mod Tyskland rustet og befæstet Norden, og tilføjede med henblik på nogle vedlagte billeder fra et illustreret ugeblad: „Det er betegnende, at de tyskfiendtlige politikere, Hedtoft-Hansen og Hartvig Frisch, som efter tysk tryk officielt er trådt ud af politik, har været særlig fremtrædende ved disse sammenkomster“.¹⁾

Rademachers notits blev tilsendt Renthe-Fink til udtalelse, og denne svarede, at han anså det for udelukket, at et sådant program var blevet opstillet. „Dertil er de danske socialdemokrater efter hans opfattelse for forsigtige i udenrigspolitik“. Renthe-Fink havde endvidere „m. h. t. den foreliggende sag“ ført et ganske klart sprog.

Rademacher føjer hertil følgende kommentar: „Selv anser jeg det ikke for udelukket, at den hårdnakket tyskfiendtlige fløj af det danske socialdemokrati, der deltog i samtalen med hr. Albin Hansson, betragter den udenrigspolitiske situation som et valg mellem to onder, nationalsocialismen og kommunismen, og regner kommunismen for det mindste onde. Jeg kan derfor meget vel tænke mig, at denne fløj billiger østersørandstaternes indlemmelse i den russiske magtsfære“. Med statssekretær v. Weizsäckers bifald beslutter Luther imidlertid ikke at forelægge sagen mere for v. Ribbentrop.²⁾

i. Kirkeminister Fibigers grundlovstale 5. juni 1942.

Også kirkeminister Fibigers grundlovstale gav anledning til skeptiske tyske kommentarer. 6. juni blev den refereret af Renthe-Fink, der skriver, at Fibiger „påpegede især nødvendigheden af at klare tidens opgaver på samlingspolitikens grund“.³⁾ I en indberetning 10. juni kommenterer Renthe-Fink endvidere talen således: „Formelt giver talens indhold ikke grund til indvendinger, tværtimod repræsenterer den et vist fremskridt sammenlignet med tidligere ministertaler af denne art. F. eks. blev besættelsen omtalt som „en fremmed magts beskyttelse“. Uden tvivl skyldes dette fremskridt, som har vakt almindelig opmærksomhed, en påvirkning fra statsministerens og udenrigsministerens side, fremkaldt af mine særdeles eftertrykkelige forestillinger i forbindelse med statsminister-skiftet. Alligevel har jeg overfor udenrigsministeren givet udtryk for, at minister Fibigers udtalelser var utilfredsstillende for os, fordi de som helhed betragtet gav en begrænsende fortolkning af den nye statsministers regeringserklæring af 5. maj d. å. og kun indenfor rammerne af en skandinavisk blokdannelse tilsluttede sig tanken om Danmarks tilpasning til det ubetinget nødvendige og snævre samarbejde med Tyskland i det nye Europa. Samtidig betegnede jeg det som yderst uheldigt, at koalitionspartierne til trods for Christmas Møller-sagen lod hr. Fibiger optræde som taler“, hvortil gesandt v. Grundherr i marginen tilføjede: „Jeg har udtalt mig på ganske samme måde overfor minister Mohr“.⁴⁾

13. juni forelægger legationsråd Rademacher imidlertid sagen for Luther og skriver, at Fibigers tale efter hans mening er „blevet bedømt forkert“. Af en gengivelse af talen i

¹⁾ A. nr. 249.

²⁾ A. nr. 254.

³⁾ A. nr. 243.

⁴⁾ A. nr. 245.

Sonderdienst „Seehaus“ fremgår det, „hvorledes Fibiger har lagt an på under dække af neutralt klingende fraser at fremkalde en antitysk stemning hos den opmærksomme danske lytter“, hvorefter Rademacher gengiver en række citater fra talen.¹⁾ På dette tidspunkt havde imidlertid Christmas Møllers flugt til England fremkaldt en alvorligere tysk reaktion.

9. Christmas Møllers flugt til England april 1942.

Angående den tidligere handelsminister Christmas Møllers flugt til England i april 1942²⁾ findes følgende yderligere oplysninger i de tyske dokumenter.

14. maj indberettede Renthe-Fink til Berlin om flugten, men kunne ikke give mange oplysninger. Om Christmas Møllers motiv skriver han, at dette er uklart. „Efter at han på min foranledning var blevet fjernet fra sine politiske poster på grund af sin tyskfjendtlige holdning, havde han mistet meget af sin indflydelse. Efter alt at dømme spillede han ikke længere nogen politisk rolle og havde i og for sig intet at frygte fra vor side. Undersøgelsen vil vise, om han har haft mere på samvittigheden end hidtil antaget. Man ved med sikkerhed, at han misbilligede samarbejdspolitikken med Tyskland, og at han troede på Englands sejr. Det er i høj grad muligt, at Christmas Møller, der er umådelig ærgerrig, har forladt Danmark for at stille sig i spidsen for de såkaldte „Frie Danske“. Regeringen er meget overrasket over Christmas Møllers skridt og nærer en vis bekymring for, at der vil blive oprettet en emigrantregering i lighed med den norske. Jeg har indtrængende henstillet til den danske regering at sørge for en tilbundsgående undersøgelse“.³⁾

Den følgende dag telefonerede Renthe-Fink til Auswärtiges Amt, at den danske regering på det skarpeste misbilligede Christmas Møllers rejse. Udenrigsminister Scavenius havde på den ene side påpeget, at Møllers flugt var et bevis for, at han ikke længere havde muligheder for at virke i Danmark, men fandt på den anden side sagen overordentlig ubehagelig, fordi han nu ville lave propaganda over den engelske radio, og med hensyn hertil oplyser Renthe-Fink: „Møller talte allerede i går over den engelske radio og rettede især heftige angreb på udenrigsminister Scavenius og hans politik. Han erklærede bl. a., at Scavenius helt beherskedes af os“. I referatet af telefonsamtalen med Renthe-Fink hedder det som afslutning: „Gesandt v. Renthe-Fink tilføjede, „at der ikke kunne rettes bebrejdelse mod udenrigsminister v. Scavenius“.⁴⁾

Samme dag sendte Renthe-Fink et referat af en samtale med Scavenius, som „sagde til mig, at de to konservative repræsentanter i kabinettet udtrykkelig havde udtalt deres misbilligelse og erklæret, at de ikke havde noget kendskab til, at Christmas Møller havde haft i sinde at forlade Danmark. På mit spørgsmål, hvad man fra dansk side havde i sinde at gøre, svarede udenrigsministeren mig, at en regeringserklæring var under forberedelse“.⁵⁾

16. maj udarbejdede legationsråd Rademacher en notits til understatssekretær Luther, hvori han skriver, at Christmas Møller må have til hensigt at samarbejde med De frie Danske, at han altid har været udpræget anglofil og er knyttet til jødisk kapital, og han slutter med følgende bemærkninger: „Ifølge gesandtskabets telegrafiske indberet-

¹⁾ A. nr. 248 og 251.

²⁾ Se ber. IV, s. 39—41.

³⁾ A. nr. 255.

⁴⁾ A. nr. 256.

⁵⁾ A. nr. 257.

ning ... har den danske regering afgivet en efter min mening temmelig vag erklæring om sagen, omend det fremhæves i den, at justitsministeren har rejst anklage ... Møller-sagen viser, at Meissner i modsætning til Oberführer Kanstein har haft ret i at påpege Møllers farlighed og i at tilråde en kraftig indskriden imod ham“.¹⁾

I de ovenfor nævnte punkter, som Renthe-Fink indsendte til Berlin som grundlag for sin første samtale med statsminister Buhl 20. maj, anfører han, at han har til hensigt at sige til statsminister Buhl, at Tyskland med tilfredshed har bemærket sig, at regeringen offentligt har stemplet den tidligere handelsminister Christmas Møllers flugt til England, „men vi må insistere på, at omstændighederne ved flugten bliver oplyst til bunds“, at det udredes, hvilke hjælpere Christmas Møller havde haft i Danmark og om muligt endnu havde, „samt at det konservative parti selv utvetydigt tager afstand herfra“.²⁾

I rigsudenrigsminister v. Ribbentrops instruks 19. maj til Renthe-Fink skriver han med hensyn til Christmas Møller-sagen, at Renthe-Fink til statsminister Buhl skal sige, at „vi til syvende og sidst må betragte det som et resultat af denne underkendelse af virkeligheden [de ovenfor nævnte danske udtalelser om besættelsen], når danske politikere, som i disse dage Christmas Møller, beslutter sig til åbent at gå over i modstanderens lejr. Selvfølgelig har Møllers flugt i Berlin fremkaldt det allerdårligste indtryk, og man spurgte sig selv, om ikke danske regeringsinstanser havde medvirket dertil, da det dog ellers næppe var til at forsta, hvorledes Møller så let kunne gennemføre sit forehavende“.³⁾

Samme dag fik statssekretær v. Weizsäcker en instruks fra rigsudenrigsminister v. Ribbentrop om at kalde gesandt Mohr til sig og drøfte de spørgsmål med ham, som var blevet nævnt i instruks til Renthe-Fink. „Rigsudenrigsministeren anmoder om, at De især kommer ind på tilfældet Moeller“.⁴⁾ Den følgende dag fik v. Weizsäcker en ny instruks for samtalen med Mohr. „Navnlig anmoder rigsudenrigsministeren Dem om at gøre Christmas Moellers flugt til England til genstand for Deres forestillinger. I den forbindelse må der gives udtryk for, at vi ikke kan finde os i begivenheder af denne art og om fornødent vil se os foranlediget til selv at træffe forholdsregler for at umuliggøre noget sådant“.⁵⁾

21. maj havde v. Weizsäcker derefter en samtale med minister Mohr og gentog v. Ribbentrops instruks.⁶⁾

I sin samtale med statsminister Buhl den 20. maj udførte Renthe-Fink med hensyn til Christmas Møller-sagen den instruks, som han havde modtaget fra v. Ribbentrop, og sagde, „at hans [Christmas Møllers] åbne overgang til den fjendtlige lejr beviste, hvor rigtigt vi havde bedømt ham, og hvor berettigede de forholdsregler havde været, som vi havde krævet taget imod ham. Christmas Møllers flugt havde i Berlin fremkaldt det allerdårligste indtryk; det var vanskeligt at tænke sig, at Christmas Møller havde foretaget dette skæbnesvangre skridt uden at få støtte fra indenlandske instanser eller uden at have grund til at tro, at han kunne regne med, at de var indforstået. Hermed hentydede jeg til Christmas Møllers venner indenfor det konservative parti. I overensstemmelse med instrukserne fra Berlin ... gentog jeg, at sagen måtte opklares til bunds“, og at denne måtte udvides til en undersøgelse af, hvem der havde været Christmas Møllers hjælpere og forbindelser i Danmark. Samtidig lod Renthe-Fink forstå, at han mente, at de konser-

¹⁾ A. nr. 258.

²⁾ A. nr. 236.

³⁾ A. nr. 237.

⁴⁾ A. nr. 261.

⁵⁾ A. nr. 260.

⁶⁾ A. nr. 262.

vative burde have taget skarpere afstand fra Christmas Møller. Om Buhls reaktion skriver Renthe-Fink: „Statsminister Buhl fordømte Christmas Møllers handlemåde og forsikrede, at der ville ske en tilbundsgående efterforskning af de omstændigheder, hvorunder hans flugt var foregået“.¹⁾

I de følgende dage sender Renthe-Fink oplysninger om resultaterne af undersøgelserne i København²⁾ og skriver om mulighederne for at flygte fra de danske kyster: „Effektiv spærring er teknisk ikke mulig. Opgaven kan kun blive ved alle tænkeligt egnede foranstaltninger at formindske risikomomentet. Dette arbejde udføres af dansk politi og tysk marine i snævert og godt samarbejde“.³⁾

a. v. Ribbentrops instruks 28. maj.

I en instruks til Renthe-Fink 28. maj skriver udenrigsminister v. Ribbentrop: „Jeg anmoder Dem om i Deres samtaler med den danske regering ikke længere fra Deres side at berøre emnet Christmas Møllers flugt og i hvert fald ikke besvare yderligere meddelelser fra den danske regering herom i den retning, at vi dermed anser sagen for at være afgjort. Tværtimod anmoder jeg Dem om i et sådant tilfælde overfor den danske regering at udtale, at vi må holde fast ved, at Christmas Møllers flugt er en begivenhed, som vi må betragte som et brud på vore aftaler, d. v. s. det grundlag, hvorpå det tysk-danske forhold er opbygget“.⁴⁾

Da Renthe-Fink derfor 14. juni havde en ny samtale med Scavenius om Christmas Møller-sagen, udtalte han sig i overensstemmelse med Ribbentrops instruks. „Jeg gav i den forbindelse udtryk for det synspunkt, at Christmas Moeller ikke ville være flygtet, hvis han ikke havde været sikker på, at ledende personer indenfor hans parti i det mindste ville give deres stiltiende samtykke. Heller ikke regeringen kunne forsåvidt fritages for ansvar, som den havde ladet det mangle på den rigtige åndelige vejledning og ledelse af offentligheden. Udenrigsministeren var synligt forskrækket“, skriver Renthe-Fink videre, „han mente, at vi overvurderede tilfældet Christmas Moeller; Christmas Moeller havde forladt Danmark, fordi han her ikke længere havde haft virkemuligheder for sin grænseløse ærgerrighed og ingen subsistensmidler, efter at han på vor foranledning havde mistet sine indtægter af politisk virksomhed. Supernationalister havde ganske vist først forsøgt at fremstille hans flugt som en heltedåd, men de konservative havde snart fået „tømmermænd“, fordi Christmas Moellers flugt og hans hetz i den engelske radio havde skadet dem meget hos besindige elementer i landet. Udenrigsministeren sagde, at han, i tilfælde af at konservative ministre blev fjernet fra regeringen, frygtede, at heller ikke venstre (bondepartiet) ville forblive i regeringen, og at der ville danne sig en stærk opposition, som ville bringe den samarbejds politik, som dog i praksis havde stået sin prøve, i fare, man ville kun spille englændernes spil, hvis politik umiskendeligt tog sigte på at sabotere samarbejdet og på at skabe uro i landet.

Jeg svarede hertil, at regeringen ikke måtte tro, at hensynet til samarbejdet kunne hindre os i at skride ind, hvis regeringen ikke gjorde sin pligt“.⁵⁾

¹⁾ A. nr. 239.

²⁾ A. nr. 263 og 266.

³⁾ A. nr. 264.

⁴⁾ A. nr. 265.

⁵⁾ A. nr. 267. Med hensyn til de oplysninger og henvendelser, som den tyske regering foretog overfor den svenske regering i anledning af Christmas Møller-sagen, henvises til A. nr. 259 og 268.

10. Regeringsomdannelsen november 1942 (telegramkrisen).

I tiden efter Christmas Møllers flugt til England skærpes forholdet mellem den danske regering og Tyskland, og en voksende tysk kritik af udviklingen i Danmark og af den danske regering munder ud i den såkaldte telegramkrise i september-november 1942.¹⁾

Til belysning af Hitlers indstilling til kong Christian X og det danske spørgsmål kan meddeles følgende som baggrund for krisen fra de notater, som på foranledning af Hitlers sekretær, Martin Bormann, blev foretaget direkte af en partiembedsmand, Heinrich Heim, af Hitlers udtalelser i den snævre kreds i førerhovedkvarteret „Wolfschanze“ i Østpreussen eller „Werwolf“ ved Vinnitza i Ukraine. Disse notater, „Bormann-Vermerke“, blev udgivet på engelsk i 1953 af H. R. Trevor-Roper under titlen „Hitler's Table Talk“, mens en begrænset udgave blev foretaget i 1951 af Henry Picker, der til tider trådte i stedet for Heinrich Heim. Denne udgave, „Hitlers Tischgespräche“, supplerer eller afviger på sine punkter fra „Bormann-Vermerke“, da Picker har indføjet personlige optegnelser.

27. februar 1942 kom Hitler ind på de nazistiske bevægelser og deres førere i de besatte lande og udtalte: „Der er i Holland, Danmark og Norge bevægelser, hvis førere har foretrukket at nære en ambition om en dag, takket være os, hellere at blive konsejlspræsidenter end uden os blot at være pensionerede majorer eller noget lignende“.

Samme aften udviklede Hitler sin grænseløse foragt for konger og fyrster. „Med hensyn til monarker er de mest plagsomme dem, der er blevet gamle i gårde . . . Hvis danskeren fortsætter som den gamle svensker (der ikke bestiller andet end at samle kræfter ved at spille tennis), bliver han lige så gammel som Metusalem . . . Det er på grund af, at de intet bestiller, at disse marionetter bliver uforskammet gamle. I Danmark har vi allerede efterfølgeren. Det er Clausen.“ Hitler karakteriserede derefter de tre nazistiske „førere“ i Danmark, Holland og Belgien på følgende måde: „Når vi har nået det punkt [d. v. s. når de nazistiske partier i disse lande skal overtage magten], har vi tre mænd, der har syndet så meget, at de vil være nødsaget til at forblive allieret med os, hvad der så end sker. Vi kan regne med Clausen og også med Mussert.“²⁾

28. marts udtalte han angående Danmark: „Med hensyn til Danmark må der før eller senere findes en løsning i Clausens person, så meget mere som støtten til Mussert i Holland og Quisling i Norge har vist sig at være rigtig.“³⁾

Endelig diskuterede Hitler 8. juni betydningen af at knytte forbindelse med ungdommen i andre lande og dermed vinde den for Tyskland. „Selv i Danmark kan de ældre generationers opposition ikke forhindre ungdommen i at acceptere den tyske tænkemåde i stadig voksende antal, for de føler, at de har den samme racemæssige oprindelse. Ved metodisk at støtte denne bevægelses udvikling tager jeg grunden væk under fødderne på den gamle konge af Danmark og trækker hans folk væk fra ham på nøjagtig samme måde, som det dengang lykkedes mig langsomt, men sikkert at gøre det østrigske folk fremmed for Dollfuss-Schuschnigg regimet.“⁴⁾

Disse citater synes at vise, at Hitler på dette tidspunkt var indstillet på at benytte lejligheden, hvis den viste sig, til at fjerne kongen og overdrage magten til Frits Clausen.

¹⁾ Vedr. denne se ber. IV, s. 47—59.

²⁾ Hitler's Table Talk s. 344—45.

³⁾ Hitlers Tischgespräche s. 57.

⁴⁾ Hitler's Table Talk s. 522.

a. Optakten til telegramkrisen.

28. juli modtog gesandt v. Grundherr en „stemningsberetning“ fra København. Det hedder heri, at „Danmarks politiske ansigt i dag præges af en syndflod af kommunistisk agitation. Jøderne, som behersker den offentlige mening i Danmark . . . har skubbet den forsigtighed til side, som de hidtil har pålagt sig. Gennem en fantastisk organiseret hviskepropaganda går en bølge af hetz, ledsaget af stadig voksende provokationer, over landet. Ganske åbent driver man nu propaganda for bolsjevismen. Overalt fortælles vidunderæventyr om sovjetparadiset. Danmarks mest udbredte avis er i dag den illegale kommunistiske avis „Land og Folk“. Embedsmænd, officerer og præster bekender sig til kommunismen, hvorom man kun hører godt i Danmark. „Det er intet under, at ingen i Danmark kan unddrage sig virkningen af denne atmosfære“. Endog personer i de tyske kontorer falder for den, og forfatteren af denne indberetning nævner som eksempel, at forfatteren Th. Knudsen, hvis bog „Rusland og Europa“ viser, at han er påvirket af jødisk-russisk litteratur, støttes af gesandtskabet.

„Fra dansk side bærer regeringen ansvaret for, at denne kommunistiske propaganda muntert kan udfolde sig“, fortsætter indberetteren og opstiller det spørgsmål, hvorledes det kan gå til, at kommunisten Aksel Larsen endnu ikke er blevet arresteret, og at Christmas Møller uhindret kunne flygte til England. Modsætningerne i det danske samfund skærpes fra dag til dag bl. a. på grund af den usikkerhed, som jøderne skaber. „Det er derfor ikke omsonst, når Christmas Møller i den engelske radio taler om en fremtidig dansk revolution“.

„Således bliver jorden langsomt forberedt til en kommende revolte“. For et halvt år siden var den brede befolkning passiv, men nu er den urolig. „Folket er i opbrud. Stemningen gærer og syder. Forbundet mellem kommunisterne og de konservative er siden Christmas Møllers flugt blevet beseglet. I dag følger socialdemokratiet stadig tøvende de kommunistiske paroler, men man arbejder på en sammenslutning af 2. og 3. Internationale“, slutter denne indberetning.¹⁾

En skrivelse, som general Lüdke 5. august sendte til den kommitterede for den indre forvaltning, Kanstein, synes påvirket af ovenstående indberetning. Lüdke skriver, at sabotagen i Danmark er taget til i de sidste uger, og nævner eksempler. „Medens den kommunistiske propaganda, der jo ofte har opfordret til sabotage, hidtil ikke har haft nævneværdige resultater, synes den nu at arbejde i forstærket grad. Det ser ud, som om en bestemt organisation beskæftiger sig med denne brandsabotage. Det er heller ikke udelukket, at stærkt nationalt-dansk indstillede kredse står bag disse aktioner“.

Lüdke skriver derefter, at man venter, at det danske politi i løbet af kort tid opklarer disse tilfælde. „Skulle det danske politi ikke opnå noget resultat, må det overvejes, hvilke foranstaltninger der må tages fra tysk side for at opklare tilfældene“. Han giver instruks om, at den danske regering „i alvorlig form“ skal gøres opmærksom på, at sabotagen tager til, og at den må gribe energisk og hurtigt ind. Endelig giver han ordre til, at der i virksomheder, som arbejder for de tyske tropper i Danmark og for den tyske krigsøkonomi, opstilles vagter, som skal have ansvaret for, at der ikke sker sabotage.²⁾

De militære problemers betydning for den tyske indstilling til Danmark i 1942 belyses af forskellige drøftelser, som Hitler havde med officererne på „førerkonferencerne“. 12. januar 1942 diskuteres den tyske eskadre, som lå i Brests havn, og dens eventuelle tilbagetrækning til tyske havne. I den forbindelse gav Hitler udtryk for bekymring m. h. t.

¹⁾ A. nr. 271.

²⁾ A. nr. 272.

en allieret offensiv i Norge.¹⁾ 10 dage efter vendte han tilbage til den formodning, at England og USA planlagde angreb på Norge med eventuel støtte fra Sverige — „Føreren er overbevist om, at Norge er „skæbnazonen“ i denne krig“ — og gav ordre til at forstærke styrkerne i Norge.²⁾

Endelig 15. juni diskuterede han situationen i Jylland med admiral Raeder. „Flådens øverstkommanderende fremhæver, at det nordlige Jylland er særlig sårbart m. h. t. fjendtlig landgang på grund af dets flade kyst og den gigantiske luftbase ved Aalborg. Hvis fjenden går i land med stærke styrker, vil han være i stand til at erobre 38 cm batteriet, og Limfjorden vil give ham et stærkt bolværk mod syd. Tropperne, der er stationeret i det nordlige Jylland, skulle derfor være tilstrækkeligt stærke til at være i stand til at hindre en invaderende fjende i at grave sig ned. Føreren såvel som rigsmarskallen er af samme mening.“³⁾

Allerede på dette tidspunkt havde Renthe-Fink henvendt sig til det danske udenrigsministerium om sabotagen. 25. juli havde han en samtale med Scavenius om politiets svigtende indsats med hensyn til Christmas Møllers hjælper Borch-Johansen og Aksel Larsen. „Selvom kommunisterne endnu ikke havde begået nogen sabotagehandling eller direkte anstiftet oprør, ville det let kunne ske en skønne dag, når kommunisterne fandt tidspunktet gunstigt. I hvert fald søgte de at træffe forberedelser dertil. Derfor måtte der gribes ind overfor dem med største energi, men i så henseende savnede vi tilfredsstillende resultater fra det danske politis side“. Renthe-Fink overrakte derefter Scavenius et dokument med 6 punkter vedrørende styrkelse af politiets organisation. Endvidere havde Renthe-Fink og Kanstein forhandlinger med justitsminister Thune Jacobsen om dette spørgsmål.⁴⁾

10. august havde Renthe-Fink en samtale om de samme problemer med direktør Svenningsen i udenrigsministeriet, da Scavenius var bortrejst. Renthe-Fink indledte med at sige, at man fra tysk side havde bemærket, at sabotagen var taget til. Efter de erfaringer, der var høstet i andre besatte lande, anså man det ikke for udelukket, at det drejede sig om systematisk arbejde. Der kunne ikke herske tvivl om, at den engelske efterretnings-tjeneste i den sidste tid havde været energisk med hensyn til at landsætte faldskærms-agenter. Man vidste, at der i England fandtes en skole, hvor danske blev uddannet i spionage og sabotage. De hidtidige danske straffe for disse forseelser virkede ikke afskrækkende. Uden trusel om dødsstraf ville man i det lange løb ingen vegne komme. „I hvert fald ville den øverstkommandende, såvidt jeg havde forstået ham, i fremtiden indbringe sådanne tilfælde for den tyske krigsret. Den danske regering havde således valget mellem selv at indføre dødsstraffen og derved skabe forudsætningen for, at den kunne bevare pådømmelsen af sagerne i sin egen hånd, eller at måtte overlade sagerne til den tyske krigsret.“

Renthe-Fink gik derefter over til den kommunistiske propaganda, som i den sidste tid var vokset overordentlig meget. Dens presse måtte på grund af de oplysninger, den kunne bringe, have forbindelser i embedsmands- og parlamentariske kredse. „Her måtte der ske mere“.

„Den danske regerings holdning var desværre utilfredsstillende“, fortsatte Renthe-Fink. „Den lod det mangle på vejledning og ledelse af den offentlige mening. Det var umiskendeligt, at tjenestemænd og befolkning derved blev mere usikre. Det var påfaldende, at den danske presse afholdt sig fra enhver aktiv understøttelse af den i regeringserklæ-

¹⁾ Fuehrer Conferences s. 256.

²⁾ Fuehrer Conferences s. 259—60.

³⁾ Fuehrer Conferences s. 285.

⁴⁾ A. nr. 781. Se iøvrigt afsnit D. om justitsministeriet under besættelsen.

ringen fastlagte politik. Jeg rettede i så henseende en bebrejdelse særligt mod statsministeren som den ansvarlige regeringschef og mod de parlamentariske ministre“, og da Svenningsen anmodede om eksempler, svarede Renthe-Fink, „at det ikke så meget drejede sig om enkeltheder som om den almindelige holdning. For eksempel havde statsministeren og de parlamentariske ministre hidtil på ingen måde imødegået den engelske radio-propaganda og den kommunistiske henh. chauvinistiske hetz. De foretog sig først noget, når jeg havde gjort forestillinger overfor udenrigsministeren“. Derefter skyndte propagandaen sig at fremhæve, at det var sket efter tysk ønske, hvorefter det mistede al virkning. Renthe-Fink nævnte, at rygtet ville vide, at Christmas Møller havde tilhængere i regeringen. „Jeg ville ikke komme ind på, om dette var rigtigt eller ikke rigtigt; den kendsgerning, at man troede på noget sådant, virkede overordentlig skadeligt og lod vide kredse få den opfattelse, at regeringserklæringen kun var en skueret. Til slut nævnte jeg, at vurderingen af den nuværende danske regerings kurs i Berlin havde nået et absolut lavpunkt“. Da Svenningsen forsøgte at afsvække Renthe-Finks udtalelser, svarede denne, „at situationen ikke kunne tages alvorligt nok“.¹⁾

Den næste dag sendte Renthe-Fink en indberetning til Berlin om denne samtale.²⁾

Også Frits Clausen deltog i kritikken af den danske regering. 19. august sendte han et brev til v. Grundherr, der på dette tidspunkt opholdt sig i København, og som han havde truffet på Lindensborg. Clausen henviste til deres samtale her, hvor han havde sagt, at Tyskland „en skønne dag ville se sig stillet overfor en stemning i Danmark, der for år ud i fremtiden ville umuliggøre det ønskede og nødvendige samarbejde mellem de to lande. Jeg foreslog dengang i denne forbindelse, at man i tide udskiftede de nedbrydende elementer, og pegede allerede dengang især på Christmas Møller, Hedtoft Hansen, la Cour“.

Umiddelbart efter 9. april kunne Tyskland bestemme, uden at der skete rystelser. „I dag derimod, forårsager udskillelsen af selv nok så få tyskfjendtlige elementer gnidninger, som klart belyser, hvor uholdbar tilstanden i mellemtiden er blevet“. Clausen afviser den tyske påstand om, at krigsbegivenhederne vil afgøre Danmarks indstilling, og skriver, at regeringen i sine erklæringer ganske vist har tilsagt samarbejde og bekæmpelse af kommunismen, men i det stille gør den det modsatte. Med dens vidende føres en systematisk hadkampagne mod Tyskland, „som en skønne dag ubetinget vil gøre en tilsvarende tysk modpolitik påkrævet“.

Clausen skildrer derefter sine partimedlemmers skuffelse over dette. Han gennemgår minuttiøst jødernes indflydelse i Danmark og konkluderer med følgende: „Det er ganske selvfølgelig, at jøderne i Danmark under iagttagelse af visse forskriftsforanstaltninger slet ikke kan andet end fuldt og aktivt sætte deres magt ind mod Tyskland. Følgelig er dette spørgsmål ikke så meget et spørgsmål for de danske nationalsocialister som for det tyske rige selv“.

Clausen ender med at anbefale, at den nuværende regering afløses af et forretningsministerium under ledelse af generaldirektør Knutzen eller direktør Kraft.³⁾

b. Statssekretær Stuckarts besøg i august 1942.

22. juni anmodede statssekretæren i rigsindenrigsministeriet, dr. Stuckart, gesandtskabet i København om en redegørelse for dets erfaringer med hensyn til, hvorledes det

¹⁾ A. nr. 273.

²⁾ A. nr. 274. 11. august lod rigsudenrigsminister v. Ribbentrop forespørge, om „faldskærmsagenterne“ også blev stillet for danske domstole. Han „mener, at dette i bedste tilfælde er muligt for danske faldskærmsagenter vedkommende, men ikke for engelske“. (A. nr. 277).

³⁾ A. nr. 276.

danske forvaltningssystem havde fungeret under besættelsen. Anledningen hertil var et ønske om at forenkle forvaltningen i de besatte lande på grund af krigens krav, og dr. Stuckart opstillede to hovedproblemer: om Tyskland i disse lande nu og i fremtiden skulle oprette egne forvaltningsorganer eller betjene sig af de lokale organer og nøjes med at besætte visse nøglestillinger.¹⁾ I slutningen af august kom Stuckart og SS-Brigadeführer Ohlendorf selv til København og forhandlede med Renthe-Fink og general Lüdke om de forholdsregler, der kunne træffes med et fjendtligt angreb for øje.

Resultatet af dette besøg blev dels det tidligere omtalte memorandum fra Renthe-Fink om hans hidtidige erfaringer med hensyn til samarbejdet med de danske myndigheder og en plan for Tysklands fremtidige indflydelse i Danmark²⁾ og dels en række forholdsregler, der skulle træffes i tilfælde af et fjendtligt angreb.³⁾

Foruden de tidligere gennemgåede synspunkter, som Renthe-Fink anlagde i dette memorandum, kom han også ind på danskernes holdning til Tyskland i fremtiden. „Danskernes grundindstilling, som må tages i betragtning ved den endelige regulering af det tysk-danske forhold“, skriver Renthe-Fink, „er langt mindre følelsesbetonet og i første række realitetsbestemt. Danskeren vil som realist ved krigens afslutning, om ikke i begyndelsen med indre begejstring, så dog p. gr. af praktisk forståelse og bedømmelse af situationen være parat til at drage konsekvenserne af den endelige tyske sejr, som han i øjeblikket ikke tror på, og anerkende Europas nyordning under rigets førerskab. En praktisk løsning, hvis ubehageligheder han indser er nødvendige, og som iøvrigt sikrer ham de materielle fordele, som han, netop på grund af sin realistiske indstilling, tør håbe på som en af juniorpartnerne i det nye Europa, vil overbevise ham“. Men danskeren reagerer langsomt, selvom resultatet på den anden side bliver mere pålideligt.

Renthe-Fink analyserer derefter den danske indstilling til, hvad han kalder det ideologiske problem. Danskeren afviser ikke alene DNSAP, fordi han ikke finder noget godt indenfor dets rækker og føler sig frastødt af dets indre afhængighed af tysk ånd og ydre afhængighed af tyske penge, men først og fremmest fordi „danskeren overhovedet ikke anerkender en ideologi som sådan“. En ideologi må præstere praktiske resultater, hvis den skal appellere til ham. „På grund af sine historisk betingede politisk-ideologiske skuffelser har danskeren trukket sig tilbage til det materielles isolation; han har indrettet sig hyggeligt i denne isolation og skaffet sig en rolig tilværelse i en vis velstand, og han ønsker sig ikke gerne tilbage til de politiske ideologiers usikre område“.

Et forsøg på at løse det danske problem med magtmidler vil derfor være „vanvittigt“ og kæntre, selvom DNSAP havde bedre folk. DNSAPs øjeblikkelige mål: „den snarest mulige magtovertagelse i Danmark ved hjælp af en nationalsocialistisk regering, er derfor også forkert“. Det vil medføre et kaos, hvor ikke alene Danmark, men også Tyskland bliver taberen. „Kun en behændig og tålmodig ledelse kan bane vej for en organisk udvikling“.

Renthe-Fink analyserer derefter det danske ønske om at bevare selvstændigheden og konkluderer: „Jo mere det vil være muligt, også ved den endelige ordning af det tysk-danske forhold, at tage hensyn til dette — der udspringer af germansk vurdering og af den grund i særdeleshed er forståelig for tysk opfattelse — ubestemmelige forhold, desto varigere vil det praktiske resultat blive som der kan opnås med denne ordning“.

Renthe-Fink går endelig over til de tyske krav, der må stilles ved en endelig tysk-dansk ordning. Danmark må inddrages under Tysklands militære beskyttelsessystem, men

¹⁾ A. nr. 270.

²⁾ Se A. nr. 282.

³⁾ Se herom A. nr. 279. Se endvidere s. 84.

han indlader sig ikke på en diskussion i enkeltheder om, hvorledes det skal udformes. Tyskland må have midler til at forme den danske indrepolitiske udvikling, således at danskerne gradvis vindes for nationalsocialismen. Danmark må glide ind i den økonomiske nyordning af Europa.

Tilslidst ridser han op, hvorledes den tyske repræsentation under denne fremtidige ordning bør organiseres. I denne forbindelse anlægger han den betragtning, at en national-socialistisk magtovertagelse efter krigen måske vil skabe større vanskeligheder for Tyskland end et regime som det nuværende. Iøvrigt er hans hovedsynspunkt, at den fremtidige tyske indflydelse i det store og hele kan foregå på samme måde som hidtil.¹⁾

Under Stuckarts besøg førtes også politiske drøftelser om den øjeblikkelige situation, som foreligger i Meissners referat fra 22. august.

Stærk kritik var blevet rejst mod den jødiske indflydelse på det økonomiske liv, pressens passivitet og tilbageholdende indstilling og den tiltagende uro i form af sabotage, „dalende stemning“ og kommunistisk hetz. Særlig Brigadeführer Ohlendorf syntes at have været aggressiv. Han havde været i Jylland, hvor direktør Juncker under en samtale fortalte ham, at den danske handelsminister havde udtalt sig negativt om østrumsudvalget, hvilket foranledigede Ohlendorf til at forlange ham fjernet. Det samme krævede han med hensyn til chefen for udenrigsministeriet, fordi „Jyllandsposten“ havde bragt den tyske militære bulletin på side 3 og Churchills besøg i Moskva på side 1. Stuckart udtalte, at indførelse af dødsstraf og en anvendelse deraf så hurtigt som muligt ville resultere i en bedre stemning i befolkningen. Hvis ikke danskerne ville indføre den, burde det gøres af den tyske krigsret.

Meissner oplyser, at Ohlendorf havde været sammen med Frits Clausen og andre danske nationalsocialister. Til Frits Clausen havde han udtalt, at adskilligt snart ville blive anderledes i Danmark, og da Clausen svarede, at det afventede han med interesse, svarede Ohlendorf: „Tror De mig ikke, eller har De nogensinde oplevet, at det, som jeg har sagt, ikke virkelig er sket i praksis“.

Meissner går derefter over til nogle betragtninger over DNSAP, der naturligvis benytter alle tyske besøg til at beklage sig over sin stilling. Han skriver, at partiet virkelig forfølges, og det er også rigtigt, når man taler om den dalende stemning i Danmark. Årsagen hertil er måske skuffelsen over, at de tyske leverancer ikke er så store som ventet, men først og fremmest skyldes den dog, „at den danske samlingsregering er sammensat ud fra 4 demokratiske partiers interesser“. De ønsker at holde ud til krigens afslutning og redde demokratiet i Danmark. I praktiske spørgsmål går man med til samarbejde med Tyskland, men derudover vil de ikke følge med. I kraft af deres organisationer kan partierne holde befolkningen fast ved demokratiske forestillinger. Indenfor dem holder de hadet til Tyskland vedlige, og mens de forfølger nationalsocialisterne, tillader de den øgede kommunistiske propaganda, så længe den kun har betydning for forholdet til Tyskland.

På denne baggrund, skriver Meissner, „opstår det spørgsmål, om der i det lange løb vil være nogen mening i, at man fra tysk side gør forsøg på at kvæle eller omforme den synkende stemning“. Man kan endvidere spørge, om ikke de tyskvenlige partier først vil få mulighed for at udfolde sig, „når man på den ene eller anden måde politisk afvæbner de hidtidige partier. Dette kan eventuelt ske ved indsættelse af et forretningsministerium, som ganske uafhængigt af partierne indleder sin virksomhed på basis af de hidtidige regeringserklæringer“.

¹⁾ A. nr. 282.

Meissner går derefter ind på den tanke, at SS måske vil forsøge at skaffe sig direkte indflydelse på dansk politik, og følgerne heraf for DNSAP. Hidtil har de danske national-socialister haft fordel af, at de danske spørgsmål gik gennem Auswärtiges Amt, idet dette betød en stiltiende anerkendelse af den danske suverænitet. Med norske eller hollandske tilstande vil DNSAP fuldstændig miste den basis, som det hidtil har haft, partiet vil opløses, idet nogle vil blive på den tyske side, mens andre vil gå over i den nationale opposition.

Meissner slutter med at fastslå, at det under alle omstændigheder må undersøges, om den hidtidige „afventende politik“ skal fortsættes, eller om der må ske „en principiel ændring af den tyske politik i Danmark ved, at der skabes et overgangsministerium“. ¹⁾

Endelig udarbejdede Stuckart efter sin hjemkomst til Berlin en rapport om sine indtryk i Danmark, som han 1. september tilsendte statssekretær v. Weizsäcker.

Han fastslår i indledningen, at stemningen i Danmark er afventende og ideerne om det nye Europa blot har slået rod i meget små grupper som DNSAP. Flertallet ønsker Danmarks suverænitet genoprettet.

Endvidere er der aktivistiske grupper, som ganske vist ikke hidtil har haft større indflydelse, men de viser, at „der også i Danmark findes spirer til en beslutsom modstandsbevægelse“.

Den danske presse forholder sig afventende overfor Tyskland. „En stærkere tysk indflydelse . . . er nødvendig. Dette må imidlertid ske på en sådan måde, at den danske befolknings interesse for og tillid til pressen ikke skades“.

„En afgørende årsag til det danske folks lidet positive holdning overfor Tyskland er den danske regerings holdning“. Fra den udgår ingen positiv impuls, og dette styrker befolkningens afventende holdning. De tre „tyskvenlige“ ministre formår ikke at hævde sig overfor socialdemokraterne og venstre. Derefter karakteriseres de tre „tyskvenlige“ ministre: Scavenius, Thune Jacobsen og Gunnar Larsen.

Politiets holdning har dels været loyal, dels utilfredsstillende. Det mangler først og fremmest erfaring med hensyn til bekæmpelse af modstandsbevægelser.

Tilsidst opstiller Stuckart 4 krav, som må rejses overfor den danske regering. Den må slå ind på en skarpere kurs, og det bør kræves af den, at der indledes en tyskvenlig pressepolitik. De tyskfiendtlige grupper må bekæmpes skarpt. I tilfælde af sabotage og farlig kommunistisk propaganda må indføres dødsstraf, og endelig må behandlingen af DNSAP være velvillig.

Angående dette parti slutter Stuckart med den betragtning, at medlemmerne betragtes som landsforrædere, og dets muligheder for „selv med det bedste førerskab at vinde det danske folk for Europa og for Tyskland er i betragtning af denne psykologiske situation stærkt begrænset“. ²⁾

c. Renthe-Finks samtale med Scavenius 24. august.

„Samtalen i dag med udenrigsministeren indledte jeg med en bemærkning om, at jeg i Berlin havde mødt en meget kritisk indstilling overfor Danmark“ indleder Renthe-Fink en indberetning 24. august om en drøftelse af situationen med udenrigsminister Scavenius. Han gennemgik de ovenfor nævnte forskellige klage- og synspunkter og kom desuden ind på kongens holdning og motiverede dette med en henvisning til et telegram, som kongen havde sendt til redaktøren af „Aalholm Avis“. Renthe-Fink udtalte, at kongens telegram „blev naturligvis kolporteret videre, og befolkningen fik den opfat-

¹⁾ A. nr. 278.

²⁾ A. nr. 283.

telse, at kongen godkendte stemningspropagandaen mod os. Jeg nævnte, at vi allerede tidligere gentagne gange havde haft grund til at beklage os over, at kongens omgivelser lod det mangle på den nødvendige forsigtighed og den nødvendige ansvarsfølelse“.

Hvis ikke regeringens indstilling ændredes, men tværtimod nye Christmas Møller-tilfælde eller flere sabotager forekom, kunne bægeret flyde over. Der var allerede i Tyskland flere, som i lang tid havde advaret og hævdet, at en tysk fjendtlig modstandsbevægelse var under udvikling i Danmark.

„Udenrigsministeren afbrød mig her og spurgte mig bestemt, hvad formålet var med den kritik, som fra tysk side blev rettet mod regeringen. Jeg svarede skarpt, at vi ville forebygge, at der opstod en situation, der gjorde et samarbejde umuligt. Ganske vist var der hidtil endnu ikke sket noget, som var alvorligt og ulægeligt, men hvis man ikke straks ved de første symptomer på en faretruende udvikling greb energisk ind, kunne det meget hurtigt blive for sent“.

Renthe-Fink nævnte derefter nødvendigheden af indgreb mod sabotage og faldskærmsagenter, endvidere en intensiv bekæmpelse af kommunismen, afpolitisering af embedsmændene, så længe krigen varede (Renthe-Fink henviste til lærere og præster som brøndforgiftere), en mere positiv holdning fra pressens side, nødvendigheden af større beskyttelse af de tyskvenlige kredse og fjernelse af jøder fra nøglestillinger. Dette sidste, svarede Scavenius, ville kun kunne gennemføres på direkte tysk krav. Han kom derefter ind på de punkter, som Renthe-Fink havde rejst, og sagde, at Englandsbegejstringen var ved at afløses af en vis træthed. Hovedopgaven i dag var at bevare ro og orden og undgå udskejelser. „Hvis den danske regering gik så vidt, som jeg [Renthe-Fink] i dag havde henstillet, ville man derved ikke opnå en forbedring, men det modsatte . . . Han [Scavenius] var overbevist om, at danskerne villigt ville indordne sig i det nye Europa og overtage alle dermed forbundne forpligtelser, hvis man iøvrigt overlod danskerne til sig selv. Med tiden ville da alt andet komme af sig selv. Hr. von S. gentog, at forholdsregler mod jøderne i Danmark for tiden ikke kunne gennemføres, fordi danskerne deri ville se en fornægtelse af deres idealer . . . tilføjede, at vi kun skærpede stemningen imod os, hvis danskere på grund af vort tryk blev fjernet fra deres stillinger . . . En regering, der ikke blev båret af partierne, ville ikke have nogen autoritet overfor folket“.

Renthe-Fink svarede herpå, at enhver måtte tage hensyn til omverdenen, og han kunne ikke tænke sig, at Danmark kunne blive liggende som en lille demokratisk ø.¹⁾

Disse dage umiddelbart før telegramkrisens begyndelse afsluttes derefter med en indberetning af Kanstein 27. august om den voksende sabotage og hans advarsler i justitsministeriet,²⁾ statsminister Buhls tale mod sabotagen, „foranlediget af mine forestillinger“, indberetter Renthe-Fink 2. september,³⁾ Frikorps Danmarks hjemkomst 9. september⁴⁾ og endelig en „stemningsberetning“ af Meissner 22. september, hvori han vender tilbage til den tidligere formulerede tanke om at svække de 4 regeringspartier og fremme de tyskvenlige grupper.⁵⁾

¹⁾ A. nr. 280.

²⁾ A. nr. 281.

³⁾ A. nr. 284.

⁴⁾ A. nr. 286. Om attentatet mod den jødiske synagoge i København se A. nr. 285 og 287, om frikorpsets afrejse fra København se A. nr. 333.

⁵⁾ A. nr. 288.

d. Telegramkrisens første fase.

26. september afsendte kongen det takketelegram til Hitler i anledning af dennes fødselsdagstelegram, der havde formuleringen: „Udtaler min bedste tak“. ¹⁾ De tyske dokumenter indeholder nedenstående oplysninger til belysning af den følgende krise.

28. september sendte rigsudenrigsminister v. Ribbentrop fra sit „særtog“ en instruks til Renthe-Fink, som gik ud på, at han „mundtligt . . . med betonet skarpheid“ skulle give den danske udenrigsminister og anmode ham om straks at bringe til kongens kundskab den meddelelse, der mundede ud i, at den tyske gesandt i København var blevet tilbagekaldt, og at den danske gesandt i Berlin ligeledes skulle forlade sin post. ²⁾ Samtidig fik v. Weizsäcker ordre til at give gesandt Mohr den samme meddelelse. ³⁾ Kl. 11 havde Weizsäcker en samtale med chargé d'affaires Steensen-Leth, som spurgte, om det betød, at det danske gesandtskab skulle lukkes, hvortil Weizsäcker svarede nej, det skulle have samme stilling som det tyske gesandtskab i København, hvor forretningerne blev videreført af en chargé d'affaires. ⁴⁾

I indberetningen 29. september skildrede Renthe-Fink sin samtale med Scavenius, der var „bestyrtet“. Scavenius henviste til kongens alder, at hans telegram ikke var ment som en fornærmelse, og at det forhåbentlig ville være muligt at ordne dette spørgsmål. Renthe-Fink svarede, at det ikke var en undskyldning, at kongen ikke havde haft til hensigt at fornærme Føreren. Han havde totalt misforstået situationen. Føreren havde sparet Danmark for at blive krigsskueplads og beskyttede det nu mod bolsjevismen. „Udenrigsministeren forsøgte af mig at få et fingerpeg om, hvad man ventede fra tysk side. Jeg henviste heroverfor til, at sproget i den af mig afgivne erklæring ikke kunne misforstås og ikke efterlod nogen tvivl om situationens alvor. Det var tydeligt, at udenrigsministeren derefter overvejede tanken om kongens abdikation, selvom dette ord ikke faldt mellem os“. Renthe-Fink henviste endvidere til en række tilfælde, hvor kongen havde vist en uvenlig holdning overfor Tyskland, deriblandt en henvendelse i 1941 i anledning af kongens svar på fødselsdagstelegrammet. „Jeg har ved at nævne alle disse tilfælde villet lade udenrigsministeren forstå, at man fra dansk side ikke kan undskylde sig med, at det drejer sig om en blot og bar lapsus fra kongens side, men at kongens grundindstilling kom for dagen ved den måde, på hvilken kongen svarede Føreren“. ⁵⁾

Om de følgende dages begivenheder findes følgende i de tyske dokumenter. 30. september modtog v. Weizsäcker den danske chargé d'affaires, som overbragte den i ber. IV, A. 217 anførte meddelelse. v. Weizsäcker skriver herom: „Jeg har ikke taget noget som helst standpunkt til denne erklæring“. ⁶⁾

Til de tyske missioner i andre lande sendte v. Weizsäcker en fortrolig information og anmodede dem om ved forespørgsler at henvise til, at sagen drejede sig om et protokol-larisk spørgsmål. ⁷⁾

¹⁾ A. nr. 305. Ang. danske og tyske takketelegrammer er tidligere nævnt eksempler. Se endvidere A. nr. 269 med den danske kondolence i anl. af rigsminister Fritz Todts død.

²⁾ A. nr. 289 (se tekst ber. IV, A. 215).

³⁾ A. nr. 290.

⁴⁾ A. nr. 291. Ang. gesandt Mohrs afrejse fra Berlin se A. nr. 296.

⁵⁾ A. nr. 292, 294, 298 og 299. Renthe-Fink overgav forretningernes førelse til gesandt Barandon og underrettede den kommanderende general inden sin afrejse. „Han har . . . truffet forebyggende sikkerhedsforanstaltninger“. (A. nr. 295 og 303).

⁶⁾ A. nr. 297 og 300.

⁷⁾ A. nr. 301. Ang. andre landes interesse for „telegramkrisen“ se A. nr. 324 og 341.

1. oktober gav den øverstkommanderende i København på gesandt Barandons anmodning ordre til særlige vagtforanstaltninger ved Helsingør „for at forhindre, at medlemmer af det kongelige hus i den nuværende situation forlader landet“.¹⁾ Samme dag indberettede han, at den befuldmægtigedes afrejse og de tyske soldaters forsvinden fra gaden på grund af udgangsforbud havde startet uro og rygter, og han anbefalede derfor, at der blev givet en vis orientering om krisen i et kort communiqué.²⁾

e. v. Hannekens instruks.

2. oktober ankom den nye øverstkommanderende, general v. Hanneken, til København og meddelte Barandon den mundtlige instruks, rigskansler Hitler havde givet ham 1. oktober, og som belyser Hitlers planer ved krisens begyndelse: aftalerne 9. april var på grund af den sidste tids begivenheder bortfaldet. „For fremtiden var det umuligt, at der i et under tysk ledelse nyordnet Europa bestod en stat med demokratisk regering og under et kongehus, som hidtil ikke havde vist andet end dårlig vilje. Med hensyn til fremtiden var det fuldkommen udelukket, at han, Føreren, ville lade Danmark genopstå i omtrent dets tidligere stilling (hermed mentes, at de tyske tropper igen ville forlade Danmark), tværtimod, han behøvede Danmark, fordi han behøvede Norge for at holde England i skak, og af den grund var besiddelsen af Danmark absolut nødvendig. Danmark måtte blive en tysk provins . . . Som befuldmægtiget ville der komme en nationalsocialist med en hård hånd, og den militære øverstkommanderende samt værnemagten befandt sig ikke i et venligsindet land, men i fjendeland“. Han havde forbudt v. Hanneken at aflægge kongen besøg. Hvis kongen ville tale med ham eller opsøge ham, skulle han afvises. Hvad angik regeringen, „så måtte målet være snarest muligt at indsætte en regering under ledelse af de danske nationalsocialister“. Om Frits Clausen var egnet hertil var ligegyldigt, „Føreren behøvede i Danmark en marionetregering, der udførte alt, hvad han forlangte af den. Også englænderne havde indsat marionetregeringer i Iran og Iraq. Chefen for denne regering måtte stedse være klar over, at han efter de tyske troppers eventuelle bortmarch ville blive hængt i den nærmeste lygtepæl. Føreren ville i denne henseende forsyne den nye befuldmægtigede, som skulle udnævnes, med de fornødne instrukser“. Enhver modstand skulle slås ned, og hvis det danske politi ikke var tilstrækkeligt eller ikke ville følge de tyske anvisninger, kunne der trækkes flere tropper til eller SS.

„Med hensyn til kongens undskyldning havde Føreren endelig udtalt, at han kun ville meddele den danske regering, at han havde taget undskyldningen til efterretning.³⁾ Et besøg af kronprinsen ville der ikke blive tale om. Om kongehuset havde Føreren endelig tilføjet, at kongens abdikation for tiden ikke ville være ham belejlig“.⁴⁾

4. oktober meddelte Barandon til Berlin, at v. Hanneken agtede af aflægge udenrigsminister Scavenius et besøg. v. Grundherr havde dog sat igennem, at det blev udsat, indtil Auswärtiges Amts billigelse forelå. v. Weizsäcker var betænkelig. „Til et høflighedsbesøg synes der mig ikke at foreligge nogen grund . . . En politisk samtale mellem den

¹⁾ A. nr. 302. Se endvidere A. nr. 320 og 325.

²⁾ A. nr. 304. Om Frits Clausens dagsbefaling 2. september til partimedlemmerne om ikke at deltage i rygtesmederi se A. nr. 307.

³⁾ Jfr. A. nr. 321, hvoraf fremgår, at Hitler ikke havde til hensigt at svare kongen.

⁴⁾ A. nr. 308. Om v. Hannekens ordre til afbrydelse af selskabelig forbindelse med danskerne se A. nr. 311. Ang. forudsætningen for Hitlers holdning se s. 84.

øverstkommanderende og den danske udenrigsminister forekommer mig endnu mindre ønskelig“.¹⁾ 6. oktober bestemte v. Ribbentrop, at der intet besøg skulle aflægges.²⁾

6. oktober indsendte Barandon en beretning om udenrigsminister Scavenius' redogørelse til den danske presse samt meddelelse om statsminister Buhls tale ved rigsdagens åbning. „Den i det store og hele ret farveløse tale indeholder sammenlignet med tidligere erklæringer ingen nye momenter og undgår bevidst enhver vending, hvorefter man kunne slutte sig til muligheden af en omdannelse af regeringen.“³⁾ Samme dag gav v. Weizsäcker ham instruks om, at det tyske communiqué, som han havde foreslået 1. oktober, ikke skulle udsendes: „Vore hidtidige foranstaltninger har uden tvivl gjort et stærkt indtryk på den danske regering. Det er tilrådeligt foreløbig fremdeles at lade disse kendsgerninger gøre deres virkning“. v. Weizsäcker gav samtidig ordre til, at politiske taler som den, SS-Oberführer Cerff havde holdt 4. oktober, ikke måtte finde sted.⁴⁾

„Nervøsiteten i danske officielle kredse tiltager som følge af vedvarende usikkerhed“, indberettede Barandon 15. oktober. Man havde forsøgt gennem mellefmænd at finde ud af, hvad der påtænkes fra tysk side. „Der foreligger her det indtryk, at den danske regering kun venter på meddelelse om de tyske ønsker for at lade et kabinetskifte finde sted“. Fra dansk side tænkte man sig ikke, at Clausen skulle lede dette eller deltage heri, og Barandon og v. Hanneken anså „ikke øjeblikket for Fritz Clausens og hans folks magtovertagelse for kommet“. Fra dansk side tænkte man sig en regering med partiløse, uafhængige personer, „der har vor tillid“.⁵⁾

11. oktober overrakte Frits Clausen et memorandum til Barandon og bad ham om, at det „snarest muligt blev de ledende instanser i riget bekendt“. Barandon videresendte det samme dag i forkortet form.

Frits Clausen skriver, at hvis rygterne om et rigskommissariat eller en sammenlægning af Danmark og Norge under Terboven er rigtige, vil det bevirke, at hans parti lider fuldstændigt skibbrud. Han giver udtryk for den opfattelse, at „såvel blandt arbejderne som blandt bønderne fandtes der vidt udbredte tyske sympatier“, og har den faste overbevisning, at det overvejende flertal af det danske folk kan bringes til at acceptere Tysklands førerskab i det nye Europa. Et forretningsministerium afviser han, fordi de personer, der er tale om, længe har båret kappen på begge skuldre. Clausens betragtninger munder ud i, at hvis man fra tysk side stadig tænker sig et samarbejde med bevarelse af den danske suverænitet, bør man give „de danske nationalsocialister chancen for at føre deres folk ind på den rette vej“.⁶⁾

v. Weizsäcker skrev i sin notits hertil: „Jeg er ... af den opfattelse, at spørgsmålet om Clausens magtovertagelse for tiden slet ikke er aktuelt. Jeg betragter magtovertagelse som forhastet og en fejl“.⁷⁾

f. Afgørelsen forberedes.

På dette tidspunkt var overvejelserne i Berlin og i Hitlers hovedkvarter om den fremtidige ordning af det danske spørgsmål i gang. De tyske dokumenter oplyser ikke alle faser heri, men visse hovedtræk kan fremdrages.

¹⁾ A. nr. 310.

²⁾ A. nr. 312 og 317.

³⁾ A. nr. 314 og 315.

⁴⁾ A. nr. 318. Om Cerffs tale se A. nr. 311 og 316.

⁵⁾ A. nr. 335. Ang. Barandons indberetninger om stemningen i Danmark se også A. nr. 327.

⁶⁾ A. nr. 328. Ang. et andet og mere uskyldigt forsøg på at løse krisen se ingeniør Wests henvendelse til v. Weizsäcker A. nr. 313, 323, 331 og 336.

⁷⁾ A. nr. 329.

Indledningsvis blev der foretaget en meget nøje undersøgelse af, hvorledes kongen tidligere havde takket Hitler og andre statsoverhoveder.¹⁾

Med henblik på udnævnelsen af en ny „rigsrepræsentant“ i København opstiller v. Weizsäcker 6. oktober en række organisatoriske synspunkter. Han mener, at det for Auswärtiges Amts vedkommende vil være ønskeligt at bevare den befuldmægtigedes og gesandts funktioner hos samme person. „Den *befuldmægtigedes* funktioner følger af de med landets besættelse sammenhængende tyske opgaver, medens *gesandts* og gesandt-skabets funktioner følger af varetagelsen af de almindelige tysk-danske forbindelser“. Hvis den nye repræsentant kun bliver befuldmægtiget, kan det give fjenderne og venner som f. eks. Finland stof til propaganda. „Måske kan derved også spørgsmålet om kongens abdikation rejses, hvilket vel fra vor side f. t. ikke påtænkes“. Derimod mener v. Weizsäcker, at man skal undlade at søge det sædvanlige *agrément* til den nye repræsentant for riget.²⁾

8. oktober udarbejdede Renthe-Fink en notits om den politiske situation i Danmark i slutningen af september. Heri gentages hans kendte synspunkter med hensyn til den danske indstilling til Tyskland, danskernes og kongens fastholdelse ved demokratiet og DNSAPs manglende baggrund. „Sammenfattende må det siges, at der før den tyske slutsejr ikke kan ventes et omsving i det danske folks indre holdning. Den danske regering, som under de nuværende forhold er ganske klar over faren ved et brud med Tyskland, vil også i fremtiden af sig selv gøre alt for materielt at stille os tilfreds. Den har ikke evne til at ændre stemningen i Danmark til fordel for os, og en sådan omstilling hemmes også af landets nuværende politiske struktur“. ³⁾ 11. oktober bad v. Ribbentrop statssekretæren meddele Renthe-Fink, at „han har været meget tilfreds med hans arbejde som rigets befuldmægtigede i Danmark“. ⁴⁾

21. oktober bestemmer v. Ribbentrop, at de tysk-danske regeringsudvalgsforhandlinger „skal udskydes nogen tid“. ⁵⁾

23. oktober forelå derefter den første forberedelse til en ordning af det fremtidige forhold til Danmark i form af et memorandum, udarbejdet efter v. Ribbentrops ordre af Renthe-Fink, v. Grundherr og gesandt Gaus. Deres betragtninger er i høj grad påvirket af den situation, som var indtrådt som følge af kong Christian Xs rideuheld og påfølgende alvorlige sygdom, hvilken rejste spørgsmålet om et kongeskifte.

Det indledes med den betragtning, at „hvis det påtænkes at ændre regimet i Danmark formelt og også synligt udadtil, vil et ved den nuværende konges død indtrædende tronskifte i og for sig være et egnet tidspunkt hertil“. ⁶⁾ En radikal løsning i den forbindelse vil det være, hvis man overhovedet ikke lader den nye konges regeringstiltræden blive effektiv. En hindring herfor i den nuværende situation er det dog, at kronprinsen allerede har aflagt ed på forfatningen, således at han automatisk bliver konge ved sin faders død.

Man går derefter over til at diskutere de vanskeligheder, som en „så radikal tysk foranstaltning“ vil få. Den vil af danskerne blive betragtet som den første forholdsregel i en udvikling, der har likvideringen af deres selvstændighed som mål. Man kan derefter hverken regne med det danske politis eller militærs pålidelighed. Flere tropper vil blive nødvendige, „men selvom disse tyske magtmidler indsættes, vil en tilbagegang af Danmarks hidtidige, ret væsentlige krigsøkonomiske ydelser næppe kunne undgås.“

¹⁾ A. nr. 293, 305, 306, 309 og 332.

²⁾ A. nr. 319.

³⁾ A. nr. 322.

⁴⁾ A. nr. 330.

⁵⁾ A. nr. 337 og 338.

⁶⁾ Om Christian Xs sygdom se iøvrigt A. nr. 339, 340, 344, 347, 348, 349 og 350.

Men selvom kongen afskaffes og magten overgår til statsrådet, nytter dette ikke. „Vi har brug for en regering, som trækker på samme hammel som vi og er i stand til at sørge for, at det danske statsapparat er pålideligt. De hidtidige samlingspartier må derfor udskilles af regeringen“. En nationalsocialistisk regering er det imidlertid for tidligt at indsætte. Man må også tage reaktionen i udlandet i betragtning. En suspendering af den danske tronfølge vil blive betragtet som det første skridt på vejen mod anneksion af Danmark og vække opsigt i Sverige, fremfor alt i Finland, men også i andre europæiske lande. „Vi vil derved i utide afsløre vore magtpolitiske mål og i andre dele af Europa, navnlig i de til det germanske område hørende lande, fremkalde den følelse, at den samme skæbne venter dem.“

„Man kunne overveje at afsvække vore skridts radikale karakter noget“ ved, at man ved kongens død fik tronfølgeren til at frasige sig sine rettigheder, sålænge krigen varede, men det vil på den anden side ikke være megen nytte til at skyde tronfølgeren ud og beholde det parlamentariske regime, „da netop dette er den største hindring for Danmarks positive medarbejde.“

Således kom de til den slutning, „om det ikke er bedre roligt at lade tronfølgeren tiltræde regeringen og forbeholde den endelige afgørelse af spørgsmålet om dynastiet til et senere tidspunkt, men straks ved tronskiftet præcisere bestemte krav for danskerne“: regeringsomdannelse og udstedelse af en bemyndigelseslov, tyskvenlig omformning af presse og radio, aktiv bekæmpelse af modstandsbevægelser, jødelove, tysk ret til opsyn med lovgivningen. Desuden bør der ikke søges agrément for den nye befuldmægtigede. Dernæst skal der dannes en overgangsregering, som med tiden kan blive mere nationalsocialistisk. I denne nye regering kan f. eks. Scavenius, Gunnar Larsen og Kjærboel få sæde, endvidere nogle nationalsocialister og endelig en egnet person fra fagforeningerne.

Memorandummet ender med at fastslå, at selvom tronskiftet ikke indtræder, må der ved den nye befuldmægtigedes udnævnelse stilles de samme krav til danskerne.¹⁾

Den følgende dag kunne gesandt Luther meddele v. Ribbentrop på grundlag af en „stemningsberetning“ fra Meissner, at man i danske regeringskredse var klar over, at samlingsfronten ikke længere kunne holde, og var indstillet på at ofre tysk fjendtlige ministre som Jørgen Jørgensen, Alsing Andersen, Fibiger og Brorsen. Gruppen omkring Scavenius tilstræbte et forretningsministerium med Gunnar Larsen som chef, mens DNSAP også havde forberedt en ministerliste.²⁾

g. Afgørelsen 27. oktober.

27. oktober foregik det afgørende møde hos rigskansler Hitler i førerhovedkvarteret. Til dette var udarbejdet et memorandum, hvis original bærer v. Grundherrs og Woermanns signaturer. Det fastslår, at „den tyske politiks mål overfor Danmark er landets indre erobring med bistand fra DNSAP, uden at rigets øvrige udenrigspolitiske interesser eller krigsøkonomiske behov skades. Derfor skal der på den ene side ses bort fra en ændring af den bestående statsretlige status — afskaffelse af kongedømmet, af rigsdagen eller andre institutioner — og fra en øjeblikkelig indsættelse af en nationalsocialistisk regering“. På den anden side skal Danmarks politiske udvikling drives stærkere frem ved udnævnelse

¹⁾ A. nr. 342.

²⁾ A. nr. 343.

af en ny befuldmægtiget, en regeringsomdannelse med protysk tendens, og den nye regering skal stærkere bindes til den befuldmægtigedes direktiver.

Under overskriften „Fremgangsmåde“ opstilles derefter 4 punkter:

1. Scavenius skal indbydes til at komme til Berlin.
2. Han skal have meddelelse om, at der vil blive udnævnt en ny befuldmægtiget og ikke en gesandt hos den danske konge.
3. Han skal hurtigst muligt antage følgende forslag:
 - a. Den nuværende regering træder tilbage for at genoprette et fortroligt forhold mellem Tyskland og Danmark. I den nye regering skal kun indtræde personer, som man fra tysk side ikke nærer nogen betænkeligheder ved.
 - b. I fremtiden skal den danske regering gennemføre love og forvaltning i forståelse med den befuldmægtigede.
 - c. Gennemførelse af en bemyndigelseslov.

Mundtligt skal det meddeles den danske udenrigsminister, at der fra tysk side ikke vil blive rejst indvendinger mod en regering bestående af:

stats- og udenrigsminister Erik Scavenius,
 justitsminister Popp-Madsen,
 landbrugsminister C. O. Jørgensen,
 undervisningsminister, professor Wanscher,
 forsvarsminister, kaptajn Wodschow
 socialminister Axel Olsen,
 finansminister Laurits Hansen,
 handelsminister Kjærboel,
 indenrigsminister Thune Jacobsen,
 kirkeminister Helmer Rosting.

Endvidere, at blandt de forvaltningssager, som i fremtiden skal afgøres i forståelse med den befuldmægtigede, hører også personelle spørgsmål, såvidt de angår de tyske troppers sikkerhed eller det nødvendige samarbejde mellem Tyskland og Danmark.

Om bemyndigelsesloven skal der opnås enighed med den befuldmægtigede.¹⁾

I rigsminister Rosenbergs arkiv er endvidere fundet et dokument, dateret samme dag. Det hedder heri, at den befuldmægtigedes og den øverstkommanderendes hjemkaldelse er sket for tydeligt at fastslå, at den danske konges manglende agtelse for Hitler „alvorligt har påvirket det politiske forhold mellem det tyske rige og Danmark. Denne præcisering af Danmarks skyld overfor det tyske rige skal for fremtiden fastholdes for i det givne øjeblik at kunne anvendes som begrundelse for henh. retfærdiggørelse af tyske foranstaltninger overfor Danmark. Kongens opførsel slutter sig til Danmarks „ligplyndring“ af det tyske rige i 1919, til den tidligere handelsminister Christmas Moellers flugt og nuværende virksomhed, til den åbenbare sympati for den norske ekskonge og til andre symptomer på Danmarks illoyale holdning overfor det tyske rige. Den indre ledetråd for den tyske politik overfor Danmark, som indtil videre må forblive skjult udadtil, skal være, at Danmark som geografisk og politisk appendiks til Tyskland og som militært uundværlig bro til den for Tyskland livsvigtige norske atlantposition aldrig igen må slippe tyskerne af hænde.“

¹⁾ A. nr. 345.

Endvidere hedder det i dette dokument, at DNSAP skal fremmes, men ikke mere, end at det til stadighed føler sig afhængig af tysk hjælp. Det må ikke vinde et sådant fodfæste, at det ved en regeringsovertagelse kan begynde at spille mod Tyskland, og det rosenbergske dokument afsluttes således: „Det tyske riges befuldmægtigede i Danmark skal med de midler, der til enhver tid synes egnede, stadig beholde nøglen til den indre udvikling i Danmark i sin hånd, indtil hans stilling måske en skønne dag ændres“.¹⁾

Endelig fremgår det af en indberetning 5. maj 1943 fra den nye befuldmægtigede, dr. Best,²⁾ som var tilstede ved forhandlingerne i førerhovedkvarteret sammen med Renthe-Fink, at den nye befuldmægtigede, „der ikke længere skal kaldes gesandt“, skulle løse følgende opgaver:

Dannelse af en ny dansk regering, som er „lovlig, medgørlig og uden egentlig politisk støtte i den danske befolkning“. Endvidere skal han opretholde de danske leverancer til riget, sikre orden i landet uden yderligere indsats af tyske tropper og forberede „muligheden for til sin tid varigt at ordne Danmarks forhold til riget gennem aftaler med en lovlig dansk regering“.³⁾

h. Scavenius' samtale med v. Ribbentrop 2. november.

2. november foregik udenrigsminister Scavenius' samtale på 3 timer med v. Ribbentrop. Af denne foreligger et referat udarbejdet af tolken, dr. Schmidt.⁴⁾ Ifølge dette formede samtalen sig først og fremmest som et langt foredrag af v. Ribbentrop, hvori han gennemgik Tysklands stilling i krigen mod Rusland og vestmagterne („I de nærmeste dage ville Stalingrad definitivt falde“. Tyskland vil fortsætte krigen mod Rusland og bygge en „limes“, „indtil resten af Rusland måske en skønne dag smuldrede hen som nogle bonderepublikker“. „Hvad amerikanerne fremstillede af materiel, var dårligt“. „Tyskland og Italien ville fejde englænderne ud af Afrika“).

Angående Danmark udtalte v. Ribbentrop, at forholdet til Tyskland havde udviklet sig meget dårligt, og han havde inviteret Scavenius til Berlin, fordi det ikke kunne gå videre på denne måde. Han gentog flere gange, at Tyskland havde beviser for, at Christmas Møllers flugt var foregået i forståelse med indflydelsesrige personer indenfor regeringen. Tyskland kunne ikke tolerere, at der bag dets ryg i Danmark herskede nogen som helst form for uklarhed.

v. Ribbentrop nævnte kort kongens telegram, men ville iøvrigt ikke diskutere den sag. Afgørende beslutninger med hensyn til Danmark var ikke taget, men Føreren havde overdraget ham at få skabt en ordening.

Den nuværende regering måtte gå af, og Ribbentrop angreb flere gange statsminister Buhl for hans „ukloge“ taler. Gentagne gange anmodede han Scavenius om at træde i spidsen for en regering. Denne afviste dette med forskellige motiveringer, og hovedlinien i hans betragtninger var, dels at man burde undgå dybt indgribende ændringer, da det ville fremkalde uro, dels at et praktisk samarbejde mellem Danmark og Tyskland var muligt, og at stemningen i Danmark var betinget af danskernes frygt for besættelsen.

¹⁾ A. nr. 346.

²⁾ 13. august 1942 havde daværende ministerialdirektør Werner Best begyndt sit arbejde i Auswärtiges Amt. v. Weizsäcker skriver i den anledning: „Jeg ... anmodede ham om at deltage i det daglige direktormøde og foranledigede, at han foreløbig tildeles den politiske afdeling. Jeg vil også personlig tage mig af, at Best bliver sat ind i sagerne“. (A. nr. 275).

³⁾ A. nr. 400.

⁴⁾ Ang. Frants Hvass' referat af samtalen se ber. IV, A. 219.

v. Ribbentrop fremhævede imidlertid, at et hurtigt svar var nødvendigt af hensyn til, at han skulle forelægge Hitler en afgørelse. Til den ministerliste, som Scavenius fik forelagt, svarede han, at det var en „fantasiregering“, at den foreslåede justitsminister var en underordnet tjenestemand, der slet ikke havde nogen position og næppe kom på tale. Hvis der kom en dansk regering til roret, som ikke længere havde befolkningens tillid, ville sabotørerne, der hidtil af de fleste var blevet mødt med uvilje, vinde sympati. Scavenius afviste også decideret at optage medlemmer af DNSAP. Samtalen afsluttedes med, at Renthe-Fink¹⁾ og dr. Best blev kaldt ind, for at Best kunne blive præsenteret for Scavenius, hvorefter denne og Ribbentrop talte nogle minutter sammen under fire øjne.²⁾

4. november forelå dr. Bests udnævnelse til befuldmægtiget i Danmark og kommissarisk leder af gesandtskabet. „I Deres egenskab af rigets befuldmægtigede vil De ligesom Deres forgænger i embedet være rigets øverste repræsentant i Danmark. De er ansvarlig for udviklingen af de politiske, økonomiske og kulturelle forbindelser mellem Tyskland og Danmark. Den militære øverstkommanderende er kompetent og ansvarlig m. h. t. militære forholdsregler i henhold til det ham pålagte hverv.“³⁾

Angående dannelsen af ministeriet Scavenius⁴⁾ foreligger en indberetning fra dr. Best 11. november om forhandlingerne i dagene efter 5. november, da han ankom til København. Under samtalen 5. november med Scavenius afslog han først at træffe Buhl. Scavenius anmodede derefter om, at man så bort fra ham som statsminister, og begrundede dette med, at han var for gammel til i en så vanskelig situation at træde i spidsen for en regering, at han var diplomat og ikke forstod sig på indrepolitiske forhold — et argument, som Scavenius også havde benyttet overfor v. Ribbentrop — at han ikke havde nogen sangbund i rigsdagen og blandt partierne, og hvis han blev statsminister efter tysk ønske, ville han blive betragtet som en landsforræder. Iøvrigt indeholder denne beretning intet udover det fra de danske akter kendte. Den afsluttes med en gennemgang af det nye ministeriums medlemmer.⁵⁾

11. Regeringen Scavenius 9. november 1942—29. august 1943.

De tyske dokumenter fra denne periode rummer materiale til belysning af forskellige forhold og personer. I den forbindelse kan nævnes drøftelserne mellem stats- og udenrigsminister Scavenius og dr. Best i maj 1943 ang. socialminister Laurits Hansen, som på dette tidspunkt overvejede at vende tilbage til De samvirkende Fagforbunds ledelse, men tilsidst besluttede at forblive i ministeriet.⁶⁾

Om forhandlingerne vedrørende udlevering af hærens materiel, hvilke kort efter regeringens dannelse truede med at skabe en krise, henvises til afsnit C. om krigsministeriet og marineministeriet under besættelsen.

¹⁾ Ang. Renthe-Finks samtale med Scavenius se hans brev til Best. (A. nr. 353).

²⁾ A. nr. 352.

³⁾ A. nr. 351. Ang. byretsdommen 20. september 1948 over Werner Best, Hermann v. Hanneken, Günther, Pancke og Otto Bovensiepen se A. nr. 64 b, Østre Landsrets dom 18. juli 1949 A. nr. 65 b og Højesterets dom 17. marts 1950 A. nr. 66 b.

⁴⁾ Se ber. IV, s. 52—59.

⁵⁾ A. nr. 361. Om forhold under regeringsdannelsen se iøvrigt A. nr. 354—61.

⁶⁾ A. nr. 402, 403 og 405.

a. Dr. Best og regeringen.

Fra de følgende måneder foreligger enkelte dokumenter, som i almindelighed berører forholdet mellem regeringen og den nye tyske befuldmægtigede, dr. Best. 16. december indberettede han om statsminister Scavenius' tale under finanslovdebatten 15. december, at den indeholdt „bemærkelsesværdige udtalelser om det tysk-danske forhold“, idet Scavenius ikke blot udtalte sig mod sabotage og hetz, men også for første gang nævnte en tale af Frits Clausen. „Ved sin rolige beslutsomhed er statsministerens tale en bemærkelsesværdig udtalelse om den nye regerings politik“. ¹⁾ Da Best i januar 1943 var i Berlin, forsøgte han forgæves at træffe v. Weizsäcker, men sendte ham et brev, hvori han fortalte, at „situationen i Danmark . . . fremdeles er absolut rolig“. ²⁾

b. Dr. Best og kongehuset.

Dr. Bests forhold til kongehuset og det i forbindelse hermed stående danske suverænitetsspørgsmål var i begyndelsen vanskeligt. 17. december skriver han til Berlin, at udnævnelse af en ny italiensk gesandt er politisk uønsket. „Den styrker den danske suverænitetfølelse og modvirker derved den af Føreren ønskede politiske udvikling“. ³⁾

21. december forespurgte Mohr forsigtigt hos v. Weizsäcker, hvorledes man skulle forholde sig med den sædvanlige nytårshilsen mellem kongen og rigskansler Hitler. Samtidig oplyste Mohr, at kongen endnu var syg, og at regeringsforretningerne førtes af kronprinsen. „Det forekom mig, som om gesandten med denne bemærkning straks ville skabe mulighed for, at en telegramudveksling på den forestående nytårsdag kunne bortfalde! Jeg ville ikke improvisere noget svar og tog forbehold“. ⁴⁾

1. januar holdt kongen en nytårstale, hvorom Best indberetter, at den „adskiller sig ved sit tilbageholdende og positivt affattede indhold fra den ret negative og politisk skarpe tale, som kongen holdt i radioen den 1. januar 1942 . . . I betragtning af det meddelte indhold har jeg undladt at rejse indvendinger mod talen. En indgriben mod talen ville uden tvivl have oprullet hele „kongespørgsmålet“, hvilket på grund af kongens politiske tilbageholdenhed og regeringen Scavenius' positive arbejde ikke er i Tysklands interesse“. ⁵⁾

Den nye rigsbefuldmægtigedes akkreditering hos kongen som gesandt med forudgående indhentelse af agrément for ham blev som ovenfor nævnt fra tysk side anset for udelukket. I en instruks fra rigsudenrigsminister v. Ribbentrop 28. november 1942 ang. en dansk forespørgsel om gesandt Mohrs tilbageverden til Berlin giver Ribbentrop ordre til, at dette skal besvares positivt. Derimod, skriver han, „vil et eventuelt dansk spørgsmål til os, om der ikke også på ny kan akkrediteres en tysk gesandt hos den danske konge, få et negativt svar. Under en samtale . . . anmoder jeg om, at sidstnævnte punkt selvfølgelig overhovedet ikke berøres fra vor side“. ⁶⁾

¹⁾ A. nr. 366. Ang. aftalen mellem Scavenius og Best om, at lovforslag og udnævnelser af højere embedsmænd først skal forelægges Best, se A. nr. 363.

²⁾ A. nr. 371. 21. december havde v. Weizsäcker en samtale med Mohr, som sagde, at „minister Scavenius' indenrigspolitiske stilling efterhånden var blevet styrket . . . Gesandten fremstillede ligeledes forholdet mellem den rigsbefuldmægtigede dr. Best og Scavenius som meget tilfredsstillende.“ (A. nr. 368).

³⁾ A. nr. 367. Ang. Scavenius' telegram 30. januar 1943 i anledning af årsdagen for nationalsocialismens magtovertagelse se A. nr. 380.

⁴⁾ A. nr. 369.

⁵⁾ A. nr. 370.

⁶⁾ A. nr. 362.

Statsminister Scavenius rejste ved flere lejligheder spørgsmålet om et nyt agrément for „rigets repræsentant hos det danske statsoverhoved“, men i overensstemmelse med sine instrukser afviste dr. Best dette. 16. januar indberettede han imidlertid til Berlin, at Scavenius havde henvendt sig til ham og meddelt, at kongen og kronprinsregenten ønskede „på grundlag af den nuværende tilstand at træde i personlig kontakt og umiddelbart samarbejde med den rigsbefuldmægtigede“. Dr. Best anbefaler at modtage dette tilbud med følgende argumenter: fra dansk side vil dermed den nye stilling, som riget har som besættelsesmagt og som politisk førende magt og uden alle forpligtelser overfor det danske statsoverhoved og den danske regering, formelt blive anerkendt. Ved dette nye udtryk for, at kongen bøjer sig, og ved sin forbindelse med Best vil han blive berøvet sin martyrimbus, og de danske nationalister, indbefattet militæret, blive berøvet det påskud, at de kæmper for den krænkede konge. For statsminister Scavenius og hans regering vil denne legitimering og stabilisering af den nuværende stilling betyde en overordentlig politisk styrkelse, samtidig med at Bests ledelse af danske anliggender og gennemførelsen af rigsinteresserne — ro, orden og fortsættelse af produktionen — vil blive fremmet. Hvis overhovedet folkeretlige diskussioner mere skulle føres med danskerne, kunne en fremtidig dansk påkaldelse af løfterne fra 9. april besvares med, at Danmarks politiske og folkeretlige forhold til riget var blevet videreudviklet under alle danske statslige instansers medvirken. Overfor disse argumenter, der talte for at modtage kongens tilbud, fremførte Best derefter det synspunkt, som talte imod, nemlig at kränkelsen af Føreren dermed ville blive betragtet som fjernet og derfor ikke mere i fremtiden kunne bruges som et politisk argument. „Hertil vil jeg dog bemærke, at dette politiske argument med tiden dog taber i anvendelighed, og at det, hvis kongen dør, næppe vil kunne anvendes overfor hans efterfølger. Hvis derimod den nuværende kronprins — således som det er påtænkt — ligeledes forpligter sig ved at anerkende den nuværende tilstand, er der dermed efter min opfattelse vundet mere . . . Da statsminister von Scavenius, hvis loyale og kloge samarbejde jeg kun kan rose, med spænding venter på mit svar, vil jeg være . . . meget taknemlig for en hurtig afgørelse.“¹⁾ 28. januar meddelte rigsudenrigsminister v. Ribbentrop, at han principielt var indforstået hermed, men anmodede Best om at forklare, hvorledes dette samarbejde skulle foregå i praksis, og fremhævede, at man måtte undgå at give det udseende af, at Best alligevel var akkrediteret kongen.²⁾ Da kongen 15. maj holdt en tale mod sabotagen, indberettede Best: „At kongen indleder genoptagelsen af regeringsforretningerne netop med denne tale, vil ikke forfejle sin virkning på den danske befolkning. Kongens formulering betyder samtidig en utvetydig begrundelse for og retfærdiggørelse af alle forholdsregler, der er truffet og fortsat vil blive truffet for at bekæmpe sabotagen.“³⁾

c. Dr. Best og general v. Hanneken.

Om det også for danske interesser betydningsfulde spændte forhold mellem dr. Best og den nye øverstkommanderende for de tyske tropper, general v. Hanneken, oplyser de tyske dokumenter fra denne periode adskilligt. 22. januar indsendte v. Hanneken en indberetning til værnemagtens overkommando, hvori han kritiserede den danske hærs holdning, som han mente var antitysk, og sluttede med følgende: „I militær interesse må jeg

¹⁾ A. nr. 373.

²⁾ A. nr. 377. Herefter udveksledes en række telegrammer om dette spørgsmål, indtil Best 6. februar havde sin første samtale med kronprinsen. „Fortiden blev ikke berørt med et eneste ord“ under denne. (A. nr. 378, 381—384).

³⁾ A. nr. 406.

betegne en opløsning af den danske hær med overtagelse af samtlige beholdninger af våben, ammunition, udrustning og mundering for bydende nødvendig ... Jeg kan på grund af den befuldmægtigedes stilling til sagen og de alvorlige politiske følger, han forudser, og som jeg må anerkende, ikke stille noget forslag om opløsning af den danske hær. Jeg fremlægger imidlertid mine overvejelser for at pege på de farer, jeg venter fra den danske hærs side“.¹⁾ 25. januar tog Best afstand fra dette krav og hævdede, at det enstemmigt ville blive afvist af alle forfatningsmæssige faktorer i Danmark. „Disse vil nemlig i overensstemmelse med hele den danske befolkning i et sådant krav se det første skridt til en formel og definitiv ophævelse af Danmarks selvstændighed“. Best peger derefter på, at konsekvenserne af et sådant skridt vil blive, at der må sættes flere tropper ind i Danmark, da den danske befolkning fra passiv vil gå over til aktiv modstand. Best konstaterer med henblik på Sverige, at „opløsningen af den danske hær vil blive betragtet som et brud på tilsagnet af 9. april 1940, og anvendelsen af „norske metoder“ i Danmark, som ikke er i krig med Tyskland, vil blive fordømt med større skarphed end forholdene i Norge, der har kæmpet mod Tyskland, og hvis modstand er kendt“.²⁾ Værnemagtens overkommando afviste v. Hannekens ønsker om den danske hærs opløsning. „Derimod skal det meddeles den danske regering, at resterne af den danske hær vil blive opløst, såfremt der konstateres blot den mindste modstand. Officererne vil i så fald blive overført til tysk krigsfangenskab.“³⁾ 19. februar foreslog Best, at denne meddelelse burde gives „kronprins-regenten i en samtale. Jeg anser det ikke for formålstjenligt, at meddelelsen overbringes af den øverstkommanderende for de tyske tropper“.⁴⁾

d. Rigsdagsvalget 23. marts 1943.

25. januar 1943 rejste Scavenius overfor dr. Best spørgsmålet om afholdelsen af de ifølge grundloven nødvendige valg til rigsdagen. Denne gik ind for at tillade valg af følgende grunde: Dersom de ikke afholdtes, ville der efter 3. april ikke være noget forfatningsmæssigt lovgivende organ i Danmark, og indrepolitisk ville tilladelsen blive opfattet som en sejr for regeringen Scavenius. „Da samlingspartierne, der er basis for regeringen Scavenius, vil gå ud af valget med stort flertal, vil valget tillige blive en slags folkeafstemning for Scavenius. Dette er helt i tysk interesse“, også udenrigspolitisk ville det være af interesse for Tyskland „at vise, at der under det tyske besættelsesstyre i Danmark kan afholdes et normalt rigsdagsvalg“.

Best foreslog at stille følgende betingelser for tilladelsen: at valget skulle foregå så sent som muligt, for at en forbedring af krigssituationen kunne gøre sig gældende; at valgkampen blev så kort som mulig for at undgå politisk spænding; at der ikke måtte

¹⁾ A. nr. 374. Dette dokument samt Bests svar (A. nr. 375) stammer fra Nürnbergdokumenterne og er modtaget i maskinskrevet kopi, hvori passager er udskudt.

²⁾ A. nr. 375.

³⁾ A. nr. 389.

⁴⁾ A. nr. 390. Hitler tilsluttede sig dette synspunkt (A. nr. 391 og 393). Angående den bod på 10 000 kr., som general v. Hanneken pålagde Thisted 5. december 1942 se A. nr. 364. I denne indberetning oplyser Best, at sagen fra tysk side var rejst på et falsk grundlag. „Så meget større er den blamage og det prestigetab, den tyske værnemagt har udsat sig for. Jeg henstiller, at man intet foretager sig i anledning af nærværende rapport, da jeg håber gennem længere samarbejde med general Hanneken at kunne afholde ham fra uovervejede forholdsregler. Episoden viser imidlertid, at forholdsregler fra besættelsesmagts side rettet mod befolkningen eller landets myndigheder ikke kan betragtes som „rent militære“, men at sådanne forholdsregler altid er af politisk betydning.“ Ang. en skarp personlig konflikt mellem Best og v. Hanneken se A. nr. 365.

foregå nogen offentlig valgagitation; at de danske arbejdere og frivillige i riget skulle have mulighed for at stemme. „Føreren for DNSAP, dr. Clausen, anser et rigsdagsvalg, der afholdes på de af mig påtænkte betingelser, for meget ønskeligt og håber på stemmefremgang, navnlig ved hjælp af de danske arbejdere i riget“. ¹⁾

Da der gjorde sig betænkeligheder gældende i Berlin, svarede Best 29. januar, at et forbud mod valget ville skabe større indrepolitisk uro end dets gennemførelse, at Scavenius ikke regnede med særlig stærk vækst for de konservative, og at et forbud mod valget ville bevirke en meget større styrkelse af det parlamentariske system end valget af en rigsdag, „der — selvom den vælges under parolen: indre afstandtagen fra Tyskland — vil betyde et plebiscit for regeringen Scavenius og helt og holdent føje sig efter den tyske linie.“ Dr. Best bemærker endvidere: „At der ikke foretages valg i England, medens der vælges i Danmark, kan kun bogføres som et aktiv for os ... Endelig vil jeg fastslå, at jeg ikke ifølge rigsudenrigsministerens bestemmelse vil være i stand til at optage forbindelse med kongen på et tidspunkt, da jeg som „morgengave“ til ham må medbringe et efter min egen overbevisning uundværligt forbud mod rigsdagsvalget“. ²⁾

13. februar forespurgte rigsudenrigsminister v. Ribbentrop, hvor stor en tilvækst DNSAP efter Bests mening ville få, om han mente, det med sikkerhed kunne forhindres, at tysk fjendtlige partier blev styrket ved valgene, og endelig om det propagandistisk kunne udnyttes af fjenden, at der ikke blev nogen valgkamp. ³⁾

Som svar herpå meddelte dr. Best, at DNSAP ved rigsdagsvalget i 1939 fik 31 000 stemmer, men at Clausen ventede at få 50 000 ved det nye valg. „Men selvom partiet kun bevarer sit hidtidige stemmetal, vil dette ikke forringe dets anvendelighed som redskab for den tyske politik. Dets betydning ligger ikke i dets størrelse, men i dets eksistens, hvorved de øvrige partier henh. befolkningsgrupper underkastes et vist pres.“ Best oplyser endvidere, at Scavenius ikke venter væsentlige forskydninger i partiernes stemmetal, og at regeringens sammensætning under ingen omstændigheder vil blive berørt af valgresultatet. Han mener iøvrigt også, at valget kan gennemføres uden forudgående valgkamp, uden at dette kan udnyttes propagandistisk af fjenden. ⁴⁾

Mens v. Grundherr gik ind for, at valget skulle tillades, var v. Weizsäcker skeptisk. ⁵⁾

24. marts indberettede dr. Best om valgets resultat og oplyste, at han med chefen for udenrigsministeriets pressebureau havde aftalt, at „valget ... i pressen fremstilles som en overvældende bekræftelse af den hidtidige regeringspolitik“. ⁶⁾

24. marts havde Best en samtale med Scavenius, der var tilfreds med resultatet og „konstaterede, at det derigennem faktisk var blevet opnået, at befolkningen med overvejende majoritet havde godkendt ham, der så ofte var blevet skældt ud for at være forræder, og hans politik. Han venter i fremtiden af partierne en endnu mere aktiv støtte for sin politik“. ⁷⁾

¹⁾ A. nr. 376.

²⁾ A. nr. 379.

³⁾ A. nr. 385.

⁴⁾ A. nr. 386.

⁵⁾ A. nr. 387, 388, 392, 394, 395, 731 og 732.

⁶⁾ A. nr. 396.

⁷⁾ A. nr. 398. Ang. Bests bedømmelse af valget for DNSAP's vedkommende se A. nr. 397 og ang. kommunevalgene A. nr. 401.

e. DNSAP og valget.

Iøvrigt udtalte Frits Clausen efter valget til dr. Best ønsket om fremtidig at give afkald på yderligere finansiel hjælp fra tysk side. Meissner oplyser i en notits til v. Ribbentrop, at partiet siden efteråret 1940 har modtaget godt 7 mill. kr. i tilskud. Som motiv for sin beslutning har Clausen angivet skuffelse over valgresultatet, som han opfattede som en folkeafstemning „imod Tyskland og mod det autoritære system“. Han er blevet skeptisk overfor den politik, som SS følger i Danmark. „Derfor har man nu fattet den beslutning påny at stå helt på egne ben og arbejde videre under mere beskedne rammer, idet man vil opretholde den klare tyskvenlige indstilling, man har lagt for dagen siden 1932“. ¹⁾

f. Bests indberetning 5. maj 1943.

5. maj indsendte dr. Best en beretning om udviklingen i Danmark fra 5. november 1942 til 5. maj 1943. Han fastslår heri, at regeringen Scavenius ikke blot blev dannet på legal måde, men at alle forfatningsmæssige og politiske faktorer i Danmark er blevet medansvarlige for den politik, som denne regering fører. „Regeringen har stedse vist sig loyal og medgørlig i samarbejdet med den rigsbefuldmægtigede, idet samtlige ministre er overbevist om, at kun denne politik er „realistisk“ og i Danmarks interesse . . . Regeringen har ingen virkelig politisk støtte i den danske befolkning, der af følelsesmæssige grunde indtager en afvisende holdning, fordi regeringen er blevet „oktrojeret“ af tyskerne, og fordi statsminister von Scavenius er forhadet i vide kredse, fordi han er tyskvenlig, „udemokratisk“, „diktatorisk“, „kynisk“ og „junkeragtig“; ikke desto mindre adlydes regeringen, fordi den regerer på grundlag af de gældende love“. ²⁾

g. Sabotagen.

3. april indberettede Best om nimandsudvalgets opråb mod sabotagen med følgende kommentar: „Det må bedømmes som et vigtigt resultat i bekæmpelsen af sabotagen, at det er lykkedes at formå netop de danske samlingspartier, som 90 procent af den danske befolkning den 23. 3. gav deres stemme, til at udsende en så alvorlig og indtrængende appel til befolkningen, der samtidig er en ny bekendelse til den af os ønskede politik“. ³⁾

12. Den militære undtagelsestilstand 29. august 1943 og tiden indtil 5. maj 1945.

Til belysning af den udvikling, der resulterede i indførelse af militær undtagelsestilstand 29. august⁴⁾, foreligger et omfattende manuskript om hele besættelsens historie indtil dette tidspunkt, „Grundene til indførelse af militær undtagelsestilstand i Danmark og dens gennemførelse den 29. august 1943“, forfattet af overhærarkivar Goes.⁵⁾

Goes' fremstilling er opdelt i flere kapitler, hvoraf det første, „Grundene“, er delt i to afsnit og omhandler de almindelige begivenheder i tiden 9.4.1940—28.9. 1942 og 29.9 1942—28.8 1943. Kapitel II behandler forberedelserne til gennemførelsen af den militære undtagelsestilstand og kapitel III selve gennemførelsen med en minutøs gennemgang

¹⁾ A. nr 404.

²⁾ A. nr. 400.

³⁾ A. nr. 399. Ang. sabotagen før augustkrisen se endvidere A. nr. 407—409.

⁴⁾ Se ber. IV, s. 59—66.

⁵⁾ A. nr. 416. Med hensyn til de tyske indberetninger om krisen og gennemførelsen af den militære undtagelsestilstand se A. nr. 410, 411, 412—22 og 437.

af de militære begivenheder 28.8.—29.8. I kapitel IV behandles derefter de politiske begivenheder 29.8.—5.10. 1943, da undtagelsestilstanden blev ophævet. Som bilag er aftrykt en række tyske dokumenter.

I Hitlers „førerkonferencer“ blev situationen i Danmark første gang behandlet 28. august om aftenen. Flådestabschefen oplyste, at da den danske regering havde forkastet det tyske ultimatum, var operation „Safari“ blevet sat i gang. Senere på aftenen drøftedes stillingen i Danmark atter, og da situationen syntes forholdsvis rolig, „spørger Hitler: „Hvorfor da alt dette postyr om Danmark?“ Han tiltaler udenrigsministeren, som sidder lidt borte, på følgende måde: „Min kære udenrigsdirektør, hvad har De at sige til dette?“ Ribbentrop svarer, at det hele er et rent politisk spørgsmål, og det ville have været bedre, hvis den øverstbefalende for de væbnede styrker [i Danmark] havde holdt sig helt udenfor. Dette affærdiger Føreren med den bemærkning, at det var et spørgsmål af militær karakter. Ribbentrop hævder, at det endnu er muligt at standse operation *Safari*, selvom tropperne allerede er på march. Føreren nægter at diskutere indstilling af en aktion, når den først er begyndt. Vi kan ikke blive ved med at ændre vore ordrer efter vore øjeblikkelige indskydelser. Hvortil Ribbentrop bemærker, at før eller senere havde vi sandsynligvis alligevel måttet gribe til disse forholdsregler.“¹⁾

Endnu en gang samme aften diskuteres spørgsmålet, denne gang flådens vanskeligheder ved at gennemføre sin andel i operation *Safari*, men næste dag oplyses, at operationen er blevet gennemført. „Føreren bemærker, at vi måtte forvente den nuværende situation i Danmark, og at vi før eller senere var blevet tvunget til at gribe til de forholdsregler, som lige var blevet taget, fordi danskerne til stadighed blev udsat for en fjendtlig propaganda, som vi ikke er i stand til at modvirke.“²⁾

Om de forhandlinger, som førtes mellem de tyske myndigheder og regeringen samt udenrigsministeriet efter 29. august, oplyser de tyske dokumenter følgende:

29. august indberettede dr. Best, at den danske regering kl. 15,45 havde meddelt ham, at den var parat til i overensstemmelse med det krav, han havde stillet, at demissionere straks. Den foreslog dog, at kongen i stedet for regeringserklæringen til embedsmændene skulle udsende en bekendtgørelse. Best slutter sig til det synspunkt, at en kongelig erklæring vil være mere virksom, og udbeder sig instruks herom. Den næste dag foreslog han imidlertid v. Ribbentrop, at regeringens demission skulle antages, uden at den eller kongen udsendte noget opråb, idet han anså dette for unødvendigt, da der herskede ro og orden overalt. „Fremfor alt vil det være politisk uønskeligt, hvis kongen i dette øjeblik blev skudt i forgrunden“. Med hensyn til fremtiden opstiller Best to muligheder, enten at der dannes en upolitisk regering, som af rigsdagen udstyres med omfattende bemyndigelser, eller også indsættes der uden kongens og rigsdagens deltagelse et forvaltningsråd, som gennemfører de forholdsregler, der pålægges ifølge tysk besættelsesret og ikke efter dansk ret. „I dette tilfælde bliver Danmarks tilsyneladende suverænitet ophævet.“ I begge tilfælde anser Best det for nødvendigt, at der i Danmark opbygges en tilstrækkelig tysk eksekutivmagt til at bekæmpe alle modstandsbestræbelser. „Det danske politis og den danske jurisdiktions myndighedsområde må begrænses til de normale ordens- og kriminalopgaver, medens alle angreb på tyske interesser må behandles af tysk politi og pådømmes af en tysk domstol.“³⁾

¹⁾ Fuehrer Conferences s. 365.

²⁾ Fuehrer Conferences s. 366.

³⁾ A. nr. 423.

Den samme dag om aftenen måtte Best imidlertid meddele v. Ribbentrop, at general v. Hanneken havde oplyst ham om, at han som indehaver af den udøvende magt ville opfordre den danske regering til straks at udsende den erklæring, som Best havde forlangt den 29. august, og derefter demissionere. Da Best havde gjort ham opmærksom på, at han afventede v. Ribbentrops afgørelse af dette spørgsmål, svarede v. Hanneken, „at han som indehaver af den udøvende magt ikke behøvede at vente på en sådan afgørelse og ikke var bundet af den“.¹⁾ Senere på aftenen telegraferede Best derefter, at den danske regering havde udsendt den ønskede erklæring, hvorefter demissionen på generalens ønske blev tilbagedateret til 29. august.

1. september anmodede v. Ribbentrop om, at Best af de to muligheder for en fremtidig ordning, som han havde opstillet i sit telegram af 30. august, valgte at gøre forsøg på at få dannet en upolitisk regering.²⁾ Samme dag meddelte v. Ribbentrop endvidere, at rigskansler Hitler havde bestemt, at Best også under den militære undtagelsestilstand skulle have det politiske ansvar i Danmark. „Heraf følger i særdeleshed, at det alene påhviler Dem at danne en ny centralinstans i stedet for den hidtidige danske regering og at give den politiske instrukser, at ordne forholdet til kongehuset, at lede presse og radio og at ordne Danmarks erhvervsliv. De skal til sin tid fremsætte forslag om, hvorledes den politiske udvikling i Danmark skal formes, og om og hvornår der skal ske ændringer i den nuværende undtagelsestilstand“.³⁾ Samme dag krævede Best forøgelse af den tyske politimagt i Danmark, „thi ligesom den i november 1942 påbegyndte politik, hvorefter Danmark skulle styres ved hjælp af sine politiske faktorer, hidtil er blevet gennemført konsekvent, således må nu den med hård hånd og af følelig tysk magtindsats prægede politik, der indledtes den 29. 8. 43, ligeledes gennemføres med jernhård konsekvens. Modstandsbevægelsen kan fra nu af ikke længere bekæmpes med danske organer“.⁴⁾

6. september måtte Best meddele v. Ribbentrop, at han fra udenrigsministeriets direktør, Svenningsen, havde fået meddelelse om den danske uvilje mod atter at danne en forfatningsmæssig regering. Svenningsen lod derimod forstå, at ministerierne og forvaltningen var parat til at fortsætte forvaltningen under Bests umiddelbare ledelse. „Jeg har under disse omstændigheder hidtil undladt at tilkendegive, hvilken løsning af regeringsspørgsmålet man fra tysk side vil foretrække, da jeg mener, at det ikke er acceptabelt, hvis de ansvarlige kredse, efter at vi har tilkendegivet, at der bør dannes en forfatningsmæssig regering, afviser en sådan. Jeg har derfor overfor direktør Svenningsen udtalt, at man foreløbig fra tysk side afventer, hvilket initiativ der fra dansk side vil blive taget for at løse regeringsspørgsmålet. Da normale tilstande først kan genoprettes og undtagelsestilstanden ophæves, når der er skabt en tilstrækkelig tysk politistyrke, har vi stadig en vis tid til at afvente danske forslag“.⁵⁾

¹⁾ A. nr. 424.

²⁾ A. nr. 426.

³⁾ A. nr. 427.

⁴⁾ A. nr. 428. 2. september meddelte ministerialdirektør Walter, at statssekretær Backe, rigsernæringsministeriet, havde bestemt, at den nuværende situation i Danmark ikke skulle benyttes til at gennemføre nye ønsker i Danmark med hensyn til levnedsmidler, men at rigsernæringsministeriet endda var parat til at finde sig i mindre standsninger som følge af den politiske situation. „Da hr. Backe traf denne afgørelse, gik han ud fra, at opretholdelsen af det danske landbrugs vilje og evne til at producere er af så livsvigtig betydning for Tyskland, at alt, der på dette område kan føre til varige forstyrrelser, og som kan vanskeliggøre den rigsbefuldmægtigedes bestræbelser for at genoprette ordnede forhold, må undgås.“ (A. nr. 429).

⁵⁾ A. nr. 430.

11. september kunne Best meddele v. Ribbentrop, at ønsket om at få dannet en forfatningsmæssig regering tilsyneladende voksede.¹⁾ 20. september rapporterede han, at under kongens forhandlinger med lederne af partierne havde Scavenius indtrængende rådet til straks at danne en regering, mens kongen havde erklæret, at han ikke var i stand til at udnævne en regering, samt at partilederne havde udtalt, at deres partier afviste ethvert medansvar for forvaltningen, „og at rigsdagens billigelse derfor ikke kunne forventes til en sådan“.²⁾

25. september gav så legationsråd Hvass under et besøg i Berlin besked om, at regeringsdannelse og undtagelsestilstand var uforenelige,³⁾ og tre dage efter indberettede Best om højesteretspræsident Troels Jørgensens mislykkede forsøg på at få dannet en regering samt om den ordning af forvaltningen, som fra dansk side var gennemførlig.⁴⁾

Af tyske dokumenter fra den følgende periode indtil kapitulationen i maj 1945 skal nævnes en skrivelse fra rigsernæringsministeriet til rigsfinansministeren 10. februar 1944 i anledning af, at denne har rejst spørgsmålet om, at Danmark skulle påtage sig en del af besættelsesomkostningerne. Statssekretær Backe fraråder at rejse dette spørgsmål for ikke at risikere en nedgang i danskernes villighed til at levere levnedsmidler til Tyskland. „En sådan ville efter min opfattelse også kun kunne befrygtes, hvis roen i Danmark blev forstyrret“. Da der ikke findes en dansk regering, må de nødvendige foranstaltninger gennemføres af de tyske myndigheder. „I så fald må der imidlertid regnes med passiv modstand fra den danske administration og fremfor alt fra de danske skatteydere. En yderligere skattemæssig belastning af det danske landbrug vil efter min mening også stærkt nedsætte dets villighed til at opretholde produktionen i det nuværende omfang eller om muligt endda forøge den“.⁵⁾

I en sag ang. udsendelse af en tysk chargé d'affaires til Danmark, hvis enkeltheder ikke kan belyses, anbefaler Best 15. februar 1944 dette, da det er tvivlsomt, om kongen vil modtage en gesandt, men „på den anden side turde [det] svare til vor ledelses ønsker, at der gives kongen en anledning til igen at udøve regeringsfunktioner“.⁶⁾

Fra Bests hånd foreligger 6. februar 1944 den afsluttende indberetning om Frits Clausen. Heri meddeles, at han, der siden 1. november 1943 har gjort tjeneste som læge ved SS, efter Himmlers anordning har fået pålagt spiritusforbud og er indlagt til afvænningskur, „fordi han under sit arbejde i Minsk har drukket til overmål og i denne tilstand forulempet det kvindelige personale på sit lazaret“. Best slutter med at konstatere: „For den nationalsocialistiske bevægelse i Danmark vil det dog være en aflastning, hvis dr. Clausen nedlagde partiformandsskabet med en acceptabel begrundelse“.⁷⁾

Angående den tyske kapitulation i maj 1945 foreligger 2 tyske dokumenter. 6. maj oplyser Best om situationen i København, at byen er „fuldstændigt behersket af 10 000 medlemmer af modstandsbevægelsen. Talrige forsøg på at afvæbne tyske tropper var resultatløse. En anholdelsesbølge går over hele landet. Næsten alle tyskvenlige personer anholdes, også et antal rigstyskere. Jeg intervenserer for rigstyskere i de tilfælde, som kommer til mit kendskab“. Om sin egen stilling skriver Best, at den tyske politivagt i hans hus er blevet afvæbnet og afløst af modstandsfolk. „Af denne grund er der fremkommet

¹⁾ A. nr. 431.

²⁾ A. nr. 433.

³⁾ A. nr. 434.

⁴⁾ A. nr. 435.

⁵⁾ A. nr. 438.

⁶⁾ A. nr. 439.

⁷⁾ A. nr. 440.

oplysninger i pressen om, at jeg enten var blevet interneret eller havde stillet mig under frihedsrådets beskyttelse. Begge dele er forkert. Jeg bevæger mig frit omkring og viderefører mine forhandlinger med det danske udenrigsministerium.¹⁾

Endelig giver Best 13. maj oplysning om situationen med hensyn til leverancerne til de tyske flygtninge, arrestationer af rigstyske samt gesandtskabets stilling. Om hans forhold til den danske regering oplyses, at det „er rent praktisk, og han anser det ikke for hensigtsmæssigt at tilvejebringe en klaring af sin juridiske stilling. I praksis er den nuværende form for samarbejde med det danske udenrigsministerium tilstrækkelig. . . . Dr. Best selv har stillet sig til rådighed for den danske regering og vil blive i København, sålænge det er nødvendigt“.²⁾

¹⁾ A. nr. 442.

²⁾ A. nr. 443. Ang. byretsdommen over Best, v. Hanneken, Günther Pancke og Otto Bovensiepen 20. september 1948, Østre Landsrets dom 18. juli 1949 og Højesterets dom over Best, Pancke og Bovensiepen 17. marts 1950 se A. nr. 64 b, 65 b og 66 b.

B.

Udenrigsministeriet under besættelsen.

1. Presse, handelsaftaler og gesandtskabet i Berlin.

a. Pressen.

Angående de tyske forholdsregler, som 9. april 1940 blev truffet angående den danske presse,¹⁾ gik disse ud på, at der ikke uden værnemagtens tilladelse måtte bringes meddelelser om militære forhold. Endvidere fik presseofficererne ved Propagandastaffel D. den opgave at overvåge, at der i pressen ikke kom telegrammer eller kommentarer, som var skadelige for de tyske interesser, og at „pressen kun påvirker befolkningen i ønsket retning“.²⁾ 11. april indberettede Renthe-Fink, at presseafdelingen ved gesandtskabet havde optaget forbindelse med militæret og fastlagt retningslinierne for „ledelse og kontrol“ af den danske presse. Med det danske udenrigsministerium var der blevet truffet den aftale, at pressebureauet skulle overtage kontrollen med de telegrammer, der måtte videregives til den danske presse. Indtil en fjernskriver var blevet etableret mellem gesandtskabet og Ritzaus bureau, skulle pressebureauet endvidere forelægge presseattaché Meissner alle telegrammer, hvorom der kunne være tvivl, til afgørelse. På samme måde blev de øvrige pressebureauer: STB, Scannews, United Press, Associated Press o. s. v., overvåget.

Specielt ville udenrigsministeriet meddele pressen, at kun Ritzaus telegrammer om militære forhold måtte optages.

Ligeledes ville der fra gesandtskabet blive søgt føling med de store hovedstadsblade og provinspressebureauerne „for at øve den ønskede indflydelse på kommentarer og ledende artikler“.

Med hensyn til korrespondenterne i London og Paris' fremtidige arbejde anmoder Renthe-Fink om instruks.

Angående neutrale landes korrespondenter i København blev deres telegrammer censureret under eet for at gennemføre ensartede bedømmelser af forholdene i Danmark.

Endelig blev der med de tyske korrespondenter i København aftalt regelmæssige drøftelser for at få ensartede telegrammer til den tyske presse.³⁾

24. april fik gesandtskabet en instruks fra rigsudenrigsminister v. Ribbentrop, der gik ud på, at større politiske eller militære meddelelser ikke måtte bringes i den danske presse uden hans udtrykkelige tilladelse og for de rent militære nyheders vedkommende af OKW i Berlin.⁴⁾

I maj anmodede udenrigsministeriet om tilladelse til, at upolitiske telegrammer fra Reuter og Havas måtte videresendes til den danske presse over Ritzau. Iflg. Renthe-Finks indberetning 3. maj aftaltes den ordning, at den tyske presseattaché alene skulle træffe

¹⁾ Om dette forhold se endvidere ber. V, s. 10—15.

²⁾ A. nr. 1, bilag d.

³⁾ A. nr. 444.

⁴⁾ A. nr. 445.

afgørelsen, når det drejede sig om Reuter- eller Havastelegrammer med referater af politiske taler. „Af hensyn til en mere levende opsætning i den herværende presse anbefales godkendelse af den foreslåede ordning“.¹⁾)

b. Handelsforhandlinger med fremmede lande.

I det cirkulæretelegram, som af udenrigsministeriet 6. maj 1940 sendtes til gesandtskaberne om situationen efter besættelsens gennemførelse, hed det om handelsforbindelserne med andre lande, at man havde til hensigt at sende handelsdelegationer til disse.²⁾ Udkastet hertil foranledigede statssekretær v. Weizsäcker til 3. maj efter v. Ribbentrops ordre at sende en instruks til gesandtskabet i København gående ud på, at Tyskland var indforstået hermed „under den selvfølgelige forudsætning, at instrukserne for sådanne handelsoverenskomstforhandlinger gives i snævraste forståelse og kun med vort samtykke“.³⁾)

Da ambassadøren i Moskva 28. maj indberettede, at den danske gesandt havde oplyst, at Sovjetregeringen var parat til at optage handelsforhandlinger med Danmark, og at gesandt Bolt Jørgensen ville flyve til København for at få instrukser, gav Berlin gesandtskabet i København ordre til at drage omsorg for, at Bolt Jørgensens instrukser blev udarbejdet i forståelse med gesandtskabet, „for at eventuelle dansk-russiske aftaler ikke skal komme i strid med vore interesser“. Endvidere ønskede man, at Bolt Jørgensen før tilbagereisen til Moskva søgte kontakt med Auswärtiges Amt og ministerialdirektør Walter.⁴⁾ 3. juni meddelte ambassadør Ritter, at han var parat til at forhandle med Bolt Jørgensen, og samtidig fik Renthe-Fink besked om at komme til Berlin, „for at den tyske indstilling til den danske handelspolitik endnu en gang kan drøftes i enkeltheder“.

I det samme telegram fik Renthe-Fink instruks om at nedlægge protest overfor den danske regering, fordi den i strid med aftalerne havde indledt handelsforhandlinger med Letland og Schweiz, uden at tyskerne i forvejen var blevet underrettet om deres indhold. „Rigsregeringen er ikke indforstået hermed og anmoder om udsættelse af disse forhandlinger, indtil overensstemmelse mellem tyske og danske interesser er tilvejebragt. Rigsregeringen anmoder om i fremtidige tilfælde nøje at holde sig til den med den danske regering aftalte fremgangsmåde.“⁵⁾)

c. Det danske gesandtskab i Berlin.

Angående det danske gesandtskab i Berlin forelægges to tyske dokumenter fra september 1940. Det fremgår af disse, at rigsstatholder Kaufmann i Hamborgs statssekretær, Arends, 6. september opsøgte statssekretær v. Weizsäcker for at aflevere et brev fra Kaufmann til rigsudenrigsminister v. Ribbentrop og anmodede om en samtale med denne 11. september. Brevet forefindes ikke, men til dets indhold knyttede v. Weizsäcker følgende kommentarer til Arends:

„a) jeg anså det ikke for sandsynligt, at rigsudenrigsministeren ville modtage den danske generalkonsul Yde (Hamborg) med forbigåelse af gesandt Zahle.

b) Danmarks indrepolitiske tilpasning til Tyskland bliver som bekendt allerede fremmet via SS. At tiden allerede skulle være moden til at fjerne ministeriet Stauning,

¹⁾ A. nr. 447. Ang. radioen se A. nr. 1, bilag b, samt telgram 5. februar 1944 fra dr. Best om igangsættelse af Skamlebæk radio for at påvirke udlandsdanskerne, A. nr. 453. Ang. Renthe-Finks indberetninger om den danske presse se f. eks. A. nr. 37 og 38.

²⁾ Ber. V, A. 180.

³⁾ A. nr. 446.

⁴⁾ A. nr. 448.

⁵⁾ A. nr. 449.

troede jeg ikke; foreløbig vil det være bedre at overlade det nuværende ministerium ansvaret for de uundgåelige upopulære forholdsregler, som den nærmeste tid vil bringe.

c) At statssekretær Arends holder foredrag i den dansk-tyske forening i København om byggeplaner i Hamborg, forekom mig ret uskyldigt. At rigsstatholderen selv foretager en rejse til København, forekom mig derimod for vidtgående¹⁾

12. september oplyser v. Weizsäcker derefter, at gesandt Zahle havde opsøgt ham „uden nogen bestemt foranledning. Hvis det ikke drejede sig om en ren høflighedsvisit, skyldes Zahles henvendelse måske, at han er kommet under vejrs med, at den danske generalkonsul Yde i Hamborg søger kontakt med rigsudenrigsministeren bag Zahles ryg“²⁾

2. Afbrydelsen af den diplomatiske forbindelse med en række stater.

Angående de i ber. V, afsnit B, omhandlede forhold oplyser de tyske dokumenter følgende³⁾

a. *Det polske gesandtskab 9. april 1940.*

Efter ordre blev det polske gesandtskab besat af tyske soldater 9. april 1940. 12. april indberetter Renthe-Fink, at det polske arkiv er blevet beslaglagt, men at det hemmelige materiale antagelig var blevet tilintetgjort om morgenen 9. april⁴⁾ Gesandtskabsbygningen blev overtaget af tyskerne og anvendt af det udvidede tyske gesandtskab⁵⁾

b. *Det engelske og franske gesandtskab 9. april 1940.*

Også det engelske og det franske gesandtskab blev besat 9. april og gesandterne samt deres personaler arresteret. Renthe-Fink greb dog ind overfor militæret, fik dem frigivet og foranledigede, at lignende episoder ikke ville blive gentaget. Renthe-Fink stillede også krav hos militæret om tilbagelevering af de engelske akter⁶⁾

Den amerikanske gesandt overtog varetagelsen af de engelske og franske interesser i Danmark, hvilket 13. april blev accepteret af rigsudenrigsminister v. Ribbentrop⁷⁾

c. *Afbrydelsen af forbindelsen med Norge.*

Da den tyske regering afbrød forbindelsen med kong Håkon VII af Norge og den norske regering, måtte samtidig den norske gesandt forlade Berlin. Samtidig instruerede v. Ribbentrop gesandtskabet i København om at foranledige, at minister Esmarck forlod København „under hensyn til de snævre forbindelser, der består mellem den tyske og den danske regering, men navnlig i betragtning af, at Danmark står under den tyske værnemagts beskyttelse“. Derimod skulle spørgsmålet om den danske gesandt i Oslo ikke berøres⁸⁾

¹⁾ A. nr. 450.

²⁾ A. nr. 451. Fra 9. august 1941 foreligger endvidere en notits af v. Weizsäcker, hvorefter den danske marineattachés tilbagekaldelse var blevet forlangt, for han „havde ikke overfor sine kolleger i Berlin iagttaget den nødvendige tilbageholdenhed“. Da han følte sig uskyldig, havde han henvendt sig til admiral Raeders stabschef, men ikke kunnet få nogen oplysninger. (A. nr. 452).

³⁾ Ber. V, s. 15—17.

⁴⁾ A. nr. 455.

⁵⁾ A. nr. 456.

⁶⁾ A. nr. 454.

⁷⁾ A. nr. 456.

⁸⁾ A. nr. 457.

Udenrigsminister Munch gjorde forsøg på at gennemføre, at minister Esmarck kunne forblive i København som chargé d'affaires og optage forbindelse med det norske forvaltningsudvalg, men dette blev afvist.¹⁾

d. Bestemmelsen om spærreområde for udenlandske militærattachéer.

I maj 1940 gav tyskerne ordre til, at Danmark med undtagelse af „den smalle stribe på Sjælland“ skulle være spærret område for samtlige udenlandske militærattachéer, og den tyske øverstkommanderende fik ordre til at træffe de nødvendige forholdsregler.²⁾

e. Gesandtskabet i Mexico.

I november 1941 gav udenrigsminister Scavenius meddelelse til Renthe-Fink om, at man havde til hensigt at tilbagekalde den danske chargé d'affaires i Mexico, da han „næppe længere havde nogen opgaver“.³⁾ Dette gennemførtes uvist af hvilken grund ikke.

Angående forholdene i forbindelse med afbrydelsen af den diplomatiske forbindelse med Sovjetunionen se afsnit 5.

f. Afbrydelsen af den diplomatiske forbindelse med USA december 1941.

19. juni 1941 lukkede Tyskland alle amerikanske konsulater og rejsebureauer.

Efter instruks opsøgte Renthe-Fink 22. juni udenrigsminister Scavenius og forlangte under henvisning til „nødvendigheden af europæisk solidaritet“, at Danmark skulle træffe de samme forholdsregler. „Udenrigsministeren sagde, at de forholdsregler, som vi ønskede overfor USA, naturligvis var af meget tungtvejende betydning for et lille land som Danmark, men viste glædeligvis absolut forståelse for det tyske krav om overfor USA at vise europæisk solidaritet. Han vil i regeringen og overfor kongen gå ind herfor. Han forudser ganske vist en vis modstand, som han dog tror at kunne overvinde“.⁴⁾ 24. juni kunne Renthe-Fink meddele om det danske ministermøde den foregående dag: „Udenrigsminister Scavenius er stærkt gået ind for det tyske standpunkt og har opnået, at den danske regering vil træffe tilsvarende forholdsregler“.⁵⁾

I anledning af den optrækkende krig mellem USA og Tyskland forespurgte Auswärtiges Amt 16. december 1941 Renthe-Fink, uden at han dog direkte skulle spørge den danske regering, hvorledes denne ville stille sig til 1) en formel afbrydelse af den diplomatiske forbindelse med USA 2) en krigserklæring til USA, og hvorledes den offentlige mening i Danmark ville reagere overfor sådanne skridt.⁶⁾

16. december meddelte Renthe-Fink, at ganske vist var Danmark efter besættelsens gennemførelse fortsat ikke-krigsførende, men havde dog på tysk krav afbrudt forbindelserne med England, Frankrig, Polen, Norge, Holland, Belgien og Sovjetunionen. Angående USA havde han en samtale med udenrigsminister Scavenius 15. december, hvorunder denne havde udtalt, at „USAs indtræden i krigen af tvingende grunde måtte føre til en stadig større europæisk solidaritet, og at ... ansvaret for krigen mellem Tyskland og

¹⁾ A. nr. 459.

²⁾ A. nr. 458.

³⁾ A. nr. 463.

⁴⁾ A. nr. 461. Jfr. dog A. nr. 465, hvori Renthe-Fink skriver, at motiveringen for lukning af konsulaterne er „sagen Kauffmann“.

⁵⁾ A. nr. 462.

⁶⁾ A. nr. 464.

USA efter hans opfattelse utvetydigt faldt på USA“, hvorefter Renthe-Fink stillede ham det spørgsmål, om Danmark af sig selv „som udtryk for en europæisk solidaritetshandling“ ville afbryde forbindelsen med USA. Renthe-Fink føjer hertil følgende kommentar: „Til trods for dens økonomiske interesser i USA turde beslutningen blive lettet for den danske regering på grund af USAs optræden i sagen Kauffmann og ved, at den allerede tidligere efter vor henstilling af samme grund har lukket USAs konsulater“.¹⁾

Som svar på instruksens af 16. december indberettede Renthe-Fink, at den danske regering uden vanskeligheder ville gå med til at hjemsende det amerikanske gesandtskabs medlemmer, men at et formelt brud med USA kun kunne gennemføres „efter stærkt pres og [ville] udløse en dybtgående reaktion i befolkningen. Ikke udelukket, at nuværende regering går i stykker herpå. Til krigserklæring mod USA vil ingen dansk regering kunne formå“.²⁾

19. december meddelte v. Weizsäcker derefter Renthe-Fink, at det amerikanske gesandtskab måtte forlade København. „Formen, som den danske regering vælger herfor kan overlades til den selv. Den har her lejlighed til på iøjnefaldende måde at vise, at den bekender sig til det nye Europa“.³⁾

21. december havde Renthe-Fink derefter en samtale med Scavenius, hvorunder denne erklærede, at det amerikanske gesandtskab måtte forlade København. „Scavenius betoned, at han var absolut klar over, at Danmark måtte følge den europæiske linie og også overfor USA måtte tage hensyn hertil“. Da Renthe-Fink derefter indskød, at det i denne sag havde en lejlighed til at bekende sig til det nye Europa, svarede Scavenius imidlertid, „at hvis Danmark indtog en for skarp holdning, kunne USA benytte dette som anledning til repressalier og måske oven i købet behandle Danmark som krigsførende stat. Bortset fra skibe og tilgodehavender i USA var han navnlig bekymret for Grønland, endvidere ville det danske folk gøre ham og hans tyskvenlige politik ansvarlig for alle forholdsregler, som USA før eller senere måtte gribe til overfor Danmark, og bebrejde ham, at han havde forrådt de øvrige nationale interesser“. På grund af befolkningens voksende frygt for at blive trukket længere og længere ind i stormagternes opgør og tilsidst ind i selve krigen ville han næppe i regeringen kunne få tilslutning til en forholdsregel, som kunne bidrage til at skærpe modsætningen mellem USA og Danmark. Renthe-Fink mente, at Scavenius ved at hjemsende det amerikanske gesandtskab og udsende en regeringserklæring ville imødekomme de tyske ønsker og samtidig tage hensyn til den danske befolknings bekymringer.⁴⁾

20. december meddelte den danske regering derefter den amerikanske chargé d'affaires, at gesandtskabet ville blive lukket, hvortil han svarede, at „som følge af at De Forenede Staters legation i København på den foranledning skal lukkes“, var varetagelsen af de amerikanske interesser i Danmark blevet overdraget det schweiziske gesandtskab.⁵⁾

g. Drøftelserne om Brasilien. Februar 1942.

Efter at en række mellem- og sydamerikanske stater efter 7. december 1941 havde afbrudt den diplomatiske forbindelse med aksemagterne, besluttede disse at opfordre underskriverne af Antikominternpagten til at gøre det samme overfor disse stater. 26. februar

¹⁾ A. nr. 465.

²⁾ A. nr. 466.

³⁾ A. nr. 467.

⁴⁾ A. nr. 468.

⁵⁾ A. nr. 469.

1942 fik Renthe-Fink derfor instruks om at foranledige, at den brasilianske gesandt i Danmark forlod København, „da hovedsynspunktet for vort skridt er dette, at de endnu i Europa værende repræsentationer for de amerikanske magter, som støtter Roosevelts politik, efter alle vore erfaringer i første række fungerer som spionagecentre“. Samtidig afviser v. Ribbentrop den danske regerings ønske om at bevare sit gesandtskab i Rio de Janeiro som fyldestgørende grund til ikke at foretage dette skridt.¹⁾ På Renthe-Finks henstilling gav v. Ribbentrop imidlertid 8. marts ny instruks, som gik ud på, at den brasilianske minister skulle forlade København, men at Danmark ikke behøvede at afbryde de diplomatiske forbindelser med Brasilien.²⁾ I en indberetning 25. marts nævner Renthe-Fink derefter: „Efter USA-gesandtskabets lukning har vi ikke fået konkrete oplysninger, der berettiger mistanke om videresendelse af krigsvigtige oplysninger gennem de herværende udenlandske repræsentationer“.³⁾

Angående forholdet til USA se iøvrigt afsnit 4.

h. Situationen 29. august 1943.

Efter den danske regerings demission 29. august 1943 rejste dr. Best 23. september spørgsmålet om de danske repræsentationer i udlandet og om de endnu eksisterende gesandtskabers forbliven. Enten skulle Danmark i fremtiden behandles som de øvrige besatte lande, de danske repræsentationer ophæves og de udenlandske gesandtskaber hjemsendes, „eller fiktionen om udenrigspolitisk suverænitet (under tysk kontrol) opretholdes“, hvorefter de danske repræsentationer i udlandet kunne fungere videre og få deres instrukser fra udenrigsministeriet, samtidig med at legationerne i København fortsatte forbindelsen med det danske kongehus og udenrigsministerium.⁴⁾ Dette synspunkt blev fulgt.

Af spørgsmål, som derefter berøres angående fremmede repræsentationer, kan nævnes, at de udenlandske legationer 6. december 1943 efter forhandling med udenrigsministeriet protesterede mod det italienske gesandtskabs hjemsendelse. „De har undladt en formel protest, da Danmark er besat område. Det danske udenrigsministerium har taget de fremmede diplomaters meddelelse til efterretning, men ikke gjort officiel brug deraf. De anordnede foranstaltninger gennemføres“, hvorefter formodentlig kan sluttes, at den danske aktion var sket efter tysk ordre.⁵⁾

i. Anerkendelsen af Slovakiet.

Angående anerkendelse af andre stater foreligger 17. juni 1940 en notits fra statssekretær v. Weizsäcker, der oplyser, at den danske gesandt overfor ham har meddelt, at Danmark vil anerkende Slovakiet, og forespurgt, „om beskikkelse af en dansk general-konsul i Bratislava måske var mindre opportunt på grund af de øjeblikkelige indre forhold i Slovakiet“, hvilket v. Weizsäcker benægtede.⁶⁾

¹⁾ A. nr. 470.

²⁾ A. nr. 471.

³⁾ A. nr. 472.

⁴⁾ A. nr. 473.

⁵⁾ A. nr. 474.

⁶⁾ A. nr. 460.

3. Forholdet til gesandterne i den frie verden.

a. Cirkulæretelegrammerne april—maj 1940.

Angående de i ber. V, s. 17—18, omtalte cirkulæretelegrammer, der umiddelbart efter besættelsen udsendtes til de danske gesandtskaber og konsulater, indeholder de tyske dokumenter følgende:

13. april indberettede Renthe-Fink om det telegram, som udenrigsministeriet 11. april havde udsendt.¹⁾ „Det fik på min foranledning lov at passere“.²⁾

15. april modtog han imidlertid en instruks fra rigsudenrigsminister v. Ribbentrop, hvori det hed, at efter de oplysninger, som forelå i Berlin, var de danske repræsentationer „endnu usikre m. h. t. den holdning, de nu skal indtage“. Han skulle derfor foranledige, at det danske udenrigsministerium udsendte et nyt telegram, hvori skulle meddeles, at „Tyskland har overtaget beskyttelsen af Danmarks neutralitet og har derved forsikret at ville bevare det danske kongeriges territoriale integritet og politiske uafhængighed. Den danske regering er på dette grundlag kommet til venskabelig forståelse med den tyske regering. Som følge heraf er der skabt et snævert og tillidsfuldt samarbejde mellem danske civile og militære myndigheder og tyske organer“.

Endvidere fik Renthe-Fink instruks om, at den kommitterede for udenrigspolitiske spørgsmål, Hencke, skulle underrettes om den danske kode, samt at det nye cirkulæretelegrams indhold skulle indberettes, således at de tyske repræsentationer kunne blive underrettet.³⁾

21. april indberettede Renthe-Fink derefter om det telegram, som blev udsendt 20. april. Han oplyste endvidere, at teksten var resultatet af indgående forhandlinger med „stedfortræderen for den danske udenrigsminister, som bestræbte sig for at finde en formulering, som sagligt imødekommer tyske ønsker uden hos udenrigsrepræsentationerne at fremkalde det indtryk, at instruksens var givet under tysk tryk. Gesandt Mohr anmodede om, at der tages hensyn til, at de tyske troppers indmarch, som af den danske regering og det danske folk føles som et hårdt og skæbnesvangert slag, kun ligger få dage tilbage. I betragtning af nuværende situation ville danske udenrigsrepræsentanter ikke tage telegrafisk instruks fra udenrigsministeriet alvorlig, i hvilken der allerede nu tales om *venskabeligt* samarbejde, men muligvis betvivle telegrammets ægthed. Derved kunne let opnås det modsatte af den tilsigtede virkning . . . [Mohr] gav udtryk for den opfattelse, at det efterhånden vil lykkes ved hjælp af mere og mere varmt formede instrukser om forholdet mellem de to lande også følelsesmæssigt at indstille danske udenrigsrepræsentanter på den nye situation“.⁴⁾

22. april fik Renthe-Fink imidlertid at vide, at indholdet af telegrammet ikke var i overensstemmelse med hans instruks, idet de danske diplomater kunne „få det indtryk, at den danske regering kun samarbejder med os under direkte tvang og med stærk modvilje, og at den tager muligheden for snarlig ændring af den nuværende situation med i betragtning“. Renthe-Fink fik derfor ordre til at få udsendt et nyt telegram, hvori det hed, „at de danske civile og militære myndigheders samarbejde med de tyske besættelsesmyndigheder hviler på en principiel forståelse mellem de to regeringer og fortsat former sig tillidsfuldt og frugtbart . . . Overfor vestmagternes tendentiøse propagandameddelelser må alle danske repræsen-

¹⁾ Jfr. teksten, ber. V, A. 169, der er dateret 9. april.

²⁾ A. nr. 475.

³⁾ A. nr. 476.

⁴⁾ A. nr. 478.

tanter i udlandet navnlig tage hensyn til, at de i deres udtalelser og i deres holdning i det hele giver udtryk for, at det dansk-tyske forhold allerede nu er fuldtud konsolideret og også fremdeles vil forblive konsolideret. Jeg anmoder Dem kun samtykke i eventuel ændring af foranstående affattelse efter at have indhentet min personlige godkendelse“.¹⁾

30. april kunne Renthe-Fink derefter tilsende Berlin et udkast, som efter hans oplysninger var blevet skrevet af udenrigsminister Munch personlig, „efter at jeg havde afvist tidligere udkast som ufyldestgørende“, og derefter forelagt i et ministermøde.²⁾ 3. maj blev dette anerkendt af v. Ribbentrop.³⁾

b. Udenrigsministeriets forbindelse med udlandet.

Med hensyn til udenrigsministeriets og de udenlandske diplomatiske repræsentationers telegrafiske forbindelse med legationerne og deres hjemlande foregik denne efter Auswärtiges Amts anvisninger over den komitterede for udenrigspolitiske spørgsmål i samarbejde med den tyske kontraspionage.⁴⁾

c. Forskellige danske diplomaters holdning til Tyskland.

Mens de tyske diplomatiske repræsentanter umiddelbart efter besættelsen fremhævede den holdning, som de danske gesandter i Helsinki og Stockholm indtog i modsætning til deres norske kolleger,⁵⁾ indløb til Berlin kritik af gesandt Biering i Bukarest og de Fontenay i Island, som sammen med to engelske generalkonsuler 1. maj havde modtaget en sympatitilkendegivelse foran den danske legation i Reykjavik fra det socialdemokratiske demonstrationstog. Den tyske konsul i Reykjavik, Gerlach, indberettede dette og anmodede om, at der blev gjort forestillinger hos den danske regering.⁶⁾ Renthe-Fink fik instruks i overensstemmelse hermed. Først 11. juni indløb svar fra de Fontenay, der karakteriserede sin tyske kollegas indberetning som „ganske urigtig“.⁷⁾

Angående de i ber. V, A. 164—165, omtalte tyske klager over chargé d'affaires Fensmark i Teheran foreligger en indberetning fra Renthe-Fink 28. juni, hvori han refererer Fensmarks svar på udenrigsministeriets opfordringer til indberetning.⁸⁾

d. Gesandtskabet i Vichy.

Angående gesandtskabet i Vichy oplyser en notits af statssekretær v. Weizsäcker 15. oktober, at den danske gesandt havde henledt hans opmærksomhed på, at Vichymyndighedene havde meddelt den danske chargé d'affaires, at gesandtskabet fra 1. januar 1941 indtog „en ny, d. v. s. ringere stilling“, fordi den tyske våbenstilstandskommission i Wiesbaden havde erklæret, at „et dansk gesandtskab i Vichy ikke længere var retmæssigt. Det kunne højst dreje sig om en de facto tilstand“. v. Weizsäcker anså dette for usandsynligt.⁹⁾

¹⁾ A. nr. 480.

²⁾ A. nr. 484.

³⁾ A. nr. 446.

⁴⁾ A. nr. 482 og 483.

⁵⁾ A. nr. 477 og 479.

⁶⁾ A. nr. 481 og 485.

⁷⁾ A. nr. 486—88.

⁸⁾ A. nr. 489, jfr. ber. V, A. 170.

⁹⁾ A. nr. 491.

e. Grev Reventlows brud med regeringen.

Angående den danske gesandt i London, grev Reventlows brud med den danske regering¹⁾ indberetter Renthe-Fink 3. december 1941, at Reventlow, som „hidtil har forholdt sig loyalt“, har benyttet Danmarks underskrivelse af Antikominternpagten²⁾ til at „følge Kauffmanns eksempel“. Renthe-Fink refererer hans telegram til udenrigsministeriet³⁾ og giver udtryk for det synspunkt, at hans handling er resultatet af engelsk pres, idet den engelske regering i den danske tiltræden af Antikominternpagten „ikke med urette ser en afvigelse fra den hidtidige politiske linie til fordel for Tyskland“. ⁴⁾

3. december indberettede Renthe-Fink den danske regerings opfordring til Reventlow om at forblive loyal⁵⁾ og skriver: „Forbliver, hvad jeg antager, kongens appel uden resultat, vil der mod Reventlow og de øvrige medlemmer af det danske gesandtskab i London blive taget de samme forholdsregler som mod Kauffmann. Dermed vil det danske gesandtskab i London være at betragte som opløst“. ⁶⁾ 8. december havde Renthe-Fink derefter en samtale med udenrigsminister Scavenius, som på grundlag af et telegram fra Reventlow, indeholdende løfte om svar i løbet af nogle dage, mente, at han var blevet usikker. Englænderne ville benytte ham i deres propaganda, og derfor måtte man håbe, at han kunne bringes til forståelse af, „at han havde handlet afsindigt, hvilket med hans karakteranlæg formentlig ville medføre, at han trådte tilbage og fuldstændig gled ud af politik. For englænderne og deres propaganda ville dette være et hårdt slag“. Renthe-Fink gav dog udtryk for skepsis overfor disse ræsonnementer og slutter: „Det var dog ikke vor sag at fritage den danske regering for ansvaret. Tværtimod måtte den selv bestemme sig til, hvilke forholdsregler den ville træffe. Der påhvilede dog den danske regering et stort og alvorligt ansvar, hvorom jeg ikke ville lade råde nogen tvivl“. ⁷⁾

Angående Reventlows svar på sin hjemkaldelse 14. januar⁸⁾ skriver Renthe-Fink 15. januar, at det har vakt tilfredshed, idet danskerne mener, at Reventlow ikke vil gøre Kauffmann følgeskab. „For os kan dette ikke være nok, hvilket vi har givet udtryk for, da telegrammet ikke indeholder nogen som helst meddelelse om, at embedsvirksomheden er blevet indstillet“. ⁹⁾

f. „Danish Council“ i London.

Angående det i London oprettede „Danish Council“ oplyser Renthe-Fink i en indberetning 20. februar 1941, at den danske regering på grund af hans démarche 14. februar har taget afstand herfra i en meddelelse til pressen og radioen, og knytter hertil følgende kommentar: „Udenrigsministeriets meddelelse, der har været forelagt kongen og statsrådet, viser, at det engelske skridt tages politisk alvorligt. Forbavselsen er især stor, fordi man ikke havde anset det muligt, at det demokratiske England ville gå med til noget

¹⁾ Jfr. ber. V, s. 21—23.

²⁾ Den danske regerings cirkulære om denne se A. nr. 494.

³⁾ Tekst se ber. V, A. 174.

⁴⁾ A. nr. 492.

⁵⁾ Ber. V, A. 174.

⁶⁾ A. nr. 493.

⁷⁾ A. nr. 495; i A. nr. 497 og 499 refereres indholdet af Reventlows telegram 25. december og den danske regerings tilbagekaldelse af ham 7. januar 1942.

⁸⁾ Ber. V, A. 177.

⁹⁾ A. nr. 501; i A. nr. 504 indberettes om grev Reventlows og legationsråd Gustav Rasmussens afskedigelse 20. marts 1942.

sådan, men bestemt havde regnet med, at den engelske regering ville respektere den danske konge og det danske „Folkestyre“. Nu dukker det ubehagelige perspektiv op, at man på grund af sin hidtidige holdning har sat sig mellem to stole“. ¹⁾

g. Det kongelige reskript 15. december 1941.

Iøvrigt medførte de danske gesandters frafald, at Renthe-Fink flere gange i december 1941 gjorde udenrigsminister Scavenius opmærksom på det uheldige i, at de søgte at påberåbe sig troskab mod kongen som motivering for deres holdning. „Jeg lagde ikke skjul på, at hvis dette forblev uimodsagt, kunne der opstå det indtryk, at kongen i det skjulte ikke billigede regeringens politik. Dette var farligt for udviklingen af stemningen i Danmark og heller ikke egnet til at styrke tilliden til kongehusets holdning“. Denne henvendelse gav anledning til udsendelsen af det kongelige reskript af 15. december 1941. ²⁾

h. Gesandtskaberne i Mellem- og Sydamerika.

Angående gesandt Fin Lunds afskedigelse ³⁾ oplyser Renthe-Fink 31. december 1941, at udenrigsminister Scavenius havde anmodet den argentinske gesandt i København om at sikre, at Argentina accepterede Fin Lunds hjemkaldelse og udnævnelsen af en chargé d'affaires. Den „udpræget tyskvenligt indstillede argentinske gesandt“ havde overfor Renthe-Fink oplyst, at han havde modtaget meddelelse fra sin regering om, at den godkendte den nye ordning. ⁴⁾ I februar 1944 meddelte endelig chargé d'affaires Pedersen, at han efter Argentinas afbrydelse af den diplomatiske forbindelse med Tyskland ville forblive kongen tro, men ikke udføre den danske regerings ordrer. Best meddeler, at der intet er at gøre ved dette. ⁵⁾

16. juni 1942 klagede den tyske ambassade i Rio de Janeiro over, at gesandt Sehested havde givet en modtagelse, hvortil aksens fjender, men ikke dens venner var indbudt. „Om hans fjendtlige sindelag er der herefter ikke længere nogen tvivl“. ⁶⁾

Angående gesandtskabet i Mexico er tidligere omtalt planerne i november 1941 om at nedlægge dette gesandtskab. ⁷⁾ 7. januar 1942 meddelte legationssekretær Jørgensen, at han sluttede sig til Fin Lunds synspunkter og ikke „kunne efterkomme ordrer fra København udstedt under fremmed tryk“, hvorefter han blev afskediget. ⁸⁾

i. Gesandtskabet i Lissabon.

Angående gesandtskabet i Lissabon forespurgte den tyske gesandt 3. november 1942, om han på grundlag af instrukserne vedr. den dansk-tyske krise og formodentlig om Christian Xs forestående død skulle undlade at lægge kort i den danske legation, hvis kongen døde, „da der . . . navnlig også med henblik på det herværende danske gesandtskabs stadig loyale holdning overfor os, må regnes med stærk propagandistisk udnyttelse [heraf] fra den herværende britiske ambassades side“. ⁹⁾

¹⁾ A. nr. 490. Vedr. Reventlows og Gustav Rasmussens indtræden i det danske råd se A. nr. 503.

²⁾ A. nr. 496.

³⁾ Se ber. V, s. 19—20.

⁴⁾ Dette stemmer ikke overens med ber. V, s. 20—21, men jfr. A. nr. 498.

⁵⁾ A. nr. 507.

⁶⁾ A. nr. 505.

⁷⁾ Se A. nr. 463.

⁸⁾ A. nr. 500 og 502.

⁹⁾ A. nr. 506.

4. Gesandtskabet i Washington (Grønlandsoverenskomsten).

a. Dagene efter 9. april 1940.

Idet der om Grønlandsspørgsmålet henvises til det i beretning V meddelte¹⁾, skal oplyses følgende ang. USAs Grønlandspolitik, som dels fremgår af den daværende amerikanske udenrigsminister Cordell Hulls memoier („The Memoirs of Cordell Hull“ I/II, New York 1948) og dels af de på det amerikanske udenrigsministeriums akter byggede fremstillinger: William L. Langer and S. Everett Gleason: „The Challenge to Isolation 1937—40“ (New York 1952) og samme: „The Undeclared War 1940—41“ (New York 1953).

Heraf fremgår, at den amerikanske regering efter 9. april 1940 vel betragtede Grønland som værende en del af den vestlige halvkugle og derfor underlagt Monroedoktrinen, hvilket England og Canada accepterede i april 1940. Den ønskede dog ikke at tage et militært initiativ bl. a. af frygt for, at dette skulle give japanerne en undskyldning for at besætte Hollandsk Ostindien. Da minister Kauffmann derfor 19. april henvendte sig til udenrigsminister Hull og, øjensynlig tilskyndet af meddelelse om et muligt initiativ fra Grønland, berørte et amerikansk protektorat, blev dette afvist af Cordell Hull, og næste dag forklarede assistant secretary Adolf A. Berle ham, at et grønlandsk initiativ ville være „ubehageligt for den amerikanske regering og ville sandsynligvis blive afvist“. („The Memoirs of Cordell Hull“ I, side 756 og Langer and Gleason: „The Challenge to Isolation 1937—40“, side 432). Ligeledes afvistes en henvendelse fra landsfogderne Svane og Brun i maj om amerikansk besættelse af Ivigtut. Især var den amerikanske regering dog optaget af at hindre en engelsk og først og fremmest en canadisk besættelse af Grønland, et problem, som dukkede op i de følgende måneder, dels dikteret af engelske forholdsregler mod tyske forsøg på at etablere en meteorologisk station i Grønland og dels canadisk interesse for den grønlandske kryolit. Resultatet blev afsendelse af et amerikansk kystbevogtningsskib til grønlandske farvande.

Den første omtale af Grønlandsspørgsmålet i de tyske akter efter besættelsens gennemførelse er en indberetning 10. april fra den tyske chargé d'affaires i Washington, Hans Thomsen, som omtaler, at Grønlands stilling diskuteres i USA, og at gesandt Kauffmann efter en samtale med præsident Roosevelt udtalte, at dette spørgsmål var blevet indgående diskuteret. Thomsen mener derfor, at det vil være formålstjenligt, at Grønlands stilling klarlægges „ved en så autoritativ erklæring som muligt fra den danske regering og også at bekendtgøre rigsregeringens opfattelse i så henseende“.²⁾ 13. april instruerede statssekretær v. Weizsäcker derfor Renthe-Fink om at meddele den danske regering, at „Grønland på ingen måde rammes af tyske forholdsregler til beskyttelse af dansk neutralitet. Tilsvarende erklæring fra den danske regering, navnlig også gennem det danske gesandtskab i Washington overfor USAs regering, er ønskelig“.³⁾

18. april vender Thomsen tilbage til Grønlandssagen og skriver, at det er uklart, især om den amerikanske regering har udstrakt Monroedoktrinen til også at gælde Grønland. Han refererer udtalelser af Roosevelt 13. april gående ud på, at diskussionen om en anvendelse af doktrinen var forhastet, men at Grønland lå nærmere Amerika end Europa. Thomsen mener, at der føres forhandlinger herom mellem England og USA, og henviser til en udtalelse 16. april af den engelske ambassadør, lord Lothian, gående ud på, at Grønland falder ind under Monroedoktrinen, og at USA næppe vil modsætte sig en canadisk

¹⁾ Se ber. V, s. 24—33.

²⁾ A. nr. 11.

³⁾ A. nr. 15.

besættelse af øen, men at en sådan først vil blive nødvendig, hvis det kan fastslås, at Tyskland har planer om at besætte øen. Udtalelsen om canadisk besættelse havde „her fremkaldt betydelig forundring“.¹⁾

Angående gesandt Kauffmanns holdning udtaler Thomsen 19. april, at den forfærdelse, som han i begyndelsen demonstrerede offentligt, „formentlig efter sin regerings ordre“, er forsvundet, hvorfor der ikke mere kan rejses indvendinger mod hans officielle holdning. Angående spørgsmålet om de danske skibe, som 9. april befandt sig i amerikanske havne, skriver Thomsen, at Kauffmann loyalt følger sin regerings instrukser.²⁾ Da de kendte journalister Alsop og Kintner i en artikel hævdede, at Kauffmann saboterede sin regerings instrukser, lod Thomsen „pålidelige amerikanske journalister“ undersøge sagen og fik fastslået, at denne påstand var unøjagtig. „Den danske gesandt har tværtimod overfor dem udtalt, at han nu som før betragter sig som fungerende og vil efterkomme alle instrukser, som tilgår ham fra kongen eller den danske regering“.³⁾

b. Udsendelsen af en amerikansk Røde Kors repræsentant.

I slutningen af april dukkede det i gesandt Kauffmanns redegørelse til udenrigsministeriet i september 1940⁴⁾ nævnte tilbud fra det amerikanske Røde Kors om forsyninger af levnedsmidler til Grønland op. Fra København meddelte gesandt Hencke, at den danske regering ikke ønskede at modtage tilbudet. Den havde instrueret Kauffmann om at udtale den danske tak, men at Grønland var tilstrækkeligt forsynet med levnedsmidler, og havde samtidig meddelt ham, at den ikke ønskede foretaget nogen amerikansk hjælpeaktion i Grønland, uden at dansk indforståelse i forvejen var indhentet.⁵⁾ 1. maj havde Renthe-Fink en samtale med direktør Mohr, som med henblik på forsyningssagen udtalte den danske regeringens bekymring for, at amerikanerne ville benytte lejligheden til at udvide deres indflydelsessfære til Grønland. Mohr meddelte endvidere Renthe-Fink beslutningen om at sende en embedsmand fra Grønlands styrelse til Washington med den opgave at administrere Grønlands forsyninger derfra.⁶⁾

c. Amerikansk krav om autonomt styre.

11. maj gav Hencke Berlin meddelelse om en indberetning, som udenrigsministeriet havde modtaget fra Kauffmann. Den gik ud på, at den amerikanske regering flere gange havde forsikret ham om, at den ville gå ind for Grønlands forbliven ved Danmark. „Gesandt Kauffmann tror på Amerikas ærlige hensigter“. Forudsætningen for det amerikanske løfte var dog, at der i Grønland gennemførtes et autonomt styre, foretaget af landsfogderne, så længe Danmark var besat. Dette havde landsfogderne tilsluttet sig og havde til hensigt

¹⁾ A. nr. 23.

²⁾ A. nr. 508.

³⁾ A. nr. 510.

⁴⁾ Ber. V, A. 196.

⁵⁾ A. nr. 509.

⁶⁾ A. nr. 511. Ang. beslutningen om at sende repræsentanter for Grønlands styrelse til USA se ber. V, s. 27. Uanset den danske henstilling sendte det amerikanske Røde Kors en repræsentant til Grønland. (A. nr. 513 og 514).

at sende en kommission til Washington.¹⁾ Samtidig havde Kauffmann givet meddelelse om nedsættelsen af den dansk-amerikanske Grønlandskommission.²⁾ Endelig havde den amerikanske regering besluttet at sende en konsul og en vicekonsul til Grønland.

Henckes hjemmelsmand erklærede, at den danske regering „ingenlunde hilste den amerikanske interesse for Grønland velkommen“, men at der hverken for regeringen eller Kauffmann fandtes muligheder for at træffe modforholdsregler. Endelig meddeler Hencke, at den sovjetiske chargé d'affaires i København overfor den tyske gesandtskabsråd havde givet udtryk for „en vis bekymring for, at den amerikanske indflydelse i Grønland skulle blive for stærk, hvilket efter hans opfattelse heller ikke kan være i tysk interesse“.³⁾

d. Udsendelsen af amerikanske og canadiske konsuler.

13. juni oplyste Hencke, at den canadiske regering ligeledes havde besluttet at sende en konsul og en vicekonsul til Grønland. Da både disse og de to amerikanske konsuler var blevet afsendt, uden at USA og Canada havde indhentet dansk exequatur, besluttede den danske regering at protestere. Hencke meddelte, at udenrigsministeriet i denne sag bevidst havde holdt sin gesandt i Washington udenfor, „fordi han i Grønlandsspørgsmålet synes at indtage en holdning, der ikke er godkendt af hans regering“.⁴⁾ Da Scavenius blev udenrigsminister, fik Kauffmann imidlertid instruks om at henlede den amerikanske regerings opmærksomhed på, at der ikke var indhentet exequatur for de to konsuler. Instruksen til den danske repræsentant i Canada var „holdt i en skarpere form“, idet han skulle nedlægge formel protest. „I en personlig samtale med den befuldmægtigede har udenrigsministeren fremhævet, at han bevidst har undladt at foretage et skarpere skridt i Washington, fordi han vil undgå at komplicere det i forvejen ømtålige Grønlandsproblem. Desuden er den danske regering interesseret i ikke at bringe forsyningerne til Grønland, som ifølge de foreliggende omstændigheder kun kan ske fra Amerika, i fare“.⁵⁾

Den amerikanske regering lod svaret tilgå Danmark gennem legationen i København, som 31. juli overrakte et memorandum, hvoraf det fremgik, at Danmarks besættelse 9. april af en krigsførende magt, „som stadig har militær kontrol over kongerigets kontinentale områder, indbefattet den kongelige regerings sæde, skabte en situation med hensyn til Grønland, som krævede De Forenede Staters regerings overvejelser . . . Begivenhedernes udvikling i Danmark, hvorved Grønland er blevet berøvet fri forbindelse med København, mulighed for at få levnedsmidler og andre forsyninger til den grønlandske befolkning og mulighed for at placere Grønlands eksport på det danske marked, vakte bekymring blandt myndighederne i Grønland.

På eget initiativ henvendte disse myndigheder sig til De Forenede Staters regering angående disse spørgsmål. I den anledning kom De Forenede Staters regering i forståelse med myndighederne i Grønland til den slutning, at de talrige spørgsmål, som rejser sig med hensyn til de grønlandske indbyggers velfærd og behov og den grønlandske eksport til De Forenede Stater, fra et praktisk synspunkt bedst kunne ordnes ved provisorisk op-

1) A. nr. 513. I juli ankom Eske Brun til USA for at føre økonomiske forhandlinger. I den anledning instruerede Berlin gesandtskabet i København om at sørge for, „at tyske interesser ikke vil blive bragt i fare ved eventuelle aftaler“. (A. nr. 522).

2) Jfr. ber. V, s. 27.

3) A. nr. 513.

4) A. nr. 520.

5) A. nr. 524.

rettelse af et amerikansk konsulat. Oprettelsen af dette embede vil ikke være til skade for nogen legitim interesse“.

Fra den danske generalkonsul i Montreal indløb et svar, der gik ud på, at den canadiske regering var gået med til, at de danske konsulære forretninger i Canada blev fortsat efter 9. april på betingelse af, at de begrænsedes til at varetage danske interesser i Canada. I det foreliggende tilfælde havde den imidlertid gjort en undtagelse og meddelt, at den havde sendt en konsul til Grønland „for at samarbejde med og hjælpe de grønlandske myndigheder med det formål at fremme folkets velfærd. Fogderne i Grønland har med tak modtaget et tilbud fra den canadiske regering om at sende forsyninger til Grønland“.¹⁾

Mens den danske regering efter dette svar skrinlagde spørgsmålet om de canadiske konsuler, overrakte den 16. august en verbalnote til den amerikanske legation i København, ved hvis affattelse tyskerne ifølge deres indberetning „såvidt muligt [havde] øvet indflydelse“. Heri tog man noten af 31. juli til efterretning, takkede for Amerikas humanitære interesse for den grønlandske befolknings forsyning med levnedsmidler og gav derefter udtryk for den forhåbning, at da forbindelsen mellem den amerikanske regering og dens legation i København nu var genoprettet, ville den „i fremtiden, hvis den ønsker at træffe yderligere forholdsregler i forbindelse med forsyningen af Grønland, forelægge den danske regering sådanne planer gennem den amerikanske legation i København. Den danske regering bemærker med tilfredshed forsikringen om . . . at konsulatet i Godthaab er blevet oprettet på provisorisk basis og ikke vil være til skade for legitime interesser“.²⁾

I fortsættelse af indberetningen af 11. maj gennemgik gesandt Hencke Grønlandsproblemerne i en ny skrivelse til Berlin 23. maj. Han oplyser, at i „indflydelsesrige danske kredse“ hersker det indtryk, at USA helst vil besætte Grønland, men holdes tilbage af sin neutralitet og hensynet til England. Det ser dog på den anden side nødigt, at englænderne tager initiativet i denne sag. Disse danske kredse forklarer de amerikanske forsikringer til Danmark med denne engelsk-amerikanske rivalitet. Med hensyn til forslaget om autonomt styre under landsfogderne skriver Hencke, at dette betyder, at „De Forenede Stater ved at udelukke regeringen i København nu på kynisk måde vil sikre sig den afgørende indflydelse på Grønland“. Som eksempel herpå nævner han forsyningsvanskelighederne og Røde Kors aktionen.

Hencke forklarer dernæst, at den danske regering for at krydse amerikanernes og Kauffmanns planer havde fremskyndet sin Grønlandsdelegations afrejse, men at denne var blevet forhindret af USA.³⁾

Hencke konkluderer således: „Formålet med den amerikanske foranstaltning er klar: Den danske regering skal afskæres fra enhver mulighed for indflydelse på Grønland, den direkte kontakt mellem Amerika og øen derimod knyttes så snævert som muligt. Det foresvæver muligvis amerikanerne, at resultatet af denne politik vil blive, at Grønland frivilligt løsriver sig fra Danmark og tilslutter sig De Forenede Stater“.

e. Tysk kritik af gesandt Kauffmann.

Hencke var kritisk overfor gesandt Kauffmanns holdning. „Hvorvidt og med hvilket eftertryk den danske gesandt . . . har forsøgt at støtte sin regerings bestræbelser i Washing-

¹⁾ A. nr. 529.

²⁾ A. nr. 532.

³⁾ Se ber. V, s. 27 og A. nr. 514, hvoraf fremgår, at den danske regering gav Kauffmann instruks om at bringe dens „forbavelse“ herover til udtryk i Washington og anbefale en genudstedelse af visa til kommissionen.

ton, er vanskeligt at konstatere. Indberetningerne fra hr. v. Kauffmann lader dog formode, at han . . . har sat de amerikanske interesser foran de danske“. Med hensyn til spørgsmålet om at skaffe den danske Grønlandsdelegation visa skriver han videre, at det fra v. Kauffmanns side „ikke kan ventes, at han går særlig varmt ind for sin regerings ønsker“, hvorefter han oplyser, at det er typisk for Kauffmanns holdning, at han har anmodet regeringen om 500 000 dollars til Grønlandsforsyninger. „Selvfølgelig har regeringen i København afvist at bevilge denne sum“. ¹⁾

6. juni indberettede Renthe-Fink, at Kauffmann på grundlovsdagen havde holdt en stærk antitysk tale i New York, hvorefter „Hencke foranledigede telegrafisk instruks fra udenrigsministeriet til Kauffmann om straks at give en telegrafisk forklaring“. Renthe-Fink nævner derefter ankepunkterne mod Kauffmann og afslutter med at anmode om bemyndigelse til „hos den herværende regering at måtte forlange gesandstens tilbagekaldelse, såfremt der ikke snarest indgår svar og forklaringer, der tilfredsstiller os. I alle tilfælde synes hjemkaldelse for at aflægge rapport påkrævet“. ²⁾

11. juni meddelte Thomsen fra Washington, at „efter at den danske gesandt Kauffmann en tid har været tilbageholdende, går han nu i stigende grad offentligt ind for de allieredes sag“, og nævner en tale 20. maj og hans optræden på grundlovsdagen. ³⁾ Fra Mexico indberettede gesandten, at han under chargé d'affaires Blechingbergs rejse til Washington fra „en egnet person“ hos dennes stedfortræder havde erfaret, at gesandterne i Latinamerika havde underordnet sig Washington. ⁴⁾

10. juni meddelte Hencke, at udenrigsministeriet fra Kauffmann havde fået meddelelse om, at den mexikanske regering, der havde samme syn på den danske regerings stilling som den amerikanske, antagelig ikke ville modtage den nyudnævnte gesandt Høst, hvortil Hencke bemærker: „Anser den mulighed for givet, at Kauffmann, som hidtil øjensynlig har haft personlig indflydelse på den danske repræsentation i Mexico, vil forhindre, at posten nybesættes“. ⁵⁾

Samme dag oplyste Hencke, at det danske udenrigsministerium fastholdt beslutningen om at kalde Kauffmann hjem til aflæggelse af rapport, men at han endnu ikke havde modtaget instruks herom. Gesandt Høst, som var afrejst til Mexico, havde kongen givet besked om overfor Kauffmann at give udtryk for hans misbilligelse samt hans ønske om, at „han indstiller sine politiske trakasserier og nøjagtigt og loyalt følger den danske regerings instrukser“. Hencke meddeler derefter: „Har i dag i den alvorligste form anmodet udenrigsministerens stedfortræder om, uafhængigt af kongens bestræbelser, påny at opfordre gesandt Kauffmann til telegrafisk at udtale sig om de mod ham rejste anker indenfor en frist af få dage, der nøje skal fastsættes. Lod i den forbindelse ikke hr. Mohr være i tvivl om, at vor tålmodighed har nået den yderste grænse, og at den endelige tilbagekaldelse under de foreliggende omstændigheder vil blive nødvendig, selv i gunstigste tilfælde forekom den allerede besluttede ordre til at aflægge rapport os dog at være et minimum for, hvad vi måtte kræve“. ⁶⁾

4. juli udtalte statsminister Stauning sig i folketinget om Grønlandsspørgsmålet, og i den forbindelse skriver Hencke, at danskerne er alvorligt bekymret for Grønland. De „stoler ganske vist på, at det sejrende rige til syvende og sidst også vil hjælpe dem i

¹⁾ A. nr. 514.

²⁾ A. nr. 515.

³⁾ A. nr. 518.

⁴⁾ A. nr. 512.

⁵⁾ A. nr. 517.

⁶⁾ A. nr. 516. Se endvidere understatssekretær Woermanns telegram til Washington 13. juni. (A. nr. 519).

Grønlandsspørgsmålet, men de frygter dog, at øen under et eller andet påskud vil blive besat af Amerika, endnu medens krigen står på¹⁾

21. juni kunne Renthe-Fink indberette, at Kauffmann havde besvaret udenrigsministeriets henstilling om en redegørelse for sin optræden, hvortil han bemærker: „Helhedstenen i Kauffmanns indberetning viser, at han i sidste time vil trække i land, skønt hans undskyldninger ikke kan virke overbevisende ... Såfremt Auswärtiges Amt ikke anser Kauffmanns endelige tilbagekaldelse for påkrævet, har jeg til hensigt at foranledige udenrigsministeren til nu at lade afgå instruks til Kauffmann om straks at komme til København for at aflægge rapport. Man må ganske vist regne med, at gesandten med politiske og tekniske påskud vil gøre forsøg på at unddrage sig rejsen og derfor alligevel må afsættes fra sin post“²⁾

f. Tyske manøvrer med hensyn til Grønland.

At den tyske interesse for Grønland ikke var helt dikteret af altruistiske hensyn til danske interesser, fremgår af to dokumenter fra henholdsvis juli og august. I det første meddeler Renthe-Fink, at den tyske meteorolog Holzapfel har ansøgt de danske myndigheder om tilladelse til at rejse til Grønland, men har fået afslag. „Danskerne frygter, at en sådan ekspedition vil give amerikanerne en velkommen anledning til at virkeliggøre deres aspirationer på Grønland ... Om den militære interesse i oprettelsen af en vejrmeldestation er så stor, at risikoen for en amerikansk reaktion må tages med i købet, kan ikke bedømmes herfra“³⁾

Fra 10. august foreligger en notits af gesandt v. Grundherr, hvoraf fremgår, at general Stumpf i luftvåbnet „lægger stor vægt på, at et skib under norsk flag mandag den 12. august afgår til Grønland for at sende vejrmeldinger“. Det oplyses, at det drejer sig om skibet „Fürenak“, der ligger i en norsk havn, men hvis kaptajn „er en dansker, der er absolut pålidelig. Båden skal mandag afsejle til Østgrønland camoufleret som forsynings-ekspedition“⁴⁾

Auswärtiges Amt havde ingen indvendinger mod dette, men man ønskede dog, som det følgende viser, ingen offentlig debat om Grønland. I september 1940 modtog v. Grundherr fra en professor Wolgast en pjece af den norske forfatter Smedal om „Monroedoktrinen og Grønland“. 23. december svarede v. Grundherr imidlertid, at Tyskland ikke fandt anledning til at blande sig i denne norsk-danske strid. „Ganske særligt gælder dette dog under den nuværende situation. De vil vide, at De Forenede Stater med alle midler stræber efter at styrke deres magtpolitiske og økonomiske indflydelse i Grønland, og at de kun venter på et gunstigt påskud til endog i givet fald at besætte landet med et skær af ret. Det ligger derfor afgjort i vor politiske interesse, at enhver drøftelse af problemet Grønland undlades i den tyske presse, i tyske publikationer o. s. v. Udadtil må vi ikke vise nogen

1) A. nr. 523. I slutningen af juli overdrog udenrigsministeriet den danske forretningsmand Hartung, der skulle til USA i forretningsanliggender for cementmaskineindustrien, at opsøge Kauffmann og „skaffe sig klarhed over hans politik og dens baggrund“. Man anmodede derfor tyskerne om bistand med hensyn til Hartungs rejse. (A. nr. 526 og 527).

2) A. nr. 521. 6. august svarede Thomsen, Washington, antagelig på en forespørgsel, at det ikke var muligt at svare på, om den amerikanske regering ville benytte Kauffmanns afrejse som påskud til at besætte Grønland. „Under disse omstændigheder forekommer det mig ønskeligt, at der er en fuldt akkrediteret dansk gesandt i Washington“. (A. nr. 530).

3) A. nr. 525.

4) A. nr. 531.

som helst interesse for Grønland . . . For os er det i hvert fald et gloende jern, som vi nu mindre end nogensinde bør røre ved“.¹⁾)

g. Kryolitværkerne.

I slutningen af august meddelte Renthe-Fink til Berlin, at Kauffmann havde indberettet, at landsfogderne i kraft af deres stilling som den grønlandske forvaltnings udøvende organ 3. juni midlertidigt havde overtaget kryolitværkerne, fordi det koncessionerede selskab foreløbig var forhindret i at udnytte koncessionen. Udenrigsminister Scavenius havde henvist til sin afmægtighed i grønlandske spørgsmål, men sendt Kauffmann en instruks, hvoraf fremgik, at den danske regering tog forbehold overfor denne ordning og anmodede Kauffmann om at skaffe en repræsentant for kryolitselskabet indrejsetil-ladelse.²⁾)

31. august gav Berlin sin tilslutning til dette sidste krav, der karakteriseres som „især ønskelig for at skabe præcedens for oprettelsen af direkte personlig forbindelse mellem København og Grønland“. Udsendingen måtte være absolut pålidelig. „Han bør også medgives instruks om, såvidt det på nogen måde er muligt, at annullere Canada-kontrakten [en overenskomst med det canadiske selskab Pennesale Canada om udnyttelse af kryolitten] og omlægge leverancerne til interessenter, der er os mere velkomne, f. eks. Sovjetrusland eller Japan“.³⁾)

15. november meddelte Thomsen fra Washington, at landsfoged Svane var ankommet til Washington for at føre forhandlinger om Grønlands politiske stilling, „men formentlig først og fremmest om økonomiske spørgsmål. Den økonomiske hovedinteresse på amerikansk side er at sikre den grønlandske kryolitproduktion for den amerikanske aluminiumindustri . . . Den herværende danske gesandt deltager i forhandlingerne“.⁴⁾)

h. Havanakonferencen og Grønland.

I august havde udenrigsminister Scavenius overfor Renthe-Fink udtrykt „levende interesse“ for Havanakonferencen⁵⁾) og dens betydning for Grønland.⁶⁾) I oktober fik Kauffmann instruks om at meddele den amerikanske regering, „at forholdene her i landet ingenlunde er af en sådan karakter, at de kan motivere en sådan forvaltning af Grønland. Den danske regering har nemlig . . . ledelsen af samtlige sager her i landet og har således bevaret sin handlefrihed . . . Der foreligger mange praktiske beviser for, at det ikke blot er teori, men også praktisk virkelighed, når regeringen kan erklære, at den er i besiddelse af handlefrihed, og at Danmarks suverænitet respekteres“.⁷⁾)

¹⁾ A. nr. 539.

²⁾ A. nr. 534. 21. august indberettede den kommitterede for udenrigspolitiske spørgsmål, Mietis, at den grønlandske krone var blevet bundet til dollar, samt at et grønlandsk flag var blevet indført. „Selvom også det danske udenrigsministerium synes at være forholdsvis lidt foruroliget over begge foranstaltninger, kan disse dog kun betragtes som et yderligere skridt i retning af en styrkelse af den amerikanske indflydelse på Grønland“. (A. nr. 533).

³⁾ A. nr. 535.

⁴⁾ A. nr. 538.

⁵⁾ Konference mellem de amerikanske stater i slutningen af juli, hvor det vedtoges, at hvis en ikke-amerikansk stat forsøgte at overtage en ikke-amerikansk stats besiddelser på den vestlige halvkugle, skulle disse underlægges midlertidig administration.

⁶⁾ A. nr. 528.

⁷⁾ A. nr. 536. 26. oktober afholdtes med deltagelse af kongeparret en fest i det grønlandske selskab, der af Hencke bedømmes som „et demonstrativt udtryk for den danske regerings interesse for Grønlands skæbne“. (A. nr. 537).

i. Afleveringen af torpedobådene januar 1941.

12. februar 1941 indberettede Renthe-Fink, at gesandt Kauffmann havde anmodet om at blive orienteret om udleveringen af de danske torpedobåde til den tyske marine. „Det danske udenrigsministerium formoder, at forespørgslen er fremkommet, fordi den danske gesandt frygter følgerne med hensyn til USAs holdning i spørgsmålet om den i Amerika liggende danske tonnage“. Renthe-Fink meddeler derefter indholdet af det telegram, som udenrigsministeriet sendte til gesandterne i udlandet om torpedobådssagen, og slutter således: „Oprindelig havde danskerne . . . ønsket en formulering, der gav udtryk for, at torpedobådene ikke udleveredes uden protest fra dansk side. De nærer ængstelse for, at man skal få det indtryk, at Danmark har været villig til at udlevere torpedobådene. Dette vil kunne udlægges som en uneutral holdning og støtte til tysk krigsførelse, hvilket kunne give USAs regering anledning til at beslaglægge de danske skibe“.¹⁾

I Auswärtiges Amt udarbejdedes i februar en notits om situationen i Grønland. Den munder ud i følgende betragtning: „Den danske regering følger i bestræbelserne for ikke at støde den nordamerikanske og den canadiske regering en forsigtig taktik i sin Grønlandspolitik. En lignende tendens kan også konstateres hos de grønlandske myndigheder: Den 3. maj 1940 henvendte Grønlands forenede råd sig med adresser såvel til præsident Roosevelt som til den danske konge; i den første adresse betoner man Grønlands tilknytning til kongen af Danmark og takker præsident Roosevelt for hans „interesse for den grønlandske befolknings stilling“ og for hans „agtelse for dens frihed“; den anden, der er rettet til den danske konge, indeholder en fornyet bekræftelse af „troskabseden til det danske moderland og kongen“.²⁾

I Renthe-Finks tidligere omtalte politiske årsberetning for 1940, som han indsendte til Berlin 22. marts 1941, skriver han om Grønland: „Af problemer af udenrigspolitisk betydning spiller i dag foruden forholdet til Tyskland, der behersker Danmarks samlede politik, egentlig kun Grønlandsspørgsmålet og i forbindelse hermed det dansk-amerikanske forhold en rolle. Den tydelige fare for, at USA militært besætter Grønland som en del af den „vestlige hemisfære“ og dermed gør det til et strategisk vigtigt støttepunkt, har hidtil kun kunnet forhindres ved, at vi til trods for visse betænkeligheder, der forelå mod den danske Washingtongesandts person, ved velafvejede instrukser muliggjorde, at denne kunne fungere tilsyneladende upåvirket af os. Hertil kom, at der i det grønlandske spørgsmål forelå en vis jalousi mellem Canada og Amerika, som foreløbig har haft fordelagtige virkninger for Danmark. Hidtil har amerikanerne begrænset sig til at oprette en konsulær repræsentation i Grønland, dog uden den danske regerings forudgående godkendelse, og til at føre umiddelbare forhandlinger med de danske landsfogder om en vareudveksling. Den danske suverænitæt over Grønland er iøvrigt for kort tid siden blevet bekræftet af den amerikanske regering. At det herved alene drejer sig om en meget labil tilstand, som hver dag kan ændre sig alt efter de amerikanske interesser, ligger klart for dagen“.³⁾

k. Grønlandstraktaten 11. april 1941.

14. marts indberettede gesandt Hencke angående rygterne i den amerikanske presse om, at den amerikanske regering vil forny erklæringen om, at den danske koloni hører til den vestlige halvkugle, og endvidere har til hensigt at bygge luftstøttepunkter i Grøn-

¹⁾ A. nr. 540.

²⁾ A. nr. 541.

³⁾ A. nr. 161.

land. Han refererer derefter Kauffmanns svar på en forespørgsel herom samt et dementi fra den amerikanske chargé d'affaires i København om samme spørgsmål og slutter: „Det danske udenrigsministerium opfatter ganske vist de hidtidige officielle amerikanske udtalelser som en beroligende gestus, men er klar over, at USA-regeringen ikke ved en allerede afgivet eller fremtidig erklæring vil lade sig hindre i under et eller andet påskud at besætte Grønland, såfremt dette fremmer dens politiske eller militære interesser“.¹⁾

Angående den traktat om Grønland, som gesandt Kauffmann 9. april 1941 afsluttede med USAs regering, oplyser de ovenfor nævnte amerikanske fremstillinger, at spørgsmålet om forsvaret af Grønland blev taget op for alvor af Washingtonregeringen fra slutningen af 1940, dels som led i de amerikanske foranstaltninger i „kampen om Atlanten“ og dels for at afværge en engelsk eller canadisk besættelse af øen. I november 1940 var landsfoged Svane i Washington og diskutererede spørgsmålet med amerikanske embedsmænd. Han ønskede at bevare Grønlands neutralitet så længe som muligt, men var villig til samarbejde med de amerikanske myndigheder, når det blev nødvendigt. De afgørende amerikanske beslutninger blev truffet på en konference i „Det hvide Hus“ 10. april, hvor den amerikanske neutralitetszone udstraktes til at omfatte Grønland. Samtidig offentliggjordes overenskomsten med gesandt Kauffmann. Oprindeligt overvejedes, hvorvidt de grønlandske myndigheder skulle anlægge baserne med amerikansk hjælp, men 5. marts 1941 besluttedes, at den amerikanske regering selv skulle gøre det. 28. marts forelagde assistant secretary Berle et udkast til overenskomsten for Kauffmann, og da denne havde accepteret, fik de grønlandske landsfogder 4. april meddelelse herom. „De svarede gunstigt omend med nogen overraskelse“. Derefter underskrevs traktaten 9. april. „Udvekslingen af noter på denne dag førte til en heldig afslutning af de forhandlinger, som var foregået på en flygtig måde siden efteråret 1940 og for alvor siden januar 1941“. („The Memoirs of Cordell Hull II, side 936 ff og William L. Langer and S. Everett Gleason: „The Undeclared War 1940—41“, side 426 ff).

De tyske dokumenter indeholder følgende af interesse:

De første meddelelser om traktaten den 11. april gennem Londons radio medførte, indberetter Renthe-Fink, „den største bekymring i det danske udenrigsministerium. Man var nærmest bestyrtet over en ny radiomeddelelse, hvorefter den danske gesandt i Washington med USA-regeringen havde drøftet en overenskomst, hvorefter der indrømmes amerikanerne luftbaser i Grønland. Man ser heri gesandt Kauffmanns åbenlyse opsætsighed mod den retmæssige danske regering og frygter, at USA derved får mulighed for med tilsyneladende retshjemmel at tage Grønland i besiddelse. Udenrigsministeriet meddelte, at gesandt Kauffmann vil blive opfordret til omgående at aflægge beretning, og at regeringen i morgen fredag vil forhandle om situationen . . Har foreløbig meddelt udenrigsministerens stedfortræder, at vi vil drage de alvorligste konsekvenser, hvis meddelelsen om Kauffmanns holdning bliver bekræftet“.²⁾ I en senere indberetning samme dag, der indeholder Kauffmanns redegørelse for hans afsluttelse af traktaten, oplyste Renthe-Fink, at udenrigsminister Scavenius' stedfortræder på det skarpeste fordømte Kauffmanns handling, som han „beteg-

¹⁾ A. nr. 542. 21. marts indberettede Hencke, at den amerikanske chargé d'affaires 17. marts havde afgivet en erklæring til den danske udenrigsminister, hvori det udtaltes, at den amerikanske regering ikke havde til hensigt at oprette flyvebaser i Grønland. „På grund af Monroe-doktrinen gælder denne forsikring dog ikke, såfremt andre magter foretager noget mod Grønland, eller der foreligger fare herfor“. Udenrigsminister Scavenius meddelte fortroligt Hencke, at han havde tilbagevist denne betingede del af den amerikanske erklæring. (A. nr. 543).

²⁾ A. nr. 544.

nede som uhørt, ansvarsløs og i strid med Danmarks interesser“. Renthe-Fink oplyser derefter, at udenrigsminister Scavenius vil indhente kongens bemyndigelse til straks at hjemkalde Kauffmann. Samtidig vil den amerikanske chargé d'affaires få overrakt en note, hvori det fastslås, at den amerikanske regerings aftaler med Kauffmann ikke er bindende for den danske regering. Renthe-Fink slutter således: „Danskerne er klar over, at Kauffmann efter dette pronunciamiento, hvorved han søger at spille rollen som den sande vogter af de danske interesser i modsætning til regeringen i København, næppe vil efterkomme tilbagekaldelsen. De regner derfor med den mulighed, at Kauffmann nægter at afgive gesandtskabets forretninger og efter overenskomst med amerikanerne og med deres støtte på egen hånd forsøger fremdeles at fungere som dansk gesandt. I dette tilfælde vil det spørgsmål blive akut, om den danske regering bør tillade den herværende amerikanske chargé d'affaires fortsat at udøve sine funktioner“.1)

Da Renthe-Fink senere på dagen mente, at den danske regering tøvede med at foretage sig noget, ringede han understatssekretær Woermann i Berlin op, og denne bekræftede ham i hans opfattelse, at „en tøvende holdning ikke var på sin plads“.2)

Fra Washington indberettede chargé d'affaires Hans Thomsen 11. april, at amerikanernes hensigt med Grønlandstraktaten sandsynligvis var ønsket om at kunne fremvise et udenrigspolitisk resultat og overfor englænderne bevise, at Amerika var parat til at hjælpe dem, samtidig med at traktaten var et svar på den tyske blokade af Island. Thomsen udtaler som sin opfattelse, at der ikke forud havde været nogen føling mellem den danske gesandt og hans regering. „Hr. Kauffmann har tilsyneladende handlet egenmægtigt“.3) I en senere indberetning den samme dag foreslår han, at den danske regering straks skal kalde Kauffmann tilbage, selvom man kan tvivle på, at han vil følge ordren. Iøvrigt foreslår Thomsen, at man giver ham bemyndigelse til at opsigte lejekontrakten, som den tyske regering havde med Kauffmann angående det tidligere østrigske gesandtskab. Dette bemyndigede rigsudenrigsminister v. Ribbentrop ham til 14. april.4)

12. april om morgenen indberettede Renthe-Fink som svar på en forespørgsel fra Berlin, at ifølge de kendsgerninger, som forelå, havde Kauffmann handlet fuldstændig egenmægtigt. „Det er ikke sandsynligt, at den danske regering på nogen måde har støttet ham eller været vidende om hans handling. Dertil er kongens og regeringens bekymring for Danmarks uafhængighed og regimets angst for sin eksistens for stor. Kauffmann havde ingen fuldmagt til at forhandle om Grønland, ligesom han overhovedet ikke havde beføjelser, der går ud over en gesandts normale funktioner“. Renthe-Fink oplyser derefter som svar på forespørgslen fra Berlin, at de udgående instrukser til de danske missioner alle bliver overvåget og på det nøjeste kontrolleret, at kodetelegrammerne efterprøves, og at alle telefonsamtaler, som udenrigsministeriet fører med udlandet, kontrolleres. Han slutter denne indberetning således: „Her hersker det indtryk, at Kauffmann er blevet udsat for stærkt pres fra amerikanerne og fuldstændigt er bukket under for deres propaganda. Kauffmann er en meget ærgerrig mand, der er tilbøjelig til egenmægtig optræden, og som tilmed følte sig sikker, fordi han vidste, at Roosevelt ikke ville anerkende, at han blev kaldt tilbage af den danske regering. Han så desuden, at han ikke havde nogen chance for karriere på tysk side“. Renthe Fink fortsætter derefter med at meddele, at såsnart han havde fået kendskab til Kauffmanns handling, „gav jeg her på det kraftigste

1) A. nr. 545.

2) A. nr. 548.

3) A. nr. 546.

4) A. nr. 547.

udtryk for, at denne begivenheds alvor ikke kunne overvurderes, og at den tyske tillid til den danske politik var blevet rystet på det alvorligste. Jeg lod ikke herske nogen tvivl om, at den danske regering også offentligt på det skarpeste måtte tage afstand fra Kauffmann og i overensstemmelse hermed gribe til forholdsregler imod ham¹⁾

Samme dag, 12. april, overrakte Renthe-Fink derefter de seks krav fra den tyske regering, som er gengivet i ber. V, A. 210—211. Under den samtale, som han i denne forbindelse havde med udenrigsminister Scavenius, erklærede denne sig indforstået med punkterne 1—4. Angående nr. 5, om gennemførelse af en lov, hvorefter en statsborger, som i udlandet gjorde sig skyldig i grov krænkelse af Danmarks interesser, kunne frakendes dansk statsborgerret og få sin ejendom beslaglagt, og nr. 6, om gennemførelse af landsforræderisøgsmaal mod gesandt Kauffmann og frakendelse af hans statsborgerret, var han betænkelig og foreslog i stedet for, at man skulle gå frem i to etaper og først afskedige ham og kalde ham hjem, og dersom han nægtede at gøre dette, da at træffe disse foranstaltninger imod ham. Med hensyn til den mod de danske søfolk rettede lov om fratagelse af statsborgerret forelå det problem, sagde Scavenius, om de også skulle miste statsborgerretten og deres formuer konfiskeres, dersom de under tvang blev presset af amerikanerne til at gøre tjeneste. Renthe-Fink stod bestemt fast på sine krav og forlangte af Scavenius, at han skulle gennemføre de tyske krav i regeringen, „da vor tillid, der er blevet rystet, ellers ikke kan genoprettes“. I notitsen om den meddelelse, som Renthe-Fink gav til gesandt v. Grundherr om denne samtale, skriver v. Grundherr: „Gesandt v. Renthe-Fink lod skinne igennem, at muligheden for en regeringskrise ikke helt kan afvises“²⁾

Om samtalen med Scavenius indberettede Renthe-Fink yderligere, at han på Scavenius' forsikring om den danske regerings absolutte loyalitet havde svaret ham, at „det, der var sket, var af så tungtvejende og vidtrækkende karakter og belastede den danske regerings politiske ansvar så stærkt, at situationen ikke ganske enkelt kunne anses for genoprettet ved, at den danske regering havde skyndt sig med at afgive de erklæringer, vi ønskede. Scavenius understregede påny, at han ærligt bestræbte sig på at drive en oprigtig politik, der gik ud på samarbejde og tilnærmelse til Tyskland, og at der efter hans mening ikke kunne bebrejdes ham nogen illoyalitet. Jeg sagde til Scavenius, at i alle tilfælde en betydelig del af ansvaret herfor måtte tilskrives regeringen Staunings passive og usikre holdning, mod hvilken jeg i lang tid havde rettet advarende kritik, og som i slutningen af forrige år havde foranlediget mig til at tage det velkendte skridt overfor kongen. På grund af de halve løsnings politik, som den nuværende regering driver, var Kauffmann uden tvivl blevet opmuntret i sine planer; thi denne politik havde åbenbart givet ham den opfattelse, at han i det mindste kunne regne med stiltiende støtte fra de afgørende kredse i Danmark“³⁾

Senere på dagen, inden det danske svar var afgivet, fik Renthe-Fink en ny instruks fra udenrigsminister v. Ribbentrop, hvori det hedder: „Efter at De til den derværende regering har meddelt vore krav i anledning af den overenskomst, som gesandt Kauffmann i Washington har afsluttet, anmoder jeg Dem om ikke nu at presse yderligere på med henblik på en fuldstændig opfyldelse af disse krav, men afvente den danske regerings videre

¹⁾ A. nr. 549.

²⁾ A. nr. 551.

³⁾ A. nr. 554. I et telegram af 13. april meddeler Renthe-Fink Kauffmanns personalia, som slutter med: „Undersøgelserne her og de af statspolitikontoret i Frankfurt am Main foretagne har ikke givet holdpunkter for den slutning, at Kauffmann har jødisk familie“. (A. nr. 553). I telegram af 15. april meddelte Renthe-Fink derefter de forholdsregler, som den danske regering havde iværksat imod gesandt Kauffmann. (A. nr. 556).

beslutninger. Vi vil nu overlade til den danske regering, hvilke konsekvenser den yderligere vil drage af sin gesandts adfærd, og forbeholder os til given tid at give udtryk for, at vi ikke kan erklære os for tilfredsstillet i hele denne sag. Vi må forbeholde os, at vi så i givet fald og på en måde, der forekommer os egnet, lader den forstå, at vor mistanke om, at Kauffmann handlede i forståelse med den danske regering, ikke er forsvundet. Den danske regering bærer selvfølgelig under alle omstændigheder ansvaret for de embedshandlinger, som begås af dens gesandt i Washington, hvis forbliven på denne post den i sin tid trods vore indvendinger selv lagde den største vægt på. Til Deres personlige oplysning bemærker jeg endvidere, at vi nu vil viderebehandle sagen sådan, at den danske regering vedblivende bærer ansvaret for sin gesandts handling og følgerne deraf. Telegrammet bedes tilintetgjort efter modtagelsen¹⁾

Da traktatens tekst forelå, knyttede Renthe-Fink følgende kommentarer til den: „Det må betvivles, om den amerikanske regering uden Kauffmanns medvirken nu ville have udtalt sig så åbent om sine fremtidige hensigter med Grønland, og uden hans medvirken havde dette i hvert tilfælde ikke kunnet ske i en såkaldt overenskomst. Kauffmann må nødvendigvis have været klar over, at en dansk regering under ingen omstændigheder, endog bortset fra den militære besættelse, ville have godkendt en sådan overenskomst, så meget mindre som overenskomsten ville skabe en tilstand, hvorefter Grønland under visse forudsætninger kunne komme under fremmed herredømme og blive udgangspunkt for aktioner i forbindelse med krigsoperationer . . . For at tjene sin private politik har han [Kauffmann] tilsidesat sine pligter mod konge, regering og rigsdag“²⁾

Angående forholdet mellem gesandt Kauffmann og chargé d'affaires Blechingberg, der blev udnævnt til hans efterfølger, men nægtedes anerkendelse af den amerikanske regering, foreligger en række tyske dokumenter.³⁾

Grønlandssagen afsluttes i de tyske dokumenter med Renthe-Finks indberetning om den danske regerings communiqué 8. januar 1942 om gesandt Kauffmann.⁴⁾

5. Forholdet til Sovjetunionen.

Om Danmarks forhold til Sovjetunionen under besættelsen oplyser de tyske akter kun meget lidt.

a. Dansk indstilling til de baltiske landes indlemmelse.

30. juli 1940 indberettede Renthe-Fink, at meddelelsen om de baltiske staters indlemmelse i Sovjetunionen kun havde vakt ringe interesse. „Man er her i Danmark for meget beskæftiget med sin egen skæbne til indgående at bekymre sig om de baltiske landes skæbne. Alligevel er det umiskendeligt, at man er ængstelig for, hvilke hensigter der fra

¹⁾ A. nr. 552; i A. nr. 550 indeholdes det danske svar.

²⁾ A. nr. 559. 13. april indberettede Thomsen fra Washington, at efter at pressen først havde hævdet, at kongen faktisk var impliceret og den danske regering havde handlet bag Tysklands ryg, søgte den nu at bagatellisere protesten fra den danske regering. På den anden side ved man i Washington, „at alle patriotiske danskere var lykkelige over den amerikanske beskyttelse af Grønland“ (A. nr. 555).

³⁾ Se herom A. nr. 558, 559, 560, 561, 563, 569 og 572. Ang. danske konsuler i USAs holdning se A. nr. 565 og 566. Endelig findes i de tyske dokumenter aftrykt dele af korrespondancen mellem Christian X og den danske regering og præsident Roosevelt og statssekretær Cordell Hull samt mellem denne og gesandt Kauffmann. Se A. nr. 557, 562, 568, 570 og 571. Endelig også om Brasiliens holdning til Grønlandsspørgsmålet se A. nr. 567.

⁴⁾ A. nr. 573.

Sovjetunionens side foreligger overfor Finland og Sverige, og at man i det stille håber på, at Tyskland til trods for sit politiske interessesfællesskab med Sovjetunionen dog ved sin store magtposition danner en vis modvægt overfor denne“.¹⁾

b. Den tysk-russiske krigs udbrud 22. juni 1941.

Ved den tysk-russiske krigs udbrud 22. juni 1941²⁾ stillede Renthe-Fink om morgenen kl. 3 efter forhandling med OKW en række krav til den danske regering, som gik ud på 1. spærring af den dansk-svenske grænse for personer med russisk pas, Nansenpas eller med tidligere estiske, lettiske eller litauiske pas, 2. afspærring af Sovjetunionens eksterri- toriale arealer, 3. afbrydelse af det tussiske gesandtskabs private ledninger og dets telefon- forbindelse med Sovjetunionen, 4. arrestation af personer, hørende til de i krav nr. 1 nævnte grupper, som forsøgte udrejse, 5. arrestation af a) alle værnepligtige russiske borgere, b) alle andre sovjetborgere, som mistænkes for spionage eller sabotage, c) alle statsløse, som mis- tænkes for spionage eller sabotage, d) alle tyske, udenlandske og statsløse kommunister, e) alle førende danske kommunister, heriblandt de kommunistiske medlemmer af rigsdagen. Disse krav accepteredes af den danske regering.³⁾ Under en samtale mellem Renthe-Fink og Scavenius 22. juni erklærede denne, at „han stod på det standpunkt, at den danske regering måtte tilkendegive solidaritet med Tyskland og Finland i kampen mod Sovjetunionen“, og 24. juni meddelte han Renthe-Fink, at regeringen havde besluttet sig til at trække sit gesandtskab tilbage fra Moskva samt forberedte en erklæring, „i hvilken det betones, at den kamp, som Tyskland og Finland fører mod Sovjetunionen, vedrører hele Europa“. Den skulle offentliggøres, såsnart fjendtlighederne mellem Finland og Sovjetunionen var begyndt.⁴⁾

Angående den danske regeringserklæring 26. juni skriver Renthe-Fink: „Med denne erklæring indruller Danmark sig moralsk i den europæiske front mod Sovjetunionen. Med udgangspunkt i de forståelige særlige sympatier for Finland når regeringen og partierne i erklæringen frem til en klar bekendelse til den europæiske solidaritet under Tysklands førerskab. Efter at opgøret mod øst allerede har fremkaldt et tydeligt omsving i den almin- delig danske stemning, vil regeringserklæringen uden tvivl stærkt fremme den danske befolknings forståelse af samhørigheden mellem Danmarks skæbne og Europas skæbne under tysk førerskab. Betydningen af det danske skridt må vurderes så meget højere, som der i vide danske kredse er en udbredt frygt for, at englænderne og amerikanerne vil øve gengæld mod Danmark på grund af dets holdning ved at tage forholdsregler mod de betydelige danske værdier, der trues af engelsk og amerikansk beslaglæggelse, og at Dan- mark, som hidtil har været forholdsvis skånet for engelske luftangreb, i fremtiden vil blive hensynsløst hjem søgt“.⁵⁾

6. Kronehævningen.

Angående forhistorien til den opskrivning af kronens værdi,⁶⁾ som fandt sted i januar 1942, oplyser de tyske dokumenter følgende:

¹⁾ A. nr. 574.

²⁾ Se herom ber. V, s. 35—37.

³⁾ A. nr. 575 og 576.

⁴⁾ A. nr. 577. Varetagelsen af de danske interesser i Sovjetunionen blev overdraget Sverige. (A. nr. 578).

⁵⁾ A. nr. 579.

⁶⁾ Se ber. V, s. 64.

11. december 1940 indberettede Renthe-Fink, at direktør Sthyr fortroligt havde meddelt ham, at regeringen overvejede en forøgelse af kronens værdi. „Det er en selvfølge, at der først, når regeringens planer har antaget bestemt form, vil blive søgt føling med den tyske regering“. ¹⁾

9. februar 1941 meddelte Renthe-Fink derefter til Berlin, at LS havde vedtaget en resolution, hvori der nedlagdes skarp protest mod den voldsomme agitation for en opskrivning af kronen. Han citerer bl. a. fra resolutionen: „Vi ønsker ro om landbrugsproduktionen, således at landmanden sikkert kan tilrettelægge (uforstyrret planlægge) sit arbejde, og opretholde eksporten i fuldt omfang ... Som enkeltforanstaltning tjener kroneopskrivningen kun spekulations- og kapitalinteresser ... En svigten af eksporten vil medføre arbejdsløshed og nød“. Renthe-Fink nævnte endvidere, at bondepartiet samtidig havde anmeldt en forespørgsel i folketetinget om sagen. ²⁾

27. februar 1941 meddelte han yderligere, at nationalbankdirektør Bramsnæs og kontorchef Wassard ville komme til Berlin for at overvinde rigsbankens modstand mod kroneopskrivningen. Renthe-Fink forklarer, at baggrunden for den danske regerings ønsker er arbejdernes krav om lønforhøjelse, men at den planlagte kroneopskrivning er et forsøg på atter at „flytte byrderne fra lønmodtageren i bybefolkningen til landbruget“. ³⁾

Derefter omtales sagen ikke i Renthe-Finks indberetninger før end 10. november 1941, hvor han skriver, at den danske regerings bestræbelser for at fastholde løn- og prisniveauet fortjener ubetinget tysk støtte. „Tysklands interesser kræver imidlertid, da Danmark er et af vore vigtigste leverandørlande, at det danske erhvervsliv holdes i gang, og at der såvidt muligt dæmmes op for inflationsfaren. Vi må ikke vente, til der er indtrådt alvorlige forstyrrelser, og en tysk hjælp så ikke længere får den ønskede virkning.“ Renthe-Fink nævner derefter betydningen af besættelsesomkostningerne og clearingkontoen og fortsætter: „Den danske regering lægger såvel af økonomiske som af stemningsmæssige grunde stærk vægt på kroneopskrivningen og har i mere end et år udtrykkeligt forfulgt dette mål. Tysk godkendelse vil med held kunne udnyttes i propagandaen som en virksom tysk hjælp, tilmed da på det økonomiske område de større leverancer, som Danmark har bedt om, f. eks. foder- og gødningsstoffer, jern og træ, ikke er mulige ... En tysk afvisning af det danske ønske vil indenfor det danske erhvervsliv fremkalde stor skuffelse og navnlig blive udnyttet indrepolitisk mod Tyskland“. Han nævner derefter, at landbruget er imod kroneopskrivningen, og da Tyskland er interesseret i at bevare landmændenes leveringsdygtighed og villighed til at producere, må en kroneopskrivning ledsages af et tysk løfte om højere priser. Renthe-Fink slutter sin indberetning med at foreslå, at den danske regering foranlediges til selv at neutralisere landbrugets opposition. „Ellers må det befrygtes, at det danske landbrugs kritik retter sig mod Tyskland, hvis dette har givet sin tilslutning til opskrivningen“. ⁴⁾

Derefter førtes i november og december 1941 en række forhandlinger mellem de tyske myndigheder. 10. november havde Auswärtiges Amts politiske afdeling tilsluttet sig det danske ønske om opskrivningen. Legationsråd Rademacher i afdeling Deutschland svarede, at spørgsmålet kun interesserede dem, forsåvidt som „de danske nationalsocialister stilles vanskeligere for hver gang der indrømmes den danske regering en lettelse. Afgørende er imidlertid, at der hersker ro og orden i landet, og at det opretholdes som for-

¹⁾ A. nr. 580.

²⁾ A. nr. 581.

³⁾ A. nr. 582.

⁴⁾ A. nr. 583.

syningsbasis. Om kronehævningen udfra dette synspunkt er en krigsvigtig nødvendighed, må den handelspolitiske afdeling afgøre. Heroverfor må naturligvis vore betænkeligheder vige“. Da legationsråd v. Scherpenberg på spørgsmålet om kroneopskrivningens indflydelse på landbrugspriserne svarede, at ernæringsministeriet, hvis det blev nødvendigt, var parat til at gå med til en prisforhøjelse, anmodede Rademacher om, „at man i så fald i det mindste søgte at udnytte situationen politisk. Man kunne give de danske nationalsocialister et vink, så *Jørgensen* eller *Knut Bach* kunne rette henvendelse til Tyskland om at forhøje priserne på landbrugsprodukter, hvorefter den fra tysk side påtænkte forhøjelse officielt ville fremkomme som resultat af denne henvendelse“.¹⁾

10. november udarbejdede ministerialdirektør Wiehl en notits til udenrigsminister v. Ribbentrop om sagen. Han oplyser deri, at den danske regerings anmodninger hidtil var blevet afvist af alle tyske myndigheder. „Man lod danskerne forstå, at en kroneopskrivning kunne diskuteres indenfor rammerne af en plan for en tysk-dansk told- og møntunion“.

Imidlertid var den danske økonomi blevet så hårdt belastet som følge af besættelsesomkostningerne og clearingskontoens stigning, skrev Wiehl, at lignende inflatoriske tendenser som på Balkan var begyndt at vise sig. Hvis ikke det lykkedes at standse disse, „må der også i Danmark regnes med sociale uroligheder og en udvikling i lighed med f. eks. den i Rumænien, hvilket også vil være til følelig skade for de tyske interesser (vigtige levnedsmiddelindkøb, rustningsordrer i Danmark)“.

Af disse grunde havde rigsökonomiministeriets handelspolitiske udvalg, rigsbanken og rigsernæringsministeriet i modsætning til tidligere udtalt sig for en kroneopskrivning på 15 pct. Fireårsplanen og rigsfinsministeriet havde derimod gjort en vis betænkelighed gældende, mens Auswärtiges Amt endnu ikke havde taget standpunkt. I betragtning af de grunde, der var fremført med henblik på tyske interesser, havde afdeling Deutschland ingen indvendinger at gøre udfra hensynet til den indrepolitiske danske udvikling. Også gesandtskabet i København anbefalede at acceptere det danske ønske.²⁾

10. december vendte Renthe-Fink tilbage til sagen og anbefalede en hurtig afgørelse af hensyn til de danske finanser. Gennemførelsen af opskrivningen ville kun kræve ringe tyske økonomiske ofre, men sikre den danske landbrugseksport i fremtiden. „Men fremfor alt vil opskrivningen bidrage til at stabilisere de herværende økonomiske og sociale forhold og opretholde lysten til at producere og levere, hvori vi selv i højeste grad er interesseret, ikke blot økonomisk, men også politisk og militært“.³⁾

I Berlin syntes understatssekretær Luther stadig at være modstander,⁴⁾ og 6. januar 1942 måtte Wiehl konstatere, at årsagen til, at spørgsmålet stadig var uløst, var uenigheden mellem de tyske myndigheder. Den danske regering havde imidlertid gentagne gange dels gennem gesandtskabet i København og dels gennem sin gesandt i Berlin anmodet om tysk billigelse. Ved en forhandling 5. januar, hvor rigsfinsministeren førte forsedet, blev de tyske instansers repræsentanter så endelig enige og accepterede en opskrivning af den danske krone med 8 pct. og ikke 15 pct., som danskerne ønskede. Forudsætningen var dog, at man fra dansk side gennemførte de øvrige forholdsregler, som var nødvendige for at bremse inflationen. „Bestemmende for beslutningen var den opfattelse, at det også af hensyn til tysk interesse er ubetinget nødvendigt at opretholde ro og orden i det danske

¹⁾ A. nr. 584.

²⁾ A. nr. 585.

³⁾ A. nr. 586.

⁴⁾ A. nr. 587 og 588.

erhvervsliv; men at de til standsning af inflationstendenserne i Danmark nødvendige andre foranstaltninger i betragtning af den indre politiske situation i Danmark kun kan gennemføres, såfremt også en i det mindste begrænset kroneopskrivning tillades. . . Den indvending, at vi hidtil kun har villet tillade en opskrivning i Danmark i forbindelse med en møntunion, skulle i øjeblikket træde i baggrunden. Thi en møntunion er ikke opnåelig indenfor overskuelig tid, mens opskrivningen derimod også af hensyn til tysk interesse er presserende . . . Det danske landbrug, som ikke blot på grund af dets leverancer til Tyskland, men også på grund af den ønskelige indrepolitiske udvikling i Danmark kræver særlig hensyntagen, får sine interesser imødekommet på den måde, at det ved særlige foranstaltninger med tysk medvirken sikres, at der ikke intræder en formindskelse af dets rentabilitet“.¹⁾

15. januar gennemgik Renthe-Fink opskrivningens forskellige problemer og konkluderede således, at selvom den i øjeblikket ville styrke den danske regering, måtte dette tages med, da opskrivningen var i tysk interesse. Hvis den blev nægtet, ville regeringen vælte ansvaret for de økonomiske vanskeligheder af sig, men hvis Tyskland gav sin tilladelse til kroneopskrivningen, kunne den ikke gøre dette. „Sidstnævnte må være vort mål. Der må selvfølgelig gives de danske nationalsocialister ligesom LS anledning til i rette tid at indstille sig på, at det tyske samtykke til kroneopskrivningen ikke betyder nogen foræring til den nuværende regering, men er i tysk interesse“.²⁾

16. januar meddelte Wiehl til København, at v. Ribbentrop havde givet sin tilladelse til kroneopskrivningen. „Abteilung Deutschland lægger vægt på, at der gives de danske nationalsocialister mulighed for i givet fald at kunne tilskrive sig æren for den kendsgerning, at det danske landbrugs gennemsnitsrentabilitet bliver opretholdt i kraft af særlige foranstaltninger, ved hvilke Tyskland medvirker. Til dette formål skal man foreslå, at Meissner på passende måde sætter lederen af DNSAPs landbrugsafdeling, Jørgensen, ind i sagen og foranlediger, at han udbeder sig en konference med ministerialdirektør Walter“.³⁾

22. januar gav Renthe-Fink derefter meddelelse om den danske regerings beslutning med hensyn til kroneopskrivningen. „Scavenius har overfor Walter særlig takket for den værdifulde hjælp, som Tyskland ved sin godkendelse af kroneopskrivningen har ydet det danske folk“. C. O. Jørgensen havde dels fået en orientering og dels haft en konference med Walter. Frits Clausen havde taget det standpunkt, at DNSAPs almindelige interesser ville blive skadet, hvis partiet ensidigt stillede sig på landbrugets side, og han ville ikke løbe den risiko, at arbejderne bebrejdede ham, at han havde medvirket ved en stigning af levnedsmiddelpriserne.⁴⁾ Hans taktik ville derfor gå ud på at bestride, at kroneopskrivningen var til fordel for de brede masser, fordi gevinsten ville forblive i de interesserede gruppers lommer.⁵⁾

7. Østrumsudvalget m. m.

a. Østrumsudvalget.

Angående det i beretning V side 64—67 omtalte østrumsudvalg oplyser de tyske dokumenter følgende:

¹⁾ A. nr. 589.

²⁾ A. nr. 590.

³⁾ A. nr. 591.

⁴⁾ A. nr. 592.

⁵⁾ A. nr. 593.

27. oktober 1941 meddelte Renthe-Fink fra København, at rigskansler Hitlers udtalelser til gesandt Mohr¹⁾ ved dennes tiltrædelsesaudiens om opbygningen af det europæiske storrum og det europæiske samarbejde, som ville udvikle sig på grundlag heraf, havde vakt stor opsigt. Erhvervskredse viste større interesse for Østeuropa. På trafikminister Gunnar Larsens tilskyndelse var der i forståelse med udenrigsminister Scavenius blevet nedsat et udvalg med den opgave at indpasse det danske medarbejderskab ved genopbygningen af Østeuropa i de tyske planer. Renthe-Fink nævner, at bl. a. direktørerne Juncker og Sthyr var medlemmer, og fortsætter: „Jeg antager, at Gunnar Larsen, der ... for tiden befinder sig i Tyskland, i denne forbindelse i Berlin vil berøre spørgsmålet om, hvilke muligheder der frembyder sig i østrummet for det danske erhvervsliv.“²⁾

6. november havde gesandt Mohr derefter en samtale med statssekretær v. Weizsäcker og meddelte denne, at Scavenius havde givet ham instruks om „at gøre os bekendt med den danske regerings positive tilslutning“. Han skulle henvise til Danmarks beredvillighed til leverancer til Tyskland, udsendelse af et stort antal arbejdere til Tyskland og til en ny plan fra den danske forretningsverden, som gik ud på at sætte ind i Rusland i overensstemmelse med Førerenes ideer. „Det drejede sig om fremtrædende og kapitalstærke forretningsfolk, som snarest vil danne et arbejdsudvalg. Dette arbejdsudvalg vil eventuelt senere træde i forbindelse med officielle tyske myndigheder. Også tanken om at sende unge danske landmænd til Ukraine undersøges velvilligt“. Mohr anmodede v. Weizsäcker om at give udenrigsminister v. Ribbentrop meddelelse herom. „Måske ville oven i købet Føreren selv være interesseret i, at man i København beredvilligt fulgte hans henstilling.“³⁾

Under de følgende forhandlinger mellem Auswärtiges Amt og den danske regering forholdt østministeriet sig ifølge v. Weizsäckers opfattelse „noget køligt“. Da Gunnar Larsen i maj 1942 efter indbydelse fra rigsminister Rosenberg var på en „informationsrejse“ i Baltikum, kom det til en kontrovers mellem Auswärtiges Amt og østminister Rosenberg samt det danske udenrigsministerium om affattelsen af det communiqué, der skulle udsendes i den anledning.⁴⁾

I midten af maj kom gesandt Schnurre til København for med udenrigsminister Scavenius og andre interesserede at drøfte de problemer, der havde meldt sig i forbindelse med den danske indsats. I hans indberetning herom hedder det: „Det var den danske regering synligt magtpåliggende at vise sin store interesse, og den gav i overensstemmelse hermed samtalerne en ret repræsentativ ramme“. Der førtes forhandlinger med Scavenius, som gav en frokost, hvori deltog bl. a. statsminister Buhl, de andre interesserede ministre „samt et stort antal personer fra ministerierne, erhvervslivet og det danske østudvalg“. Endvidere forhandlede i mindre grupper. Om resultatet skriver Schnurre, at der var enighed om, at de principielle forhandlinger skulle føres mellem Auswärtiges Amt

¹⁾ Se ber. V, s. 64.

²⁾ A. nr. 594.

³⁾ A. nr. 595. Under et besøg i Berlin havde Renthe-Fink en samtale 27. november med ministeren for østområderne, Alfred Rosenberg, hvorunder de drøftede Danmarks indsats. Rosenberg foreslog at anvende „Nordische Gesellschaft“ som forbindelsesled mellem de danske og de tyske myndigheder. I en notits til v. Weizsäcker går Renthe-Fink dog imod denne idé, da „Nordische Gesellschaft“ efter hans mening mangler de faglige kvalifikationer, „og samtidig vil gesandtskabet og Auswärtiges Amt derved blive berøvet enhver indflydelse på tingene“. (A. nr. 596). Ang. Hitlers reaktion se „Hitler's Table Talk“ side 128. „Samtalerne, som vi lige har haft med danskerne, har haft betydelig virkning. I Danmark er lige blevet dannet et selskab med den opgave at deltage i udbygningen af de østlige områder. Vi skaber således baser for Europa.“

⁴⁾ A. nr. 599 (med udklip fra „Völkischer Beobachter“ 13. maj 1942) og 600.

og det danske udenrigsministerium og aftaler om det danske medarbejderskab træffes mellem de to regeringsudvalg. I det danske østudvalg, der skulle fungere som midtpunkt for danske forslag og planer, ville officielle personer indtræde og derved give det øget vægt. De danske interesser koncentrerede sig om følgende muligheder:

1. Igangsættelse af tidligere danske virksomheder (cementfabrikken Port Kunda, oliefabrikken Libau).
2. Indsats af kvalificeret dansk arbejdskraft indenfor industri og erhvervsliv. I den forbindelse tænkte man på, at de talrige danskere, som tidligere havde været beskæftiget i Baltikum, kunne vende tilbage.
3. Leverancer af danske varer, især fra maskinindustrien. „I den forbindelse er danskernes hovedinteresse naturligvis at få oplyst, hvad der kan stilles dem i udsigt som modydelse“.
4. „Særlig interesse fandt forslag fra Juncker“ om at undersøge mulighederne for at dyrke olicholdige planter.

Som afslutning oplyser Schnurre, at han ifølge sin opgaves karakter indskrænkede sig til at modtage disse forslag og love videre forhandlinger i Berlin. „Fra dansk side blev udtalt ønske om, at spørgsmålene såvidt muligt endnu i slutningen af denne uge gøres til genstand for drøftelser i regeringsudvalgene, der for tiden holder møde i Berlin“.¹⁾

Om de videre dansk-tyske drøftelser oplyser de tyske akter, at direktør Juncker i juni 1942 forhandlede med Schnurre og nævnte de finansielle vanskeligheder med hensyn til indsættelsen af dansk arbejdskraft.²⁾ I september var Juncker atter i Berlin for at forhandle med Schnurre. I indberetningen om de emner, han ønskede at drøfte, oplyser Renthe-Fink, at østrumsudvalget, der hidtil havde arbejdet på privat basis, nu var blevet et regeringsudvalg, samt at statsminister Buhl og handelsminister Halfdan Hendriksen havde tilsagt det deres støtte. Udvalget var dog blevet skeptisk på grund af de erfaringer, som var gjort i østrummet, og specielt nævnes som årsager hertil cementfabrikken Port Kunda og oliefabrikken i Libau. Ligeledes var man skuffet over den ringe interesse, som vistes anvendelse af dansk landbrugskyndig og teknisk arbejdskraft. Juncker, som ville forhandle om kontrakter for landmænd og mejerisagkyndige, overvejede derfor at forlægge den danske indsats til Sydrusland. I den forbindelse havde han foreslået, at der blev arrangeret rejser til Ukraine for interesserede danske erhvervsgrene. For at fremme vareudvekslingen mellem Danmark og Sydrusland foreslog Juncker endvidere, at der fra tysk side stilledes forslag om, hvilke varekategorier man ønskede, og hvilke der kunne leveres til gengæld.³⁾

Herefter omtales østrummet og den danske forbindelse dermed i november—december 1943, da der førtes nogle forhandlinger mellem Gauleiter Meyer fra østministeriet og statssekretær v. Steengracht i Auswärtiges Amt om aktivisering af den danske indsats. Da dr. Best blev forespurgt om de forslag, der blev stillet, svarede han, „at til gennemførelsen af disse planer er forholdene i Danmark for tiden de ugunstigst tænkelige“, og anmodede

¹⁾ A. nr. 601. Ved forhandlingerne mellem Auswärtiges Amt og østministeriet efter Schnurres hjemkomst, hvor man fra Auswärtiges Amts side ville have nedsat et udvalg for opbygning af østrummet, viste det sig atter, at Rosenberg skabte vanskeligheder. (A. nr. 602).

²⁾ A. nr. 603.

³⁾ A. nr. 606. I juli dukkede et forslag op fra SS om at danne en dansk politiformation til anvendelse mod øst. Denne idé blev dog tilsyneladende bremset af v. Ribbentrop. (A. nr. 604 og 605).

om, at de blev udsat til et bedre tidspunkt.¹⁾ Dermed ophører østrummet at figurere i de tyske akter vedrørende Danmark.

b. Trafikminister Gunnar Larsen og østrummet.

Angående daværende trafikminister Gunnar Larsens forbindelse med planerne om en dansk indsats i østrummet er ovenfor nævnt hans to rejser. Endvidere foreligger en korrespondance fra januar 1942 mellem rigsminister Fritz Todt og statssekretær v. Weizsäcker om cementfabrikken Port Kunda, hvorefter fremgår, at Gunnar Larsen overfor Todt havde udtrykt håbet om, „at de, der har ofret kapital på at sætte virksomheden i gang, atter kan nyde frugterne af deres investeringer, efter at området nu er blevet besat af Tyskland“. Todt nævner, at her er en lejlighed til „i handling at bekræfte den ivrige propaganda for økonomisk samarbejde med de nordiske lande, som vi drev i årene før krigen. Jeg mener ikke, det vil være rigtigt, hvis tyskerne her følger russernes eksempel og annekterer denne virksomhed“. Todt anmodede Weizsäcker om, at der ikke blev truffet nogen afgørelse om Port Kunda, førend Gunnar Larsen havde haft lejlighed til at drøfte spørgsmålet med vedkommende tyske myndigheder.²⁾

I sit svar oplyser v. Weizsäcker, at Auswärtiges Amt „har allerede gennem nogen tid beskæftiget sig med den danske trafikminister Gunnar Larsens interesser i cementfabrikken i Port-Kunda. Også vi skænker denne sag betydelig opmærksomhed. Danskerne var jo de første, der erklærede sig rede til sammen med os at engagere sig økonomisk i de tidligere russiske områder.“ Weizsäcker meddeler derefter, at Schnurre har fået sagen overdraget og vil sætte sig i forbindelse med Todt derom.³⁾

¹⁾ A. nr. 607 og 608.

²⁾ A. nr. 597.

³⁾ A. nr. 598.

C.

Krigsministeriet og marineministeriet under besættelsen.

1. Viceadmiral H. Rechnitzers afgang fra søværnet m. m.

a. Viceadmiral Rechnitzers afgang fra søværnet.

Angående viceadmiral H. Rechnitzers afgang fra søværnet, omtalt i beretning VI side 11—12, findes i det tyske materiale kun et enkelt dokument fra 11. maj 1940, hvori udtales, at det ikke vil betyde en politisk kursændring, at Rechnitzer forlader marineministeriet, da hans stabschef, kontreadmiral Hammerich, og kommandørkaptajn Vedel fortsætter i tjenesten. „Fortsættelse af det hidtidige tillidsfulde samarbejde mellem den tyske og den danske marine kan forventes“.¹⁾

b. Forhandlinger om den danske hærs udvidelse juni 1940.

Angående hærens forhold til værnemagten i sommeren 1940 oplyses i en „Tätigkeitsbericht“ fra den øverstkommanderende over de tyske tropper i Danmark for perioden 1. juni—31. juli 1940, at den danske generalstab efter besættelsens gennemførelse havde til hensigt at udvide den foreskrevne mandskabsstyrke. „Det var derfor nødvendigt at kontrollere gennemførelsen af denne aftale“ med den danske hær. 7. juni overrakte den danske forbindelsesofficer, kaptajn Møller, et andragende fra generalmajor Gørtz, som gik ud på en forlængelse af den halvårslige tjenestetid for de danske værnepligtige til et år, med andre ord at de 3 300 mand, som da var indkaldt, ikke ville blive sendt hjem efter deres halve års tjenestetid, samt at 3 300 nye rekrutter skulle indkaldes 1. august. „Dette ville praktisk taget betyde en fordobling af den danske hær. Denne skriftlige anmodning efterfulgtes af mundtlige forhandlinger mellem generalmajor Gørtz og generalstabschefen. Som resultat blev den 1-årige tjenestetid indrømmet danskerne, men en forhøjelse af den danske hærs samlede styrke afvist“.

På generalmajor Gørtz' anmodning gav tyskerne 1. juli tilladelse til, at det danske politi i København blev bevæbnet med 300 karabiner fra den danske hærs depoter.

c. Forholdet mellem kongen og den tyske øverstkommanderende.

Endelig hedder det i denne indberetning, at den øverstkommanderende for de tyske tropper ofte blev modtaget af kongen på Amalienborg. „Mange spørgsmål blev ordnet gnidningsløst ved disse samtaler, hvorved uønskede følger kunne forebygges. Det gode forhold mellem den øverstkommanderende og kongen var ikke uden indflydelse på forholdet mellem den tyske værnemagt og det danske militær“.²⁾

¹⁾ A. nr. 609. Jfr. Fuehrer Conferences side 104, hvoraf fremgår, at Raeders brev til Rechnitzer blev forelagt Hitler til godkendelse.

²⁾ A. nr 610.

2. Udleveringen af dansk luftværnsskyts april 1940.

a. Den tyske henvendelse 25. april 1940.

22. april 1940 henvendte den tyske øverstkommanderende sig til de militære myndigheder i Berlin og meddelte, at Aalborg den foregående nat var blevet angrebet af engelske flyvemaskiner, hvoraf to var blevet skudt ned, samt at der også var konstateret engelske flyvere over København. Han ønskede derfor af hensyn til forsvaret mod nye engelske luftangreb, at danskerne stillede antiluftskyts til disposition for det tyske militær. Det drejede sig om 36 tunge og 50-60 lette luftværnskanoner med ammunition, lyskastere o. s. v. Over Auswärtiges Amt henvendte OKW sig derefter til Renthe-Fink, som henviste til, at den danske regering allerede havde afgivet 24 lette luftværnskanoner til beskyttelse af Lillebælt og Storstrømmen. Han mente dog, der var en vis sandsynlighed for, at danskerne også ville gå ind på det nye krav. Den øverstkommanderende var imidlertid af den opfattelse, at det nye tyske krav var så vidtgående, at han gennem Renthe-Fink måtte give den danske regering meddelelse herom. Ifølge notitsen i Auswärtiges Amt erklærede Renthe-Fink, at han ikke havde nogen betænkelighed ved i overensstemmelse med den øverstkommanderendes ønske at forelægge dette for den danske regering, men at det dog måtte ske med Auswärtiges Amts billigelse.¹⁾

22. april gav rigsudenrigsminister v. Ribbentrop tilladelse til, at det foreslåede skridt kunne foretages overfor regeringen Stauning.²⁾

25. april indberettede Renthe-Fink imidlertid, at værnemagten havde til hensigt foruden luftværnsartilleri „også at forlange andet dansk krigsmateriel af alle kategorier. Hvis tyske interesser kræver det, må dette ønske selvfølgelig efterkommes. På den anden side må man dog tage hensyn til, at ethvert indgreb i det danske folks forsvarssuverænitet dybt krænker dets æres- og nationalfølelse. Politisk er det skadeligt, hvis der efter et opfyldt krav straks igen anmeldes et nyt. Derved rystes tilliden. Vore bestræbelser må derfor gå ud på snarest muligt at komme til en definitiv afgørelse med hensyn til vore krav“.³⁾

Samme dag indberettede Renthe-Fink, at den danske regering havde meddelt, at den ville opfylde de tyske ønsker og stille det forlangte luftværnsartilleri til disposition. „Det har været meget vanskeligt for den danske regering at træffe denne beslutning, som først efter stærkt pres fra min side kunne gennemføres på to ministermøder“.⁴⁾

b. Den danske regerings udtalelse 25. april 1940.

Da udenrigsministeriets direktør meddelte Renthe-Fink denne beslutning, udtalte han samtidig, at det ikke var muligt for den danske regering at anerkende, at overgivelse af luftværnsskyts var i overensstemmelse med den tyske erklæring om, at de danske tropper skulle forblive i besiddelse af deres våben. Det drejede sig jo ikke om fastmonteret skyts, men om våben, som blev benyttet af de danske afdelinger. Da man fra tysk side ikke desto mindre havde opretholdt kravet, var det klart, at Danmark i den givne situation ikke kunne modsætte sig udleveringen. Heroverfor fastslog Renthe-Fink, at kravet om luftværnsartilleri „støtter sig på det mandat, som vi havde påtaget os om at beskytte den danske neutralitet. Desuden hørte luftværnsartilleriet til de til Danmarks forsvar nødvendige indretninger og anlæg (nr. 3 i notitsen). Det tyske krav om luftværnsartilleriet strider ikke

¹⁾ A. nr. 611.

²⁾ A. nr. 612.

³⁾ A. nr. 613.

⁴⁾ A. nr. 614.

på nogen måde mod det betingede løfte om ikke at afvæbne de danske tropper. Anvendelse af luftværnsartilleriet tjener i første række danske interesser“. Renthe-Fink afslutter sin indberetning med følgende betragtning: „Danskernes bestræbelser går øjensynligt ud på at holde vore muligheder for indgreb indenfor nøje forud fastlagte grænser. Bag dette kan man spore bekymringen for i praksis at miste suveræniteten og af de fjendtlige allierede magter blive behandlet som Tysklands militære forbundsfælle“. ¹⁾

c. De tyske krav 6. maj 1940.

30. april indberettede Renthe-Fink derefter, at den øverstkommanderende for de tyske tropper i Danmark fra hærens overkommando havde fået ordre til fra Danmark at få overladt to batterier af de nyeste franske 10,5 cm kanoner, der var de mest moderne i den franske felthær, og som skulle udmærke sig ved en særlig god skydefærdighed, „og om hvilke vi hidtil har savnet nøjagtige oplysninger“. Da det danske militær havde erklæret, at det ikke kunne udlevere batterierne uden regeringens tilladelse, anmodede den XXXI højere kommando om, at de nødvendige skridt blev foretaget hos den danske regering. ²⁾ 6. maj fik Renthe-Fink derefter ordre til at rette den ønskede henvendelse. „Om en fuldstændig overdragelse af begge batterier eller blot et midlertidigt udlån eller midlertidig overladelse af enkelte stykker skyts opfylder OKHs ønsker, anmoder jeg Dem om at afgøre på stedet med den øverstkommanderende“. ³⁾

11. maj meddelte den kommitterede for udenrigspolitiske spørgsmål, Hencke, at den danske regering var gået ind på det tyske ønske om „midlertidigt at stille to franske 10,5 cm batterier og et 15 cm batteri til rådighed for de tyske tropper i Danmark“.

Hencke oplyser, at direktør Mohr, da han gav ham besked om regeringens beslutning, henviste til den erklæring, som han havde afgivet 25. april på regeringens vegne med hensyn til overdragelsen af luftværnsartilleriet. „Denne erklæring gjaldt også for de såkaldte franske batterier. Samtidig meddelte gesandt Mohr mig, at den danske regering ved at opfylde vort ønske gik ud fra, at der ikke ville blive stillet yderligere tyske krav angående udlevering af våben“.

Hencke fortsætter: „I den forudgående personlige samtale havde gesandt Mohr allerede udtalt, at stadige tyske krav om udlevering af våben stærkt foruroligede her-værende politiske og militære kredse og satte regeringen i en vanskelig situation. Det havde været lettere for dem, hvis disse krav straks var blevet gjort gældende i forbindelse med de tyske troppers indmarch“.

Hencke svarede direktør Mohr på samme måde, som Renthe-Fink havde udtalt sig den 25. april, hvorefter Mohr anmodede ham om at gøre rigsregeringen bekendt med den danske regerings opfattelse. Hencke slutter med at meddele: „Den danske regering går ud fra, at de franske batterier forbliver i landet i forsvarsojemed. Har derfor aftalt med den tyske øverstkommanderende, at en eventuel flytning af skytset til forsøg i Tyskland hemmeligholdes overfor danskerne“. ⁴⁾

20. maj skrev statssekretær v. Weizsäcker følgende til gesandtskabet i København: „Føreren ønsker ikke, at der til den danske regering stilles yderligere krav om krigsmateriel. Den danske regering skal ikke informeres herom“. ⁵⁾

¹⁾ A. nr. 614.

²⁾ A. nr. 615.

³⁾ A. nr. 616.

⁴⁾ A. nr. 617.

⁵⁾ A. nr. 618.

3. Udleveringen af danske torpedobåde januar-februar 1941.

Allerede 19. april 1940 dukkede spørgsmålet om aflevering af danske torpedobåde op. I et telegram til København, som var blevet forelagt rigskansler Hitler, meddelte statssekretær v. Weizsäcker, at den tyske marine havde til hensigt at benytte de danske torpedobåde, ubåde, minestrygere og bevogtningsfartøjer, som den danske marine var forhindret i at anvende og derfor ville oplægge, til polititjeneste. „I hvilken form dette kan ske, om ved køb eller på anden måde, vil afhænge af resultatet af sondering om dette spørgsmål hos den danske regering. Jeg anmoder Dem derfor om på passende venkabelig måde at drøfte sagen med den danske regering og indberette . . . om resultatet“.¹⁾

Under regeringskrisen omkring nytår 1941 blev spørgsmålet, som i mellemtiden øjensynlig har været drøftet mellem tyskerne og de danske embedsmænd, taget op i skarpere form af Tyskland. 10. januar 1941 sender ambassadør Ritter i Auswärtiges Amt en instruks til Renthe-Fink, hvorefter fremgår, at rigskansler Hitler nu har „bestemt, at kravet stilles til den danske regering med eftertryk og under anvendelse af det fornødne politiske tryk. Jeg anmoder derfor på rigsudenrigsministerens vegne gesandten om snarest overfor den danske udenrigsminister at stille krav om, at følgende tolv torpedobåde afstås til den tyske krigsmarine“. Efter at bådenes navne er angivet, hedder det videre i instruksen, at v. Ribbentrop anmoder om, at kravet forelægges med eftertryk og „på den her omhandlede måde“. Hvorvidt dette betyder, at Renthe-Fink havde været kaldt til Berlin om denne sag, fremgår ikke af akterne. Renthe-Fink skulle give udtryk for den bestemte forventning om, at den danske regering ikke skabte vanskeligheder, „som vil være formålsløse“. Med hensyn til formerne for afståelsen var den tyske regering parat til at tage hensyn til danske ønsker. Den var eventuelt villig til at indrømme den danske marine tilbagekøbsret efter krigen og endvidere også til at give tilsagn om, at de afståede både under ingen omstændigheder ville blive benyttet mod Tysklands fjender. De skulle kun benyttes til skoleformål. Tyskland havde af hensyn til Danmark kun forlangt afståelse af både, som allerede var oplagt på værft, således at det kunne undgås, at det danske flag skulle stryges. „Jeg anmoder om at føre forhandlingerne således, at bådene senest midt i februar kan overføres til de tyske værfter for at blive sat i stand“. Angående de politiske problemer, der var knyttet til dette krav, skriver Ritter følgende: „Med hensyn til det tidspunkt, da ovennævnte démarche skal foretages, anmoder jeg Dem om at tage hensyn til, at der efter omstændighederne meget snart kan være tale om dannelse af en ny dansk regering. Selvom det ikke kan forventes, at den gamle danske regering i dette tilfælde vil træffe en positiv afgørelse, vil det dog efter vor opfattelse være bedre at rette kravet til den gamle regering. Det vil derved blive undgået, at vi straks må henvende os til den nye regering med dette krav, og indrepolitisk kan den nye regering endelig påberåbe sig, at denne sag var en arv fra den gamle regerings tid. Vi anser det derfor for vigtigt, at kravet stilles til den gamle regering“.²⁾

15. januar meddelte Renthe-Fink, at han havde udført démarcheen. Udenrigsminister Scavenius fastslog, at det tyske krav var meget smerteligt for Danmark, da næsten alle danske torpedobåde og dermed størsteparten af den danske marine skulle afleveres. „Han var synlig bekymret for, hvorledes overdragelsen af de danske skibe, der ikke kunne forblive ubemærket, ville blive optaget i udlandet. Udenrigsministeren, hvem jeg ikke lod være i tvivl om sagens presserende karakter, vil først sætte sig i forbindelse med forsvarsministeren og derefter med regeringen“. Renthe-Fink afslutter dette referat med den

¹⁾ A. nr. 619. Af Fuehrer Conferences side 153 fremgår, at Hitlers tilladelse til at fremsætte kravet blev givet 14. november 1940.

²⁾ A. nr. 620.

betragtning, at det var hans indtryk, at Scavenius havde forstået, at det var nødvendigt at udlevere bådene. „Sagen vil dog sikkert fortsat støde på vanskeligheder her, navnlig hos kongen og marinen. Det må imidlertid antages, at man i sidste instans fuldtud vil efterkomme vort krav“.¹)

16. januar sendte v. Weizsäcker en instruks til Renthe-Fink, der gik ud på, at han overfor Scavenius skulle give udtryk for, at den tyske regering naturligvis forstod, at de danske myndigheder måtte drøfte den tyske henvendelse. „Vi må dog med eftertryk meddele den danske regering, at en tidsmæssig forhaling af sagen ikke kan accepteres. Rigsregeringens beslutning om at stille de danske torpedobåde til rådighed for den tyske krigsmarine står urokkelig fast. Hvis den danske regering derfor ikke snarest godvilligt og i en for Danmark acceptabel form efterkommer det tyske krav, må rigsregeringens beslutning jo gennemføres på anden måde. Ulemperne ved en sådan af rigsregeringen ikke ønsket løsning må udelukkende bæres af Danmark“. v. Weizsäcker skriver endvidere, at hvis Renthe-Fink overfor Scavenius' udenrigspolitiske betænkeligheder ikke allerede havde nævnt det præcedens, der var skabt af De Forenede Stater, som havde afstået 50 destroyers til England, skulle han gøre det og tilføje, at for Danmark lå sagen endog lettere. For det første ville de 50 amerikanske destroyers militært blive anvendt af England mod Tyskland, mens de danske torpedobåde ikke ville blive brugt mod England, men kun til uddannelsesformål. For det andet drejede det sig med hensyn til De Forenede Stater om et i det mindste stadigvæk formelt neutralt land, men for Danmarks vedkommende om et lille og militært besat land.²)

17. januar meddelte Renthe-Fink til ambassadør Ritter, at det danske ministerråd havde besluttet at afstå torpedobådene. „Nu må desuden kongen bearbejdes“. Renthe-Fink spurgte, om han skulle lægge et lige så skarpt tidsmæssigt pres på kongen. Det ville lette situationen, dersom man kunne få et par dage til at bearbejde ham. Ritter svarede, at efter ministerrådets beslutning mente han ikke, at kongen burde udsættes for et altfor stærkt pres, hvorfor man ville vente indtil mandag.

Under sin samtale med Renthe-Fink havde Scavenius forelagt et ønske fra den danske marine om, at Danmark blev rigeligere forsynet med skibsstål til bygning af nye skibe, end tilfældet hidtil havde været. Ritter svarede herpå, at man naturligvis ikke kunne give Scavenius et bindende tilsagn. „Jeg var dog så godt som sikker på, at den tyske krigsmarine, som jo har et betydningsfuldt ord at sige ved fordelingen af skibsplader, vil være velvilligt indstillet overfor et sådant dansk ønske, hvis torpedobådsspørgsmålet ordnes på en imødekommende måde“.³)

18. januar henvendte den danske marinechef sig til den tyske admiral for gennem ham at gøre et forsøg på at få den tyske marineledelse til at opgive kravet om torpedobådenes aflevering. Den tyske admiral meddelte dog, at den tyske beslutning var urokkelig. Renthe-Fink indberetter om dette, at det af den danske admirals oplysninger fremgik, at officerskorpset var meget deprimeret, hvilket Scavenius havde bekræftet overfor ham den samme dag.

Renthe-Fink foreslog, at man for at berolige det danske officerskorps skulle fremhæve, at bådene ville blive givet tilbage ved krigens afslutning, at den tyske venskabelige indstilling til den danske marine og dens højagtelse for dets officerskorps var den samme som tidligere og endelig, at den danske marines fremtid på ingen måde ville blive præjudi-

¹) A. nr. 621.

²) A. nr. 622.

³) A. nr. 623.

ceret ved overgivelsen af torpedobådene. „Det forekommer mig i særdeleshed ønskeligt, at marinens øverstkommanderende afgiver en sådan garanti, fordi den danske marinechef henholdt sig til storadmiralens brev af maj d. å. til admiral Rechnitzer, i hvilket det blev lovet, at det danske officerskorps' ære ville blive skånet. Ikke mindst vil en sådan gestus også virke gunstig på kongens indstilling som øverstkommanderende“.¹⁾

22. januar meddelte derefter Renthe-Fink, at „sagen danske torpedobåde er i orden“. „Da sagen er kendt af det danske søofficerskorps, kan den næppe holdes hemmelig i længere tid. Anser derfor en snarlig overdragelse af bådene og en snarest mulig ordning af de herfor nødvendige tekniske enkeltheder for ønskelig“.²⁾

4. Spørgsmålene ang. et troppekontingent til Finland og oprettelse og anerkendelse af Frikorps Danmark.

a. Finlandsfrivillige efter 22. juni 1941.

Angående disse spørgsmål³⁾ kan følgende oplyses fra de tyske dokumenter.

24. juni 1941 indberettede Renthe-Fink, at der både hos den øverstkommanderende for de tyske tropper, i gesandtskabet og hos føreren for de danske nationalsocialister havde meldt sig danskere med en forespørgsel, om og på hvilken måde de kunne komme til Finland for at kæmpe mod Sovjetunionen. Det drejede sig om frivillige, der ikke ønskede at gå ind i SS-Standarte Nordland, men ville slutte sig direkte til de finske tropper. Blandt dem var et antal uddannede officerer og soldater. Endvidere havde meldt sig frivillige, som ønskede at gøre tjeneste i opøvningsafdelinger. Renthe-Fink knytter hertil følgende kommentar: „Det forekommer mig at være politisk vigtigt, at man udnytter denne villighed til at gøre en indsats og i størst muligt omfang imødekommer de frivilliges ønsker“.⁴⁾ 27. juni meddeler han i et telegram, at rigsføreren for SS er indforstået med, at danske officerer, underofficerer og menige sammenfattes i en bataillon på 800—1 000 mand og indenfor SS-Division Vikings rammer indsættes mod Sovjetunionen. Disse danske frivillige skulle have egne officerer og underofficerer, men udstyres i Tyskland med SS-uniformer og udrustes med tyske våben. Samtidig oplyser han, at den finske gesandt i København først havde meddelt, at den finske regering på grund af mangel på levnedsmidler, uniformer og våben ikke modtog frivillige i Finland. Derimod ville man gerne ansætte ca. 20 danske læger i den finske hær. Senere, skriver Renthe-Fink, havde den finske gesandt imidlertid fået instruks om, at de finske militærmyndigheder var parat til at indrullere danske, uddannede frivillige i finsk militærtjeneste. Det var dog ikke hensigten at opstille danske formationer, men at optage de frivillige i de regulære svensktalende finske formationer. Renthe-Fink knytter hertil følgende kommentarer: „Det forekommer mig politisk vigtigt, at danskere i kampen mod Sovjetunionen hovedsagelig deltager på vor side. Af en dansk indsats mod Sovjetunionen på vor side venter jeg mig gunstige virkninger med hensyn til en forbedring af det tysk-danske forhold og styrkelse af den tysk-nordiske fællesskabstanke“. Han foreslår derfor, at der optages forhandlinger med den finske regering.⁵⁾

¹⁾ A. nr. 624.

²⁾ A. nr. 625 og 626. Med hensyn til den tekniske ordning af overdragelsen af torpedobådene indeholdes en række oplysninger i A. nr. 627—32. Angående de overvejelser i Berlin, som en diskussion i den svenske presse om afleveringen af torpedobådene medførte se A. nr. 633.

³⁾ Se ber. VI, s. 19—26.

⁴⁾ A. nr. 635.

⁵⁾ A. nr. 636. Ang. danske frivillige til Finland se endvidere A. nr. 638, 648, 649 og 653.

b. Oprettelsen af Frikorps Danmark.

29. juni indberettede Renthe-Fink til Berlin, at Frikorps Danmark var blevet dannet „med det formål at yde en indsats i kampen mod kommunismen“. Han nævner, at det kun optager militært uddannede medlemmer og står under ledelse af oberstløjtnant C. P. Kryssing.¹⁾

2. juli telegraferede statssekretær v. Weizsäcker, at rigsregeringen hilste opstillingen af et særligt dansk frivilligkorps velkommen, at det organisatorisk skulle tilhøre Waffen-SS, men dog ikke indlemmes i SS-Standarte Nordland.

Med hensyn til spørgsmålet om danske Finlandsfrivillige meddelte v. Weizsäcker, at gesandtskabet i Helsingfors havde fået instruks om at meddele den finske regering, at „vi betragter den optagelse af det størst mulige antal danske frivillige i tyske hærenheder, der allerede er i gang, som meget velkommen. Vi er bekendt med, at danske frivillige også har meldt sig til den finske hær. Herimod har vi intet at indvende. Vi vil dog være taknemlige, hvis danske frivillige, der melder sig hos finske myndigheder, såvidt muligt bliver gjort opmærksom på muligheden for at blive optaget også i tyske troppeenheder.“²⁾

17. juli kom SS-Gruppenführer Berger til København for at orientere sig om Frikorps Danmark. Den første bataillon af frikorpset, meddelte gesandtskabet denne dag, ville afgå om eftermiddagen til Hamborg.³⁾

Den øverstkommanderende for de tyske tropper i Danmark anså bestemmelsen om, at de danske frivillige skulle optages i SS, for forfæjlet. I en skrivelse til hærens overkommando udtalte han, at hvervningen af frivillige havde ringe udsigter. Årsagen hertil fandt han forklaret i en udtalelse af en dansk forbindelsesofficer, som på spørgsmålet, hvorfor så få frivillige hidtil havde meldt sig til frikorpset, havde svaret: „De frivillige skal være SS-folk, og det vil de færreste. Hvis hvervningen skete til den tyske værnemagt, ville der melde sig væsentlig flere frivillige.“⁴⁾

c. Forhandlingerne om forøgelse af den danske hær. December 1940—august 1941.

Angående den danske generalkommandos anmodning om tilladelse til at øge den danske hærs styrke og de tyske ønsker, der blev rejst i den forbindelse, om opstilling af et særligt dansk troppekontingent til kampen mod Sovjetunionen, oplyser de tyske akter, at generalstabens chef, generalmajor Gørtz, på foranledning af generalløjtnant Prior 19. december 1940 havde forelagt den tyske øverstkommanderende en anmodning om tilladelse til at forøge den danske hær.⁵⁾

I januar 1941 blev spørgsmålet atter taget op, og i juli henvendte den danske generalkommando sig til den tyske militærattaché i København og anmodede nu om en forøgelse på ca. 2 000 mand. Den øverstkommanderende for den tyske reservehær var af den opfattelse, at dette ønske kunne opfyldes, men at man burde knytte den fordring hertil, at der skulle opstilles et regiment frivillige fra den danske hær „indenfor den tyske hærs rammer i kampen mod bolsjevismen“. ⁶⁾ OKW anmodede om Auswärtiges Amts mening, og

¹⁾ A. nr. 637. I A. nr. 651 aftrykkes „Retningslinier for anvendelsen af udenlandske frivillige i kampen mod Sovjetunionen“, som indeholder bestemmelserne med hensyn til opstilling af frivillige korps og de strafferetlige og disciplinærstrafferetlige bestemmelser m. m., som skulle gælde for disse frivillige.

²⁾ A. nr. 638.

³⁾ A. nr. 639.

⁴⁾ A. nr. 643.

⁵⁾ A. nr. 646.

⁶⁾ A. nr. 640.

23. juli udtalte ambassadør Ritter, at man burde gå med til det danske ønske under den forudsætning, at der ved siden af det danske frivillige korps (d. v. s. Frikorps Danmark) deltog en sluttet afdeling af den danske hær på ca. 1 regiment i kampen mod Rusland. 30. juli blev Ritters notits forelagt rigskansler Hitler, som erklærede sig indforstået med forslaget. „Hantænker i den forbindelse også på den lettelse, som vor hær senere kan få ved at gøre brug af fremmede enheder ved besættelsen“.¹⁾

5. august gav den øverstkommanderende for de tyske tropper den danske generalstabschef meddelelse herom. Denne svarede, at han i øjeblikket ikke kunne tage stilling til spørgsmålet, fordi regeringen først måtte spørges. Det danske militær havde ikke forelagt regeringen anmodningen om en forøgelse af den danske hær. „Hvad angår generalstabschefen selv, syntes reaktionen foreløbig positiv, men det er klart, at tyngdepunktet ligger hos de politiske instanser“, skrev Renthe-Fink til Berlin 5. august og fortsætter: „Selvom det endnu ikke kan overses, hvorledes den danske regering vil stille sig, forekommer det mig dog vigtigt fra begyndelsen at sørge for, at Frikorps Danmark ikke føler sig tilside-sat. Har også overfor den øverstkommanderende givet udtryk herfor“.²⁾ 11. august meddelte imidlertid oberst Ramsing, chefen for den danske generalstab, til den øverstkommanderende for de tyske tropper i Danmark, at da spørgsmålet om hærens forøgelse var blevet rejst i december 1940 af generallejt看ant Prior, så skete dette, fordi han ønskede at orientere sig om den tyske øverstkommanderendes stilling til dette spørgsmål, men uden at regeringen var blevet forelagt sagen. „Efter at krigsministeriet er blevet gjort bekendt med de betingelser, som fra tysk side opstilles for opfyldelsen af ovennævnte ønske, gives der afkald på dette“.³⁾

I en samtale, som den tyske øverstkommanderende havde med general Gørtz 8. august, forklarede denne årsagen til regeringens afvisning af det tyske forslag, idet han sagde, at hele spørgsmålet jo gik langt ud over de militære rammer og var udenrigspolitisk af afgørende betydning. Det havde givet anledning til bevægede diskussioner, og regeringen havde valgt den udvej at svare, at der ikke var finansielle midler til dækning af denne forøgelse af hæren, hvorfor man gav afkald derpå.⁴⁾

d. Frikorps Danmark forhandlingerne. September 1941.

Med hensyn til Frikorps Danmark rejste dets chef, oberstlejt看ant Kryssing, i september 1941 ønsket om, at frikorpset blev motoriseret.⁵⁾ 11. oktober kunne Renthe-Fink meddele, at den danske regering på grund af udenrigsministerens personlige intervention havde besluttet sig til at opfylde det tyske ønske om de nødvendige 1000 lastbiler. „Scavenius betonedede overfor mig, at for den danske afgørelse havde ønsket om yderligere at yde et bidrag til bekæmpelse af bolsjevismen været bestemmende“.⁶⁾

¹⁾ A. nr. 641 og 642.

²⁾ A. nr. 645.

³⁾ A. nr. 646.

⁴⁾ A. nr. 646.

⁵⁾ A. nr. 647.

⁶⁾ A. nr. 650. 2. februar 1942 indberettede Renthe-Fink, at kommandoafdelingen indenfor Waffen-SS i Berlin—Wilmsdorf anså det for nødvendigt at skifte ledelse af Frikorps Danmark af militære grunde, da Kryssing hverken taktisk eller som leder var i stand til at bygge frikorpset rigtigt op og lede det i kamp. Renthe-Fink havde deroverfor udtalt, at det politisk var uønsket at opløse frikorpset og indlemme de frivillige i Waffen-SS samt at udskifte Kryssing som fører. (A. nr. 652).

5. Udleveringen af den danske hærs våben m. v. i november 1942.

a. Værnemagtens krav februar 1942.

Med hensyn til de i beretning VI, side 26—28, førte forhandlinger i efteråret 1942 om udlevering af den danske hærs våben m. v. oplyser de tyske dokumenter, at allerede i februar 1942 ønskede værnemagtens overkommando at få overladt det i Danmark opmagasinerede danske krigsmateriel: 77 000 karabiner, 3 000 pistoler, 56 mill. skud karabinammunition og 221 000 skud pistolammunition, til det tyske luftvåben. I en instruks af 2. februar blev Renthe-Fink anmodet om en udtalelse om, hvorvidt et sådant skridt efter hans opfattelse overfor den danske regering ville give resultater, og endvidere om man skulle tilbyde den danske regering at købe våbnene eller foreslå erstatning med nye våben på et senere tidspunkt.¹⁾

7. februar tog Renthe-Fink stilling til denne forespørgsel. Han gik ud fra punkt 3 i „Aufzeichnung“ i det tyske memorandum af 9. april 1940 og gjorde opmærksom på de synspunkter, som den danske regering ved tidligere forhandlinger om udlevering af våben havde anlagt, og de tyske standpunkter. Renthe-Fink konkluderer således: „Danskerne vil også denne gang påberåbe sig memorandummet, og det vil være adskilligt vanskeligere end før at sætte overdragelsen af våben og ammunition i forbindelse med, at vi har overtaget beskyttelsen af Danmark. Der kan ikke være tvivl om, at fjernelsen af våben og ammunition i høj grad vil forbitre danskerne. Både udenrigsminister Scavenius og statsminister Stauning vil sikkert være kloge nok til at gå ind for opfyldelse af de tyske ønsker, men ministeriets flertal vil næppe frivilligt gå med til at udlevere krigsmateriel. Også fra andre politiske faktorer og fra militære og konservative kredse, hvor man i det sidste år har arbejdet særlig stærkt med den nationale forsvarssag, kan der ventes stærk modstand. Yderligere vanskeligheder volder bekymringen for engelske repressalier. Sagen vil derfor ikke kunne gennemføres uden ultimativt pres eller simpel beslaglæggelse. Behøver man disse våben og ammunition, kan dette ikke spille nogen rolle i det tyske folks øjeblikkelige eksistenskamp, men foreligger der ikke tvingende militære grunde, bør et sådant alvorligt indgreb ubetinget undgås.“²⁾

b. De tyske krav i oktober 1942.

Dermed blev sagen foreløbig stillet i bero af OKW, men 23. oktober fik den nye øverstkommanderende for de tyske tropper i Danmark, general v. Hanneken, af OKW-Wehrmachtführungsstab ordre til at forlange udleveret de danske våben m. m., som var oplagret i Jylland og på Als.³⁾

Det synes, som om chefen for den tyske reservehær derefter blandede sig i sagen. Det viste sig, at låsene til geværene i Jylland lå i København, og for at undgå en beslaglæggelse fandt v. Hanneken på, at der skulle stilles krav om samtlige våben.⁴⁾ Ifølge de danske dokumenter blev dette krav 18. november meddelt chefen for generalstabten, general Rolsted. 20. november førtes så drøftelsen mellem udenrigsminister Scavenius, general v. Hanneken og dr. Best, som på grund af sagens politiske betydning havde anmodet Scavenius om en samtale sammen med den tyske general. Ifølge dr. Bests indberetning til Berlin 21. november gentog v. Hanneken her kravet om udlevering af alle våben, køretøjer, heste o. s. v.,

¹⁾ A. nr. 654.

²⁾ A. nr. 655.

³⁾ A. nr. 657.

⁴⁾ A. nr. 656 og 659.

men stillede samtidig et løfte om en tysk modydelse i udsigt. „Statsminister v. Scavenius udtalte i begyndelsen, at denne fordring dybt krænkede den danske hærs følelser og ville fremkalde alvorlige vanskeligheder for hans regering. Han ville forsøge at få sin regering til at gå ind på en frivillig aftale. Hvis dette ikke lykkes for ham, anbefalede han at beslaglægge våbnene o. s. v. under form af et politisk krav fra riget eller ad ren militær vej, for at han kunne give efter under tvang og undgå, at hans regering blev splittet“. Man blev enig om, at Scavenius for at få regeringen med til en frivillig overenskomst skulle have frist indtil slutningen af den følgende uge. Dr. Best afslutter denne indberetning med at anmode om en instruks, „om jeg — hvis statsminister von Scavenius ikke kan fremkomme med et tilbud om en frivillig overenskomst — skal fremsætte kravet om afståelse af våbnene o. s. v. som et politisk krav til den danske regering, eller om gennemførelsen af denne forholdsregel skal overlades til den øverstkommanderende for de tyske tropper i Danmark som en rent militær forholdsregel“. ¹⁾ Hitler bestemte, at det var et militært spørgsmål, samt at Auswärtiges Amt og dermed også Best skulle holde sig i baggrunden og overlade forhandlingerne til de militære.

Efter 20. november begyndte forhandlingerne indenfor regeringen, om hvilke Best udtalte i en indberetning til Auswärtiges Amt den 4. december, da en overenskomst var blevet afsluttet, at takket være hans beroligende indflydelse lykkedes det at få den danske regering til at fremsætte et tilbud til de tyske militære myndigheder, samtidig med at regeringens fald blev forhindret. ²⁾

I mellemtiden foregik imidlertid forskellige drøftelser mellem de tyske myndigheder. 23. november fik v. Hanneken en ordre fra Wehrmachtführungsstab, som gik ud på, at han skulle foreslå, hvilke modyardelser man kunne stille danskerne i udsigt, og endvidere en indberetning om, hvilke våben og hvilken udrustning der var blevet forlangt udover de krav, der var blevet formuleret 23. oktober. ³⁾ 24. november blev v. Hanneken derefter ringet op af chefen for reservehæren, som spurgte, hvorfor han ikke havde beslaglagt de danske våben. Endvidere oplyser dr. Best i en indberetning den samme dag til Auswärtiges Amt, at han fortroligt havde erfaret, at den tyske øverstkommanderendes krav havde vakt stor bevægelse i danske kredse. „Man taler om muligheden for, at regeringen træder tilbage, og denne mulighed kan ikke afvises, da det i mellemtiden er blevet bekendt, at en del af partierne, navnlig det konservative parti, har fortrudt, at de indlod sig på at gå med til denne regering, og at de gerne vil sprænge regeringen med en national gestus og unddrage sig videre ansvar. Statsminister Scavenius forsøger at formå regeringen til et tilbud, som dog kun vil strække sig til en del af de forhåndenværende våben o. s. v. (sandsynligvis $\frac{1}{3}$, hvilket omtrent svarer til de i Jylland efterladte våben)“. ⁴⁾

I Berlin førte denne sag også til diskussioner mellem Auswärtiges Amt og værnemagtens overkommando, idet gesandt Schnurre 25. november havde en samtale med ministerialråd v. Fritsch i Wehrmachtführungsstab, hvorunder han anmodede OKW om i forvejen at underrette Auswärtiges Amt, dersom der blev givet yderligere ordrer til den øverstkommanderende i Danmark, som gik ud over kravene om beslaglæggelse af våbnene i Jylland og på Als. „Vi havde ikke til hensigt på nogen måde at holde OKW tilbage, hvis den ønskede disse våben. Men vi måtte i betragtning af de politiske konsekvenser i hvert fald forinden have lejlighed til at undersøge spørgsmålet udfra et politisk synspunkt. Vi

¹⁾ A. nr. 656.

²⁾ A. nr. 665.

³⁾ A. nr. 657.

⁴⁾ A. nr. 659.

havde instrueret den rigsbefuldmægtigede om at være tilbageholdende i sagen, da det drejede sig om et militært anliggende“. Ministerialråd v. Fritsch beklagede, at spørgsmålet om kravene til Danmark på grund af chefen for reservehærens indblanding var kommet ind på et andet spor, end Wehrmachtführungsstab havde haft til hensigt.¹⁾

28. november meddelte ministerialråd v. Fritsch til Auswärtiges Amt, at danskerne havde stillet et forslag i udsigt, som gik ud på en købekontrakt, og forespurgte, om Auswärtiges Amt havde noget imod en sådan ordning. Schnurre svarede, at Auswärtiges Amt ikke ville indvende noget imod en købekontrakt, dersom den blev afsluttet mellem den øverstkommanderende og intendanturen for den danske hær. „Vi går dog ud fra, at der ikke føres yderligere samtaler med statsminister Scavenius“. ²⁾

4. december indberettede dr. Best til Auswärtiges Amt om den aftale, som var blevet afsluttet mellem v. Hanneken og general Rolsted. Han konstaterer tilsidst, „at den heldigt gennemførte våbensag fra begyndelsen havde en politisk karakter og uden min indgriben ville have fået alvorlige politiske følger . . . Den aftale, der nu er truffet mellem de militære repræsentanter, turde forsåvidt have politiske virkninger for fremtiden, da løftet om erstatning med nyere våben o. s. v. fra dansk side kan betragtes som et løfte om den danske hærs fortsatte beståen efter krigen. Betydningen af dette løfte om erstatning har statsminister von Scavenius allerede fremhævet under drøftelsen med general von Hanneken og mig den 20. november“. ³⁾

c. Tysk krav om opstilling af en flakmilit.

22. februar 1943 indberettede dr. Best angående en ordre fra rigskansler Hitler om, at der i alle besatte områder skulle oprettes et hjemmeværn mod luftangreb i form af en milit, bestående af statsborgere fra det besatte land: „Denne ordre gælder også for Danmark. Luftvåbnet behøver i Danmark 750 mand, der som medlemmer af den tyske værne-magt skal indlemmes i luftvåbnet og anvendes på Sjælland og i Jylland. Samtlige forpligtelser med hensyn til lønning . . . overtager luftvåbnet. For Danmark er der endvidere truffet den ordning, at de frivillige, som skal hverves til luftværnsmiliten, skal tages blandt dem, som har meldt sig til optagelse i Waffen-SS, men ikke er egnet dertil. Hvervningen sker gennem SS-Ersatzkommando Dänemark, som efter tilmeldelsen ordner overførelsen til luftvåbnet. Opstillingen er endnu ikke afsluttet“. ⁴⁾

6. Hæren og søværnet 28. august 1943 m. m.⁵⁾

Med hensyn til general v. Hannekens ønske i januar 1943 om opløsning af den danske hær henvises til oplysningerne i afsnit A. nr. 11c.

Angående begivenhederne den 29. august 1943 henvises endvidere dels til den fremstilling af overhærarkivar Goes, der er aftrykt som A. nr. 416, hvori der gøres rede for begivenhederne den 29. august og de følgende dage med hensyn til den danske hærs og marines afvæbning, og dels til A. nr. 417—437.

¹⁾ A. nr. 660. Se endvidere en kompetencediskussion mellem dr. Best og v. Hanneken (A. nr. 661).

²⁾ A. nr. 662, 663 og 664.

³⁾ A. nr. 665. Angående de samtidige tyske rekvisitioner af uldtæpper se A. nr. 658 og 662.

⁴⁾ A. nr. 666.

⁵⁾ B.er. VI, s. 28—56.

a. Diskussionen om ejendomsretten til hærens og flådens materiel.

Af oplysninger om den følgende periode findes følgende vedrørende den tyske opfattelse af retten til den danske hærs og marines materiel. 15. september 1943 meddelte general v. Hanneken den kommanderende tyske admiral, at han ikke kunne acceptere hans standpunkt, der gik ud på, at danske krigsskibe forblev dansk ejendom, idet de kun blev benyttet af den tyske marine. v. Hanneken hævdede, at våben og udrustning af enhver art ikke længere var den danske stats ejendom, men var bytte, „da Danmark ikke er et venskabeligt, men et overfor os fjendtligt indstillet land“, hvorfor Haagerlandkrigsreglementets artikler 42—46 finder anvendelse. „Af ovennævnte grunde kan der heller ikke gives det tyske riges befuldmægtigede i Danmark medhold i hans opfattelse, hvorefter alt i Danmark forhåndenværende krigsmateriel kun må tages i brug til fordel for Tyskland, indtil der efter krigen sker en endelig regulering med den danske stat.“ Hertil følger dr. Best følgende betragtninger: „Jeg anser det dog nu — i særdeleshed med henblik på Danmarks kommende politiske og administrative behandling — for nødvendigt, at det principielt afgøres, om det tyske rige befinder sig i krig med Danmark, da dette „ikke er et venskabeligt, men et overfor os fjendtligt indstillet land“, således at den danske hærs og marines våben og udrustning kan betegnes som krigsbytte. Efter min opfattelse ligger det i tysk interesse, at det politiske og retlige forhold mellem riget og Danmark bevidst holdes svævende, og at enhver præcisering i den ene eller anden retning omhyggeligt undgås. Derfor har jeg overfor den kommanderende Admiral Dänemark foreslået den formel, at alt i Danmark overtaget krigsmateriel skal anvendes til fordel for den tyske krigsførelse, og at en endelig regulering skal udsættes til efter krigen.“¹⁾

b. Orlogsværftet efter 29. august 1943.

29. november 1943 indberettede dr. Best, at der var truffet en ordning med hensyn til orlogsværftet, der var blevet beslaglagt den 29. august. Mellem rigsministeriet for rustning og krigsproduktion og Howaldt-Werke AG. i Hamburg var der blevet afsluttet en overenskomst, hvorefter dette selskab skulle føre værftet videre „treuhänderisch“. Dr. Best oplyser endvidere, at det med det danske udenrigsministerium var blevet aftalt, at orlogsværftet efter istandsættelse skulle anvendes til nybygning af handelsskibe, og at danske skibe skulle have fortrinsret. Under ingen omstændigheder måtte der bygges, ombygges eller repareres tyske eller danske krigsskibe. Orlogsværftet måtte hverken deltage i bjærgning af eller i reparationer på de sænkede danske krigsskibe. Endvidere indeholdt aftalen bestemmelser om strejkeforbud, værftsledelse, Howaldt-Werkes benyttelsesret o. s. v. „Efter det danske udenrigsministeriums ønske skal aftalen underskrives af mig. Jeg anmoder om, at det, efter at der er søgt føling med rigsministeren for rustning og krigsproduktion, meddeles mig, om jeg kan underskrive overenskomsten i denne form ... Sagen er presserende, fordi det kan befrygtes, at personalet søger anden beskæftigelse, hvis værftets igangsættelse udskydes længere.“²⁾

c. De danske krigsskibe efter 29. august 1943.

I en skrivelse 28. marts 1944 fra krigsmarinens overkommando til Auswärtiges Amt oplyses, at der nu er truffet afgørelse med hensyn til de danske krigsskibe. De kan benyttes, sålænge krigen varer, af den tyske krigsmarine, og en ordning med den danske regering

¹⁾ A. nr. 667.

²⁾ A. nr. 668 med den dansk-tyske aftales tekst.

skal udsættes indtil krigens afslutning. Endvidere er det blevet afgjort, hvilke danske skibe der skal ophugges, og i den forbindelse oplyses, at det er bedst, de bringes til Tyskland, „for at ikke de danske myndigheders opmærksomhed henledes på sagen. Det kan så afventes, om den danske regering muligvis skulle henvende sig til os angående erstatning for ophugningsværdien“.¹⁾

7. Kommandørkaptajn Kjølens forhandlinger i Berlin i efteråret 1940.

Angående det i beretning VI, side 56—59, meddelte om daværende marineattaché, kommandørkaptajn Kjølens forhandlinger i Berlin i efteråret 1940 forelægges to tyske dokumenter, som omhandler denne sag. 15. oktober indberetter Renthe-Fink, at den danske marineattaché samme dag vender tilbage til Berlin, hvor han vil give meddelelse om det danske marineministeriums samtykke til, at han modtager en tysk betænkning angående den danske marines fremtidige opgaver og materielle udrustning, som er stillet ham i udsigt af stabschefen ved marinens overkommando.

„En samtale med vedkommende afdelingschef i marineministeriet bekræftede den herværende opfattelse, at danskernes beredvillighed foreløbig kun tager sigte på tiden efter krigens afslutning og ikke på en udvidet dansk medvirken ved de nuværende krigsopgaver. M. h. t. dette nærer de nu som tidligere . . . betænkeligheder. Har påny udtrykkeligt gjort danskerne opmærksom på vort ønske om [deres] overtagelse af yderligere forsvarsopgaver på dansk område, specielt aktiv bekæmpelse af fjendtlige flyvere, og jeg har i overensstemmelse med min instruks understreget, at vi m. h. t. dette venter et dansk initiativ.“²⁾

Samme dag refererer Renthe-Fink en samtale med udenrigsminister Scavenius. Denne nævnte overfor ham den samtale, som marineattaché Kjølens havde haft med stabschefen ved den tyske marines overkommando. Scavenius „bemærkede, at den danske militærattachés meddelelser har vakt levende interesse i herværende kredse, kongen indbefattet. Anser det for særdeles nyttigt at spinde videre på denne tråd for at berede jorden for en kommende ordning. Villighed til samarbejde med Tyskland vil i mange kredse blive stærkt fremmet, når man ser, at Danmark bevarer eget forsvar under kongens overkommando, dog må naturligvis vor indflydelse sikres på alle områder. Efter min opfattelse bør man imidlertid ved en fortsættelse af samtalerne klart give udtryk for, at forudsætningen for vor imødekommenhed i dette spørgsmål er en dansk regering, til hvis loyalitet og vilje til snævert og aktivt samarbejde vi kan have absolut tillid. M. h. t. hvilken politik vi her skal følge, rejser det spørgsmål sig, om man ikke i denne forbindelse bør antyde, at vi kun vil kunne have tillid til en regering ledet af de danske nationalsocialister“.³⁾

¹⁾ A. nr. 669.

²⁾ A. nr. 670.

³⁾ A. nr. 671.

D.

Justitsministeriet og retshåndhævelsen under besættelsen.

Som supplement til den systematiske fremstilling af forholdene vedrørende justitsministeriet og retshåndhævelsen meddeles i det følgende et materiale til belysning af visse punkter i ovennævnte beretning.

1. Interneringen af allierede statsborgere.

Angående de i ber. VII side 17—19 omtalte forhold angående interneringen af allierede statsborgere oplyser de tyske dokumenter følgende:

13. april henvendte den amerikanske gesandt i København, der repræsenterede beskyttelsesmagten for de engelske og franske interesser i Danmark, sig til Renthe-Fink og udtalte håbet om, at den tyske regering ville tillade, at de fjendtlige statsborgere i Danmark kunne rejse hjem over Tyskland. Han henviste til, at Danmark ifølge de tyske erklæringer var et neutralt land, hvorfor en internering ikke kunne komme på tale. Renthe-Fink svarede, at Tyskland havde ret til at gøre de personer, der udgjorde en fare for værne-
magten, uskadelige. Iøvrigt var Tyskland ikke forpligtet til at lade fjendtlige privatperso-
ner forlade Danmark, da det kontrollerede alle land- og søgrænser. „Hvis der i England og Frankrig forelå ønske om at repatriere de fjendtlige statsborgere, kunne vi til gen-
gæld for en imødekommenhed fra vor side også vente en imødekommenhed fra de fjendtlige
magters side“.¹⁾

20. april sendte rigsudenrigsminister v. Ribbentrop en instruks om denne sag, hvoraf fremgår, at Tyskland ikke ville gå med til hjemsendelse af fjendtlige statsborgere fra Danmark, hvis ikke Frankrig og England viste imødekommenhed i spørgsmålet om hjem-
sendelse af tyske internerede. „Navnlig må vi forvente, at den britiske regering anvender
sin indflydelse på den ægyptiske regering med henblik på frigivelse og udrejse af tyske
civilinternerede fra Ægypten“.²⁾

22. april meddelte v. Ribbentrop videre, at man af militære sikkerhedsgrunde måtte
forlange, at alle mandlige britiske, franske og ægyptiske borgere fra 17 til 60 år blev over-
ført til Tyskland. Samtidig fik Renthe-Fink ordre til at rejse spørgsmålet overfor den danske
regering og i forståelse med værnemagten sørge for, at vedkommende englændere og fransk-
mænd straks blev arresteret og deres overførsel til Tyskland forberedt. „Ved pågribelse
og varetægt bør unødvendig hårdhed undgås“.³⁾

29. april indberettede Renthe-Fink, at den danske regering anså overførelsen af
fjendtlige statsborgere til Tyskland for uforenelig med sin suverænitet og neutralitet.
Den foretrak derfor at internere dem i en dansk lejr. Endvidere ville den danske regering i

¹⁾ A. nr. 672.

²⁾ A. nr. 674.

³⁾ A. nr. 675.

London og Paris undersøge, om der fandtes udvekslingsmuligheder.¹⁾ Imidlertid meddelte det danske udenrigsministerium 30. april, at det havde opgivet dette forsøg.²⁾

30. april gentog v. Ribbentrop kravet om overførelse af alle værnepligtige britiske, franske og ægyptiske borgere til Tyskland. Han bad Renthe-Fink betone overfor den danske regering, at en dansk internering ville belaste Danmark med et ansvar, samt at udvekslingsforhandlingerne naturligvis kun kunne føres fra Tyskland og ikke af den danske regering.³⁾ 7. maj rejste den danske gesandt i Berlin spørgsmålet overfor statssekretær v. Weizsäcker. Han fremhævede, at den danske regering lagde den allerstørste vægt på, at interneringen kunne ske i Danmark, at den var villig til at garantere, at de blev fuldstændig isoleret, samt endvidere træffe alle andre nødvendige forholdsregler. v. Weizsäcker svarede herpå, at fra tysk side ønskede man kun at overføre engelske og franske borgere fra Danmark til Tyskland, forsåvidt de var værnepligtige.⁴⁾

2. Spørgsmål vedrørende forholdet mellem dansk og tysk jurisdiktion.

a. Særdomstole.

Angående de forhandlinger, der resulterede i lov af 18. januar 1941, oplyser de tyske dokumenter følgende: 20. april 1940 indberettede Renthe-Fink, at kongen og regeringen overfor ham havde givet udtryk for forventningen om, at danske statsborgere ikke ville blive stillet for tysk krigsret. „Den danske regering er parat til at oprette danske særdomstole og tilpasse sig den særlige tyske krigsstrafferet“. Renthe-Fink fortsætter: „Selvom også danskerne er overbevist om, at den danske befolkning vil afholde sig fra fjendtlige handlinger mod den tyske værnemagt, spiller ordningen af dette spørgsmål dog alene på grund af dets principielle betydning psykologisk og politisk en afgørende rolle. Vor holdning i dette spørgsmål betragtes som en prøve på, om det planlagte samarbejde fra vor side virkelig er loyalt ment, og om vi vil lade den danske suverænitet uantastet. I overensstemmelse med den øverstkommanderende vil jeg anse det for politisk ønskeligt, hvis der kan findes en løsning, som svarer til de danske forventninger . . . Naturligvis kan det danske ønske kun imødekommes fra vor side, hvis det ubetinget garanteres, at vore militære interesser ikke lider skade. Efter mit skøn vil disse interesser være garanteret, hvis der findes visse klausuler (f. eks. at udøvelse af benådningsretten kun kan finde sted med den øverstkommanderendes godkendelse, muligheder for at øve indflydelse på domstolenes personelle sammensætning, ingen stadfæstelse af dommen uden den øverstkommanderendes godkendelse, afhøring af værnemagtsmedlemmer o. s. v.), og hvis ordningen yderligere til enhver tid kan tilbagekaldes af den øverstkommanderende“.⁵⁾

23. april gav rigsudenrigsminister v. Ribbentrop bemyndigelse til at ordne spørgsmålet om danske særdomstole og opstillede en række punkter, som skulle opfyldes i den danske lovgivning herom. v. Ribbentrop skriver endvidere: „Foruden ovenstående punkter,

¹⁾ A. nr. 676.

²⁾ A. nr. 677.

³⁾ A. nr. 678.

⁴⁾ A. nr. 681. Ang. enkeltheder om de fremmede statsborgere, der af Tyskland forlangtes interneret, og interneringens gennemførelse se A. nr. 673, 676, 679, 683, 684 og 685. Et særligt spørgsmål var den engelske diplomat John Buckley, som 9. april strandede i Danmark. I denne sag intervererede kongen personlig overfor Renthe-Fink, se A. nr. 680, 682 og 686. Ang. interneringen af amerikanske statsborgere se A. nr. 687.

⁵⁾ A. nr. 688.

der må fastlægges enten i de danske forskrifter, der skal udstedes, eller også i skriftlige tysk-danske aftaler, må det også sikres, at vi underhånden får afgørende indflydelse på de danske embeders personelle sammensætning“.¹⁾

26. maj udtaler Renthe-Fink på en forespørgsel fra Berlin, at han ikke anser det for uønsket, hvis en dansker blev dømt ved en tysk krigsret, „fordi begivenheden ville være egnet til at foreholde danskerne, der arbejder langsommeligt, nødvendigheden af, at der hurtigt opnås enighed med os om særjurisdiktion“.²⁾

Endelig omtaler Renthe-Fink i en indberetning 29. maj de vanskeligheder, der var opstået for en tysk-dansk overenskomst på grund af de særkrav, som værnemagten havde opstillet, nemlig at ordningen kun skulle omfatte danske og ikke andre statsborgere, og at den tyske krigsret skulle behandle spørgsmål som landsforræderi, friskarere o. s. v.³⁾

b. Dobbelt statsborgerret.

Fra september 1941 til februar 1942 førtes forhandlinger mellem de danske og tyske myndigheder ang. de tyske værnepligtsproblemer, der opstod i forbindelse med personer, der havde dobbelt statsborgerret. Angående detaljer henvises til aktstykkerne.⁴⁾

c. Dansk og fransk retstilstand.

Endelig er i A. nr. 704 aftrykt en beretning, udarbejdet af dr. Best i juni 1943, hvori han dels giver en oversigt over retstilstanden i Danmark og dels sammenligner den med forholdene i det besatte Frankrig.

3. Forhandlinger vedr. en dansk-tysk overenskomst om værnemagtsskader.

Fra besættelsens første dage opstod problemer i forbindelse med afgørelsen af og erstatningen for trafikulykker og andre krav, som rejstes dels af den danske befolkning overfor værnemagten og dels fra værnemagten overfor danskere. Disse spørgsmål var blevet reguleret ved to forordninger fra værnemagtens overkommando af 22. februar 1941 og 12. august 1941. Disse virkede dog ikke efter deres hensigt, fordi de andre værnemagtsgrene, marinen og luftvåbnet, ikke fulgte dem. I oktober 1942 udtryktes fra værnemagtens overkommando ønsket om, at de danske myndigheder blev draget ind i ordningen af disse sager, og som resultat heraf udarbejdedes et udkast til en dansk-tysk overenskomst om afgørelse af skader, som tilføjedes danskere af den tyske værnemagt, og om skader, som tilføjedes den tyske værnemagt på dansk statsområde.⁵⁾

4. Arrestation af kommunister.

Om arrestationen af danske kommunister 2. november 1942 oplyser dr. Best i en indberetning 6. november, at ialt blev 166 kommunister arresteret. 17 ledere blev overgivet i tysk varetægt. „Mod disse er der rejst tiltale ved den under den øverstkommanderende

¹⁾ A. nr. 689. A. nr. 690 indeholder eksempel på arresterede danskere, som blev overgivet til det danske politi, hvortil Renthe-Fink bemærker: „Udlevering til danskerne vil give lejlighed til at prøve det danske retsvæsens holdning“.

²⁾ A. nr. 691.

³⁾ A. nr. 692. Ang. gennemførelsen af loven af 18. januar 1941 se A. nr. 693 og 694.

⁴⁾ A. nr. 696—703.

⁵⁾ Om disse forhandlinger se A. nr. 705—15.

for de tyske tropper sorterende krigsret. Afhøringerne, der foretages af det tyske politi, er indtil nu resulteret i afsløring af en kommunistisk radioforbindelse med Rusland og en tilhørende dechifreringscentral, som stod i umiddelbar forbindelse med lederen af det illegale danske kommunistparti, den tidligere rigsdagsmand Aksel Larsen, hvorfor der holdtes fast vagt i denne lejlighed. Her indtraf i går aftes foruden andre personer Aksel Larsen selv og blev arresteret. Dermed turde det illegale danske kommunistpartis net i det væsentlige være slået i stykker. Undersøgelserne videreføres under medvirken af det danske politi, med hvilket der har været et fortrinligt samarbejde. . . . I begyndelsen af næste uge har man desuden planlagt at arrestere en større kreds af danske Spaniensfrivillige¹⁾

23. februar 1943 havde gesandt Mohr en samtale med statssekretær v. Weizsäcker, hvorunder han omtalte, at seks danske kommunister, som fra den spanske borgerkrig var øvet i sprængstofattentater, kort tid forinden var blevet afsløret af en dansk politimand. Tre blev arresteret, mens tre andre undslap. General v. Hanneken havde imidlertid udtalt, „at han ville sikre sig gidsler, hvis man ikke fik fat på de 3 manglende kommunister. Hr. Mohr så med bekymring på sagen, da man i virkeligheden ikke kunne vide, om de pågældende ville blive pågrebet til trods for, at de forenede tyske og danske politistyrker gjorde sig de største anstrengelser“²⁾

5. Faldskærmsagenter.

Angående faldskærmsagenter indberettede dr. Best den 10. december 1942, at det danske politi havde tilfangetaget tre engelske faldskærmsagenter, der var danske statsborgere, da de gjorde forsøg på at flygte til Sverige i en robåd. De blev på grund af rigskansler Hitlers særlige ordre om behandling af faldskærmsagenter overgivet til det hemmelige statspoliti. „Det drejer sig om de sidste faldskærmsagenter, hvis landsættelse var blevet konstateret, og som endnu opholdt sig i landet“. Best oplyser, at arrestationen og identificeringen af dem var sket uden tysk medvirken og udelukkende foretaget af det danske politi. Han omtaler derefter en aftale med den danske regering, der var blevet truffet, førend Hitlers ordre blev udsendt, og som gik ud på, at danske faldskærmsagenter, som blev arresteret på initiativ af det danske politi, ikke skulle idømmes dødsstraf. Embedsmændene i det danske justitsministerium og det danske politi havde underrettet de politifolk, der var beskæftiget med at efterspore faldskærmsagenter, om denne aftale. „De forsikrede dem om, at der nu ikke var nogen fare for, at danske statsborgere, de afslørede som agenter, ville lide døden, og at de derfor som danske ikke behøvede at nære betænkelighed ved forfølgelsen af agenterne“. Denne aftale havde ifølge dr. Best virkelig haft den ønskede virkning. „Det danske politi har med energi taget sig af forfølgelsen af faldskærmsagenter“. Han nævner derefter et tilfælde, hvor en dansk politimand var blevet skudt af en faldskærmsjæger, som umiddelbart derefter begik selvmord. I et andet tilfælde skød en dansk politimand en faldskærmsjæger. Den danske regering var klar over, at den nævnte aftale ikke kunne fortsætte. På den anden side ville en ophævelse deraf svække de danske politifolks vilje til at samarbejde med tyskerne. Tre højere embedsmænd havde truet med at fratræde deres stillinger af denne grund. Dr. Best foreslår derfor, at man i dette tilfælde ser bort fra den ordre, som Hitler havde givet.³⁾ I en notits 24. december oplyser understatssekretær Luther, at han havde haft en samtale med

¹⁾ A. nr. 716—717.

²⁾ A. nr. 718.

³⁾ A. nr. 719.

Gruppenführer Müller, som meddelte, at de tre danske faldskærmsjægere ikke ville blive henrettet, før rigsføreren for SS, Heinrich Himmler, havde fået Hitlers personlige ordre dertil. Luther anmodede Müller om at forhandle med rigsudenrigsminister v. Ribbentrop, dersom Himmler mente, at Auswärtiges Amts ansøgning, der fulgte dr. Bests forslag, ikke kunne følges.¹⁾

6. Særlige sikkerhedsforanstaltninger overfor fanger i danske fængsler.

I en indberetning 6. april 1943 oplyser dr. Best, at der på tysk opfordring ved kongelig anordning af 5. april 1943 var blevet oprettet en særlig afdeling i det danske statsfængsel i Horsens til afsoning af tugthusstraffe. „Afsoningen af tugthusstraf er ordnet på samme måde som i Tyskland. Der skal derved skabes mulighed for, at tugthusstraffe, som i Danmark af de tyske krigsretter ikendes danske statsborgere, kan afsones i landet selv. Der er endnu ikke sket nogen ændring i den danske straffelov, der kun kender til idømmelse af fængselsstraf og ikke af tugthus“.²⁾

7. Frikorps Danmarks orlov og den derved opståede uro.

I en indberetning 28. februar 1942 meddelte Renthe-Fink, at den danske regering som følge af tyske klager over overgreb mod danske frivillige og deres familier havde truffet en række beslutninger, som bl. a. gik ud på, at justitsministeriet skulle henlede politimestrenes opmærksomhed på spørgsmålets betydning, give ordre om indskriden ved episoder og opfordre politiembedsmændene til „at påvirke befolkningen samt udbrede forståelse for, at de frivillige handler udfra en stor idé, sætter deres liv ind for den og har krav på agtelse“. Toldvæsenet havde fået ordre til at behandle de frivillige hensynsfuldt og undgå episoder ved toldklarering; socialministeriet havde udstedt de fornødne direktiver om behandling af de frivilliges familie; indenrigsministeriet havde foranlediget, at Københavns sporveje og direktoratet for folkeregisteret havde udstedt et regulativ om behandling af frivillige. Undervisningsministeriet havde til skoleledere over hele landet givet oplysninger og anvisninger med hensyn til frivillige-spørgsmålet, og også krigsministeriet og generaldirektoratet for de danske statsbaner såvel som pressen var blevet foranlediget til at gøre en indsats. Dr. Best oplyste endvidere, at regeringen havde til hensigt at tage videre skridt med henblik på befolkningens opdragelse, „både hvad angår spørgsmålet om de frivillige og med hensyn til den almindelige stemning“. Således skulle der i hver politikreds afholdes lukkede møder, hvor amtmændene skulle stå som initiativtagere og politimestrene være ledere. Amtmændene og politimestrene skulle på grundlag af et budskab fra regeringen sørge for, at tilhørerne i almindelighed og i særdeleshed med hensyn til frivillige-spørgsmålet påvirkedes i den rigtige retning. Embedsmænd fra udenrigsministeriet var beordret til i forvejen at drøfte problemerne med amtmændene og politimestrene og forberede møderne. Intet referat ville blive offentliggjort i pressen. Renthe-Fink slutter således: „Jeg tror, at de forholdsregler, der er truffet af den danske regering, hvis de gennemføres med eftertryk, vil få en vis virkning, men man må dog afvente det praktiske resultat deraf“.³⁾

I A. nr. 725 af 20. august 1942 oplyses, at den øverstkommanderende efter samtale med Renthe-Fink havde erklæret sig parat til at betale sold og andre ydelser til de med-

¹⁾ A. nr. 720.

²⁾ A. nr. 721.

³⁾ A. nr. 722.

lemmer af Frikorps Danmark, som var på orlov i Danmark. „Der gives ikke danskerne meddelelse herom“. I A. nr. 723 er aftrykt akterne vedrørende et sammenstød mellem danskere og tyskere samt den tyske opfattelse af det danske politis optræden.

I A. nr. 724 er aftrykt et tilfælde angående dansk politis arrestation af 2 medlemmer af Frikorps Danmark 10. august 1942, hvilket i den øverstkommanderende for de tyske troppers skrivelse til den kommitterede for spørgsmål vedr. den indre forvaltning karakteriseres således: „Ved det danske politis provokerende optræden er værnemagtens anseelse blevet skadet mere end af de tilsyneladende berusede medlemmer af Frikorps Danmark“.¹⁾

8. Spørgsmål i forbindelse med den militære undtagelsestilstand 29. august 1943 og den følgende periode.

a. Arrestationen af de danske jøder.

Angående arrestationen 2. oktober af de danske jøder og deres deportation til Tyskland oplyser de tyske dokumenter følgende:

Allerede i juli 1940 begyndte man i Berlin at interessere sig for det danske jødespørgsmål og anmodede gesandtskabet i København om at udarbejde en oversigt over jødernes udbredelse i Danmark.²⁾ 6. januar 1942 indberettede Renthe-Fink, at der i de sidste dage på grund af et telegram i „Chicago Daily News“ var begyndt at cirkulere rygter om, at kongen på grund af et tysk krav om indførelse af antisemitisk lovgivning havde truet med at abdicere. Under en samtale, som Renthe-Fink i den anledning havde med udenrigsminister Scavenius, føjede denne til, „at han afgjort ikke ville skjule, at således som situationen nu lå, ville en rejsning af jødespørgsmålet fra tysk side umuliggøre en fortsættelse af hans politik, der gik ud på dansk orientering mod Tyskland. Heroverfor henviste jeg ligesom under tidligere samtaler udtrykkelig til, at det ville være klogt, hvis Danmark i rette tid indstillede sig på, at der senest ved krigens afslutning vil ske en europæisk ordning af jødespørgsmålet“.³⁾

Formodentlig foranlediget af dette udfærdigede understatssekretær Luther 15. januar en notits, hvori han skriver, at ingen havde givet det tyske gesandtskab i København ordre til at rulle jødespørgsmålet op. Derimod havde legationsråd Rademacher, under hvem dette problem sorterede, flere gange mundtligt anmodet Renthe-Fink om, „ved passende lejlighed i samtaleform at gøre opmærksom på, at ifølge Førerens ord vil jødespørgsmålet i Europa blive definitivt løst, hvorfor det ville være klogt, hvis Danmark af sig selv indstillede sig derpå i god tid. Løsningen af jødespørgsmålet vil teknisk blive lettere, hvis der også i Danmark blev indført jødelove efter tysk mønster“.⁴⁾

24. september 1942 sendte understatssekretær Luther en notits til statssekretær v. Weizsäcker, hvoraf fremgik, at rigsudenrigsminister v. Ribbentrop den følgende dag havde givet Luther ordre til at fremskynde evakueringen af jøderne fra de forskellige lande i Europa, „da det er en kendsgerning, at jøderne overalt ophidser stemningen mod os og må gøres ansvarlige for sabotagehandling og attentater“. v. Ribbentrop havde bestemt,

¹⁾ A. nr. 724 og 726.

²⁾ A. nr. 727. Først den 20. januar 1942 indsendte Renthe-Fink et meget stort manuskript, udarbejdet af en dansk nationalsocialist.

³⁾ A. nr. 728.

⁴⁾ A. nr. 729.

at man ikke alene skulle henvende sig til den bulgarske og den ungarske regering, men også til den danske „om at påbegynde evakuering af jøder fra disse lande“.¹⁾

1. marts sendte dr. Best et eksemplar af den gældende jødelovgivning i Frankrig, som han havde samlet under sit arbejde ved den militære overkommandos forvaltningsstab, til v. Weizsäcker.²⁾

19. april 1943 blev dr. Best forespurgt, hvorvidt man „uden at bringe ministeriet Scavenius i alvorlige vanskeligheder kan rejse bestemte krav m. h. t. jødespørgsmålet overfor den danske regering“.³⁾

8. september 1943 indberettede han, at en konsekvent gennemførelse af den nye kurs i Danmark efter hans opfattelse også måtte medføre en løsning af jøde- og frimurer-spørgsmålet. „De foranstaltninger, som dette indebærer, må træffes, inden den nuværende undtagelsestilstand ophører, fordi de på et senere stadium vil fremkalde en reaktion i landet, der vil føre til ny undtagelsestilstand, sandsynligvis under ugunstigere betingelser end i øjeblikket. Især vil de, hvad jeg er informeret om fra mange sider, medføre, at en eventuel fungerende forfatningsmæssig regering vil træde tilbage, ligesom konge og rigsdag vil indstille al yderligere medvirken ved landets styrelse. Desuden bør der vel regnes med muligheden af en generalstrejke, fordi fagforeningerne vil indstille deres virksomhed og dermed også deres modererende indflydelse på arbejderne“. Dr. Best skriver videre, at dersom aktionen mod jøderne gennemføres under den herskende undtagelsestilstand, „er det på den anden side muligt, at der ikke mere vil kunne dannes en forfatningsmæssig regering, således at der må oprettes et forvaltningsudvalg under min ledelse, medens den lovgivende magt udøves af mig gennem forordninger“.⁴⁾

18. september afsendtes fra hovedkvarteret et telegram til Auswärtiges Amt med følgende ordlyd: „Føreren har bestemt, at deportationen af jøder fra Danmark skal gennemføres. Rigsudenrigsministeren anmoder ministerialdirektør dr. Best om at fremsætte forslag om transportens udførelse“.⁵⁾

18. september meddeler dr. Best derefter, hvor stor en politistyrke han behøver for at gennemføre aktionen, og slutter således: „Politisk vil fjernelsen af jøderne uden tvivl skærpe situationen i Danmark overordentligt. Der kan ikke længere regnes med dannelse af en legal regering. Det kan komme til uroligheder og i givet fald til generalstrejke i landet. Derfor anmoder jeg om, at man sørger for, at de til aktionens gennemførelse afkommanderede polititjenestemænd også efter aktionen forbliver til min rådighed for at overvinde eventuelle vanskeligheder“.⁶⁾ Bests medarbejder, gesandt Barandon, var derimod betænkelig ved planens gennemførelse og skriver 20. september: „Deportationens følger forekommer mig betænkelige. Det danske embeds- og politiapparats samarbejde vil derefter ikke mere kunne forventes. Leverancer af levnedsmidler meget tvivlsomme. Rustningsindustriens villighed til at levere vil formindskes. Større uroligheder, der kræver indsats af militær, må forventes“.⁷⁾

21. september fremgår det også af en notits, skrevet af v. Grundherr, at den øverstkommanderende for sikkerhedspolitiet og SD i Danmark, Standartenführer dr. Mildner, som

¹⁾ A. nr. 730.

²⁾ A. nr. 731. 5. marts takker v. Weizsäcker ham for tilsendelsen. (A. nr. 732 og 733).

³⁾ A. nr. 734.

⁴⁾ A. nr. 735.

⁵⁾ A. nr. 736.

⁶⁾ A. nr. 737.

⁷⁾ A. nr. 738.

få dage forinden var ankommet til København, frarådede borttransporten af jøderne og derfor havde henvendt sig til rigsføreren for SS, Heinrich Himmler, om sagen.¹⁾

22. september foreligger en ordre, underskrevet af general Jodl, som blev sendt til den øverstkommanderende for de tyske tropper i Danmark og Auswärtiges Amt, om for det første, at Hitler havde bestemt, at rigsføreren for SS (Heinrich Himmler) „har godkendelse til at hverve frivillige og sende indtil 4 000 mand af de yngste årgange af medlemmerne af den tidligere danske hær, som skal hjemsendes, til SS-lejre i riget“. For det andet, at jødedeportationen skal gennemføres af SS-rigsføreren, og for det tredje at den militære undtagelsestilstand i det mindste skal fortsætte, indtil disse to aktioner er blevet gennemført.²⁾

29. september indberetter dr. Best „følgende i og for sig interessante bidrag til bedømmelse af spørgsmålet om de internerede medlemmer af den danske hær“. Han oplyser, at direktøren for det danske Røde Kors, Helmer Rosting, den samme dag havde opsøgt ham og fortalt, at han havde besøgt samtlige lejre med internerede danske soldater, og at den meddelelse, de havde fået, om at de snart skulle sendes hjem, havde vakt stor glæde. „Så meget større vil imidlertid skuffelsen og senere forbitrelsen blive, når det nu bliver meddelt, at frigivelsen bliver udsat på grund af sabotagehandlinger, for hvilke i hvert fald de internerede på ingen måde kan gøres ansvarlige“. Til sidst stillede Rosting et forslag, „der er karakteristisk for opfattelsen i nationalsocialistiske kredse i Danmark“. Man skulle løslade de danske soldater, og i de lejre, som derved blev frigjort, indespærre alle jøder. „Dette vil fuldtud blive forstået af den brede befolkning i Danmark — især bønderne —, eftersom Tyskland ligger i krig med jøderne, men ikke med Danmark. Man skal imidlertid ikke deportere de indespærrede jøder med det samme og ikke på een gang, men bekendtgøre, at for hver ny sabotagehandling vil 50 eller 100 jøder blive deporteret“.³⁾

Til belysning af motiveringen for borttransporten af jøderne forelægges et telegram fra dr. Best 18. oktober. Han skriver, at jøderne siden besættelsen har været meget tilbageholdende, fordi de stadig levede i angst for en aktion som den, der fandt sted den 1.—2. oktober. „Da man den 2.10.1943“, skriver han, „som forklaring på deportationen af jøderne offentliggjorde en meddelelse om, at jøderne moralsk og materielt havde understøttet sabotagen i Danmark, så skete dette alene i formålets interesse, uden at der var nogen konkret baggrund derfor“.⁴⁾

I november 1943 henvendte Rosting sig atter til dr. Best og anmodede ham om at opfylde en anmodning fra det danske Røde Kors, som gik ud på, om udsendinge fra det danske Røde Kors kunne besøge deporterede jøder og kommunister. Dr. Best oplyser, at også det danske udenrigsministerium har henvendt sig til ham og forespurgt, om afdelingschef Hvass kunne få tilladelse til at aflægge besøg på de danske jøders og kommunisters nuværende opholdssted. „Gennemførelsen af disse besøg, der kunne kombineres, vil virke meget beroligende i Danmark“.⁵⁾

Angående det samme spørgsmål henvendte gesandt Mohr sig 6. december 1943 i Auswärtiges Amt og meddelte, at af „de i sin tid borttransporterede danske jøder var de, som fejlagtigt var borttransporteret, endnu ikke blevet hjemsendt til Danmark. Det drejede

¹⁾ A. nr. 739. Ang. afhøringerne ved militærdomstolen i Nürnberg af Joachim v. Ribbentrop, Ernst Kaltenbrunner, Alfred Jodl, Werner Best, Karl Heinz Hoffmann samt indlæg af Jodls forsvarer, dr. Franz Exner, se A. nr. 749—757.

²⁾ A. nr. 740. Denne plan blev dog opgivet, jfr. A. nr. 750.

³⁾ A. nr. 741.

⁴⁾ A. nr. 742.

⁵⁾ A. nr. 743.

sig om personer, på hvem de af den rigsbefuldmægtigede meddelte kriterier for „jøder“ ikke passede. Man havde i sin tid stillet det danske gesandtskab en undersøgelse og en imødekommande behandling med hensyn til tilbagetransporten i udsigt. Han anmodede om oplysning om sagens stilling. Endvidere var de lister over de borttransporterede jøder, som den danske regering havde anmodet om, endnu ikke stillet til rådighed“.¹⁾

b. Dr. Bests forordninger i tiden efter 29. august 1943.

Angående oplysninger i det tyske materiale om dr. Bests forordninger efter undtagelsestilstandens ophævelse henvises til A. nr. 746—748.

9. Det danske arbejde til fordel for de af tyskerne fængslede.

Angående det af udenrigsministeriets embedsmænd udførte arbejde for at hjælpe de danskere, som var hensat i tyske koncentrationslejre, oplyser de tyske dokumenter, foruden det i det foregående nævnte angående de deporterede jøder, følgende:

5. januar 1944 havde gesandt Mohr en samtale med gesandt Hencke i Auswärtiges Amt og bragte spørgsmålet om de kommunister, som sad i tyske koncentrationslejre, på bane. Mohr nævnte, at de under deres internering i Danmark daglig havde fået udbetalt 1,50 kr. til små indkøb i lejrkantinen. De danske embedsmænd, men dog først og fremmest de deporteredes slægtninge, var interesseret i, om de også i de tyske koncentrationslejre kunne få et lignende beløb, som kunne stilles til disposition fra Danmark. „Hr. Mohr bemærkede hertil, at han personlig stærkt betvivlede, at der var mulighed herfor. Fremfor alt vidste han heller ikke, om der overhovedet var mulighed for, at koncentrationslejr-fanger kunne købe noget i lejrene“.

Samtidig overrakte Mohr et dansk memorandum om deportationen af danske borgere til tyske koncentrationslejre og forelagde samtidig Hencke en note, som det danske udenrigsministerium havde tilstillet dr. Best, og hvori der protesteredes mod borttransporten af danske borgere. I gesandtskabets memorandum hed det, at 23. november 1943 blev 31 danske borgere overført til en koncentrationslejr i Tyskland af tyske myndigheder i Danmark. 19 af dem blev anklaget for illegalt kommunistisk arbejde, mens de øvrige 12 blev sigtet for oprørske virksomhed. 19. december 1943 blev yderligere 60 danske borgere overført til koncentrationslejr. Disse blev sigtet for rigsfjendelig kommunistisk virksomhed. Det danske gesandtskab anmodede indtrængende Auswärtiges Amt om, at de deporterede personer snarest blev ført tilbage til Danmark. Endvidere oplyste memorandummet, at udenrigsministeriet gennem Røde Kors havde bragt i erfaring, at af de den 23. november 1943 deporterede 31 personer var mændene blevet ført til koncentrationslejren Sachsenhausen og kvinderne til koncentrationslejren Ravensbrück. Endelig udbad man sig oplysning om, hvor de den 19. december deporterede 60 personer var blevet anbragt, og, hvad samtlige deporterede angik, oplysning om, hvilke konkrete straffbare handlinger hver enkelt havde begået.²⁾

Under den samme samtale rejste gesandt Mohr spørgsmålene om den fængslede oberstløjtnant Lunding og hjemførelsen af de ved en fejl til Tyskland deporterede jødiske såkaldte „Mischlinge“, hvortil gesandt Hencke svarede, at undersøgelsen af deres sag var blevet vanskeliggjort, da akterne var brændt. Endvidere oplyste Hencke, at en rekon-

¹⁾ A. nr. 744; i A. nr. 745 omtales kontorchef Hvass' besøg i Theresienstadt.

²⁾ A. nr. 758.

struktion af den liste, som Mohr tidligere havde anmodet om, var overordentlig vanskelig. Endelig udtalte han, at pakkeforsendelser til de internerede jøder ikke kunne tillades. De danske jøder, som befandt sig i Theresienstadt, fik samme forplejning som den tyske befolkning, og de trængte derfor ikke til hjælp. Iøvrigt var det også af disciplinære grunde umuligt at stille de danske jøder bedre end de øvrige internerede.

Gesandt Mohr fremførte også muligheden af at aflægge besøg hos Aksel Larsen og de øvrige danske kommunister, og endelig vendte han tilbage til ønsket om, at danske embedsmænd kunne få mulighed for at besøge de til Tyskland transporterede danske borgere. „Han ventede sig også en gunstig psykologisk virkning heraf“. Det danske udenrigsministerium planlagde, hvis det blev tilladt, at sende lederen af den politiske afdeling, Hvass, og en Røde Kors-søster til Tyskland. Hencke svarede, at han for sit vedkommende ikke kunne forestille sig, at et sådant ønske kunne opfyldes.¹⁾

8. januar 1944 indsendte dr. Best den skrivelse, som direktør Svenningsen 20. december 1943 havde sendt ham angående deportationerne.²⁾

6. februar 1945 havde gesandt Mohr en samtale med statssekretær Steengracht, hvori han anmodede om, at de danskere, der sad i Neuengamme, fik mulighed for at bo alene. „Han troede, at dette af hensyn til hygiejnen og undgåelse af sygdomme også turde være i tysk interesse“. Steengracht svarede, at dette ønskes gennemførelse sandsynligvis ville støde på tekniske vanskeligheder. Mohr nævnte dernæst, at man fra Danmark havde sendt medicin til de syge danskere. Den var dog ikke alene blevet anvendt på danskerne, men også på de ca. 70 000 andre internerede. Under disse omstændigheder var hjælpen for danskerne blevet overordentlig ringe. Mohr bad derfor om, at medicin, som var specielt bestemt for danskerne, udelukkende kom disse til gavn. „Herudover var der vel mulighed for, at man fra dansk side også fremskaffede medikamenter til de øvrige. Den danske regering var parat til at skaffe de syge danskere egne sygebaracker og til også at lade disse opstille på stedet“. Endelig gjorde gesandt Mohr opmærksom på, at der i koncentrationslejren Stutthof, som skulle flyttes, befandt sig 145 danskere, og at han i en note af 5. februar havde anmodet om, at disse kunne arbejde i den danske virksomhed „Amada“ i Danzig. De stedlige myndigheder var indforstået hermed.³⁾

18. februar overrakte gesandt Mohr en notits, hvori han anmodede om hjemsendelse af syge danskere, som befandt sig i koncentrationslejren Stutthof eller, hvor det drejede sig om kvinder, i lejren Ravensbrück. Endvidere gentog han sin anmodning om at få opgivet, hvilke strafbare handlinger de danskere, der var overført til Tyskland, havde gjort sig skyldige i, og endelig også, om et medlem af det danske gesandtskab kunne besøge de internerede danskere, og om det kommunistiske rigsdagsmedlem Aksel Larsen, der befandt sig i Sachsenhausen, kunne få besøg af sin hustru.⁴⁾

10. Sabotage og schalburtag.

Fra det tyske materiale angående sabotagen og de tyske foranstaltninger mod denne er udvalgt følgende, indeholdende principielle tyske synspunkter.

20. november 1943 indsendte Best en indberetning, som han anmodede om ufor-tøvet at få forelagt rigsudenrigsminister v. Ribbentrop. Anledningen var en henvendelse fra

¹⁾ A. nr. 759.

²⁾ A. nr. 760.

³⁾ A. nr. 762.

⁴⁾ A. nr. 761. Ang. afhøringen ved militærdomstolen i Nürnberg af Karl Heinz Hoffmann om de tyske forhørsmetoder se A. nr. 763.

den højere SS- og politifører, SS-Gruppenführer Pancke¹⁾, til rigsføreren for SS, Heinrich Himmler. Han oplyste heri, at general v. Hanneken fra Wehrmachtführungsstab havde fået påbud om at „træffe „soningsforanstaltninger“ for alle fremtidige sabotagehandlinger og attentater på medlemmer af værnemagten i Danmark“. Derefter dekretedes undtagelsestilstand i Aarhus på grund af jernbanesabotage, og i København skulle, fordi to medlemmer af værnemagten var blevet såret, 24 sabotører uden hensyn til formildende omstændigheder stilles for krigsretten og henrettes.

Pancke knytter hertil den kommentar, at skyldige personer allerede er genstand for politimæssig behandling. At rette „soningsforanstaltninger“ mod personer, der er uskyldige, og mod en befolkning, som ikke er ansvarlig, vil ikke forhindre sabotage. Sabotørerne tager ikke hensyn til de kredse, der vil blive ramt af „soningsforanstaltninger“, men „betragter de forholdsregler, vi træffer, som et resultat af deres virksomhed“. Befolkningen, hvis indsats er nødvendig af hensyn til værnemagsarbejder og leverancer af levnedsmidler, vil derimod ved sådanne forholdsregler blive drevet over i modstandsbevægelsen.

„Det er indlysende, at sabotagehandlingerne og attentaterne i Danmark er en del af den fjendtlige krigsførelse mod os. Overfor dette er sagligt begrundede modforholdsregler påkrævede; ikke kollektive „soningsforanstaltninger“, der kun rammer uskyldige“.

Pancke skriver videre, at sålænge Sjællands 150 km lange østkyst er ubeskyttet, kan ingen tysk eller dansk myndighed gøres ansvarlig for sabotagen. Det eneste middel mod denne underjordiske kampmetode er at sætte SS og sikkerhedstjenesten ind, men det tyske sikkerhedspoliti har kun arbejdet i Danmark i 8 uger. Pancke meddeler, at v. Hanneken og dr. Best deler hans anskuelser, og anmoder om, at dette spørgsmål afgøres af Hitler.

Best slutter sig i sin indberetning til Panckes synspunkter. I alle besatte områder, skriver han, har „soningsforanstaltninger“ vist sig at være ineffektive. Det eneste virksomme middel mod sabotagen er sikkerhedspoliets arbejde, hvorved sabotørerne og „terroristerne“ uskadeliggøres gruppe for gruppe. Best anmoder derfor om, at ordren om „soningsforanstaltninger“ bliver tilbagekaldt.²⁾

2. april 1944 indberettede han, at angrebene på biografer og erhvervsvirksomheder i de sidste dage var modterrorforanstaltninger, „der går ud over det af mig godkendte omfang. Har foranlediget det fornødne“.³⁾

2. juli indberettede han om den tyske jurisdiktion i Danmark og gennemgik, på hvilke punkter den fungerede. 28. august 1943 var den første dødsdom på grund af sabotage blevet afsagt ved værnemagsdomstolen. Siden april 1944 havde SS- og politiretsdomstole fungeret, og fra begyndelsen af 1944 „er sabotage og mord energisk blevet bekæmpet med modterror ... For hver sabotage mod tyske interesser øves modsabotage mod tilsvarende objekter af interesse for modstanderen“. Endelig oplyser Best, at Pancke 15. juni fra rigsføreren for SS fik følgende ordre: „Efter den store sabotage mod skibsværftet i Svendborg venter Føreren den mest hensynsløse og brutale indskriden. Jeg er i høj grad bange for, at undladelse af strenge modforholdsregler, der ubarmhjertigt kan kvæle nye sabotagehandlinger, vil få Førerens tålmodighed til at briste“.⁴⁾

¹⁾ En indberetning fra Best 11. december 1943 oplyser, at Pancke officielt begyndte sit arbejde 6. december 1943. S. d. udstedte Hitler en anordning, hvori det hedder: „Jeg bestemmer, at der oprettes en kommandoinstans som højere SS- og politifører i Danmark. Den højere SS- og politifører er tilforordnet rigets befuldmægtigede og arbejder i snævrere forståelse med denne.“ (A. nr. 765).

²⁾ A. nr. 764.

³⁾ A. nr. 766.

⁴⁾ A. nr. 767.

Årsager til Bests indberetning 2. juli var en diskussion i Berlin, formodentlig i anledning af folkestrejken i København, om effektiviteten af hans politik i Danmark. Samme dag sender han efter en telefonopringning en redegørelse, hvori han skriver, at der ved samtalen med Hitler 30. december 1943 „på ingen måde var tale om, at der i Danmark ikke måtte anvendes tyske domstole til bekæmpelse af sabotage etc. Den øverstkommanderende for værnemagten i Danmark, general af infanteriet von Hanneken, og den højere SS- og politifører, SS-Obergruppenführer Pancke, har netop overfor mig bekræftet, at der kun var tale om forbud mod at henrette uskyldige gidsler. Derimod blev det anbefalet at behandle dømte sabotører som gidsler, benåde dem under rolige forhold og henrette dem i tilfælde af nye attentater. Desuden blev det pålagt at optage modterror som ny forholdsregel“.

Best forklarer derefter, at han i årevis har haft den opfattelse, at modstandernes guerilla kun kan bekæmpes på den måde, at tysk politi indsættes mod sabotørerne, og at disse for at afskrække andre bliver behandlet efter krigsretsreglerne. „Alle andre forholdsregler fremkalder kun tilsyneladende virkninger og resulterer til syvende og sidst i skadelige reaktioner. F. eks. har politiforholdsreglerne (spærretid) og modsabotagen i København nu ført til strejke“. Da der stadig af højere myndigheder kræves hensynsløs optræden, anmoder Best om en klar afgørelse af, om udelukkende sikkerhedsorganerne skal sættes ind mod „fjendens redskaber“, eller om der skal træffes forholdsregler mod andre personer og objekter. I hvert tilfælde, slutter Best, må de ansvarlige beskyttes imod, at de ustandselig får „ordre til „hårde modforholdsregler“, for hvis udførelse de senere bliver genstand for bebrejdelser“.¹⁾

Den næste dag fik Best imidlertid en instruks fra v. Ribbentrop, der gik ud på, at forordningen om tysk strafferetlig forfølgelse af civilpersoner, som ikke tilhører værnemagten, omgående skulle ændres, således at SS- og politiretten i Københavns kompetence overførtes til den rigsbefuldmægtigedes særdomstol. Endvidere må der drages omsorg for, skriver v. Ribbentrop, at særkrigsretten „ikke træder i virksomhed uden min forudgående udtrykkelige godkendelse. Iøvrigt skal enhver fuldbyrdelse af domme over danske statsborgere udsættes“.²⁾

Samme dag fik Best en ny forespørgsel fra v. Ribbentrop: „Jeg udbeder mig omgående meddelelse om, hvorfor De ikke, før dødsdommene over de 8 sabotører blev fuldbyrdet, rettede forespørgsel hertil og indhentede min instruks, inden De traf disse forholdsregler.“³⁾

Samtidig sendte v. Ribbentrop ham et længere telegram, hvori det hedder: „På grundlag af Deres indberetninger om situationen i Danmark har Føreren rettet en meget skarp kritik mod Deres hidtidige politik overfor danskerne.“ Det hedder videre, at Hitler havde udtalt, at indførelsen af domstole i Danmark var skyld i udviklingen. Til meddelelsen om henrettelsen af de 8 sabotører havde Hitler sagt, at dette var en helt igennem psykologisk forkert forholdsregel. Man burde have undgået at skabe martyrer. „Hvis man i stedet for henrettelserne kun havde bekæmpet sabotagehandlingerne ved modterror, ville den nuværende udvikling ikke være sket. Den rigtige fremgangsmåde er i tilfælde af en sabotagehandling straks at organisere en modterror“. Hitler havde endvidere udtalt, at dette havde han sagt til Best under en tidligere samtale. „Imidlertid har De nu alligevel ladet sabotører dømmes og henrette. Jeg udbeder mig omgående en udførlig indberetning, specielt m. h. t.

¹⁾ A. nr. 768. Ang. mødet hos Hitler 30. december 1943 se vidneudsagn af Alfred Jodl ved militærdomstolen i Nürnberg, A. nr. 780.

²⁾ A. nr. 769.

³⁾ A. nr. 770.

hvorfor De stik imod Førerens instruks ikke blot har bekæmpet sabotagevirksomheden med modterror, men også ad rettens vej¹⁾)

15. november svarede Best med en længere udredning om den danske sabotage. Den blev ikke, skrev han, udført af den lokale befolkning eller de i virksomhederne ansatte, men var et led i den fjendtlige „guerillakrigsførelse“ og udførtes af sabotørgrupper, som organiseredes af faldskærmsfolk fra England under ledelse af major Flemming Muus. Som beskyttelse mod dem fandtes kun to metoder: a) den størst mulige afsløring og uskadeliggørelse af sabotørgrupperne og b) tilstrækkelig beskyttelse af de truede objekter.

Best forklarer derefter, at for at opnå det første punkt må der sættes mere og bedre tysk politi ind i Danmark, og endelig gennemgår han en række forholdsregler, som er blevet bragt i forslag til forebyggelse af skibssabotagen.²⁾

23. november vendte Best tilbage til emnet i en ny indberetning og kritiserer især repressalier mod befolkningen, idet de kun vil have til følge, at Tysklands økonomiske interesser vil lide skade, samt at befolkningen går over til strejker, uro o. lign.³⁾

1. december går Best til angreb på en ordre fra general Keitel til den øverstkommanderende, som gik ud på, at der skulle udstedes en forordning, hvorefter de ansatte og eventuelt deres familie kunne gøres ansvarlige for sabotage indenfor den virksomhed, hvor de var beskæftiget. Best bemærker hertil, at det er den sikreste vej til på kortest mulig tid at standse alle danske værfter. Dermed vil fjenden også opnå sit mål: at standse arbejderne på skibsværfterne. Der er intet andet at gøre, slutter han, end at bekæmpe sabotagegrupperne og beskytte virksomhederne.⁴⁾

9. december svarede rigsudenrigsminister v. Ribbentrop på Bests betragtninger af 23. november. Han skriver først, at Hitler ikke deler Bests og Panckes synspunkter på spørgsmålet om anvendelse af repressalier mod civilbefolkningen. „Også jeg er af den mening, at sabotagen ikke udelukkende udføres af kampgrupper, der er landsat af fjenden, men at også den danske befolkning direkte eller indirekte tager del i sabotagehandlingerne. Det omfang, sabotagen har i Danmark, og den måde, den udføres på, viser utvivlsomt, at den danske befolkning ikke blot nægter enhver medvirken til bekæmpelse og pågribelse af de fjendtlige sabotører, men desuden i betydeligt omfang yder de fjendtlige sabotører aktiv støtte“. Han anmoder derfor Best om at gennemføre en forordning efter de retningslinier, som Keitel havde givet ordre til.⁵⁾

1. januar 1945 meddelte Best, at han kun ville udstede en sådan forordning efter ordre, og afviste at tage ansvaret for den.⁶⁾

¹⁾ A. nr. 771. Se herom Fuehrer Conferences side 399: Hitler udtalte 1. juli „den opfattelse, at terror kun kan bekæmpes med terror. En krigsret skaber kun martyrer. Historien viser, at hele verden taler om disse legalt dømte, mens ingen omtale sker af de mange tusinde, som uden krigsret mister livet af lignende grunde“.

²⁾ A. nr. 772.

³⁾ A. nr. 773.

⁴⁾ A. nr. 774.

⁵⁾ A. nr. 775.

⁶⁾ A. nr. 776. Ang. admiral Mewis' synspunkter på disse problemer se A. nr. 777. Ang. afhøringerne vedr. sabotagen ved militærdomstolen i Nürnberg af Joachim v. Ribbentrop og Karl Dönitz se A. nr. 778 og 779.

11. Tysk mistillid til politiet og dettes fjernelse 19. september 1944.

a. Renthe-Finks henvendelse i juli 1942.

Indtil omkring midten af 1942 synes tyskerne at have været tilfredse med det danske politi. I juli måned fremførte imidlertid både Kanstein og Renthe-Fink visse klager overfor henholdsvis justitsministeren og udenrigsminister Scavenius. I en notits fra 26. juli referer Renthe-Fink sin samtale med Scavenius: „Jeg omtalte . . . , at der i den sidste tid var forekommet en række tilfælde, hvor det danske politi med et mildt udtryk havde vist en beklagelig mangel på fornøden omtanke og effektivitet“. Renthe-Fink nævnte Christmas Møllers hjælper Borch Johansens og kommunisters flugt, samt at to af deres rigsdagsmænd endnu var på fri fod. „Efter vor mening skyldtes det i høj grad det danske politis metoder og mentalitet, som endnu ikke helt havde tilpasset sig de nuværende alvorlige forhold og det store ansvar“. Renthe-Fink gik derefter over til kommunisternes voksende aktivitet. De var måske ikke en fare for den danske stat, men de var det for de tyske troppers sikkerhed og for forholdet mellem dem og den danske befolkning. Endnu havde de ikke lavet sabotage, men de forberedte den. „Derfor måtte der gribes ind overfor dem med største energi, men i så henseende savnede vi tilfredsstillende resultater fra det danske politis side“.

Renthe-Fink gennemgik derefter 6 punkter, som Kanstein allerede havde overgivet justitsministeren. De gik ud på følgende:

1. En udvidelse og en klarere organisation af det politiske politi.
2. Politiet måtte gribe skarpere og mere energisk ind overfor kommunisme, flyveskrift-propaganda, tidsskrifter og mødevirksomhed.
3. Politi og domstole måtte indstille sig på, at en formel behandling ikke var tilstrækkelig i politiske straffesager.
4. Fornøden instruktion til de strafferetlige myndigheder og embedernes hensigtsmæssige besættelse.
5. Udvidet fuldmagt til de strafferetlige myndigheder. Et tillæg til kommunistloven, således at fristen for fremstilling for dommeren forlænges fra 24 timer til 14 dage.
6. Tyske myndigheders inddragelse i forundersøgelsen mod kommunister og bedre udnyttelse af de tyske embedsmænds erfaringer.

Med hensyn til punkt 3 udtalte Renthe-Fink, at politi og domstole måtte være klar over, at de havde en videregående og større opgave end den formelle, „nemlig i enhver retning, især ved forudseenhed og forebyggende foranstaltninger, at sørge for opfyldelsen af den forpligtelse, der påhviler deres land til at drage omsorg for de tyske troppers sikkerhed og opretholde det gode forhold mellem disse og den danske befolkning“.

Efter at Scavenius havde nævnt grundlovens bestemmelse om grundlovsforhør inden 24 timer, sagde han, at det danske politi efter hans egne iagttagelser endnu var lidt for „fornemt“ og havde afvist hjælp fra visse personer, fordi „politiet ikke kunne indlade sig med tvivlsomme elementer“.¹⁾

Justitsminister Thune Jacobsen meddelte få dage efter til Kanstein, at kriminalpolitiet ville blive udvidet med 150 mand, som i første række skulle bekæmpe „den illegale kommunisme i Danmark“. Ordenspolitiet skulle udvides med 1 300 mand. Endvidere var bestemmelserne om fængslede kommunisters behandling blevet skærpet, og „i det hele taget vil ministeren drage omsorg for en skarpere kurs indenfor det danske politi“.²⁾

¹⁾ A. nr. 781.

²⁾ A. nr. 782.

b. Politiets arrestation 19. september 1944.

Angående politiets arrestation 19. september 1944 oplyser Best i en indberetning til rigsudenrigsminister v. Ribbentrop samme dag, at den var sket uden hans vidende og på Panckes forslag til rigsføreren for SS. Best meddeler om generalstrejken i København, som Pancke havde erklæret at han ville gribe ind overfor med deportationer: „dette har jeg nedlagt protest imod under henvisning til den afgørelse, der for kort tid siden blev truffet af rigsudenrigsministeren“. Best beklager tilsidst, at Pancke fortolker den førerordre, hvorefter han blev tilforordnet Best, som om han er fuldtud selvstændig.¹⁾

Efter politiets deportation førtes en række forhandlinger mellem de tyske myndigheder om, hvorledes det skulle behandles og anbringes på længere sigt. Fra 7. oktober 1944 foreligger en instruks fra v. Ribbentrop, hvori han på grundlag af en indberetning fra København om direktør Svenningsens skrivelse af 5. oktober anmoder om at få undersøgt hos SS, om det er muligt at flytte det danske politi fra koncentrationslejren til en civil interneringslejr.²⁾

Af et telegram til dr. Best i oktober fremgår det, at ved forhandlingen med SS-Obergruppenführer Kaltenbrunner herom blev det oplyst, at det havde været meningen, at de danske politifolk skulle behandles som krigsfanger, men at de var blevet anbragt i Buchenwalde på grund af indkvarteringsvanskeligheder. „Obergruppenführer Kaltenbrunner har instrueret sine underordnede instanser om, at de i denne sag skal imødekomme Auswärtiges Amts ønsker i videst muligt omfang“.³⁾

¹⁾ A. nr. 783.

²⁾ A. nr. 784.

³⁾ A. nr. 785. 2. november havde gesandt Mohr en samtale med rigsudenrigsminister v. Ribbentrop, som han havde fremkaldt på grund af deportationen af politiet. (Se herom A. nr. 786). Ang. afhøringerne vedr. politiet ved militærdomstolen i Nürnberg af v. Steengracht og Karl Heinz Hoffmann se A. nr. 787—789.

E.

Arbejds- og socialministeriet under besættelsen.

1. Tysklandsarbejderne.

Af det omfattende materiale, som foreligger i de tyske dokumenter om de danske Tysklandsarbejdere, og hvoraf det væsentligste findes i A. nr. 790—832, hvortil henvises med hensyn til enkeltheder, skal hovedtrækkene gengives.

Straks efter besættelsens gennemførelse begyndte man i Berlin at forberede et fremstød for at hverve dansk arbejdskraft til tyske virksomheder og offentlige arbejder. De indledende forhandlinger førtes i de to regeringsudvalg 11. maj. Derefter kom en repræsentant for rigsarbejdsministeriet til København, hvor han 15. maj havde en forhandling med kontorcheferne Vestbirk og Wærum i udenrigsministeriet. Særlig Wærum var ifølge Renthe-Finks referat afvisende. Han betegnede planen som uønsket på grund af for store forskelle i arbejdsforhold, dårlige erfaringer fra forrige år og frygt for yderligere belastning af clearingen. Renthe-Fink intervenerede imidlertid hos direktør Mohr, som lovede at „undersøge“ sagen. 22. maj afholdtes et møde i Berlin, hvori deltog repræsentanter for SS, Auswärtiges Amt, OKW samt rigsarbejdsministeriet, som meddelte, at der skulle hverves 5 000 mand i Danmark. I forbindelse med forhandlingerne om kul- og koksleverancer gik den danske regering med til at lade hverve 6 000 mand. I juni sluttedes en aftale herom mellem rigsarbejdsministeriets kommitterede i Danmark, overregeringsråd Siepmann, og socialministeriet. I København oprettedes et tysk arbejdsformidlingskontor, som begyndte at fungere 24. maj 1940, og snart efter oprettedes afdelinger i de større provinsbyer. Med danske myndigheder som f. eks. statens udvandringskontor optoges kontakt og samarbejde.

1. juni afrejste de første 600 mand, og på grundlag af de tyske opgivelser kan fastslås følgende tal for Tysklandsarbejdets omfang indtil 31. oktober 1942.¹⁾

Indtil 22. juni	1940	var	hvervet	6 547	heraf	4 963	rejst
— 31. december	—	-	—	35 127	—	28 290	—
— 31. maj	1941	-	—	60 077	—	48 852	—
— 30. juni	—	-	—	64 664	—	52 370	—
— 31. juli	—	-	—	68 260	—	55 142	—
— 31. august	—	-	—	73 415	—	59 356	—
— 30. september	—	-	—	78 867	—	63 786	—
— 31. oktober	—	-	—	84 511	—	68 256	—
— 31. januar	1942	-	—	96 166	—	77 361	—
— 31. marts	—	-	—	105 524	—	84 261	—
— 31. maj	—	-	—	113 523	—	90 029	—
— 31. juli	—	-	—	121 265	—	95 264	—
— 30. september	—	-	—	132 879	—	103 174	—
— 31. oktober	—	-	—	137 794	—	106 592	—

¹⁾ Størsteparten arbejdede i Tyskland, selvom nogle også blev beskæftiget i Norge.

Hvervningen¹⁾ var naturligvis i høj grad influeret af de økonomisk-sociale forhold i Danmark, hvor en høj arbejdsløshed i de første år begunstigede den tyske indsats, mens beskæftigelsesplanerne i de senere år holdt arbejderne tilbage. Medvirkende hertil var også forholdene i Tyskland, efterhånden som bombningen gjorde sig mere og mere gældende. Fra 1943 begynder i hvert tilfælde klagerne over manglende tilgang og forhindringer, som den danske rigsdag og myndighederne lægger i vejen for hvervningen. Da Fritz Sauckel blev chef for arbejdstjenesten, forsøgte han også at drive det danske kontingent i vejret ved krav om indførelse af tvungen tjeneste; men i en indberetning 11. august 1944 fastslog Best, at Danmark i 4½ år økonomisk havde ydet Tyskland det maksimale af, hvad det evnede. Ethvert indgreb i den danske økonomi ville katastrofalt begrænse den danske totalydelse, uden at den enkeltindsats, som tilstræbtes, ville være sikker. „Selv ved et opbud af tyske tvangs- og kontrolorganer, som under de nuværende personaleforhold er umuligt, kan der blot opnås de samme produktionsresultater, som den danske økonomi for tiden præsterer for Tyskland ad frivillighedens vej. Kun når den ejendommelige svævende tilstand mellem selvstændighed og afhængighed, som er blevet skabt ved den tyske politik overfor Danmark lige siden 1940, opretholdes, og når endvidere den danske produktion ledes videre med de samme indarbejdede metoder som hidtil, kan de danske ydelser til riget, som relativt ligger over alle andre besatte områders ydelser, opretholdes. Til at gennemtvunge de samme ydelser med magt, efter at frivilligheden er blevet ophævet, savner vi nu og indtil videre simpelthen kræfter“.²⁾

Fra begyndelsen mødte hvervningen, der for Danmarks vedkommende var frivillig og foregik på individuel kontraktbasis for et bestemt antal måneder, en vis passiv dansk modstand. At en af årsagerne, frygten for nazistisk påvirkning af Tysklandsarbejderne, ikke var ubegrundet, viser en konference i København i juli 1942 om, hvorledes den politiske påvirkning af de hvervede arbejdere kunne fremmes.³⁾

Med hensyn til de praktiske problemer, som Tysklandshervrningen stødte på med hensyn til overførsel af lønninger til Danmark, økonomiske vanskeligheder for de hjemmehlelvne familier, tilsendelse af mad og klæder til arbejderne o. s. v., henvises til aktstykkerne.

¹⁾ Ang. den alm. tyske organisation heraf se A. nr. 815. Ang. afhøringen af Alfred Jodl om tvangsarbejde ved den internationale militærdomstol i Nürnberg se A. nr. 832.

²⁾ A. nr. 829.

³⁾ A. nr. 819.

F.

Ministeriet for handel, industri og søfart under besættelsen.

1. Danske skibe i udenlandske havne.

a. Ordreerne til skibsfarten efter 9. april 1940.

En for dansk udenrigspolitik vigtig opgave efter 9. april 1940 var den bedst mulige beskyttelse af de store værdier, som den danske handelsflåde, der befandt sig i udenrigsfart, repræsenterede. Handelsflåden var samtidig et problem, som skabte adskillige vanskelige situationer med tyskerne, der principielt ønskede at sikre sig, at intet dansk skib kunne komme deres fjender tilgode.

Straks efter 9. april 1940 udsendte udenrigsministeriet et cirkulæretelegram til alle gesandtskaber, hvorefter danske skibe, der lå i neutrale havne, skulle forblive der, samt at de kun måtte ændre opholdshavn efter den danske regerings anvisninger. Endvidere gennemførtes forbud mod salg og chartring uden regeringens tilladelse.

Mens de tyske muligheder for at influere på de danske skibe, som befandt sig i England, var minimale¹⁾, søgte tyskerne til gengæld at hindre, at de danske skibe, som lå på den vestlige halvkugle, atter kom i fart. Dette gælder især de skibe, som befandt sig i amerikanske havne. På grundlag af meddelelser fra USA fik Renthe-Fink i april 1940 instruks om at advare både udenrigsministeriet og de danske redere mod at overføre eller chartre danske skibe til amerikanerne. Rederne udtalte, at chartring af enkelte skibe kunne blive nødvendig af økonomiske grunde, men heroverfor fastholdt Renthe-Fink det tyske standpunkt.²⁾ Spørgsmålet om disse skibe i amerikanske havne fik tyskerne til i forbindelse med Grønlandssagen at rette deres opmærksomhed mod gesandt Kauffmann.³⁾

14. februar 1941 protesterede Renthe-Fink mod, at to danske tankskibe, Det Danske Petroleums Aktieselskabs „Chr. Holm“ og „Scandia“, var løbet ud fra St. Thomas og derefter blev opbragt af englænderne. Da rederiet erklærede, at det antagelig skyldtes det amerikanske selskab Standard Oil's ordrer, udtalte Renthe-Fink, at det var „et alvorligt overgreb mod dansk ejendom . . . På mit forlangende har det danske udenrigsministerium foranlediget, at Det Danske Petroleums Aktieselskab kræver Standard Oil til regnskab for dets handlemåde“.⁴⁾

b. Cirkulæretelegrammet i februar 1941.

Efter tysk ønske udsendte udenrigsministeriet i februar 1941 et cirkulæretelegram til gesandtskaberne i USA, Argentina, Brasilien, Chile og Portugal, hvori gesandterne fik

¹⁾ Se samtale mellem Renthe-Fink og Scavenius 16. februar 1941 ang. rygterne om en dansk organisation i London, som iflg. disse skulle udøve de danske rederes rettigheder (A. nr. 838). Ang. tysk tilbageholdelse af danske skibe se Renthe-Finks indberetning 22. april 1940. (A. nr. 834).

²⁾ A. nr. 833, jfr. Renthe-Finks indberetning 26. april om A. P. Møller, som 9. april overdrog Isbrandtsen-linien i New York dispositionsretten over sine skibe i amerikanske havne. (A. nr. 835).

³⁾ 19. april 1940 indberettede den tyske chargé d'affaires i Washington, at Kauffmann syntes at udføre sin regerings instrukser ang. de danske skibe. (A. nr. 508).

⁴⁾ A. nr. 836.

instruks om at meddele disse landes regeringer, at ingen person eller institution udenfor Danmark var berettiget til forhandling om at sætte oplagt dansk tonnage i fart.¹⁾ Mens Chile og Peru derefter i begyndelsen af marts foretog tvangsmæssig beslaglæggelse af de danske skibe,²⁾ søgte Argentina ved forhandling med danskerne at få en overenskomst om, at de danske skibe i argentinske havne atter blev sat i fart. 10. marts erklærede Renthe-Fink imidlertid — efter ordre fra Berlin — overfor Scavenius og den argentinske gesandt, at Tyskland ikke kunne ændre sin principielle holdning og måtte afvise de dansk-argentinske ønsker.³⁾

c. De tyske krav 13. marts 1941.

For yderligere at vanskeliggøre, at de danske skibe i USA og Sydamerika kunne blive anvendt mod Tysklands interesser, fik gesandtskabet 13. marts ordre til at stille følgende krav til den danske regering: den skulle udstede en lov, der 1) forbød at sælge, chartre eller ifartsætte danske skibe, der var oplagt i udlandet; 2) fratog enhver person udenfor Danmark dispositionsret over disse skibe og forbød dem at føre forhandlinger, der havde til hensigt at sælge, chartre eller ifartsætte disse; 3) forbød forhandlinger, hvis disse skibe blev beslaglagt eller ubeføjet ifartsat, samt at kaptajner, officerer og mandskaber blev ombord; 4) bestemte, at ethvert brud på disse bestemmelser ville blive straffet med tab af borgerrettigheder og beslaglæggelse af formue.⁴⁾

Dette krav, som den kommitterede for udenrigspolitiske spørgsmål, Hencke, overbragte 22. marts, blev begrundet med, at den danske regering og rederne ganske vist i overensstemmelse med de tyske ønsker „og med sande danske interesser“ havde udsendt advarsler og ordrer til deres repræsentanter i udlandet, men at dette ikke var tilstrækkeligt. Der indløb meddelelser om forhandlinger, således at der var en fare for, at udlandet ikke tog de danske advarsler og protester alvorligt og blev fristet til at tage skridt i lighed med Chiles. Tyskland ville derfor gøre rederne ansvarlige for yderligere beslaglæggelser, hvis de ikke kunne bevise, at de og deres udenlandske agenter, repræsentanter og ansatte havde gjort alt, hvad der stod i deres magt for at forhindre beslaglæggelserne.⁵⁾ Hencke forlangte endvidere, da han overbragte udenrigsminister Scavenius disse krav, at han i løbet af så kort tid som muligt fik forelagt et udkast til den omhandlede lov. Han anmodede endvidere Scavenius om straks og med eftertryk at gøre de danske redere opmærksom på den tyske erklæring samt lade dem vide, at rigsregeringen ville gøre alt for at få beslaglagte og ifartsatte danske skibe over på tysk hånd.

Scavenius lovede at anbefale regeringen gennemførelse af den forlangte lov, men gav samtidig udtryk for den betænkelighed, at den amerikanske regering ville benytte den til hensynsløst at beslaglægge de danske skibe, „hvad der kunne have til følge, at de blev indsat direkte i handelskrigsførelsen mod Tyskland“. Hidtil havde hensynet til de danske redere private interesser afholdt amerikanerne fra direkte tvangsforanstaltninger. Hvis Tyskland fandt sig i forhandlinger, var der også mulighed for, at den forventede betingelsesløse beslaglæggelse kunne ske i en form, der var mindre uacceptabel for

¹⁾ A. nr. 837 og 841.

²⁾ A. nr. 839 og 161.

³⁾ A. nr. 840. 3. maj tog den argentinske ambassadør i Berlin spørgsmålet om køb af de danske skibe op overfor v. Weizsäcker, som imidlertid henviste til det tyske synspunkt, at hver eneste ton, som sejlede, gavnede Tysklands fjender (A. nr. 854). Overfor Scavenius udtalte gesandt Hencke 22. marts, at gennem støtte til de argentinske ønsker skabte Danmark psykologisk baggrund for amerikanske overgreb mod danske skibe (A. nr. 842).

⁴⁾ A. nr. 843.

⁵⁾ A. nr. 843.

Tyskland, f. eks. frivillig sejlads i neutral fart. Renthe-Fink svarede imidlertid hertil, at hans regering havde overvejet alle sider af sagen og ønskede en løsning uden kompromisser.¹⁾

Da sagen blev forelagt regeringen, fremkom visse betænkeligheder mod den forlangte lov: dansk lov kendte ikke sådanne straffebestemmelser. Rederne, med hvem både de danske myndigheder forhandlede, og som det tyske gesandtskab uofficielt henvendte sig til, var — ifølge de tyske referater — bestyrkede over de forlangte straffebestemmelser og fremsatte det synspunkt, at deres egen interesse i, at skibene forblev oplagt, var den bedste garanti for, at de ikke ville forsøge at gå mod de tyske interesser.

I slutningen af marts rykkede Hencke imidlertid Scavenius for udkastet til loven. Denne henviste til, at hvis loven indeholdt de forlangte straffebestemmelser, ville ingen tro på, at den var blevet udstedt med regeringens frie vilje. Han anbefalede et møde med de danske redere, hvor den tyske skibsfartssagkyndige var tilstede.

Dette fandt sted 26. marts. Rederne fremsatte de ovenfor nævnte synspunkter og udtalte, at virkningerne i Danmark af sådanne straffebestemmelser ville blive, „at de danske rederes hidtidige udmærkede samarbejde på venskabelig basis — især i Østersøen — med de tyske myndigheder ville blive forstyrret“. De var også bekymret for, hvilken skæbne de besætninger, der befandt sig i USA, ville få, og var derfor parat til at give enhver personlig garanti, som den tyske regering ønskede, men anmodede om, at den frafaldt kravet om de nævnte straffebestemmelser. Et forslag om, at direktør Kørbing skulle rejse til Berlin og forelægge redernes synspunkter for rigsregeringen, blev anbefalet af Scavenius.

Den tyske søfartssagkyndige, Duckwitz, lovede at forelægge dette i Berlin, mens Hencke til Scavenius udtalte, at han ikke ventede, at en dansk henvendelse i Berlin ville opnå resultater. Helt uacceptabelt for Tyskland var forslaget om, at danske besætninger skulle have lov til at blive ombord på skibene, da dette ville gøre det lettere at sætte dem i fart igen. Han anmodede derfor Scavenius om at fremskynde udarbejdelsen af loven, og denne indrømmede, at „den danske regering måtte føje sig efter det tyske tryk. Han bad dog om, at det tyske udenrigsministerium i det mindste endnu en gang ville lytte til de danske ønsker, for at hans stilling overfor rederne kunne lettes, også med hensyn til fremtidige spørgsmål.“²⁾

Resultatet blev forhandlinger i Berlin med repræsentanter for rederne. Herunder blev man enig om, at den forlangte lov skulle færdigudarbejdes, men foreløbig stilles i bero, mod at den danske regering og rederne forpligtede sig til ved frivillige forholdsregler at gennemføre de tyske ønsker, nemlig at forhindre, at oplagte danske skibe blev sat i fart, at danske søfolk forblev på skibe, som blev sat i fart, eller lod sig hyre på andre skibe; at den danske regering og rederne skulle protestere mod eventuel ifartsættelse og give mandskaberne instrukser om at forlade skibene forinden; at det principielt blev dem forbudt at tage hyre på ikke-danske skibe, selvom man i enkelttilfælde ville gøre undtagelser; at mandskab og kaptajner skulle straffes for overtrædelser.³⁾

d. USAs regerings ordre 31. marts 1941.

31. marts tog den amerikanske regering de danske skibe i forvaring. Kauffmann telegraferede, at denne forholdsregel ikke var det samme som beslaglæggelse, men at dette dog før eller senere ville komme. Han advarede mod at protestere, men fik ordre hertil. I sin indberetning herom skriver Renthe-Fink: „Erklæringen fra den tyske ambassade i

¹⁾ A. nr. 843.

²⁾ A. nr. 844.

³⁾ A. nr. 855.

Washington om, at Tyskland kun kan protestere på egne vegne og ikke for det suveræne Danmark, har virket stærkt beroligende her og må betragtes som et behændigt træk^{.1)}

Da Renthe-Fink meddelte Scavenius, at præsident Roosevelt 8. april havde udtalt på en pressekonference, at den danske gesandt havde erklæret sig indforstået med et amerikansk køb af de i amerikanske havne oplagte danske skibe, blev der sendt Kauffmann instruks om at indberette herom, og udenrigsministeriet gjorde ham opmærksom på, at disse skibe ikke kunne sælges eller chartres uden regeringens tilladelse.²⁾ Renthe-Fink indberetter, at han under den forudgående samtale med Scavenius „ikke [har] ladet den danske regering være i tvivl om, at vi vil kræve Kauffmanns tilbagekaldelse, hvis det viser sig, at han ikke utvetydigt og med fuldt eftertryk har repræsenteret den danske regerings og de danske rederes standpunkt“.³⁾

I det ultimatum, som fra tysk side blev stillet efter gesandt Kauffmanns underskrivelse af Grønlandstraktaten 9. april, optoges et krav om øjeblikkelig gennemførelse af en lov, hvorved søfolk, der tog hyre på beslaglagte skibe, ville miste deres statsborgerret og få deres ejendom konfiskeret.⁴⁾ Under forhandlingerne om ultimatumets gennemførelse gik Renthe-Fink dog på grund af det tidligere afgivne løfte om, at denne lov midlertidigt skulle henlægges, med til, at den gennemførtes uafhængigt af kravene angående Kauffmann m. m.⁵⁾

11. april diskuteredes imidlertid udkastet til den ovenfor nævnte lov mellem Renthe-Fink, Scavenius og rederne. „Lovforslaget bliver nu underkastet den behørig behandling af de kompetente danske ministerier. Vi har lagt pres på for at fremskynde sagen“. Rederne fremsatte dog stadig deres tidligere synspunkter, „at de ville gøre alt, hvad der var dem muligt, for at nå det af os ønskede mål, som også var deres, uden at en offentliggørelse af den foreslåede lov med alle de af den forventede uheldige følger bliver nødvendig“.⁶⁾ I den telefoniske indberetning, som Renthe-Fink gav herom, fremhævede han, at loven ville indeholde bestemmelser om tab af statsborgerret og konfiskation af formue for de søfolk, som tog tjeneste på beslaglagte skibe.⁷⁾

Endelig førtes i august 1941 forhandlinger mellem det tyske gesandtskab, udenrigsministeriet og rederne om den fremgangsmåde, der skulle følges med hensyn til de danske skibsinteresser i USA, danske skibes chartring til Spanien og Schweiz og om de danske skibe, der lå i franske havne.⁸⁾

2. Tysk krav om bevæbning af danske handelsskibe.

Angående de i beretning VIII, side 29—37, omtalte forhandlinger med tyskerne om bevæbning af danske handelsskibe findes i de tyske dokumenter følgende:

3. september forelagde Renthe-Fink det tyske krav for udenrigsminister Scavenius og påpege „nødvendigheden af luftskytsbevæbning — i første række også i speciel dansk

¹⁾ A. nr. 845.

²⁾ A. nr. 846.

³⁾ A. nr. 847. Ang. regeringens offentliggjorte erklæring se A. nr. 848 og Kauffmanns indberetning A. nr. 853.

⁴⁾ A. nr. 851.

⁵⁾ A. nr. 850.

⁶⁾ A. nr. 849.

⁷⁾ A. nr. 850. Om redernes tilbagekaldelse af besætningerne i USA se A. nr. 852, og om tysk frygt for de danske konsulers holdning hertil se A. nr. 855 og 855.

⁸⁾ A. nr. 857. Om disse spørgsmåls videre udvikling se A. nr. 858—863.

interesse — for at bevare skib, ladning og besætning mod ødelæggelse ved fjendtlige luftangreb på konvojer“. I sine kommentarer til samtalen med Scavenius skriver han: „Selvom udenrigsministeren selv har vist sig forstående, så er der dog efter de tidligere erfaringer mulighed for vanskeligheder på grund af frygt for, at Danmark ved de forlangte forholdsregler skulle blive trukket med ind i krigen mod England. Thi den ledende tanke i den herværende politik er vel at samarbejde med os, men at undlade alt, hvad England kan udlægge som krigsdeltagelse, og som kan føre til modforholdsregler“. ¹⁾

27. september overræktes derefter det danske svar til Renthe-Fink, hvori man efter hans vurdering ikke principielt afslog bevæbningen, men dog ikke anså gennemførelsen for mulig på grund af manglende materiel og uddannet personale. ²⁾

Det næste tyske dokument er fra 16. august 1942, hvor Renthe-Fink indberetter, at danskerne ikke har opgivet deres modstand, og at bevæbningen kun kan gennemføres med tvang, „hvis mulige virkninger på det politiske og erhvervsmæssige område ikke kan lades ude af betragtning. Danskerne vil hårdnakket stå fast på deres standpunkt, fordi de frygter, at de, hvis de affinder sig med tysk bevæbning af deres skibe, ikke mere af England og USA vil blive betragtet som ikke-krigsførende stat ... Er vor militære interesse i luftskytsbevæbning af danske skibe så krigsvigtig, at alle andre synspunkter må træde tilbage, så bør vor fordring naturligvis gennemføres. Men hvis det ikke er tilfældet, så bør vi foreløbig ikke yderligere forlange kravet gennemført“. ³⁾

I september havde gesandt Mohr derefter en samtale med ambassadør Ritter i det tyske udenrigsministerium. Han kom fra hovedkvarteret og havde talt „meget alvorligt og indtrængende“ med Mohr og gjort ham det klart, at bevæbningen fra tysk side blev tillagt en så principiel betydning, „at man i tilfælde af vægning fra rederne og søfolkene måtte regne med meget alvorlige tyske forholdsregler“. 22. september havde Scavenius derefter en samtale med Renthe-Fink på dette grundlag. Han sagde, at henvendelsen til Mohr ikke var ham ubelejlig, fordi de danske instanser nu kunne se, „at han ikke med urette havde understreget alvoren i det tyske krav og havde rådet til ikke at modsætte sig det“. Scavenius anså endvidere tidspunktet til at genoptage sagen for uegnet, fordi han nylig med det største besvær havde fået rederne til at sætte deres skibe i Middelhavet ind i trafikken på Sortehavet med danske besætninger og under dansk flag. Renthe-Fink henviste dog atter til, hvor alvorligt ment det tyske krav var, og anmodede Scavenius om at forklare rederne dette. ⁴⁾ 1. oktober sendte Schnurre en instruks til København, hvori han oplyser, at Mohr i slutningen af ugen i København vil forhandle om spørgsmålet vedrørende luftskytsbevæbning af danske skibe, men anmoder om, at man undlader en ny henvendelse til udenrigsminister Scavenius i øjeblikket. ⁵⁾

3. Tysk beslaglæggelse af danske skibe.

Vedrørende dette spørgsmål findes følgende to dokumenter i det tyske materiale. 28. november 1943 indberettede dr. Best, at rigskommissæren i Norge, Terboven, uden at oplyse ham derom havde opholdt sig i København 16.—19. oktober. Derefter havde han klaget over, at den danske handelsskibstonnage ikke blev udnyttet tilstrækkeligt, og stillet

¹⁾ A. nr. 864.

²⁾ A. nr. 865.

³⁾ A. nr. 866.

⁴⁾ A. nr. 867.

⁵⁾ A. nr. 868.

krav om aflevering af isbrydere og slæbebåde. Ved konferencer i Hamborg og København var dog urigtigheden i Terbovens påstande blevet påvist. „Jeg konstaterer altså“, skriver Best, „at rigskommissær Terboven uden nogen som helst anledning og uden nogen som helst berettigelse har blandet sig i ledelsen af de danske tonnageforhold, og at den af ham udøvede kritik har vist sig at være fuldstændig forkert ... Da rigskommissær Terboven iøvrigt fra den 24. til den 25. november igen har opholdt sig inkognito i København uden at give mig meddelelse herom, har jeg nu skriftligt bedt ham om fremtidig — af hensyn til hans personlige sikkerhed — i rette tid at meddele mig ethvert påtænkt besøg i Danmark“.¹⁾

Det andet telegram er fra 25. november 1944, og heri meddeler Best, at han har ladet en række danske skibe, hvis navne opgives, beslaglægge.²⁾

Christiansborg, den 27. marts 1953.

**Kristen Amby. Buch-Jensen. Bøgholm. Holger Eriksen, formand. Niels Eriksen.
Jørgen Gram. Victor Gram. Poul Hansen (Grenaa). Rasmus Hansen. Hans Hækkerup.
Arnth Jensen, næstformand. Thisted Knudsen. Holger Larsen. M. Larsen. Lindberg.
Harald Nielsen. Karl Olsen. Oluf Pedersen. Th. Poulsen. Rager.
Rasting. Viggo Starcke. Steen.**

Eigil Olsen.

¹⁾ A. nr. 869.

²⁾ A. nr. 870.

